Oliver Sacks

Hareket Halinde

Bir Hayat

Çeviren: Begüm Kovulmaz

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

HAREKET HALİNDE
BİR HAYAT

Oliver Sacks 1933 yılında Londra'da doktorlar ve bilim insanlarının çoğunlukta olduğu bir ailenin (annesi cerrah, babası aile hekimiydi) üyesi olarak dünyaya geldi. Tıp eğitimini Oxford Üniversitesi'nde tamamladı, San Francisco Mt. Zion Hastanesi'nde ve UCLA'de ihtisas yaptı. 1965 yılından itibaren nöroloji alanındaki çalışmalarını New York'ta sürdürdü. 2007'de Columbia Üniversitesi Tıp Merkezi'ne Nöroloji ve Psikoloji Profesörü olarak atandı. Son yıllarında NYU Tıp Fakültesi'nde öğretim görevlisi olan Dr. Sacks, NYU Epilepsi Merkezi çalışmalarına katkıda bulundu ve Warwick Üniversitesi'nde ders verdi. 1966 yılında Bronx'taki Beth Abraham Hastanesi'nde nöroloji danışmanı olarak görev yaparken deneysel bir ilaçla tedavi ederek hayata döndürdüğü hastalarını anlattığı *Uyanışlar* (2003, YKY) aynı adı taşıyan Oscar adayı bir filme uyarlandı ve Harold Pinter tarafından *A Kind of Alaska* adlı bir oyuna dönüştürüldü. Tourette sendromundan otizme farklı nörolojik vaka tarihçelerini anlattığı *Karısını Şapka Sanan Adam* (1996, YKY) ve *Mars'ta Bir Antropolog* (2011, YKY) kitaplarıyla uluslararası üne kavuşan Sacks, *Sesleri Görmek*'te (2001, YKY) sağır insanların dünyasını ve işaret dilini, *Renkkörleri Adası*'nda (1998, YKY) üyeleri renkkörü olan sıradışı bir topluluğu anlattı. Doktorluk deneyimini *Migren*'de (2010, YKY), hastalık deneyimini *Dayanacak Bir Bacak*'ta (2012, YKY) paylaşan yazarın eşsiz otobiyografisi *Tungsten Dayı: Kimyasal Bir Çocukluğun Anıları* 2001'de (2004, YKY) yayımlandı. *Oaxaca Günlüğü* (2013, YKY) adlı bir gezi kitabı da bulunan ve son kitapları *Aklın Gözü* (2013, YKY), *Müzikofili – Müzik ve Beyin Öyküleri* (2014, YKY), *Halüsinasyonlar* (2015, YKY) olan yazar 30 Ağustos 2015'te Manhattan'da öldü.

Begüm Kovulmaz İstanbul Üniversitesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı eğitimi aldı, Bilgi Üniversitesi Sinema-TV yüksek lisans bölümünü bitirdi. 2000 yılından beri farklı yayınevlerinde editörlük ve çevirmenlik yapıyor. Rudyard Kipling, Angela Carter, Susan Sontag, V. S. Naipaul, Salman Rushdie gibi yazarları çevirdi. (begumkovulmaz@gmail.com)

Oliver Sacks'ın
YKY'deki kitapları:

Karısını Şapka Sanan Adam *(1996)*
Renkkörleri Adası *(1998)*
Sesleri Görmek *(2001)*
Uyanışlar *(2003)*
Tungsten Dayı *(2004)*
Dayanacak Bir Bacak *(2010)*
Migren *(2010)*
Mars'ta Bir Antropolog *(2011)*
Oaxaca Günlüğü *(2013)*
Aklın Gözü *(2013)*
Müzikofili - Müzik ve Beyin Öyküleri *(2014)*
Halüsinasyonlar *(2015)*
Hareket Halinde - Bir Hayat *(2016)*

OLIVER SACKS

Hareket Halinde
Bir Hayat

Otobiyografi

Çeviren
Begüm Kovulmaz

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 4625
Edebiyat - 1316

Hareket Halinde - Bir Hayat / Oliver Sacks
Özgün adı: **On the Move - A Life**
Çeviren: **Begüm Kovulmaz**

Kitap editörü: **Darmin Hadzibegoviç**
Düzelti: **Mustafa Aydın**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**
Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **İlknur Efe**

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 12026

Çeviriye temel alınan baskı: Picador, Londra, 2015
1. baskı: İstanbul, Mayıs 2016
ISBN 978-975-08-3654-1

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2014
Sertifika No: 12334
Copyright © 2015, Oliver Sacks

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Kemeraltı Caddesi Karaköy Palas No: 4 Kat: 2-3 34425 Karaköy / İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http: //www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

Billy için

"Hayat ileri doğru yaşanmalıdır ama
ancak geriye bakarak anlaşılır."

Kierkegaard

İÇİNDEKİLER

1. Hareket Halinde • 11
2. Yuvadan Ayrılış • 43
3. San Francisco • 61
4. Muscle Plajı • 83
5. Ulaşılmaz Yerlerde • 111
6. Uyanışlar • 138
7. Dağdaki Boğa • 169
8. Kimlik Meselesi • 194
9. City Island • 218
10. Yolculuklar • 250
11. Yeni Bir Zihin Algısı • 270
12. Yuva • 295

Teşekkürler • 306
Dizin • 307
Fotoğraf Bilgileri • 315
Fotoğraf Albümü • 316

1
Hareket Halinde

Savaş sırasında küçük bir çocukken gönderildiğim yatılı okulda kendimi tutsak edilmiş ve güçsüz hissediyor, hareket edebilme özgürlüğümü ve güç sahibi olmayı özlüyordum – rahatça hareket edebilmek ve insanüstü güçlere sahip olmak istiyordum. Bu isteklerime rüyalarımda uçtuğum zaman, bir de okulun yakınındaki köyde ata binmeye gittiğimde, kısa süre için de olsa kavuşurdum. Atımın gücüne ve çevikliğine bayılıyordum; rahat ve neşeli hareketlerini, sıcaklığını ve samanı andıran tatlı kokusunu hâlâ hatırlıyorum.

En çok da motosikletleri seviyordum. Babamın savaştan önce Scott Flying Squirrel marka bir motosikleti vardı. Su soğutmalı büyük motoru ve kükreyen egzozuyla güçlü bir araçtı, ben de böyle güçlü bir motosiklet istiyordum. Motosikletler, uçaklar ve atlar zihnimde birbirine karışıyordu, güçlü bineklerini zorlukla ama şevkle yönettiklerini düşündüğüm motosikletçiler, kovboylar ve pilotlar da öyle. Erkek çocuklara özgü hayal gücümü kovboyları ve kahramanca hava muharebelerini anlatan filmler besliyordu; fırtınalarla, püsküren volkanlarla mücadele etmek için hayatlarını tehlikeye atan pilotları kalın uçuş ceketleri koruyordu – tıpkı motosikletçileri koruyan deri ceketler ve kasklar gibi.

1943'te on yaşında Londra'ya döndükten sonra, oturma odamızın ön camının kenarına oturur, hızla gelip geçen motosikletleri seyreder, motosiklet markalarını ezberlerdim (savaştan sonra benzin bulmak kolaylaşınca sayıları artmıştı). Onlarca modeli birbirinden ayırt edebiliyordum – AJS, Triumph, BSA, Norton, Matchless, Vincent, Velocette, Ariel, Sunbeam ile BMW ve Indian gibi daha nadir rastlanan yabancı markaları görür görmez tanıyordum.

Yeniyetmeliğimde, kafaca bana uyan bir kuzenimle Crystal Palace'a, motosiklet yarışlarını izlemeye giderdik. Otostopla sık

sık Snowdonia'ya tırmanışa veya Göller Bölgesi'ne yüzmeye giderdim, bazen beni bir motosikletlinin aldığı da olurdu. Sürücünün arkasına oturunca heyecanlanır, bir gün sahip olacağım parlak, güçlü motosikletin hayalini kurardım.

On sekiz yaşında aldığım ilk motosikletim ikinci el bir BSA Bantam'dı. Motoru iki zamanlıydı, sonradan anlaşılacağı üzere frenleri de sorunluydu. İlk sürüşümde Regent's Park'a gittim. Talihli bir seçimdi, hatta belki bu sayede hayatım kurtuldu, çünkü düz yolda hız yaparken gaz pedalı takıldı ve frenler motoru durduracak, hatta yavaşlatacak kadar bile çalışmadı. Nasıl durduracağımı bilmediğim bir motosikletin üzerinde, Regent's Park'ın çevresini dolaşan yolda daireler çizmeye başladım. Yayalara korna çaldım, yolumdan çekilmeleri için seslendim ama iki üç turdan sonra insanlar bana yol açmaya, cesaretlendirmek için tezahürat yapmaya başladı. Benzin bittiğinde motorun duracağını biliyordum. Parkın çevresinde gönülsüzce attığım sayısız turdan sonra motor boğuldu ve sustu.

Annem başından beri motosiklet almama karşıydı. Bunu zaten bekliyordum ama kendisi de motosiklet kullanan babamın itirazına şaşırmıştım. Bana küçük bir araba, saatte altmış kilometreden fazla yapamayan 1934 model bir Standard satın alarak motosikletten vazgeçirmeye çalışmışlardı. Küçük arabamdan zamanla nefret etmiş, derken günün birinde onu satıverip elime geçen parayla Bantam'ı almıştım. Şimdiyse annemle babamı, güçsüz ve ufak bir araba ya da motosikletin tehlikeden kaçınma konusunda riskli olduğuna ve büyük, kuvvetli bir motosiklet üzerinde çok daha güvende olacağıma ikna etmem gerekiyordu. Durumu gönülsüzce de olsa kabullendiler ve bir Norton satın almam için bana destek oldular.

250 cc'lik motora sahip bir araç olan ilk Norton'umun üstünde birkaç kez kaza geçirme tehlikesi atlattım. İlkinde trafik ışıklarına fazla hızlı yaklaştım ve güvenli bir şekilde fren yapamayacağımı ya da dönemeyeceğimi anlayınca yola devam ederek, farklı yönlerde ilerleyen iki sıra aracın arasından –mucizevi bir şekilde– geçmeyi başardım. Asıl tepkim bir dakika sonra geldi: Biraz daha gittim, motosikleti yolun kenarına park ettim ve düşüp bayıldım.

İkinci kaza gece vakti, yağmur altında, kıvrılarak ilerleyen bir köy yolunda oldu. Karşıdan gelen bir araç uzunlarını yaktığı için

gözüm kamaştı. Burun buruna çarpışacağımızı sandım ama son anda motordan indim (hayat kurtarabilmesinin yanında ölümcül de olabilecek bu manevrayı anlatmak için saçma denecek ölçüde sakin bir sözcük – inmek). Motor bir yana gitti (arabayla çarpışmasa da darmadağın oldu), ben bir yana. Neyse ki kaskım, botlarım, eldivenlerim, deri giysim beni korudu ve yağmurdan ıslanmış yolda yirmi metre kadar sürüklenmeme rağmen burnum bile kanamadı.

Annemle babam şok geçirdiler ama tek parça olduğum için sevindiler ve nedense daha güçlü bir motosiklet almama sandığım kadar şiddetli itiraz etmediler – 600 cc'lik motora sahip bir Norton Dominator istiyordum bu kez. Oxford'u bitirmiştim, 1960'ın ilk altı ayı boyunca stajyer cerrah olarak çalışacağım Birmingham'a gidecektim. Londra'yla Birmingham arasında açılan yeni M1 otobanı ve hızlı bir motosiklet sayesinde her hafta sonu eve gelebileceğimi özellikle söyledim aileme. O günlerde otobanda hız sınırı olmadığından yolu bir saatte katedebilirdim.

Birmingham'da bir motosiklet grubuyla tanıştım ve ilk defa bir grubun parçası olup motosiklet hevesimi paylaşmanın keyfini çıkardım; o zamana dek hep yalnız başıma binmiştim motosikletime. Birmingham çevresindeki el değmemiş kırsal bölgeler dolaşmak için idealdi ve özel zevklerimden biri, hangi Shakespeare oyununun sahnelendiğini görmek için motosikletle Stratford-upon-Avon'a gitmekti.

1960 Haziranında Isle of Man'deki TT'ye, her yıl düzenlenen Tourist Trophy motosiklet yarışına gittim. Acil Tıbbi Müdahale Servisi kol bantlarından birini ele geçirip motosiklet mola noktalarını dolaştım, sürücüleri yakından gördüm. Dikkatle not aldım çünkü Isle of Man'de geçen, motosiklet yarışıyla ilgili bir roman yazmayı planlıyordum –epey araştırma yaptım bunun için– fakat romanı bir türlü yazamadım.[1]

• • •

1 O dönemde tuttuğum defterlerden birine, (motosikletli olan da dahil) beş roman yazmak istediğimi yazmışım, bir de kimyasal çocukluğumun anılarını yazacağımı not etmişim. Romanları yazmadım ama kırk beş yıl sonra *Tungsten Dayı*'yı yazarak anılarımı anlattım.

1950'lerde, Londra'nın çevresini dolaşan North Circular Yolu'nda da hız limiti yoktu – sürati sevenler için davetkâr bir yerdi. Ace diye ünlü bir kafe vardı burada, hızlı motosikletleri seven sürücülerin uğrak yeriydi. Buradaki, Ton-Up Çocuklar denen motosikletliler grubuna katılmak için en az "bir ton yapmak" –yani motosikletle saatte 150 kilometreye çıkmak– şarttı.

Bazı motosikletler o zaman bile 150 kilometreyi görebiliyordu, özellikle motorlarıyla biraz oynanmış, fazla ağırlıkları atılmış (egzozlar da dahil), içlerine yüksek oktanlı benzin konan araçlar. "Yakına yarışı" dedikleri yarış ikincil yollarda yapılıyordu ve daha tehlikeliydi, kafeye girer girmez meydan okuyan biri çıkıyordu karşınıza. "Korkaklık" soğuk karşılanıyordu. North Circular Yolu'nda o zaman bile bazen yoğun trafik oluyordu.

Hiç korkaklık etmedim ama yarışmayı seviyordum zaten; "Doinmie"nin 600 cc'lik motoru biraz güçlendirilmişse de, Ace'teki motosiklet grubu üyelerinin tercih ettiği 1000 cc'lik Vincent'larla yarışamazdı. Bir keresinde bir Vincent'a binmeyi denemiştim ama özellikle düşük hızda korkunç dengesiz gelmişti bana, "kuş tüyü yatak" gövdeli, her hızda son derece dengeli Norton'umdan çok farklıydı. (Bir Norton'a Vincent motoru takılıp takılamayacağını merak etmiştim o zaman, yıllar sonra bu tür motorların yapıldığını ve adlarına "Norvin" dendiğini öğrendim.) Yollara hız sınırı getirilince yarışlar sona erdi; eğlence bitmişti ve Ace artık eskisi gibi bir çekim merkezi değildi.

On iki yaşımdayken, ferasetli bir öğretmenim karneme şöyle yazmıştı: "Oliver ilerleyecek gibi görünüyor, tabii fazla ileri gitmezse." Haklıydı. Çocukken kimya deneylerimde de ileri gider, evi zehirli gazlarla doldururdum; neyse ki yangın çıkarmadım hiç.

Kayağı severdim. On altı yaşımdayken bir grup okul arkadaşımla birlikte Avusturya'ya kayağa gittik. Ertesi yıl, ülkeyi kayakla aşmak için yalnız başıma Telemark'a gittim. Kayak macerası güzel geçti. İngiltere'ye dönen feribota binmeden önce gümrüksüz satış mağazasından iki litre aquavit[2] aldım ve Norveç sınır kontrol

2 Patatesten damıtılan Kuzey Avrupa içkisi. (ç. n.)

noktasından geçtim. Norveç gümrük görevlileri istediğim kadar içki geçirebileceğimi söylediler ama İngiltere'ye yalnızca bir şişe sokabileceğimi belirttiler. Geri kalan alkole İngiliz gümrüğü el koyacaktı. İki şişe aquavit'imle feribota bindim, üst güverteye çıktım. Berrak, parlak, çok soğuk bir gündü ama üzerimde kalın kayak kıyafetlerim olduğundan hiç aldırmadım; geri kalan herkes içeride otururken, üst güvertenin tamamı benimdi.

Kitabımı okuyup –yavaş yavaş *Ulysses*'i okuyordum– aquavit'imi yudumluyordum; insanın içini alkol kadar iyi ısıtamaz hiçbir şey. Geminin nazik, hipnotik sallantısıyla iyice gevşemiş, üst güvertede oturuyordum, kitabıma gömülmüştüm. Bir baktım ki küçük yudumlar ala ala şişenin neredeyse yarısını içmişim. Alkolün etkisini hiç hissetmiyordum, kitabımı okuyup şişeden yudumlar almaya devam ettim. Limana yaklaştığımızı fark edince çok şaşırdım; kendimi *Ulysses*'e öyle kaptırmıştım ki zamanın nasıl geçtiğini fark etmemiştim. Şişe tamamen boşalmıştı. Etkisini hâlâ hissetmiyordum; etiketinde alkol derecesi için 100 diyordu ama sandığım kadar kuvvetli bir içki değildi herhalde. Hiçbir tuhaflık hissetmedim ama ayağa kalktığım anda yere yapıştım. Çok şaşırmıştım – gemi aniden yalpalamış mıydı? Ayağa kalktım ve kalkar kalkmaz yine düştüm.

Sarhoş olduğumu –hem de çok sarhoş olduğumu– ancak o zaman anladım; içki beynimin kalanını etkilemeden doğrudan beyinciğime gitmiş olmalıydı. Herkes indikten sonra gemiyi kontrol eden bir görevli beni kayak batonlarımın yardımıyla yürümeye çalışır halde buldu. Bir başka görevliyi çağırdı ve ikisi kollarıma girip beni gemiden indirdiler. Fena yalpalıyordum ve insanların dikkatini çekiyordum (eğlenir görünüyorlardı) fakat Norveç'ten iki şişeyle yola çıkıp İngiltere'ye tek şişeyle geldiğim için sistemi alt ettiğimi düşünüyordum. İngiltere gümrüğünü, el koymaktan memnun olacakları bir şişeden yoksun bıraktığım için memnundum.

1951, olaylı, bazı açılardan acı verici bir yıldı. Kendimi bildim bileli hayatımda sabit bir figür olan Teyzem Birdie, mart ayında öldü.

Hayatı boyunca bizlerle yaşamış ve hepimizi koşulsuz sevmişti. (Ufak tefek Birdie'nin zekâsı alçakgönüllüydü, annemin tek engelli kardeşiydi. Küçükken başına ne geldiğini tam olarak öğrenemedim hiçbir zaman; bebekliğinde başına darbe aldığını da duymuştum, hipotiroidizm yüzünden böyle olduğu da söylenmişti. Bunların bizim için hiç önemi yoktu; o bizim Birdie Teyze'mizdi, ailemizin önemli bir parçasıydı.) Birdie'nin ölümünden çok etkilenmiştim ve hayatımda, hayatlarımızda ne kadar önemli bir yeri olduğunu ancak onu kaybettiğimiz zaman anlamıştım. Birkaç ay önce Oxford'dan burs kazandığımda telgrafı bana Birdie vermiş, beni kucaklayıp tebrik etmişti – biraz gözyaşı da dökmüştü çünkü en küçük yeğeninin evden ayrılacağını biliyordu.

Yaz sonunda Oxford'a gidecektim. On sekiz yaşıma girmiştim ve babam erkek erkeğe ciddi bir baba-oğul sohbeti yapmamızın zamanının geldiğini düşünüyordu. Önce harçlığımdan ve paradan söz ettik – önemli bir mesele değildi çünkü oldukça tutumluydum, tek masrafım kitaplardı. Arkasından babam asıl kaygısını dile getirdi.

"Fazla kız arkadaşın yok" dedi. "Kızlardan hoşlanmıyor musun?"

"Onlarla bir sorunum yok" dedim daha fazla konuşmamak için.

"Belki erkekleri tercih ediyorsundur, öyle mi?" diye ısrar etti.

"Evet, öyle, ama bu yalnızca bir his, hiçbir şey 'yapmadım'" dedim ona, sonra korkuyla ekledim: "Ne olur anneme söyleme – bunu kaldıramaz."

Babam yine de anneme söyledi. Ertesi sabah fırtınalı gökyüzü gibi bir yüz ifadesiyle aşağı indi annem, bu ifadeyi daha önce hiç görmemiştim. "İğrençsin" dedi. "Keşke doğmasaydın." Sonra çekti gitti ve günlerce benimle konuşmadı. Yeniden konuşmaya başladığında söylediklerine hiç değinmedi (konuyu bir daha açmadı zaten) ama aramıza bir şey girmişti artık. Pek çok açıdan açık fikirli ve destekleyici biri olan annem, bu konuda katı ve inatçıydı. Babam gibi o da Kutsal Kitap'ı okur, Mezmurlar'ı ve Süleyman'ın Ezgisi'ni severdi, ama Levililer'deki o korkunç satırları aklından çıkaramıyordu: "Kadınla yatar gibi erkekle yatma. Bu, iğrençliktir."

İki ebeveynim de hekim olduğundan evimiz tıp kitaplarıyla doluydu. "Cinsel patoloji" kitaplarını incelemiş, Krafft-Ebing, Magnus Hirschfeld ve Havelock Ellis'i on iki yaşımda okumuştum.

Fakat bir "hastalığım" olduğuna, kimliğimin bir isme ve teşhise indirgenebileceğine inanmakta zorlanıyordum. Okul arkadaşlarım "farklı" olduğumu biliyordu, en azından öpüşüp koklaşmalarla sonlanan partilere katılmadığımın farkındaydılar.

Kimyaya, arkasından biyolojiye gömüldüğüm için, çevremde –veya içimde– olup bitenlerin farkında değildim pek. Okulda kimseden hoşlanmamıştım (ama okul merdivenlerinin başındaki, oğullarını yılanlardan kurtarmaya çalışan kaslı, güzel ve çıplak Laokoon heykelinden tahrik oluyordum.) Eşcinsellik düşüncesinin bile bazı insanları dehşete düşürdüğünden haberdardım; annemin de bu insanlardan biri olabileceğinden şüpheleniyordum, babama bu yüzden "Ne olur anneme söyleme – bunu kaldıramaz" demiştim. Belki gerçeği babama bile söylememeliydim; cinselliğim benden başka kimseyi ilgilendirmez diye düşünüyordum. Sır değildi ama üzerinde konuşmaya gerek yoktu. En yakın arkadaşlarım Eric ve Jonathan durumu biliyordu ama konuyu hiç konuşmazdık. Jonathan, beni "aseksüel" kabul ettiğini söylerdi.

Hepimiz yetiştirilme biçimlerimizin, kültürlerimizin, zamanlarımızın yaratığıyız. Kendime sık sık, annemin 1890'larda doğduğunu, geleneksel bir biçimde yetiştirildiğini ve 1950'lerde İngiltere'de eşcinselliğin yalnızca bir sapkınlık olarak görülmekle kalmayıp suç olduğunu da hatırlatmam gerekiyordu. Cinselliğin de –din ve siyaset gibi– normalde düzgün ve rasyonel insanların yoğun, mantıksız duygulara kapılmasına yol açan konulardan biri olduğunu anımsamam gerekiyordu. Annem aslında zalim davranmak, ölmemi dilemek istememişti. Birden aşırı duygusallaşmıştı ve şimdi fark ediyorum ki, söylediklerinden büyük olasılıkla pişman olmuş ya da belki sözlerini zihninin derinliklerine gömmüştü.

Ama sözleri hayatımın büyük bölümü boyunca aklımdan çıkmadı, cinselliğin özgür ve neşeli bir ifadesi olması gereken şeye ket vurmakta ve suçluluk zerk etmekte büyük rol oynadı.

Ağabeyim David ile karısı Lili, hiç cinsel deneyim yaşamadığımdan haberdar olunca bunu utangaçlığıma verdiler ve iyi bir kadının,

hatta bir kadınla birlikte olmanın her şeyi yoluna koyacağını düşündüler. 1951 Noelinde, Oxford'daki ilk dönemimden sonra beni Paris'e götürdüler. Tek amaçları bana şehri –Louvre, Notre Dame, Eiffel Kulesi– göstermek değildi, aynı zamanda beni kendime getirecek, beceriyle ve sabırla bana seksin ne olduğunu öğretecek nazik bir fahişe bulmayı planlamışlardı.

Uygun yaşta ve karakterde bir aday seçildi, önce David ve Lili onunla görüşerek durumu açıkladılar, sonra odaya ben girdim. O kadar korkmuştum ki penisim pörsümüştü, testislerim karın boşluğuma kaçmaya çalışıyordu.

Teyzelerimden birini andıran fahişe durumu bir bakışta anladı. İngilizcesi iyiydi (seçilmesinin nedenlerinden biri de buydu) ve bana, "Endişelenme – onun yerine birer fincan sıcak çay içeriz" dedi. Çay fincanları ve minik kekler çıkardı, çaydanlığı ocağa koydu ve ne tür çay sevdiğimi sordu. "Lapsang" dedim. "İsli kokusuna bayılıyorum." Artık kendime gelmiş, özgüvenimi toplamıştım, isli çayımızı keyifle içerken onunla rahatça sohbet ettim.

Yanında yarım saat kaldım, sonra çıktım; ağabeyim ve eşi heyecanla dışarıda beni bekliyorlardı. "Nasıldı, Oliver?" diye sorguladı David beni. "Harikaydı" dedim, sakalımdaki kek kırıntılarını silkeleyerek.

On dört yaşıma girdiğimde, hekim olacağım "anlaşılmıştı". Annem ve babam da, iki ağabeyim de hekimdi.

Ama hekim olmayı gerçekten istediğimden emin değildim. Kimyager olma hayallerimi sürdüremezdim; kimya, benim pek sevdiğim on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl inorganik kimyasının çok daha ötesindeydi artık. Fakat on dört-on beş yaşlarımdayken, okuldaki biyoloji öğretmenimden ve Steinbeck'in *Sardalya Sokağı*'ndan ilham alarak deniz biyoloğu olmak istediğime karar verdim.

Oxford'dan burs alınca, bir seçim yapmam gerekti: Zoolojiye devam mı edecektim yoksa tıp hazırlık eğitimi alıp anatomi, biyokimya ve fizyoloji mi öğrenecektim? Beni en çok duyuların fizyolojisi büyülüyordu – rengi, derinliği, hareketi nasıl görüyorduk?

Bir şeyi nasıl *tanıyorduk*? Dünyayı görsel olarak nasıl algılıyorduk? Bu konulara ilgi duymamın nedeni, küçük yaşta geçirdiğim görsel migrenlerdi. Migren atağını haber veren parlak zikzakların yanında, migren aurası sırasında renk, derinlik, hareket algımı, hatta nesneleri tanıma yetimi bile yitiriyordum. Görme biçimim korkutucu ama büyüleyici bir şekilde bozulup çözülüyor, derken birkaç dakika içinde yeniden eski haline geliyordu.

Evdeki küçük kimya laboratuvarım aynı zamanda karanlık odaydı, özellikle renklere ve stereo fotoğrafçılığa düşkündüm; bunlar da beynin rengi ve derinliği nasıl inşa ettiğini merak etmeme neden oluyordu. Deniz biyolojisini de kimyayı sevdiğim kadar seviyordum ama artık insan beyninin nasıl çalıştığını anlamak istiyordum.

• • •

Zeki olduğum söylenirdi ama entelektüel açıdan özgüvenim düşüktü her zaman. En yakın okul arkadaşlarım Jonathan Miller ve Eric Korn gibi, ben de hem bilime hem edebiyata saplantı ölçüsünde düşkündüm. Jonathan'la Eric'in zekâlarına hayrandım, neden benimle vakit geçirdiklerini bile bilmiyordum, ama hepimiz üniversite bursu kazandık. Ondan sonra bazı zorluklarla karşılaştım.

Oxford'a başlarken yeterlik sınavına girmek gerekiyordu. Benim için bu sınav yalnızca bir formalite gibi görülüyordu çünkü zaten açık burs almıştım. Ama yeterlik sınavını geçemedim; ikinci kez girdim ve yine geçemedim. Sınava üçüncü kez girip yine kalınca, okul müdürü Mr. Jones beni kenara çekip, "Burs sınavında verdiğin kâğıt harikaydı, Sacks" dedi. "Bu aptal sınavdan neden sürekli kalıyorsun?" Nedenini bilmediğimi söyleyince, "Bu son şansın" dedi. Sınava dördüncü kez girdim ve bu kez geçtim.

St. Paul's Okulu'nda, Eric ve Jonathan'la birlikte sanat ve bilimi karıştırarak ikisinin de keyfini çıkarıyorduk. Edebiyat kulübü başkanı, atletizm kulübü sekreteriydim. Böyle bir karışımı yaratmak Oxford'da daha zordu çünkü anatomi departmanı, bilim laboratuvarları ve Radcliffe Bilim Kütüphanesi, South Parks Yolu'nda bir araya toplanmıştı ve üniversite amfileriyle kolejlerden uzaktı.

Bilim ya da tıp eğitimi alan öğrencilerle üniversitenin geri kalanı arasında hem fiziksel hem de sosyal anlamda mesafe vardı.

Bu ayrımı Oxford'daki ilk dönemimde hissettim. Makale yazıp bunları belletmenlerimize teslim etmemiz gerekiyordu, bunun için Radcliffe Bilim Kütüphanesi'nde uzun saatler geçirerek araştırma ve inceleme yazılarını okuyup önemli görünen noktaları seçtikten sonra ilginç ve özgün bir bakış açısıyla sunmak zorundaydık. Nörofizyoloji okumaya uzun zaman ayırmak keyifli, hatta heyecan vericiydi –önümde yeni ve uçsuz bucaksız alanlar açılıyordu– ama hayatımdaki eksikliğin giderek daha fazla farkına varmaya başlamıştım. Maynard Keynes'in *Essays in Biography*'si hariç genel okuma yapmıyordum ve ben de kendi "Biyografik Denemeler"imi yazmak istiyordum. Klinik bir yanı da olacaktı yazılarımın – alışılmadık zayıflıkları veya güçlü yönleri olan bireyleri ele alacak, söz konusu özelliklerinin hayatlarını nasıl etkilediğini gösterecektim; kısacası, klinik biyografiler veya vaka tarihçeleri yazacaktım.

Bu amaçla hayatını ele aldığım ilk (ve son) kişi Theodore Hook oldu. Erken Victoria döneminin büyük nüktedanı Sydney Smith'in biyografisini okurken karşılaşmıştım onun adıyla. Hook da büyük bir nüktedan, becerikli bir konuşmacıydı. Sydney Smith'ten on-yirmi yıl kadar önce yaşamıştı. Müzikal icatlar yaratma konusunda kimse onunla boy ölçüşemezdi. Piyano başına oturup doğaçlama çalarak ve bütün bölümleri söyleyerek beş yüzden fazla opera yazdığı söyleniyordu. Anlık açan çiçeklerdi bunlar – büyüleyici, güzel ve uçucu; o anda yaratılıyor, bir daha asla tekrarlanmıyor, kâğıda dökülmüyor, kısa sürede unutulup gidiyorlardı. Hook'un doğaçlama dehası beni büyülemişti; nasıl bir beyinden kaynaklanıyordu bu yaratıcılık?

Hook hakkında ele geçirebildiğim her şeyi okumaya başladım, yazdığı kitaplardan bazılarını da okudum; şimşek gibi hızlı, çılgınlık ölçüsünde yaratıcı doğaçlamalarıyla karşılaştırıldıklarında kitapları sıkıcı ve zorla yazılmış gibiydi. Hook hakkında uzun uzun düşündüm ve güz döneminin sonuna doğru onun hakkında bir makale yazdım. Satır araları sıkışık büyük boy altı dosya kâğıdını kaplayan yazım toplam dört ya da beş bin sözcükten oluşuyordu.

Bu makale, gençliğimde kaleme aldığım başka yazılarla birlikte bir kutunun içinden çıktı geçenlerde. Okuduğum zaman akıcılığı, içerdiği bilgiler, tumturaklı dili, gösterişçiliği beni şaşırttı. Benim yazıma benzemiyordu. Yazıyı baştan aşağı aşırmış ya da yarım düzine farklı kaynağı bir araya getirerek oluşturmuş olabilir miydim? Yoksa eğitimli, profesörlük taslayan bu üslubu on sekiz yaşında bir çaylak olduğumu gizlemek için mi benimsemiştim?

Hook'la, kafamı dağıtmak için ilgilenmiştim; her hafta belletmenim tarafından okunan makalelerimin çoğu fizyolojik konular üzerineydi. İşitme konusunu incelemeye başladığımda öyle heyecanlandım, öyle çok okuyup düşündüm ki makalemi yazmaya zaman kalmadı. Ama sunum günü belletmenimin karşısına bir yığın kâğıtla çıkıp okuyormuş gibi yaptım, aklımdakileri anlatarak sayfaları çevirdim. Bir noktada, Carter (Dr. C. W. Carter, Queen's'teki belletmenim) beni durdurdu.

"Tam anlayamadım" dedi. "Son paragrafı yeniden okur musun?" Biraz endişelenerek, son birkaç cümleyi tekrarlamaya çalıştım. Şaşıran Carter, "Getir bakayım" dedi. Boş kâğıtları uzattım. "İnanılmaz şey, Sacks" dedi. "Gerçekten olağanüstü. Ama gelecekte makalelerini *yazılı* olarak getirmeni istiyorum."

• • •

Oxford'da öğrenciyken, yalnızca Radcliffe Bilim Kütüphanesi'ne değil, 1602'de kurulan Bodleian Kütüphanesi'ne de erişimim vardı. Hook'un anlaşılması zor ve unutulmuş eserlerine burada rastladım. İhtiyaç duyduğum malzemeyi British Museum Kütüphanesi'nden başka hiçbir kütüphanede bulamazdım ve Bodleian'ın sakin atmosferi yazmak için mükemmeldi.

Ama Oxford'da en çok Queen's College'daki kendi kütüphanemizi seviyordum. Muhteşem kütüphane binasını Christopher Wren'in tasarladığı söyleniyordu. Kütüphanenin büyük koleksiyonu binanın altında, ısıtma boruları ve raflardan oluşan bir yeraltı labirentindeydi.

Matbaanın ilk zamanından kalma eski kitapları ellerimde tutmak benim için yeni bir deneyimdi; özellikle Conrad Gesner'in

Historiae animalium'unu (1551) seviyordum, illüstrasyonları çok güzeldi (Albrecht Dürer'in ünlü gergedan çizimi bu kitaptaydı); bir de Louis Agassiz'nin balık fosilleri hakkındaki dört ciltlik eserine bayılıyordum. Darwin'in kitaplarının ilk baskılarını bu raflarda gördüm, Sir Thomas Browne'ın bütün kitaplarına –*Religio Medici*, *Hydriotaphia* ve *The Garden of Cyrus* (*The Quincunciall Lozenge*)– burada âşık oldum. Bazı yazdıkları ne kadar abesti, ama dili ne kadar muhteşemdi! Browne'ın tumturaklı klasik üslubundan bıkınca Swift'in özlü anlatımına geçebilirdiniz. Bütün kitaplar özgün baskıydı elbette. Annemle babamın tercih ettiği on dokuzuncu yüzyıl kitaplarını okuyarak büyümüştüm, ama on yedinci-on sekizinci yüzyıl edebiyatıyla –Johnson, Hume, Gibbon ve Pope– Queen's'in yeraltı kütüphanesinde tanıştım. İsteyen, kitapların hepsine ulaşabiliyordu. Ender kitaplara ayrılmış özel bir yerde kilit altında tutulmuyorlardı, raflarda öylece duruyorlardı – basıldıkları dönemden beri oradaydılar. Tarih algımı ve kendi dilim hakkındaki görüşlerimi Queen's'in mahzenlerinde edindim.

• • •

Cerrah ve anatomi uzmanı annem, onun gibi cerrah olamayacak kadar beceriksiz olduğumu kabullenmişti ama en azından Oxford'da anatomi alanında başarılı olmamı istiyordu. Kadavralar üzerinde çalışıp, derslere girip birkaç yıl sonra anatomi finalinden geçmemiz gerekiyordu. Sonuçlar açıklanınca sınıfta sondan ikinci olduğumu gördüm. Annemin tepkisinden çekindiğim için, birkaç kadeh içip gevşemek istedim. En sevdiğim pub'a, Broad Caddesi'ndeki White Horse'a gittim, birkaç bardak elma şarabı içtim – biraların çoğundan daha sert ve ucuzdu.

White Horse'tan kıyak kafayla çıkarken aklıma çılgınca ve küstahça bir fikir geldi. Anatomi finalindeki korkunç başarısızlığımı telafi etmek için prestijli bir üniversite ödülünü –Theodore Williams İnsan Anatomisi Bursu'nu– kazanmayı deneyecektim. Sınav başlamıştı ama sarhoş cesaretiyle sınıfa daldım, boş bir sıraya oturup sınav kâğıdına baktım.

Yanıtlamam gereken yedi soru vardı; birinin ("Yapısal farklı-

laşma işlevsel farklılaşmaya işaret eder mi?") üstüne atladım ve konu hakkında iki saat aralıksız yazdım – bütün zooloji ve botanik bilgimi kullanarak konuyu iyice evirip çevirdim. Sınavın bitmesine bir saat kala, diğer altı soruyu yanıtlamadan çıktım.

Sonuçlar o hafta sonu *The Times*'da açıklandı, ödülü ben kazanmıştım; ben, Oliver Wolf Sacks. Herkes şaşıp kalmıştı – anatomi finallerinde sondan ikinci olan bir öğrenci Theodore Williams ödülünü nasıl alırdı? Ben çok şaşırmamıştım esasen, çünkü Oxford hazırlık sınavlarında olanların aynısı, yalnızca tersten gerçekleşmişti. Olgusal sınavlarda çok kötüyümdür, evet-hayır sorularını yanıtlayamam ama makaleler söz konusu olunca kendimi aşarım.

Theodore Williams ödülüyle birlikte elli sterlin veriliyordu – 50£! Hiç bu kadar çok param olmamıştı. Bu kez White Horse'a değil Blackwell kitapçısına gittim (pub'ın kapı komşusuydu) ve 44£ karşılığında *Oxford İngilizce Sözlük*'ün on iki cildini birden satın aldım. Dünyada en çok istediğim kitaptı. Tıp fakültesinde öğrenciyken sözlüğü baştan sona okudum, arada bir raftan bir cildi indirip uyumadan önce okumayı hâlâ severim.

• • •

Oxford'da en yakın arkadaşım Kalman Cohen adlı bir matematiksel mantık öğrencisiydi, okula Rhodes bursuyla gelmişti. Daha önce bir mantıkçıyla tanışmamıştım hiç, Kalman'ın zihinsel odaklanma gücünden adeta büyülenmiştim. Belli bir mantık problemini haftalar boyunca ara vermeden düşünebiliyordu. Düşünmek onun tutkusuydu, vardığı sonuçlardan bağımsız olarak, düşünme eyleminin kendisi heyecanlandırıyordu onu.

Çok farklı olsak da iyi anlaşıyorduk. Benim çağrışımlar üzerinden işleyebilen zihnim ona ilginç geliyordu, onun odaklanma gücü de bana. Beni matematiksel mantığın devleri Hilbert ve Brouwer'le tanıştırdı, ben de onu Darwin'le ve on dokuzuncu yüzyılın büyük doğabilimcileriyle.

Bilimin keşif, sanatın yaratım olduğunu düşünürüz – peki gizemli bir şekilde her ikisini de içeren, matematiğin "üçüncü dünyasından" söz etmek mümkün mü? Sayılar –örneğin asal sayılar–

sonsuz bir Platonik evrene mi ait? Yoksa, Aristoteles'in düşündüğü gibi icat mı edildiler? π gibi irrasyonel sayılara ne demeli? Veya -2'nin karekökü gibi hayali sayılara? Böyle soruları sonuç alamadan da olsa zaman zaman düşünüyordum, fakat Kalman için hepsi ölüm kalım meselesiydi. Brouwer'in Platoncu sezgiciliğiyle Hilbert'in Aristotelesçi biçimciliğini, ikisinin oldukça farklı fakat birbirini tamamlayan matematiksel gerçeklik görüşlerini bağdaştırmayı umuyordu.

Aileme Kal'den söz ettiğimde evinden ne kadar uzakta olduğunu düşündüler hemen ve onu, ev yemekleri yiyeceği sakin bir hafta sonu geçirmek üzere Londra'daki evimize davet ettiler. Ebeveynlerim onunla tanıştıklarına pek memnun oldu, ama ertesi sabah Kal'in bütün gece yatak örtülerinden birine mürekkepli kalemle notlar aldığını gören annem haklı olarak çok öfkelendi. Kal'in bir dâhi olduğunu, çarşafı matematiksel mantık alanında yeni bir teoriyi incelemek için kullandığını (biraz abartmıştım) açıkladığım zaman öfkesi hayrete dönüştü ve Kalman'ın daha sonraki gelişlerinden birinde ihtiyaç duyması olasılığına karşılık çarşafı olduğu gibi, yıkamadan saklamaya karar verdi. Tanıdığı tek matematikçi (ve aynı zamanda ateşli bir Siyonist) olan, Cambridge matematik bölümü birincilerinden Selig Brodetsky'ye de gururla gösterdi çarşafı.

Kalman, Oregon'da Reed Koleji'ne gitmişti. Okulun öğrencilerinin çok başarılı olduğunu, kendisinin de oradan son yılların en yüksek notuyla mezun olduğunu anlatmıştı bana. Hava durumundan söz eder ya da sıradan bir şey söyler gibi anlatmıştı bunu. Başına gelen bir olaydı işte. Her an karışık ve mantık yürütmekte zayıf zihnime rağmen, benim de zeki olduğumu düşünüyordu. Zeki insanların birbiriyle evlenip zeki çocuklar yapması gerektiği görüşündeydi; bu amaçla, Amerika'dan gelen başka bir Rhodes bursu öğrencisiyle tanıştırdı beni. Rael Jean Isaac sessiz, kendini geri planda tutan, fakat (Kal'in de söylediği gibi) çok zeki bir kızdı, birlikte çıktığımız akşam yemeği boyunca matematiksel soyutlama örneklerinden söz ettik. Dostane tavırlarla ayrıldık ama bir daha görüşmedik, Kalman da bana birini ayarlamaya çalışmadı bir daha.

1952 yazında, ilk uzun tatilimizde, Kalman'la ben Fransa'dan

otostopla Almanya'ya gittik. Genç turistlerin kaldığı ucuz hostellerde geceledik. Derken bitlendik ve saçlarımızı kazımamız gerekti. Queen's College'dan zarif arkadaşımız Gerhart Sinzheimer bizi Kara Orman'a, ebeveynleriyle kaldığı, Titisee kıyısındaki yazlık evine davet etmişti. Üstü başı dökülen, kafaları kazınmış, bitlendiklerini anlatan misafirlerini görünce, ebeveynleri bize banyo yapmamızı emretti ve giysilerimizi buharla dezenfekte ettirdiler. Zarif Sinzheimer'lere kısa süre rahatsızlık verip aynı ölçüde rahatsız olduktan sonra Viyana'ya gittik (*Üçüncü Adam*'ın Viyanasına çok benzediğini düşünüyorduk) ve var olan bütün içkileri denedik.

• • •

Psikoloji eğitimi almasam da, psikoloji bölümünün derslerine giriyordum bazen. Cesur bir teorisyen olan, görsel psikoloji alanında deneyler yapan J. J. Gibson'ı orada tanıdım. Cornell'den akademik izinliydi ve Oxford'a gelmişti. İlk kitabı *The Perception of the Visual World*'ü kısa süre önce yayımlamıştı. Kişinin görüşünü (tek gözünde veya ikisinde birden) tepetaklak çeviren özel gözlüklerini denememize izin veriyordu. Dünyanın tepetaklak olduğunu görmek çok tuhaftı ama beyin birkaç gün içinde bu duruma alışıp görsel dünyanın yönünü değiştiriyordu. Fakat gözlükleri çıkarınca insan dünyayı yeniden tepetaklak görmeye başlıyordu!

Görsel yanılsamalar da büyülüyordu beni; zekâsal kavrayışın, içgörünün, hatta sağduyunun, algısal bozulmaların gücü karşısında nasıl çaresiz olduğunu gösteriyorlardı. Gibson'ın dünyayı tepetaklak eden gözlükleri zihnin optik çarpılmaları düzeltme gücünü, görsel yanılsamalar da algısal çarpılmaları düzeltmekteki yetersizliğini gösteriyordu.

• • •

Richard Selig. Üzerinden altmış yıl geçmesine rağmen, 1953'te Oxford'daki Magdalen Koleji'nin önünde onu ilk gördüğüm günkü yüz ifadesini ve yürüyüşünü –bir aslan gibi ilerlerdi– anımsıyorum. Konuşmaya başladık; herhalde ilk konuşan oydu çünkü ben ilk adımı atamayacak kadar utangaçtım ve güzelliği utangaçlığımın

daha da artmasına neden olmuştu. İlk sohbetimizde Rhodes bursu öğrencisi olduğunu, şiir yazdığını ve Birleşik Devletler'in dört bir yanında çeşitli işlerde çalıştığını öğrendim. Dünya hakkında benim bildiğimden çok daha fazla şey biliyordu, aramızdaki yaş farkını (o yirmi dörttü, ben yirmi) dikkate aldığınızda bile böyleydi bu; hayat bilgisi, liseden sonra hayat deneyimi kazanmadan doğrudan üniversiteye geçen öğrencilerinkinden kat kat fazlaydı. Bende ilginç bir şeyler buldu ve çok geçmeden arkadaş olduk – dahası, ona âşık oldum. Hayatımda ilk kez âşık oluyordum.

Yüzüne, bedenine, aklına, şiirlerine, her şeyine âşık oldum. Bana az önce yazdığı şiirleri getirirdi sık sık, ben de karşılığında ona fizyoloji makalelerimden bazılarını verirdim. Ona âşık olan yalnızca ben değildim; erkek-kadın başkaları da vardı – olağanüstü güzelliği, muazzam yeteneği, hayat dolu hali, hayat sevgisi herkesi çekiyordu. Kendini sakınmadan anlatırdı – şair Theodore Roethke'nin yanında çıraklığını, ressamlarla kurduğu arkadaşlıkları, yeteneği ne yönde olursa olsun gerçek tutkusunun şiir olduğunu fark etmeden önce resim yaparak geçirdiği bir yılı. Zihninde sürekli imgeler, sözcükler, şiir mısraları taşırdı. Bunlar, Richard üzerlerinde aylar boyunca bilinçli ve bilinçsiz şekilde çalıştıktan sonra, tamamlanmış şiirler haline gelir ya da terk edilirlerdi. Şiirleri *Encounter*, *The Times Literary Supplement*, *Isis* ve *Granta*'da yayımlanmıştı ve Stephen Spender'dan büyük destek görüyordu. Onun dâhi olduğunu, en azından dâhi olma yolunda ilerlediğini düşünüyordum.

Birlikte uzun yürüyüşlere çıkar, şiir ve bilimden söz ederdik. Richard kimya ve biyolojiden hevesle söz etmemi dinlemeyi seviyordu, ona bunları anlatırken utangaçlığım da kayboluyordu. Richard'a âşık olduğumu biliyordum ama bunu itiraf etmekte gönülsüzdüm; annemin "iğrençlik" hakkındaki sözleri yüzünden ne olduğumu gizleme ihtiyacı duyuyordum. Yine de, gizemli ve harika bir şekilde *âşık olmak*, üstelik Richard gibi bir varlığa âşık olmak neşe ve gurur kaynağımdı. Bir gün, nasıl tepki vereceğini bilmeden, yüreğim ağzımda itiraf ettim bu gerçeği ona. Beni kucakladı, omuzlarımdan sıkı sıkı tuttu ve "Biliyorum. Ben öyle değilim ama sevgini takdir ediyorum, kendimce ben de seni seviyorum" dedi.

Reddedilmiş, kalbi kırılmış hissetmiyordum kendimi. Söylemek zorunda olduğu şeyi elinden geldiğince hassas bir şekilde söylemişti. Birtakım acı verici ve karşılıksız arzulardan vazgeçmemle, arkadaşlığımız devam etti.

Hayat boyu arkadaş kalabileceğimizi sanıyordum, herhalde o da öyle sanıyordu. Ama bir gün altüst olmuş şekilde odama geldi. Kasıklarından birinde bir şişlik vardı; başta kaybolacağını düşünüp hiç aldırış etmese de yumru büyümüş, rahatsızlık vermeye başlamıştı. Tıp hazırlık öğrencisiydim, kasığına bir göz atabilir miydim? Pantolonuyla iç çamaşırını indirdi, sol kasığındaki yumurta büyüklüğündeki tümörü hemen gördüm. Sabit ve sertti. Aklıma ilk gelen kanser oldu. Richard'a dedim ki, "Bir doktora görünmelisin, biyopsi yaptırman gerekebilir. Vakit kaybetme."

Bezeden biyopsi örneği alındı ve lenfosarkom teşhisi kondu. Richard'a en fazla iki yıl ömrü kaldığı söylendi. Bana bunu anlattıktan sonra benimle bir daha asla konuşmadı; tümörünün tehlikeli olduğunu fark eden ilk kişiydim, belki beni bir tür ölüm simgesi veya habercisi gibi görmeye başlamıştı.

Ama Richard geri kalan zamanının her dakikasını değerlendirmeye kararlıydı. İrlandalı arp sanatçısı ve şarkıcı Mary O'Hara ile evlendi, onunla New York'a gitti ve on beş ay sonra öldü. En iyi şiirlerinin çoğunu son aylarında yazdı.

Oxford'da final sınavları üç yıllık öğrenimden sonra başlıyordu. Sınavlardan sonra araştırma yapmak için okulda kaldım ve Oxford'da kendimi ilk kez yalnız hissettim, çünkü sınıf arkadaşlarımın çoğu okuldan ayrılmıştı.

Theodore Williams Bursu'nu aldıktan sonra anatomi bölümünde araştırma görevlisi olmamı önermişlerdi, ama saygın ve yardımsever anatomi profesörü Wilfrid Le Gros Clark'a hayran olmama rağmen teklifi reddetmiştim.

Le Gros Clark, insan anatomisini evrimsel bakış açısıyla açıklayan harika bir eğitimciydi ve o dönemde, Piltdown Adamı kandırmacasını ortaya çıkaran isimlerden biri olmasıyla ünlenmişti.

Teklifini reddetmemin nedeni, insan beslenmesi uzmanı doçent H. M. Sinclair'in tıp tarihi hakkındaki derslerinden büyülenmemdi.

Tarih hep sevdiğim bir konuydu, çocukluğumun kimyasal günlerinde bile kimyagerlerin kişiliklerini ve hayatlarını araştırmayı, yeni keşifler veya teorilere eşlik eden anlaşmazlıkları ve çatışmaları öğrenmeyi severdim. Kimyanın bir insan uğraşı olarak nasıl geliştiğini görmek isterdim. Şimdiyse Sinclair'in dersleri, fizyoloji tarihi, fizyologların fikirleri ve kişilikleri hakkında yepyeni bir dünyaya girmemi sağlamıştı.

Arkadaşlarım, hatta Queen's'teki belletmenim beni uyarmaya, bu hatadan vazgeçirmeye çalıştılar. Sinclair hakkındaki söylentileri duymuştum –özel bir şey söylenmiyordu, biraz "tuhaf" ve yalnız bir tip olduğuna dair fısıltılar dolaşıyor, hatta laboratuvarının kapanma tehlikesi olduğu söyleniyordu– ama bunlar beni caydıramazdı.

İnsan Beslenmesi Laboratuvarında çalışmaya başlar başlamaz hatamı anladım.

Sinclair'in bilgisi, en azından tarihi bilgisi ansiklopedikti. Hakkında hemen hiçbir şey bilmediğim bir konuda çalışmaya yönlendirdi beni. Jake felci denen hastalık, ABD'de içki yasağı döneminde popülasyonda sakatlayıcı nörolojik hasara yol açmıştı. Yasal alkole ulaşamayan tüketiciler "jake" de denen Jamaika zencefilinden elde edilen çok kuvvetli bir alkolik özütü kullanmışlardı. "Sinir yatıştırıcı" olarak her yerde satılıyordu bu madde. Suiistimal edildiği anlaşıldığında, hükümet ilaca tadını bozacak bir madde eklemişti: triortokrezil fosfat, ya da TOCP. Ancak bu müdahale tüketicileri engelleyememiş ve çok geçmeden TOCP'nin aslında yavaş işleyen, tehlikeli bir zehir olduğu anlaşılmıştı. Sinir sistemini etkiliyordu. Bu gerçeğin farkına varıldığında, elli binden fazla Amerikalı ağır ve çoğunlukla geri çevrilemez nörolojik hasara uğramıştı bile. Maddeden etkilenenlerin kol ve bacak hareketleri kendine özgü, kolayca fark edilebilen şekilde değişiyor, halk arasında buna "jake yürüyüşü" deniyordu.

TOCP'nin sinir hasarına nasıl yol açtığı hâlâ bilinmiyordu ancak özellikle sinir miyelin kılıflarını etkilediği öne sürülmüştü. Sinclair, hastalığın bilinen bir tedavisi olmadığını söyledi. Benden,

hastalığı hayvan modeller üzerinde oluşturmamı talep etti. Bunun üzerine, omurgasız canlılara duyduğum sevgi yüzünden hemen solucanlar geldi aklıma. Solucanların, zarar gördüklerinde ya da tehlike altında olduklarında birden bükülmelerini sağlayan geniş miyelin kılıfları vardı. Bu sinir liflerini incelemesi kolaydı ve istediğim sayıda solucan bulmakta zorluk çekmeyecektim. Gerekirse yersolucanları yerine tavuk ve kurbağa da kullanabilirim diye düşünüyordum.

Projemi kararlaştırdıktan sonra, Sinclair kitaplarla dolu ofisine çekildi ve ulaşılmaz birine dönüştü – yalnızca ben değil, İnsan Beslenmesi Laboratuvarı'nda hiç kimse ulaşamıyordu ona. Diğer araştırmacılar deneyimliydi, yalnız başlarına kalmaktan memnundular ama ben tavsiye ve yönlendirmeye ihtiyaç duyan bir çaylaktım. Sinclair'i görmeye çalıştım ama birkaç denemeden sonra bu konuda hiç şansım olmadığını anladım.

Çalışmalarım başından itibaren kötü gitti. TOCP'yi ne miktarda kullanmam, hangi yöntemle vermem gerektiğini, acı tadını gizlemek için tatlandırmam gerekip gerekmediğini bile bilmiyordum. Solucanlar ve kurbağalar başlangıçta hazırladığım TOCP karışımlarını yemeyi reddetti. Tavuklarsa önlerine ne konursa silip süpürüyorlardı – pek hoş bir manzara denemezdi buna. Sürekli tıkınmalarına, didiklemelerine ve gıdaklamalarına rağmen tavuklarımı sevmeye, gürültülerinden ve canlılıklarından gurur duymaya, farklı kişiliklerini ve davranışlarını tanımaya başlamıştım. Birkaç hafta sonra TOCP etkisini gösterdi ve tavukların bacakları zayıflamaya başladı. Bunun üzerine, TOCP'nin sinir gazı etkisi yaptığını (asetilkolin nörotransmitterinin işlevini bozduğunu) düşünerek yarı felçli tavuklara antidot olarak antikolinerjik ilaç verdim ama dozu ayarlayamadığımdan hepsini öldürdüm. Bu arada, antidot vermediğim tavuklar giderek güçsüzleşiyordu, onların halini görmeye dayanamıyordum. En sevdiğim tavuğun –adı yoktu ama 4304 numaralı tavuk aşırı uysal ve sevimli bir hayvandı– acı acı gıdaklayarak, gövdesini taşıyamayan bacakları üzerinde yere çöktüğünü görünce araştırmamın sonu geldi. Onu kloroformla kurban ettiğim zaman, periferik sinirlerinin miyelin kılıflarının ve omurgasındaki

sinirlerle sinir dokusunun zarar gördüğünü anladım – otopsi için getirilen insanlarla aynı durumdaydı.

Ayrıca TOCP'nin solucanlarda aniden kıvrılma refleksini yok ettiğini ama diğer hareketlerini etkilemediğini keşfettim. Miyelin kılıflı sinir lifleri zarar görüyordu ama miyelin kılıfı olmayanlar sağlamdı. Ancak ben araştırmamın baştan sona bir başarısızlık öyküsü olduğunu düşünüyordum, araştırmacı bilim adamı olamayacağıma emindim. Çalışmamı renkli ve oldukça kişisel bir şekilde kâğıda döktüm, bu şekilde bütün olan biteni zihnimden atmaya çalıştım.

Moralsizdim, bütün arkadaşlarım üniversiteden ayrıldığı için yalnızdım ve sessiz fakat belli açılardan telaşlı bir umutsuzluğa gömüldüğümü hissediyordum. Beni yalnızca fiziksel egzersiz rahatlatıyordu, her akşam Isis boyunca koşuya çıkıyordum. Bir saat kadar koştuktan sonra nehre atlayıp yüzer, sonra ıslak halde ve biraz üşüyerek yeniden koşmaya başlar, Christ Church'ün karşısındaki sefil odama dönerdim. Soğuk bir akşam yemeğinden sonra (artık tavuk yiyemiyordum) gece saatlerine kadar yazardım. "Uykudan önce seansı" adını verdiğim bu saatlerde bir tür felsefe, bir yaşam reçetesi yaratmak için, yola devam etmemi sağlayacak bir neden bulmak için çılgınca, başarısızca düşünür ve düşüncelerimi kâğıda dökerdim.

Queen's'teki, Sinclair için çalışmamı engellemeye çalışan okutmanımı durumu fark etmiş (buna şaşırmış ve sevinmiştim; varlığımdan haberi olup olmadığını bile bilmiyordum) ve kaygılarını aileme bildirmişti.

Annemle babam, Oxford'dan ayrılıp arkadaş canlısı ve destekleyici bir topluluğun içinde bulunmanın, sabahtan akşama fiziksel iş yapmanın bana iyi geleceğine karar vermişlerdi. Bir kibbutz'a gitmemin iyi olacağı görüşündeydiler, dini ya da Siyonist hislerim olmasa da ben de hoşlanmıştım bu fikirden. Böylece, Hayfa'daki Ein HaShofet'e gittim – bu "Anglo-Sakson" kibbutz'unda, İbranice öğrenene dek İngilizce konuşabilecektim.

1955 yazını kibbutz'ta geçirdim. İki görevden birini seçebilir-

dim: fidanlıkta ya da tavuk kümesinde çalışmak. Artık tavuklar beni dehşete düşürdüğünden fidanlığı seçtim. Şafaktan önce kalkar, hep birlikte kahvaltı eder, sonra işlerimizin başına geçerdik.

Her yemekte, hatta kahvaltıda bile yediğimiz, kâseler dolusu doğranmış ciğer beni hayrete düşürüyordu. Kibbutz'ta kesimlik hayvan yoktu, her gün tükettiğimiz onlarca kilo ciğerin sadece tavuklardan nasıl elde edilebildiğini anlamıyordum. Sorduğumda herkes güldü ve ciğer sandığım şeyin dilimlenmiş patlıcan olduğunu öğrendim. İngiltere'de patlıcan yememiştim hiç.

Herkesle aram iyiydi, en azından herkesle konuşuyordum ama kimseyle yakın değildim. Kibbutz ailelerle doluydu, daha doğrusu bütün ebeveynlerin her çocuğa baktığı büyük bir aileydi. Kuzenlerimin aksine, hayatını İsrail'de kurmaya niyeti olmayan bekâr biri olarak, diğerlerinden ayrılıyordum. Havadan sudan konuşmayı beceremiyordum ve orada kaldığımı ilk iki ay boyunca, İbranice okulu *ulpan*'a devamlı gitmeme rağmen dilimi çok az ilerletebilmiştim. Gerçi onuncu haftamda birden İbranice terimleri anlamaya ve söylemeye başlayıverdim. Sıkı çalışmak ve çevremdeki dostane, düşünceli insanlarla birlikte vakit geçirmek Sinclair'in laboratuvarında yalnız başıma geçirdiğim acı dolu ayların etkisini üstümden atmama yardımcı oldu.

Fiziksel olarak da epey çaba harcadım. Kibbutz'a gittiğimde solgun tenli, yüz kiloya yakın biriyken, üç ay sonra oradan ayrıldığımda neredeyse otuz kilo vermiştim ve bedenimin içinde kendimi daha rahat hissediyordum.

Kibbutz'tan ayrıldıktan sonra birkaç hafta boyunca İsrail'in farklı yerlerini dolaşıp genç, idealist, kuşatılmış ülkeyi daha yakından tanıdım. Fısıh bayramında, Yahudilerin Mısır'dan çıkışını anarak, her seferinde, "Gelecek yıl Kudüs'te" derdik. Sonunda, Süleyman'ın İsa'dan bin yıl önce tapınağını kurduğu şehri görmüştüm. Ama o dönemde Kudüs bölünmüş durumdaydı, eski şehir merkezine girmek mümkün değildi.

İsrail'in başka yerlerini de keşfettim: Eski Hayfa limanını çok sevdim; Tel Aviv'e gittim; Kral Süleyman'a ait olduğu söylenen, Negev'deki bakır madenlerini dolaştım. Kabalacı Yahudilik hak-

kında okuduklarımdan büyülenmiştim – özellikle evrenin kökeni hakkındaki görüşlerinden; böylece ilk yolculuğumu, ki bir çeşit hac yolculuğu sayılırdı, büyük mistik İshak Luria'nın on altıncı yüzyılda yaşayıp ders verdiği Safed'e yaptım.

Sonra gerçek hedefime, Kızıldeniz'e gittim. Eilat'ta benim gittiğim dönemde birkaç yüz kişi yaşıyordu, yerleşim çadırlar ve barakalardan ibaretti (şimdiyse ışıltılı deniz kenarı otelleriyle dolu, nüfusu da elli bin kişi). Tek yaptığım, bütün gün maskemle suda yüzmek ve dalmaktı. İlk sualtı dalışı deneyimlerimi de burada yaşadım. Birkaç yıl sonra California'da sertifikamı aldığımda kolaylaşmış, yaygınlaşmış olmasına rağmen, tüple dalış henüz çok ilkel koşullarda yapılıyordu.

Oxford'a başladığım zamanki gibi, gerçekten hekim olmak isteyip istemediğimi düşünüyordum. Nörofizyoloji çok ilgimi çekiyordu fakat deniz biyolojisini, özellikle denizaltı omurgasızlarını da seviyordum. İki ilgi alanımı birleştirip omurgasızlar nörofizyolojisi çalışabilir miydim? Özellikle de kafadanbacaklıların, omurgasızlar arasındaki bu dâhilerin sinir sistemlerini ve davranışlarını çalışmak hoşuma giderdi.[3]

Bir yanım ömür boyu Eliat'ta kalıp yüzmek, şnorkelle dalmak, tüplü dalış yapmak, deniz biyolojisi ve omurgasızlar nörofizyolojisi öğrenmek istiyordu. Ama ebeveynlerim sabırsızlanıyordu; İsrail'de yeterince aylaklık etmiştim; artık "iyileşmiştim"; tıp alanına dönmenin, klinik çalışmalarıma başlamanın, Londra'da hastalarımı görmenin zamanı gelmişti. Gerçi yapmam gereken bir şey daha vardı – daha önce hayal bile edemediğim bir şey. Yirmi iki yaşındaydım, iyi göründüğümü düşünüyordum, tenim bronzlaşmıştı, incelmiştim ve hâlâ bakirdim.

3 1949'da Lise Sertifikası sınavına girdiğimde, zooloji sorularımı seçkin zoolog J. Z. Young sormuştu. Kendisi, mürekkepbalıklarının dev aksonlarını keşfetmişti. Bu dev aksonların araştırılması sayesinde, birkaç yıl sonra ilk kez sinir iletiminin elektriksel ve kimyasal temelini gerçekten anlamıştık. Young her yazını Napoli'de, ahtapot davranışlarını ve beynini inceleyerek geçirirdi. Oxford'dan dönemdaşım Stuart Sutherland'in yaptığı gibi onunla birlikte çalışmayı düşünmüştüm.

Eric'le birkaç kez Amsterdam'a gitmiştik; müzelere ve Concertgebouw'a bayılıyorduk (Benjamin Britten'ın *Peter Grimes*'ını ilk burada, Hollandacasından izlemiştim). Kenarlarına yüksek, merdivenli evler sıralanmış kanalları; Hortus Botanicus'u ve on yedinci yüzyıldan kalma Portekiz sinagogunu; açık hava kafeleriyle Rembrandtplein'i; sokakta satılan ve ayaküstü yenen taze ringa balıklarını; bu şehre özgü samimiyet ve rahatlığı seviyorduk.

Ama şimdi, Kızıldeniz'den dönüşte tek başıma Amsterdam'a gidip kendimi –özellikle de bekâretimi– kaybetmek istiyordum. Peki insan bunu nasıl yapar? Bu konuda ders kitapları yok ki. Galiba utangaçlığımı atmak, kaygılarımdan ve frontal loblarımdan kurtulmak için bir ya da birden fazla kadeh içki içmem gerekiyordu.

Warmoesstraat'ta, tren istasyonu yakınında çok hoş bir bar vardı. Eric ve ben birlikte sık sık oraya birer içki içmeye giderdik. Ama şimdi, tek başıma daha fazla içtim – cesaretimi toplamak için Hollanda cinlerini peş peşe yuvarladım. Artık çevremi göremeyecek hale gelene dek içtim, sesler bir yükselir bir alçalır gibiydi. Ayağa kalktığım anda sendeleyince, barmen "*Genoeg!* Yeter!" dedi ve otelime dönmek için yardıma ihtiyacım olup olmadığını sordu. Hayır, dedim, otelim sokağın karşısındaydı. Bardan çıktım.

Bilincimi yitirmiş olmalıyım çünkü ertesi sabah kendime geldiğimde otel odamda değil, başkasının yatağındaydım. Önce burnuma kahvenin dostane kokusu geldi, arkasından ev sahibim ve kurtarıcım sabahlığı içinde, ellerinde birer fincan kahveyle odaya girdi.

Sarhoşluktan kaldırımda ölü gibi yattığımı görmüş, beni evine getirmiş ve... benimle ilişkiye girmişti. "Güzel miydi?" diye sordum.

"Evet," dedi. Çok güzelmiş – keyfine varamayacak kadar kendimden geçmiş olduğuma üzgünmüş.

Kahvaltıda konuşmayı sürdürdük – cinsel korkularımdan, bastırılmışlıklarımdan ve İngiltere'deki tehditkâr ve tehlikeli atmosferden söz ettik. Ülkemde eşcinsellik hâlâ suç muamelesi görüyordu. Amsterdam'ın farklı olduğunu söyledi ev sahibim. İlişkiye razı olan yetişkinler arasında eşcinsellik kabul görüyordu, yasadışı değildi, utanılacak veya patolojik bir şey olarak görülmüyordu. İnsanların

başka geylerle tanışabileceği pek çok bar, kafe ve kulüp vardı. (İngilizcede şen, neşeli anlamında kullanılan "gay" sözcüğünün bu bağlamda kullanıldığını ilk defa duyuyordum.) Beni seve seve bu barlardan birine götürebilir ya da bana adlarını verebilirdi.

Birden ciddileşti ve, "Bayılana kadar içmeye, yere devrilmeye, kaldırımda yatmaya gerek yok. Bunlar çok üzücü –ve tehlikeli– şeyler. Umarım bir daha asla yapmazsın" dedi.

Konuşmamızdan sonra rahatlayarak hüngür hüngür ağladım. Üzerimden ağır bir yük kalkmıştı. Hepsinden öte de kendimi suçlama hissim azalmış, en azından belli ölçüde hafiflemişti.

1956'da, Oxford'daki dört yılımdan, İsrail ve Hollanda'daki maceralarımdan sonra eve döndüm ve tıp eğitimi almaya başladım. Bu otuz aylık süre içinde tıp, cerrahi, ortopedi, pediatri, nöroloji, psikiyatri, dermatoloji, bulaşıcı hastalıklar ve GI, GU, KBB, OB/GYN gibi, sadece harflerle ifade edilen başka uzmanlık alanlarını teker teker denedim.

Beni şaşırtan (ama annemi memnun eden) bir şekilde, doğum hekimliğine ilgi duymaya başladığımı fark ettim. O günlerde bebekler evde doğuyordu (ben de evde doğmuştum, bütün ağabeylerim de). Doğumları genellikle ebeler gerçekleştiriyor, tıp öğrencileri ebelere asistanlık yapıyordu. Gecenin yarısında bir telefon gelir, hastane operatörü bana bir ad ve adres verip bazen, "Acele et!" diye eklerdi.

Ebe ve ben, verilen adrese bisikletlerimizle gider, yatak odasına veya bazen mutfağa ulaşırdık; bazen doğum mutfak masasında daha kolay gerçekleşiyordu. Baba ve ailenin geri kalan üyeleri yan odada hevesle bebeğin ilk çığlığını beklerlerdi. Beni en çok heyecanlandıran, işin insani dram yönüydü. Hastanede çalışmaktan daha gerçekti bir şekilde; hastane dışında bir şeyler *yapmanın*, bir rol oynamanın tek yoluydu.

Tıp öğrencisi olduğumuzdan teorik derslerimiz yoğun değildi, temelde hastaların yatakları başında eğitim görüyorduk ve aldığımız asıl ders dinlemek, hastadan "şu anki durumunun tarihçesini" öğrenmek ve boşlukları doldurmak için doğru soruları sormaktı.

Gözlerimizi ve kulaklarımızı kullanmayı, dokunmayı, hissetmeyi, hatta koklamayı öğreniyorduk. Hastanın kalbini dinlemek, göğsüne hafif hafif vurmak, karnını elle muayene etmek ve başka fiziksel temas biçimleri de dinlemek ve konuşmak kadar önemliydi. Bu şekilde hastayla derin, fiziksel bir bağ kurulabiliyordu; eller iyileştirici araçlara dönüşüyordu.

• • •

13 Aralık 1958'de doktor oldum. Middlesex Hastanesi'ndeki stajyerliğim ocak ayının birine kadar başlamayacağından, üç hafta zamanım vardı. Sonunda doktor olabildiğim için heyecanlı ve şaşkındım (bir türlü mezun olamayacağımı düşünüyordum, bugün bile rüyalarımda sonsuz bir öğrencilik dönemine kısılıp kaldığımı görürüm bazen). Heyecanlıydım ama dehşet de duyuyordum. Her şeyi yanlış yapacağıma, kendimi komik duruma düşüreceğime, iflah olmaz, tehlikeli bir beceriksiz olarak görüleceğime hiç kuşkum yoktu. Middlesex'te işe başlamadan önceki haftalarda geçici bir staj yapmak bana ihtiyaç duyduğum özgüveni ve beceriyi sağlar diye düşündüğümden, Londra'nın birkaç kilometre uzağında, St. Albans'ta bir hastanede böyle bir iş buldum. Annem savaş döneminde burada acil durum cerrahı olarak çalışmıştı.

Hastanedeki ilk gecemde, sabah 01:00'de görev başına çağrıldım; bronşitli bir bebek acil servise getirilmişti. İlk hastamı görmek için koğuşa koştum – dört aylık bebeğin dudakları morarmıştı, ateşi yüksekti, hızlı hızlı ve tıslayarak nefes alıp veriyordu. Ben ve vardiyadan sorumlu hemşire onu kurtarabilir miydik? Umut var mıydı? Dehşete düştüğümü fark eden hemşire bana ihtiyacım olan desteği verdi ve gerektikçe beni yönlendirdi. Küçük oğlan çocuğunun adı Dean Hope'tu, biz de batıl itikatlarımıza teslim olup bunun iyiye işaret olduğuna karar verdik – sanki bebeğin umut anlamına gelen adı kaderi yumuşatabilirmiş gibi sevindik. Bütün gece çalıştık; kış şafağının solgun ışıkları belirdiğinde, Dean'in tehlikeyi atlatmasını sağlamıştık.

• • •

1 Ocak'ta, Middlesex Hastanesi'nde çalışmaya başladım. Middlesex, tarihi on ikinci yüzyıla uzanan "Barts" ya da St. Bartholomew's kadar eski olmasa da, oldukça itibarlı bir hastaneydi. Ağabeyim David, Barts'ta tıp eğitimi almıştı. 1745'te kurulan, görece yeni bir hastane olan Middlesex ise, benim zamanımda 1920'lerin sonundan kalma modern bir binadaydı. En büyük ağabeyim Marcus da Middlesex'te eğitim almıştı ve şimdi ben de onun izinden gidiyordum.

Middlesex'te altı ay boyunca tıp biriminde, sonraki altı ay boyunca da nöroloji biriminde stajyer hekim olarak çalıştım. Nöroloji birimindeki şeflerim Michael Kremer ve Roger Gilliatt'tı – ikisi de olağanüstü hekimlerdi ama komik denebilecek kadar uyumsuz bir ikiliydiler.

Kremer dost canlısı, güler yüzlü, tatlı dilliydi. Tuhaf, hafif çarpık bir gülümsemesi vardı – dünyaya ironik bir bakış açısıyla bakma alışkanlığından mı kaynaklanıyordu yoksa Bell paralizisi geçirmişti de oradan kalma bir iz miydi, bilemiyorum. Stajyer hekimleri ve hastalarına ne zaman isteseler vakit ayırırdı.

Gilliatt daha mesafeliydi; sert, sabırsız, çabuk sinirlenen, aksi biriydi, bana her an öfke nöbetine girecek gibi gelirdi. İliklenmemiş bir düğmenin bile sinir krizi geçirmesine yol açabileceğini düşünürdük biz stajyer hekimler. Kalın, fırça gibi, simsiyah kaşlarıyla biz stajyerleri korkudan titretirdi. Hastaneye yakın zamanda atanan Gilliatt otuzlu yaşlarındaydı, İngiltere'nin en genç uzman hekimlerinden biriydi.[4] Fakat gençliği heybetini azaltmıyor, aksine artırıyordu. Savaşta olağanüstü cesaret madalyası almıştı, asker havası vardı üzerinde zaten. Gilliatt'tan dehşet korkuyordum, bana bir soru sorduğunda korkudan donup kalacak hale geliyordum. Stajyerlerinin çoğunun aynı durumda olduğunu daha sonra öğrenecektim.

Kremer ve Gilliatt'ın muayene yöntemleri de birbirinden çok farklıydı. Gilliatt her şeyin üzerinden düzenli bir şekilde geçmemizi isterdi; kafatası sinirleri (hiçbiri ihmal edilmeyecekti), motor sis-

4 Gerçekten etkileyiciydi, ama annemin yirmi yedi yaşında uzman olduğunu hatırlamadan edemiyordum.

tem, duyu sistemi vs. belli bir sıraya göre incelenecek, bu muayene yönteminden asla şaşılmayacaktı. Sırayı asla değiştirmez, muayenesini tamamlamadan, büyümüş bir gözbebeğine, seğirmeye, tepki vermeyen bir karın refleksine ya da başka şeylere odaklanmazdı.[5] Teşhis süreci onun için belli bir algoritmayı sistematik biçimde takip etmekten geçerdi.

Gilliatt öncelikle bir bilim insanıydı, hem aldığı eğitim hem de mizacı itibariyle tam bir nörofizyolojistti. Hastalarla (veya stajyer hekimlerle) uğraşmak zorunda kaldığı için sıkıntılı görünüyordu. Gerçi sonradan, araştırma öğrencilerine karşı bambaşka biri –neşeli ve destekleyici– olduğunu öğrenecektim. Gerçek ilgi alanı ve tutkusu, periferal sinir bozukluklarının ve kas sinir donatısının elektriksel incelemesiydi. Bu konuda dünya çapında bir otorite olma yolunda ilerliyordu.

Diğer yandan Kremer, aşırı sezgiliydi. Bir keresinde, koğuştan içeri girer girmez, hastaneye o sabah getirilen bir hastayı teşhis ettiğini anımsıyorum. Hastayı otuz metre mesafeden görür görmez kolumu heyecanla yakalayıp kulağıma "Jugular foramen sendromu!" diye fısıldamıştı. Gerçekten ender rastlanan bir sendrom olduğundan, koğuşun diğer ucundan bir bakışta teşhis koyabilmesine çok şaşırmıştım.

Kremer ile Gilliatt, *Düşünceler*'in başlangıcında Pascal'ın yaptığı önsezi ve analiz karşılaştırmasını getiriyorlar aklıma. Kremer öncelikle önseziliydi; bir bakışta her şeyi, genellikle sözcüklere dökebileceğinden de fazlasını görürdü. Gilliatt ise temelde analitikti, olguları birer birer inceler ama her bir olgunun da fizyolojik geçmişini ya da sonuçlarını ayrıntısıyla görürdü.

Kremer'in sempatisi, daha doğrusu empatisi inanılmazdı. Hastalarının zihinlerini okur, bütün korkularını ve umutlarını güçlü sezgileriyle hemen anlardı. Oyuncularını izleyen bir tiyatro yönetmeni gibi onların hareketlerini ve duruşlarını incelerdi. Makalelerinden

5 Üst kattaki koğuştaki nöroşirürji uzmanı Valentine Logue, biz stajyer hekimlere, kendisinin yüzünde bir "sorun" görüp görmediğimizi sormuştu. Ancak o zaman yüzündeki tuhaflığı fark etmiştik; gözbebeklerinden biri diğerinden çok daha büyüktü. Bunun nedeni konusunda sayısız fikir öne sürdüysek de Logue bizi asla aydınlatmadı.

biri –benim de en sevdiklerimden–, "Oturmak, Ayakta Durmak ve Yürümek" başlığını taşıyordu. Nörolojik muayeneden önce, hasta daha ağzını bile açmadan ne kadar fazla şeyi fark ettiğini ve anladığını bu makale gösteriyordu.

Kremer cuma akşamüstleri ayakta tedavi edilen hastaları görüyordu. Belki otuz farklı hastayı muayene ediyor ama her birine yoğun, kesintisiz, şefkatli bir ilgiyle yaklaşmayı başarıyordu. Hastaları onu çok seviyor, hepsi nezaketinden övgüyle söz ediyor, varlığının bile rahatlatıcı olduğunu söylüyorlardı.

Kremer, başka işlere geçtikten sonra bile stajyer hekimleriyle ilgilenmeyi, hayatlarına aktif bir şekilde katılmayı sürdürürdü. Amerika'ya gitmemi o tavsiye etmiş, beni gerekli kişilerle tanıştırmış, yirmi beş yıl sonra *Dayanacak Bir Bacak*'ı okuduktan sonra bana hoş bir mektup yazmıştı.[6]

Gilliatt'la daha az görüştük –ikimiz de utangaçtık bence– ama 1973'te *Uyanışlar* yayımlandıktan sonra, Queen Square'de görüşmeye davet etti beni. Artık onu çok daha az dehşet verici buluyordum, entelektüel ve duygusal sıcaklığı beni şaşırtmıştı. Ertesi yıl beni yeniden hastaneye, *Uyanışlar*'daki hastalarım hakkındaki belgeseli göstermeye davet etti.

Gilliatt kanserden öldüğünde üzülmüştüm – hâlâ oldukça gençti ve en verimli çağındaydı. Sosyal, sohbet etmeyi seven, "emekliliğinden" sonra da hastalarını görmeye devam eden Kremer'in

6 Kremer şöyle yazıyordu:
"Kardiyoloji bölümünde yatan şaşırtıcı bir hastayı görmem istendi. Atriyal fibrilasyon geçirmişti. Bu durum sol tarafını felce sokan bir emboliye neden olmuştu. Onu görmemi istemişlerdi çünkü geceleri sürekli olarak yatağından düşüyordu. Kardiyologlar da sebebini bulamamışlardı.
"Ona geceleri ne olduğunu sorduğumda, açık bir şekilde cevap verdi. Her gece uyandığında yatağında ölü, soğuk, kıllı bir bacak buluyordu ve buna bir türlü anlam veremiyordu. Fakat bu duruma da dayanamıyordu. Sağlam eli ve bacağıyla bu 'şey'i yatağından atıyordu. Doğal olarak vücudunun geri kalan kısmı da onu takip ediyordu.
"Felçli olduğu tarafta duyarlılığını tamamen yitirmişti. Hasta, bu sevimsiz yabancı ayağa kendini o kadar kaptırmıştı ki, ona bu ölü bacağı yatağından atarken kendi bacağının yatakta olup olmadığını soramadım."
Kremer'in mektubundaki bu pasajı, *Karısını Şapka Sanan Adam* [Çev: Çiğdem Çalkılıç, YKY, 1996] adlı kitabımda, benzer bir vakayı ("Yatağından Düşen Adam") anlatmam gerektiğinde alıntılamıştım.

geçirdiği felç yüzünden afazi sorunu yaşamasına da öyle. İkisi de beni iyi fakat farklı şekillerde etkiledi: Kremer'den daha dikkatli gözlemlemeyi ve sezgilerimi kullanmayı öğrendim; Gilliatt'tan ise her zaman işin içindeki fizyolojik mekanizmaları düşünmeyi. Elli yıldan uzun zaman oldu ama ikisini de sevgi ve minnettarlıkla anıyorum.

Oxford'daki anatomi ve fizyoloji hazırlık dersleri beni gerçek tıp çalışmalarına hazırlamamıştı. Hastaları muayene etmek, dinlemek, deneyimlerini ve açmazlarını anlamaya (en azından hayal etmeye) çalışmak, onlar için endişelenmek, sorumluluklarını üstlenmek yeni şeylerdi benim için. Hastalar, büyük sıkıntı veren gerçek sorunları –ve bazen de seçenekleri– olan, tutkulu bireylerdi. Yalnızca teşhis ve tedavi sürecinden ibaret değildi hekimlik; daha ciddi sorular da çıkabiliyordu insanın karşısına – hayat kalitesine ve bazı koşullarda hayatın yaşamaya değer olup olmadığına dair sorulara cevap vermek gerekebiliyordu.

Middlesex Hastanesi'nde stajyer hekimken yaşadığım böyle bir deneyim beni çok sarsmıştı. Genç bir adam ve benim gibi yüzücü olan Joshua, bacaklarındaki tuhaf ve anlaşılmaz ağrı yüzünden hastaneye yatmıştı. Kan testleri sonucunda tahmini bir teşhis konmuş, diğer testlerin sonuçlarını beklerken hafta sonunu evinde geçirmesine izin verilmişti. Cumartesi gecesi gittiği partideki arkadaşlarından biri tıp öğrencisiydi. Joshua'ya hastaneye neden yattığını sormuştu. Joshua, nedenini bilmediğini ama ilaç verdiklerini anlatmıştı. İlaç şişesini gösterince, etiketteki "6-merkaptopürin" yazısını gören tıp öğrencisi, "Tanrım, akut lösemi falan olmuşsun herhalde" deyivermişti.

Joshua hafta başında hastaneye döndüğünde umutsuzluk içindeydi. Teşhisin kesin olup olmadığını, tedavi yöntemlerini, başına neler geleceğini sordu. Kemik iliği testi teşhisi doğrulayınca, ilacın ona biraz daha zaman kazandırabileceğini fakat durumunun giderek kötüleşeceğini ve bir yıl içinde, belki daha kısa sürede öleceğini öğrendi.

O akşamüstü, Joshua'nın balkon demirlerine tırmandığını gördüm; koğuşumuz ikinci kattaydı. Hemen yanına koşup onu tuttum, böyle bir durumda bile hayatın yaşamaya değer olduğuna dair aklıma gelen ne varsa söyledim. İsteksizce –karar anı geçmişti– onu ikna etmeme ve koğuşa geri götürmeme izin verdi.

Tuhaf ağrılar giderek şiddetlendi, bacaklarından sonra kollarını ve gövdesini de kapladı. Ağrılara neden olan, duyu sinirlerinin omuriliğe girişte lösemik hücre infiltrasyonuna uğramasıydı. Ağrı kesiciler işe yaramıyor, Joshua ağızdan ve damar yoluyla giderek daha kuvvetli opiatlara gereksinim duyuyordu; sonunda eroin de verdik ona. Gece gündüz acı içinde haykırmaya başladı, bu noktada ona azot protoksit vermekten başka yapacak bir şey kalmamıştı. Anestezinin etkisi geçer geçmez yeniden haykırmaya başlıyordu.

"Bana engel olmamalıydın" dedi. "Ama doğru bildiğini yapmak zorundaydın sanırım." Birkaç gün sonra acılar içinde kıvranarak öldü.

1950'lerde Londra'da açıkça eşcinsel olmak ne kolay ne güvenliydi; eşcinsel eylemlere katıldığı tespit edilenlere sert cezalar, hatta hapis cezası veriliyordu. Bunların bazıları da, Alan Turing gibi, mecburi östrojen uygulamasını, kimyasal yöntemle hadım edilmeyi seçiyordu. Toplumun genel kanaati de kanunlar kadar sertti. Eşcinsellerin buluşması kolay değildi; gey kulüpleri ve pub'ları vardı ama polis bunları sürekli izliyor, baskın yapıyordu. Ajanlar her yerdeydi, özellikle umumi tuvaletlerde ve parklarda; bir şeyden haberi olmayanları baştan çıkarıp hayatlarını mahvediyorlardı.

Amsterdam gibi "açık" şehirlere elimden geldiğince sık gitsem de, Londra'da cinsel partner arayışında değildim. Evde, annemle babamın tetikte bakışları altında yaşamak da durumu kolaylaştırmıyordu.

1959'da, Middlesex'te tıp ve nöroloji stajımı tamamlarken, Charlotte Caddesi'nden yürüyüp Oxford Caddesi'ni geçince kendimi Soho Meydanı'nda buluyordum. Biraz daha ileride –Frith Caddesi'nden yürüyünce– karşıma Old Compton Caddesi çıkıyor-

du; burada her şey kiralık veya satılıktı. Coleman's mağazasında en sevdiğim Havana puroları satılıyordu; bir Bolivar "torpidosu" alıp bütün akşam tüttürdüğüm oluyordu. Özel günlerde ve kutlamalarda kendimi böyle bir puroyla ödüllendirirdim. Bir pastanede öyle lezzetli, enfes haşhaşlı kekler satılıyordu ki, daha güzelini hayatım boyunca yemedim. Küçük bir gazete bayii ve şekerlemecinin vitrinine cinsel içerikli ilanlar asılırdı. İçerikleri anlaşılmazdı, bundan fazlasını yapmak tehlikeliydi ama bilen, konunun ne olduğunu anlardı.

Burada, motosikletleri ve motosiklet teçhizatını çok sevdiğini söyleyen genç bir adamın ilanını gördüm. Adı –en azından ilanda verdiği ad– Bud'dı, telefon numarası vardı. Orada fazla oyalanmayı göze alamadım, hatta numarayı not etmeye bile kalkmadım. O zamanlar fotoğrafik olan hafızamla hemen ezberledim. Hayatım boyunca hiçbir ilana yanıt vermemiştim, bunu yapmayı düşünmemiştim bile. Fakat şimdi, bir yıl boyunca tensel ilişkiden uzak durduktan sonra –geçen aralık ayından beri Amsterdam'a gitmemiştim– bu gizemli "Bud"ı aramaya karar verdim.

Telefonda havadan sudan konuştuk, genelde motosikletlerimizden söz ettik. Bud'ın BSA Gold Star'ı vardı. Düşük gidonlu, 500 cc'lik bir motordu. Benim de 600 cc Norton Dominator'ım vardı tabii. Bir motosiklet kafesinde buluşup birlikte turlamaya karar verdik. Birbirimizi motosikletlerimizden ve giysilerimizden tanıyacaktık; deri ceketler, deri pantolonlar, deri çizmeler ve eldivenler.

Tanıştık, el sıkıştık, birbirimizin motosikletlerini övdük, sonra güney Londra'da dolaşmaya çıktık. Kuzeybatı Londra'da doğup büyümüş olduğumdan güney Londra'yı hiç bilmiyordum, Bud'ın peşinden gidiyordum. Dış görünüşü etkileyici geldi bana; siyah deriler içinde motor-bineğini süren bir yol şövalyesiydi.

Akşam yemeği için onun Putney'deki apartman dairesine döndük – oldukça boş bir daireydi, birkaç kitabı vardı ama her yer motosiklet dergileri ve ekipmanıyla doluydu. Duvarlarda motosiklet ve motosikletçi fotoğrafları vardı, bir de (bunu beklemiyordum) Bud'ın çektiği güzel sualtı fotoğrafları. Motosikletin yanında, tüple dalış tutkunuydu. Tüplü dalışla 1956'da Kızıldeniz'de tanışmıştım,

dolayısıyla ortak bir yanımız daha çıkmıştı (1950'ler için beklenmedik ilgi alanlarıydı bizimkiler). Bud'ın çok sayıda dalış ekipmanı da vardı; o zamanlar dalış giysileri ve neopren olmadığından, ağır plastikten, kuru dalış giysileri kullanılıyordu.

Birer bira içtik, sonra Bud aniden, "Hadi yatalım" dedi.

Birbirimiz hakkında daha fazlasını öğrenmeye çalışmadık; Bud hakkında hemen hiçbir şey bilmiyordum. Ne işini, ne soyadını sormuştum. O da benim hakkımda az şey biliyordu ama (içgüdüsel olarak, hatasız şekilde) ne istediğimizi biliyor, kendimize ve birbirimize haz verebiliyorduk.

Sonrasında, tanışmaktan ne kadar memnun kaldığımızı, yeniden buluşmayı ne kadar istediğimizi belirtmemize gerek bile olmadı. Altı aylık staj için Birmingham'a gitmek üzereydim ama bu sorunu kolayca çözdük. Cumartesileri motosikletimle Londra'ya dönüp geceyi evde ailemle geçiriyordum, ama daha erken gelip önce öğleyi Bud'la geçirebilir, sonra pazar sabahı birlikte motosikletle dolaşabilirdik. Serin pazar sabahları birlikte çıktığımız motosiklet gezintilerine bayılıyordum. Özellikle kendi motosikletimi bırakıp Bud'ın motorunun arkasında dolaşmaktan keyif alıyordum; motorun üzerine sığışıp hızla giderken deri kaplı tek bir hayvana dönüşmüşüz gibi geliyordu bana.

Bu dönemde geleceğim belirsizdi; stajlarım 1960 Haziranında sona erecekti, o zaman hekimliğe başlayabilecektim (öğrencilik ve staj uzun yıllarımı almıştı).

Bu konuyu sürekli düşünüyordum ama Bud'a bir şey söylemedim. 1 Haziran'da ona yazıp, doğum günüm olan 9 Temmuz'da Kanada'ya gideceğimi ve hiç dönmeyebileceğimi haber verdiğimde, fazla etkileneceğini düşünmüyordum. Motosiklet ve yatak arkadaşıydık, daha fazlası olduğumuzu sanmıyordum. Birbirimize duygularımızı hiç açmamıştık. Ama Bud bana tutkulu, acı dolu bir mektupla karşılık verdi; yazdıklarımı okuyunca perişan olduğunu, hüngür hüngür ağladığını söylüyordu. Mektubunu alınca şaşırdım ve bana âşık olduğunu anladım, ama artık çok geçti. Kalbini kırmıştım.

2
Yuvadan Ayrılış

Çocukluğumda Fenimore Cooper'ın romanlarını okumuş, kovboy filmleri izlemiştim, bunların etkisiyle ABD'yle Kanada hakkında romantik hayallerim vardı. Batı Amerika'nın, John Muir'in kitaplarından, Ansel Adams'ın fotoğraflarından tanıdığım sarp, açık alanları, hâlâ savaşın etkilerini üzerinden atmaya çalışan İngiltere'de olmayan bir serbestlik ve özgürlük vaat ediyor gibiydi.

Tıp öğrencisi olduğum için mecburi askerlik hizmetim ertelenmişti ama stajlarımı biter bitmez görev yerime gitmem gerekiyordu. Askerlik hizmeti düşüncesinden pek hoşlanmıyordum (gerçi ağabeyim Marcus askerlikten büyük keyif almış, Arapça bilgisi sayesinde Tunus, Sirenayka ve Kuzey Afrika'da görevlendirilmişti). Bense çekici bir alternatifi tercih etmiştim. Müstemleke Servisi'nde çalışacak, üç yıl boyunca Yeni Gine'de bulunacaktım. Ama Müstemleke Servisi küçülüyordu, tıp okulunu bitirmemden kısa süre önce de tıp hizmetleri bölümü kapatıldı. Ağustos'ta görev yerime teslim olmamdan birkaç ay sonra mecburi askerlik hizmeti de sonlandırılacaktı.

Artık Müstemleke Servisi'nde çekici, egzotik bir göreve başlayamayacak olmak ve askere alınan son gruplardan birinde yer almak canımı sıktı, İngiltere'den ayrılmamda etkili oldu. Yine de, hizmetin ahlaki bir ödev olduğunu düşünüyordum. Bu çatışmalı düşüncelerim yüzünden, Kanada'ya geldiğimde, Kanada Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde gönüllü oldum. (Auden'ın, havacıların "deriler içinde gülüşü"nü anlatan dizeleri büyülemişti beni.) İngiliz Milletler Topluluğu ülkesi olan Kanada'da askeri hizmet, İngiltere'de askere gitmekle eşdeğerdi; bu da, İngiltere'ye dönmeyi düşünürsem işime yarayabilirdi.

On yıl önce Avustralya'ya giden ağabeyim Marcus gibi İngiltere'den kaçmamın başka nedenleri de vardı. Çok sayıda ni-

telikli erkek ve kadın 1950'lerde İngiltere'den ayrılıyordu (beyin göçü diyorlardı buna) çünkü İngiltere'de üniversiteler ve ofisler kalabalıktı. Londra'daki nöroloji stajım sırasında şahit olduğum üzere, zeki ve becerikli insanlar yıllar boyunca düşük kademelerde sıkışıp kalıyor, özerkliğin ve sorumluluğun tadını çıkarma sırası onlara bir türlü gelmiyordu. Çok daha geniş ve İngiltere'deki kadar sıkı olmayan bir tıp sistemine sahip olan Amerika'da bana yer vardır diye düşünüyordum. Marcus gibi ben de Londra'da çok fazla sayıda Dr. Sacks olduğu görüşündeydim; annem, babam, ağabeyim David, bir amcam, üç kuzenim – hepsi Londra'nın kalabalık tıp dünyasında yer edinmek için mücadele halindeydi.

9 Temmuz'da, yirmi yedinci doğum günümde Montreal'e uçtum. Birkaç gün akrabalarımın yanında kaldım, Montreal Nöroloji Enstitüsü'nü ziyaret ettim, Kanada Kraliyet Hava Kuvvetleri'yle bağlantıya geçtim. Onlara pilot olmak istediğimi söyledim ama bir dizi test ve mülakattan sonra, fizyoloji eğitimimle yapabileceğim en iyi şeyin araştırma olduğunu söylediler. Üst düzey komutanlardan Dr. Taylor benimle uzun uzun görüştü ve durumu değerlendirmek için bir hafta sonu gelmemi istedi. Görüşmenin sonunda kararsızlığımı hissetmiş olacak ki, "Kesinlikle yeteneklisin, seni aramızda görmeyi çok isteriz, ama bize katılma nedenlerinden emin olamadım" dedi. "Üç ay zaman tanı kendine, yolculuk et, düşün. Ondan sonra hâlâ katılmak istiyorsan benimle bağlantı kur."

Çok rahatlamıştım; birden kendimi özgür ve kayıtsız hissettim, üç aylık "iznimi" en iyi şekilde kullanmaya karar verdim.

Kanada'da yolculuğa başladım, her yolculuğumda yaptığım gibi yine günlük tuttum. Kanada'da dolaşırken aileme kısa mektuplar yazdım, Vancouver Adası'na ulaşana dek oturup uzun uzun yazacak vaktim olmadı. Burada onlara uzun bir mektup yazıp yolculuğumu ayrıntılarıyla anlattım.

Vahşi Batı'yı, Calgary'yi annemle babama tarif etmeye çalışırken kendimi hayal gücüme teslim etmiştim; gerçek Calgary'nin anlattığım kadar egzotik olduğunu sanmıyorum doğrusu:

> Calgary'de her yıl düzenlenen rodeo festivali bitti, her yer kot pantolonlu, gömlekli kovboylarla dolu, şapkalarını yüzlerine indirip

sokaklarda oturarak vakit geçiriyorlar. 300.000 kişilik nüfusuyla Calgary hızlı kalkınmış bir kent. Petrol sayesinde buraya madenciler, yatırımcılar, mühendisler akın etmiş. Eski Batı'daki hayatın yerini rafineriler, fabrikalar, ofisler ve gökdelenler almış. Bölgede uranyum cevheri, altın ve gümüş madenleri, temel metal madenleri de var. Barlarda küçük altın tozu paketlerinin elden ele geçtiğini görebiliyorsunuz; güneş yanığı yüzlü, kirli tulum giymiş bir adam aslında altın zengini olabilir.

Yolculuk etmenin keyfini de anlatıyordum:

Kanada Pasifik Demiryolu'yla Banff'a giderken trenden manzarayı heyecanla seyrettim. Sonsuz görünen dümdüz çayırlardan, tatlı bir eğimi tırmanarak Rocky Dağları'nın alçak ladinlerle kaplı eteklerinin arasından geçtik. Sonunda hava giderek soğumaya başladı, manzara sarplaştı. Tepecikler tepelere, tepeler dağlara dönüştü, geçtiğimiz her kilometrede dağlar biraz daha hırçınlaşıyordu sanki. Bir vadinin ortasından oflaya puflaya geçen trenimizin önünde zirveleri kar kaplı ulu dağlar uzanıyordu. Hava o kadar berraktı ki yüz elli kilometre ötedeki zirveleri rahatça seçebiliyorduk. İki yanımızda uzanan dağlar sanki başlarımızın üzerinde yükseliyordu.

Banff'tan, Kanada'nın Rocky Dağları'nın derinlerine ilerledim. Yolculuğun bu bölümünü günlüğüme ayrıntılarıyla kaydetmiş ve yazdıklarımı daha sonra "Kanada: Durak, 1960" başlığını attığım bir yazıya çevirmiştim.

KANADA: DURAK, 1960

Nasıl da yol teptim! İki haftadan az zamanda neredeyse beş bin kilometre aştım.

Şimdi çevrem sessiz – hayatım boyunca duymadığım türde yoğun bir sessizlik bu. Yakında yeniden hareket etmeye başlayacağım ve belki de hiç durmayacağım.

Deniz seviyesinden iki bin beş yüz metre yüksekte bir çayırda yatıyorum. Dün botanik meraklısı üç Calgary'li hanımla birlikte motelimizin çevresinde keşfe çıktım. Amazonlar gibi ince ve sert görünen bu hanımlardan çiçeklerin adlarını öğrendim.

Çayır çoğunlukla beyaz dağ çiçekleriyle kaplı, şimdi tohum dönemleri, sabah güneşi altında dev hindiba başları gibi parlak ve narin görünüyorlar. Soluk krem renginden koyu kırmızıya *castilleja* çiçekleri de var. Çan çiçekleri, düğün çiçekleri, kediotu, taşkırançiçeği; bükülmüş kurbağaotu ve pis kokulu çakalotu (adlarına rağmen en güzelleri bu ikisi), ender meyve veren kutup ahududusu ve çileği; çileklerin üç çanak yaprağının arasında ışıldayan birer çiy tanesi. Yürek şeklinde arnikalar, kalipso orkideleri, kurtpençesi, hasekiküpesi. Buzul zambakları ve yavşanotu. Bazı kayalar uzaktan mücevher gibi parlayan likenlerle kaplı, başkalarını etli kayakorukları kaplamış, parmakla bastırınca neşeyle patlıyorlar.

Azametli ağaçların sınır bölgesinin çok üstündeyiz. Bol bol bodur söğüt ve ardıç, yabanmersini ve yemiş çalıları var ama ağaç sınırını geçince yalnızca iğneyaprakları ve beyaz, erden gövdeleriyle melez çamlar kalıyor geriye.

Sıçanlar, cüce tavşanlar, sincaplar ve çizgili sincaplar var, bazen bir kayanın gölgesinde bir dağsıçanı beliriyor. Saksağanlar, çalıbülbülleri, çitkuşları ve ardıçkuşları görüyorum. Çok sayıda siyah ve kahverengi ayı var ama bozayılar ender görülüyor. Kanada geyikleri ve muslar daha alçak çayırlarda yaşıyor. Güneşin önünden geçen dev kanadı görür görmez bunun bir Rocky Dağları kartalı olduğunu anladım.

Dağlar yükseldikçe bütün yaşam yok oluyor, her şey tekdüze gri bir renk alıyor, zirvelerin efendileri olan yosunlar ve likenlerden başka canlı kalmıyor.

Dün, profesör, profesörün ailesi ve "kardeşim" diye hitap ettiği –ki gerçekten kardeş gibi görünüyorlar– ama aslında yalnızca arkadaşı ve meslektaşı olan "Yaşlı Mareşal", birlikte atla gezintiye çıktık. At üstünde öyle yüksek ve geniş bir dağ platosuna tırmandık ki aşağı baktığımızda kümülüs bulutlarını seyredebiliyorduk.

"İnsan eli burayı değiştirememiş!" diye haykırdı Profesör. "Patikaları genişletmekten başka bir şey yapamamış burada." Bütün insanlıktan uzakta, binlerce kilometrekarelik bir alanın ortasında yalnız olma hissini nasıl tarif edeceğimi bilmiyorum. Sessizce yol aldık çünkü konuşmak saçma olacaktı. Dünyanın zirvesinde gibiydik. Derken inişe geçtik, atlarımız ormanaltı bitkileri arasında hafif adımlarla ilerledi. Tuhaf adları olan buzul göllerine geldik – Sfenks Gölü, Bokböceği Gölü, Mısır Gölü. Yol arkadaşlarımın uyarılarını dinlemeyip terli giysilerimi üzerimden sıyırdım ve Mısır Gölü'nün berrak sularına daldım, sırtüstü yüzdüm. Bir yanda yaşlı yüzleri dev hiyerogliflerle kaplı Firavun Dağları yükseliyordu ama diğer zirveler adsızdı – öyle kalsalar yeriydi bence.

Dönüşte, pürüzsüz bir buzultaş katmanıyla kaplı büyük bir buzul çanağının yanından geçtik.

"Bir düşünün!" dedi Profesör. "Bu mucizevi çanak bir zamanlar yüz metre derinliğinde buzla kaplıydı. Biz ve çocuklarımız öldükten sonra, çökelen toprakta tohumlar yeşerecek ve bu taşlarda genç bir orman belirecek. Karşınızda jeolojik bir dram sahnesi var; şu an algıladığınız her şeyde geçmiş ve gelecek mevcut. Hepsi tek bir insan kuşağının, belleğinin eriminde olup bitiyor."

İki yüz metrelik taş ve buz duvarının karşısında ufacık görünen profesöre baktım. Yıpranmış şapkası ve pantolonu içinde absürd fakat saygın ve buyurgan görünüyordu. Buzulların ve nehirlerin kudreti, onları inceleyen ve anlayan bu gururlu böcek için hiçbir şey değildi.

Profesör harikulade bir yol arkadaşıydı. Bana buzyalaklarını ve farklı buzultaşlarını tanımayı, mus ve ayı izlerini ayırt etmeyi, kirpilerin yıkıcı olabilen saldırılarına karşı ihtiyatlı olmayı, bataklıkları ve tehlikeli zeminleri tespit etmek için çevreyi gözlemlemeyi, kaybolmamak için yol işaretleri belirlemeyi, aniden patlayabilen fırtınaların işaretçisi olan uğursuz bulutları fark etmeyi öğretti. Belki her konuda bilgisi vardı. Hukuk ve sosyolojiden, ekonomi-

den, siyaset ve iş dünyasından, reklamcılıktan, tıptan, psikolojiden, matematikten anlıyordu.

Fiziksel, toplumsal, insani açıdan çevresindeki her şeyle bu kadar derinden ilişkili başka birini tanımamıştım – diğer yandan kendi aklına ve güdülerine yönelik alaycı içgörüsü karakterini zenginleştiriyor, söylediği her şeyi dengeleyip kişiselleştiriyordu.

Profesörle önceki akşam tanışmış, ona ailemden ve ülkemden kaçışımın öyküsünü, tıp alanında çalışma konusundaki tereddütlerimi anlatmıştım.

"Seçtiğim meslek değildi!" dedim üzüntüyle. "Başkaları benim için seçti. Şimdi tek istediğim dolaşmak ve yazmak. Bir yıl boyunca odunculuk yapacağım sanırım."

"Bırak bunu!" dedi Profesör, kısaca. "Zaman harcamış olursun. Git, ABD'deki tıp okullarına, üniversitelere bak. ABD sana göre bir ülke. Kimse seni itip kakmaz. İşinde iyiysen yükselirsin. Sahtekârsan çok geçmeden anlarlar.

"Zamanın varsa şimdi yolculuk et tabii. Ama doğru şekilde yap bunu, benim gibi. Ben gittiğim yerin tarihi ve coğrafyası hakkında kitaplar okur, düşünürüm. İnsanları buna göre değerlendiririm; zaman ve uzamın toplumsal çerçevesi içine yerleştiririm. Kuzey Amerika bozkırlarını ele alalım. Yerleşimcilerin öyküsünü, yasaların ve dinin farklı zamanlardaki etkilerini, bölgenin ekonomik sorunlarını, iletişim zorluğunu ve birbiri ardına gelen maden keşiflerinin etkilerini bilmiyorsan, bunları boşuna ziyaret etmiş olursun.

"Kereste kamplarını boş ver. California'ya git. Kızılçam ormanlarını gör. Misyoner yerleşimlerini gör. Yosemite'ye git. Palomar'ı gör – zeki bir insan için olağanüstü bir deneyimdir. Bir keresinde Hubble'la sohbet etme fırsatı bulmuştum, hukuk hakkında bilmediği yoktu. Yıldızlarla ilgilenmeye başlamadan önce avukat olduğunu biliyor muydun? San Francisco'ya git! Dünyanın en ilginç on iki şehrinden biridir. California'da zıtlıklar keskindir – inanılmaz servetler ve en korkunç yoksulluklar bir aradadır. Ama her yer güzellik ve ilgi çekici şeylerle doludur.

"Amerika'yı yüzlerce kez baştan sona dolaştım. Her şeyi gördüm. Ne istediğini söylersen, nereye gitmen gerektiğini söylerim. Buna ne diyeceksin?"

"Param bitti ama!"

"İhtiyacın olan miktarı sana ödünç vereceğim, ne zaman istersen ödersin."

Profesör bu teklifi yaparken beni bir saattir tanıyordu.

Profesör ve Mareşal, Rocky Dağları'nı çok seviyor, yirmi yıldır her yaz bu dağları ziyaret ediyorlardı. Mısır Gölü'nden dönüşümüzde, patikadan ayrıldılar; birlikte, ormanın derinliklerine, yarı yere gömülü, alçak, karanlık bir kulübeye geldik. Profesör açıkladı:

"Bill Peyto'nun kulübesine geldik. Bizden başka dünya üzerinde yalnızca üç kişi biliyor yerini. Kayıtlarda yandığı yazıyor. Peyto göçebeydi, insanlardan kaçardı. Usta bir avcı ve doğal yaşam gözlemcisiydi, sayısız piçi vardır. Adı bir göle ve dağa verilmiştir. 1926'da bir hastalığa tutuldu ve sonunda yalnız başına yaşayamayacak hale geldi. Atıyla Banff'a gitti. Adını herkesin bildiği ama kimsenin görmediği vahşi ve efsanevi bir yabancıydı. Kısa süre sonra orada öldü."

Karanlık, çürümekte olan kulübeye doğru ilerledim. Kapısı aralıktı, üzerine kargacık burgacık bir el yazısıyla, BİR SAATE DÖNERİM yazılmıştı. İçeride kap kacak, eski konserveler, mineral örnekleri (Peyto küçük bir talk madeni işletiyordu), günlüğünden sayfalar, 1890'dan ve 1926'ya *Illustrated London News* gazeteleri vardı. Bir adamın hayatından bir kesitti bu kulübe. *Mary Celeste* geldi aklıma. Şimdi akşam oldu; bugün bütün günü bu geniş çayırda sırtüstü yatıp bir çimen dalını çiğneyerek dağları ve gökyüzünü seyretmekle geçirdim. Bol bol düşündüm, defterim neredeyse doldu.

Yaz akşamları batan güneş evde arka bahçedeki gülhatmileri ve kriket kalelerini aydınlatır. Bugün günlerden cuma, annem Şabat günü kandillerini yakıyordur, elini mum alevine siper ederken sözlerini bilmediğim bir duayı sessizce mırıldanıyordur. Babam bir kadeh içki içiyordur. Şarap kadehini kaldırıp verdiği nimetler için Tanrı'ya şükredecektir.

Hafif bir rüzgâr çıktı, nihayet günün sessizliği bozuldu, çimenler ve çiçekler huzursuzca titredi. Kalkıp harekete geçme zamanı, buradan ayrılıp yola koyulmam gerekiyor. Kendime yakında California'da olacağıma dair söz vermedim mi?

• • •

Uçak ve trenle yolculuktan sonra, batıya otostopla gitmeye karar verdim ama yola çıkar çıkmaz yangın söndürmekle görevlendirildim. Aileme şöyle yazmışım:

> Britanya Kolumbiyası'na otuz günden uzun zamandır yağmur yağmamış, her yerde orman yangınları çıkıyor (gazetelerde görmüşsünüzdür). Burada bir tür sıkıyönetim ilan edilmiş, ormancılık komisyonu kimi uygun görürse emri altına alabiliyor. Emir altına alınan diğer şaşkın görevlilerle birlikte ormanda bir gün geçirmek, hortumları bir o yana bir bu yana taşıyıp işe yaramaya çalışmak hoşuma giden bir deneyimdi. Ancak beni yalnız bir günlüğüne çalıştırmak istiyorlardı. Yangından kalan, dumanları tüten yıkımın karşısında zafer biralarımızı içerken gururlu bir kardeşlik hissiyle doldum.
>
> Britanya Kolumbiyası yılın bu mevsimi büyüleyici. Gökyüzü alçak ve gün ortasında bile sayısız yangının dumanı yüzünden rengi mor. Aptallaştırıcı bir sıcak ve durgunluk var havada. İnsanlar ağır çekimde hareket ediyor, bir şeylerin yaklaşmakta olduğunu hissediyorsunuz. Bütün kiliselerde yağmur duası ediliyor, Tanrı bilir ne tür özel ve tuhaf törenlerle insanlar yağmuru çağırıyor. Her gece yıldırım düşüyor ve değerli ağaçlar çıra gibi tutuşuyor. Bazen de lanetli bir bölgenin bir yerinden kaynağı belirsiz, ani bir yangın multifokal bir kanser gibi yayılıveriyor.

Yangınla mücadele ekibine yeniden katılmak istemediğim için –bir gün için iyiydi ama fazlasına dayanamazdım– Vancouver'a kalan bin kilometreyi bir Greyhound otobüsüyle aşmaya karar verdim.

Vancouver'dan gemiyle Vancouver Adası'na geçtim ve Qualicum Plajı'nda bir motele yerleştim (Qualicum adını sevmiştim çünkü aklıma on dokuzuncu yüzyıl biyokimyagerlerinden Thudichum'u ve güzçiğdemi *Colchicum*'u getirmişti). Burada birkaç gün dinlenip yol yorgunluğunu attım ve aileme sekiz bin sözcüklük bir mektup yazdım. Mektubu şimdi bulunduğum yeri anlatarak bitirdim:

> Pasifik Okyanusu ılık (23 derece) ve buzul göllerinden sonra kuvvetten düşürücü. Bugün burada bir göz hekimiyle birlikte balığa çıktım. North adlı göz hekimi Marys ve National'dan sonra şimdi Victoria'da çalışıyormuş. Vancouver Adası'nın "bir şekilde gözler-

> den uzak kalmış, cennetten bir köşe" olduğunu söyledi, bir bakıma haklı bence de. Ormanlar, dağlar, nehirler, göller ve okyanus öyle güzel ki... Bu arada, altı tane somon yakaladım – oltayı suya atmanız yetiyor, yemi hemen ısırıyorlar. Bu tatlı, gümüş rengi güzellerin birini yarın kahvaltıda yiyeceğim.

"İki üç gün içinde California'ya ineceğim," diye ekledim, "büyük olasılıkla bir Greyhound otobüsüyle, çünkü buralarda insanların otostopçulara ters davrandığını, bazen silahla ateş ettiğini söylüyorlar."

• • •

Bir cumartesi akşamüstü San Francisco'ya vardım, Londra'dan tanıdığım arkadaşlar beni o gece yemeğe çıkardı. Ertesi sabah beni arabayla aldılar ve Golden Gate Köprüsü'nden geçip, Tamalpais Dağı'nın eteklerini tırmanıp Muir Ormanları'nın katedrali andıran sükûnetine ulaştık. Kızılçamların sessizliğinde hayretten dilim tutulmuş halde dolaşırken hayatım boyunca San Francisco'da ve onun çevresindeki güzellikler arasında kalmak istediğime karar verdim.

Yapmam gereken çok şey vardı: Yeşil kart almam lazımdı, çalışacak bir yer bulmam gerekiyordu – yeşil kart almam gereken süre boyunca bana gayri resmi bir şekilde ve ücret ödemeden iş verecek bir hastane bulmalıydım. İngiltere'deki eşyamı istiyordum; giysiler, kitaplar, kâğıtlar ve (en başta) sadık Norton motosikletim. Sayısız belgeye ve paraya ihtiyacım vardı.

Aileme mektup yazarken şiirsel bir dille sözü uzatabilirdim ama şimdi pratik ve pragmatik davranmam gerekiyordu. Qualicum Plajı'ndan yazdığım uzun mektubu onlara teşekkür ederek sonlandırmıştım:

> Kanada'da kalırsam, iyi bir maaşım ve bol vaktim olacak. Para biriktirebilir, hatta yirmi yedi yıl boyunca benim için harcadığınız miktarın bir bölümünü size geri ödeyebilirim. Bana verdiğiniz elle tutulmaz ve ölçülemez diğer şeylerin karşılığını ödememin tek yolu ise mutlu ve insanlara faydalı olacağım bir ömür geçirmek, sizinle bağlantıda kalmak ve sizi her fırsatta görmek.

Şimdi, yalnızca bir hafta sonra ise, her şey değişmişti. Artık Kanada'da değildim, hava kuvvetlerine katılmayı düşünmüyordum, İngiltere'ye dönmek istemiyordum. Annemle babama yeniden yazdım ve –korkarak, suçluluk duyarak ama kararlı bir tavırla– kararımı anlattım. Öfkeleneceklerini, kararımı kınayacaklarını düşünüyordum. Aniden (ve arkadan iş çevirir gibi) çekip gitmiş, arkadaşlarıma ve aileme, İngiltere'ye sırt çevirmiş olmuyor muydum?

Anlayışlı davrandılar ama elli yıl sonra okuduğum zaman bile içimi parçalayan sözcüklerle, ayrı kalacağımız için ne kadar üzüldüklerini ifade ettiler – annem bu sözcükleri kalbinin derinlerinden sökmüş olmalıydı çünkü normalde duygularından hiç söz etmezdi.

13 Ağustos 1960

> Sevgili Oliver'ım,
> Mektupların ve kartların için teşekkürler. Hepsini okudum – edebi becerin beni gururlandırdı, tatilinin keyfini çıkarmana sevindim, ama yokluğunun uzayacağını düşününce üzüntü ve keder duydum. Sen doğduğunda, insanlar dört oğlu olan harika bir aile olduğumuz için kutlamıştı bizi! Şimdi nerelerdesiniz? Yalnız ve yaslıyım. Bu evde hayaletler yaşıyor. Farklı odalara girince, kayıp duygusunun pençesine düşüyorum.

Babamsa, daha farklı bir tonda şöyle diyordu: "Mapesbury'de nispeten boş bir evde yaşama düşüncesine ısındık." Ama mektubunun sonuna şöyle bir not eklemişti:

> Boş bir ev düşüncesine ısındık derken gerçeğin bir bölümünü ifade ediyorum elbette. Seni sürekli özlediğimizi söylememe bile gerek yok. Neşeni, buzdolabı ve kileri yağmalamanı, piyano çalmanı, ağırlık kaldırmak için odanda mayonla dolaşmanı, Norton'un üstünde gece yarısı birden çıkagelmeni özlüyoruz. Bunlar ve canlı kişiliğine dair başka pek çok anı her zaman bizimle kalacak. Bu büyük ve boş evi düşündüğümüzde kalbimiz sıkışıyor, derin bir kayıp duygusuyla mücadele etmek zorunda kalıyoruz. Yine de dünyada istediğin gibi ilerlemen gerektiğini biliyoruz, dolayısıyla son kararı sen vermelisin!

Babam "boş bir ev"den söz etmiş, annem "Nerelerdesiniz?.. Bu evde hayaletler yaşıyor" demişti.

Ama evde son derece gerçek, önemli bir varlık daha vardı; ağabeyim Michael. Michael küçüklüğünden beri bir anlamda ailenin "tuhaf" oğlu olmuştu. Hep farklı bir havası olmuştu, insanlarla bağlantı kurmakta zorlanırdı, arkadaşı yoktu, kendi dünyasında yaşıyor görünürdü.

En büyük ağabeyimiz Marcus'un en sevdiği dünya, küçük yaşlarından beri diller dünyasıydı; on altı yaşına geldiğinde yarım düzine dil biliyordu. David'in özel dünyası müzikti, istese profesyonel müzisyen olabilirdi. Benimki de bilimdi. Ama Michael'ın nasıl bir dünyada yaşadığını hiçbirimiz bilmiyorduk. Yine de çok zekiydi; sürekli okurdu, hafızası inanılmazdı, dünya hakkında bilgi edinmek için "gerçeklik"ten ziyade kitaplara yönelir gibiydi. Annemin, Kudüs'te kırk yıl boyunca bir okulun yöneticiliğini yapan en büyük ablası Annie Teyzem Michael'ı o kadar olağanüstü bulurdu ki, onu en son 1939'da, on bir yaşındayken görmüş olmasına rağmen, öldüğünde kütüphanesini ona bırakmıştı.

Michael ile ben, savaşın başlangıcında Londra'dan taşraya gönderilmiş ve Midlands'da korkunç bir yatılı okul olan Braefield'da on sekiz ay geçirmiştik. Sadist okul müdürünün en büyük zevki, gözetimindeki küçük çocukların poposunu dövmekti.[1] (Michael *Nicholas Nickleby*'yi ve *David Copperfield*'ı o dönemde ezberlercesine okumuş ama okulumuzu Dotheboys'la ya da müdürümüzü Dickens'ın canavar okul müdürü Bay Creakle'la karşılaştırmamıştı hiç.)

Michael, 1941'de, on üç yaşındayken, Clifton College adlı başka bir yatılı okula gönderildi ve burada okul arkadaşlarının acımasız saldırılarına maruz kaldı. *Tungsten Dayı*'da Michael'ın ilk psikozunu anlatmıştım:

> Len Teyze, Michael'ı yarı çıplak, banyodan çıkarken gördü. "Çocuğun sırtına baksanıza!" dedi annemle babama. "Çürüklerle, yaralarla dolu! Vücudu bu hale geldiyse kafası ne hale gelmiştir kim bilir?" Annemle babam şaşırdı, bir terslik olduğunu fark etmedik-

1 Bu okulu ve üzerimizdeki etkisini *Tungsten Dayı*'da daha ayrıntılı anlattım.

lerini, Michael'ın okulunu sevdiğini, sorunu olmadığını, "gayet iyi" olduğunu zannettiklerini söylediler.

Bundan kısa bir süre sonra Michael'da psikoz başladı. Sihirli ve kötücül bir dünyaya kıstırıldığı hissine kapılmıştı. Özellikle de, kendi ifadesiyle "kırbaç manyağı bir Tanrı'nın gözdesi" olduğuna, "sadist bir Tanrı'nın" özel ilgisine mazhar olduğuna inanmaya başlamıştı. Aynı dönemde mesih fantezileri, kuruntuları ortaya çıktı: İşkence görmesinin, dövülmesinin sebebi, kendisinin ne zamandır beklediğimiz Mesih (veya Mesih adayı) olmasıydı. Mutlulukla işkence, fantezi ile gerçeklik arasında gidip gelen, delirmekte olduğunu hisseden (belki de delirmiş olan) Michael artık uyuyamıyor, huzur bulamıyor, evin içinde sıkıntıyla dolaşıyor, ayaklarını yere vuruyor, gözlerini dikip bakıyor, halüsinasyonlarla boğuşuyor, bağırıp çağırıyordu.

Hem ondan, hem de onun adına korkmaya başladım; Michael için gerçekliğe dönüşen kâbustan korkuyordum. Michael'a ne olacaktı; benzer bir şey bana da olacak mıydı? Evde kendi laboratuvarımı kurup kapıları, kulaklarımı Michael'ın deliliğine kapamam bu döneme rastlar. Michael'a karşı kayıtsız değildim; ona tutkulu bir duygudaşlık besliyor, yaşadıklarını kısmen biliyordum, ama aynı zamanda araya bir mesafe koymam, onun dünyasının kargaşasına, çılgınlığına, baştan çıkarıcılığına kapılmamak için doğanın tarafsızlığından ve güzelliğinden kendime bir dünya yaratmam gerekiyordu.[2]

Michael'ın durumunun ailem üzerindeki etkisi yıkıcıydı; endişe, acıma, dehşet duyuyorlardı, hepsinden çok da şaşkındılar. Michael'ın durumunu tasvir edecek bir sözcükleri vardı: şizofreni. Peki neden Michael'ı, hem de bu küçük yaşında seçmişti? Nedeni Clifton'daki okul arkadaşlarının eziyetleri miydi? Genlerinde mi sorun vardı? Michael normal bir çocuk olmamıştı hiç; psikoz geçirmeden önce de tedirgin, kaygılı, belki "şizoid" bir çocuktu. Yoksa –ailem için düşünmesi en acı verici olan buydu– onu yetiştirme biçimleri miydi asıl sorun? Ne olursa olsun –doğa ya da çevresel etkiler, kimyasal dengesizlik ya da kötü yetiştirilme– tıp

2 Oliver Sacks, *Tungsten Dayı*, çev. Roza Hakmen, YKY, 2004. (ed. n.)

ona yardım edebilirdi kuşkusuz. Michael on altı yaşındayken bir psikiyatri kliniğine yatırıldı ve on iki kez insülin şok terapisi gördü; kan şekeri öyle düşürülüyordu ki bilincini yitiriyor, sonra glikoz serumuyla yeniden ayıltılıyordu. 1944'te şizofreni için uygulanan ilk tedavi buydu, gerekirse elektrokonvülsif tedavi veya lobotomi de uygulanıyordu. Trankilizanların keşfedilmesine sekiz yıl vardı.

İnsülin komaları yüzünden miydi, yoksa karar verip bunu uyguladığı için mi bilmiyorum ama üç ay sonra hastaneden eve döndüğünde Michael artık psikozlu değildi ama derinden sarsılmıştı, bir daha asla normal bir hayat sürdüremeyeceğini hissediyordu. Hastanede, Eugen Bleuler'in *Dementia Praecox; veya Şizofreniler Grubu*'nu okumuştu.

Marcus ile David, Hampstead'de, evimizden birkaç dakikalık yürüme mesafesindeki bir okula gitmişlerdi, Michael da eğitimine orada devam edeceğine memnun olmuştu. Psikoz onu değiştirdiyse de bu hemen ortaya çıkmadı; annemle babam onun durumunu "tıbbi" bir sorun olarak görmeyi tercih ettiler, tamamen iyileşebileceğini düşünüyorlardı. Ancak Michael psikozunu başka türlü görüyordu; psikozunun, gözlerini daha önce hakkında hiç düşünmediği şeylere açtığına inanıyordu, özellikle de dünya işçilerinin uğradığı haksızlıklara ve sömürüye. Komünist gazete *The Daily Worker*'ı okumaya, Red Lion Meydanı'ndaki komünist bir kitapçıya gitmeye başladı. Marx ve Engels'i yutar gibi okuyor, onları yeni çağın mesihleri değilse de peygamberleri kabul ediyordu.

Michael on yedi yaşına geldiğinde, Marcus ile David tıp eğitimlerini tamamlamışlardı. Michael doktor olmak istemiyordu, okuldan bıkıp usanmıştı. *Çalışmak* istiyordu – işçiler toprağın tuzu değil miydi? Babamın hastalarından birinin Londra'da büyük bir muhasebe şirketi vardı, Michael'ın burada muhasebe yardımcısı olarak veya istediği başka bir görevde çalışabileceğini söyledi. Michael nasıl bir iş istediğini biliyordu; kurye olmak, postaya teslim edilemeyecek kadar önemli ve acil paketleri yerlerine ulaştırmak istiyordu. İşi konusunda çok titizdi, götürdüğü mesajı veya paketi teslim etmesi gereken kişiden başkasına asla vermezdi. Londra'da dolaşmaktan, hava güzelse yemek saatlerini parkta bir bank üzerin-

de geçirip *The Daily Worker* okumaktan memnundu. Bir keresinde bana, sahiplerine ilettiği görünürde sıradan mesajların gerçekte gizli, örtülü anlamları olabileceğini, onları bu yüzden başka birine teslim edemeyeceğini anlatmıştı. Sıradan mesajlar taşıyan sıradan bir kuryeye benzemesine rağmen, aslında öyle değildi. Bunu daha önce kimseye söylememişti –kulağa tuhaf geleceğini, aklını yitirdiğini sanacaklarını biliyordu– ama ona göre ebeveynlerimiz, ağabeylerimiz, hatta bütün tıp çalışanları düşündüğü ve yaptığı her şeyi, özellikle psikoz belirtisi saydıkları tinsellikle ilgili her şeyi "tıbbileştirmeye", değerini düşürmeye çalışıyorlardı. Ben hâlâ onun küçük kardeşiydim, on iki yaşındaydım ve "tıbbileştirmeye" başlamamıştım henüz. Tamamen anlayamasam da, söylediği her şeyi hassas ve ilgili bir şekilde dinliyordum. Michael arada bir –1940'larda ve 1950'lerin başında sık sık– sanrılı psikotik krizler geçirirdi. Bazen önden uyarı gelirdi: "Yardıma ihtiyacım var" demezdi ama psikiyatrının muayenehanesinde (psikoz başlangıcından beri bir psikiyatrla görüşüyordu) bir yastığı ya da kül tablasını yere fırlatmak gibi şiddetli bir eylemle yardım ihtiyacını gösterirdi. Bu, "Kontrolümü yitiriyorum – beni hastaneye götürün" demenin yoluydu, öyle anlaşılırdı.

Bazen de hiç uyarmadan şiddetli bir kriz geçirir, bağırır, ayaklarını öfkeyle yere vurur, halüsinasyonlar görmeye başlardı – bir keresinde annemin güzel, eski duvar saatini yere atıp parçalamıştı. Böyle zamanlarda bütün aile ondan korkardık. Dehşete düşer ve utanırdık – Michael üst katta ortalığı birbirine katıp haykırırken arkadaşlarımızı, akrabalarımızı, meslektaşlarımızı eve nasıl davet edecektik? Annemle babamın hastaları ne düşünecekti? İkisinin de muayenehanesi evdeydi. Marcus ile David de arkadaşlarını (bize kimi zaman öyle geliyordu) timarhaneye davet etmekte gönülsüz davranıyorlardı. Hayatlarımıza sinen utanç, leke, gizlilik, Michael'ın durumunun gerçekliğiyle birleşip büyüdü.

Hafta sonlarını ya da tatillerimi Londra'dan uzakta geçirince rahatlıyordum – bunlar her şeyin yanında Michael'dan, onun kimi zaman katlanılmaz hale gelen varlığından uzak tatillerdi. Bazen de yumuşak karakteri, şefkatli tavırları, mizah yeteneği yeniden

belirliveriyordu. Böyle anlarda, en kendinden geçmiş hallerinde bile aklı başında ve nazik biri olan gerçek Michael'ın şizofreninin altında bir yerde gizlendiğini anlıyorduk.

• • •

1951'de, annem eşcinselliğimi öğrendiğinde ve "Keşke hiç doğmasaydın" dediğinde, o zaman fark etmesem bile, aslında suçlama kadar üzüntüsünü de dile getiriyordu. Bir oğlunu şizofreni yüzünden kaybeden, şimdi bir diğerini de o zamanlar bir o kadar utanç verici, damgalayıcı, bir hayatı yok edebilecek kadar güçlü bir "rahatsızlık" olarak görülen eşcinsellik yüzünden yitireceğini hisseden bir annenin üzüntüsüydü onunkisi. Çocukken en sevdiği oğlu, "kuzusu"ydum ama şimdi "*onlardan* biri"ydim – Michael'ın hastalığının üstüne bir de bu acı yükü sırtlanmak zorunda kalacaktı.

İlk trankilizan –İngiltere'de Largactil, ABD'de Thorazine olarak bilinen ilaç– 1953 yılında piyasaya çıkınca, Michael ve onun gibi milyonlarca şizofren için durum değişti. Trankilizanlar şizofreninin "pozitif semptomları" olan halüsinasyonları ve sanrıları yatıştırıp engelleyebiliyor ama birey bunun karşılığında ağır bir bedel ödüyordu. 1956'da İsrail ve Hollanda'da geçirdiğim aylardan sonra Londra'ya dönünce, Michael'ın iki büklüm olduğunu, ayağını sürüyerek yürüdüğünü gördüm.

"Parkinsonizm semptomları sergiliyor, korkunç!" dedim annemle babama.

"Evet," dediler, "ama Largactil kullanınca çok daha sakin oluyor. Bir yıldır psikotik kriz geçirmedi." Yine de Michael'ın nasıl hissettiğini merak etmiştim. Parkinsonizm semptomları ona sıkıntı veriyordu –eskiden uzun uzun, sık sık yürürdü– ama ilacın zihinsel etkilerini daha şiddetli hissediyordu.

Çalışmaya devam edebiliyordu ama kuryelik işine anlam ve derinlik kazandıran mistik duyguyu yitirmişti; dünyayı eskisi gibi keskin ve berrak bir şekilde algılamıyordu, şimdi sanki her şey "boğulmuştu" biraz.

"Nazikçe öldürülmek gibi" dedi Michael.[3]

Michael'ın Largactil'inin dozu düşürüldüğünde, parkinsonizm semptomları da hafifledi. Daha da önemlisi, canlılığı ve mistik dünya görüşü geri döndü fakat birkaç hafta sonra şiddetli bir psikotik kriz geçirdi.

1957'de tıp öğrencisiydim. Beyin ve zihinle ilgilendiğimden, Michael'ın psikiyatrını arayıp görüşmek istedim. Dr. N. düzgün, hassas bir insandı ve Michael'ı on dört yıl önce geçirdiği ilk psikotik krizden beri tanıyor, Largactil kullanan hastalarının karşılaştığı yeni sorunlar onu da rahatsız ediyordu. İlacı titre etmeye, ne az ne çok gelecek tam dozu tutturmaya çalışıyordu. Bu konuda fazla ümitli olmadığını itiraf etti.

Acaba şizofreni, beyindeki anlam, önem ve amaçlılık algısıyla ilgili sistemleri, heyecan ve gizem duyma sistemlerini, sanat ve bilimin güzelliğini algılama sistemlerini bozup dengelerini yitirmelerine neden olarak yoğun duyguyla aşırı yüklenmiş ve gerçeklerin çarpıtıldığı bir zihinsel dünya mı yaratıyordu? Bu sistemlerin dengesi yitiriliyordu anlaşıldığı kadarıyla, dolayısıyla onları titre etme, yatıştırma çabası kişinin patolojik ölçüde heyecanlı hallerini bir tür donukluğa, zihinsel ölüme çevirebiliyordu.

Michael'ın sosyal becerilerinin yetersizliği ve gündelik hayatla baş etme sorunları (kendine bir fincan çay bile yapamıyordu) daha sosyal ve "varoluşsal" bir yaklaşımı gerektiriyordu. Trankilizanların şizofreninin "negatif" semptomları –içe kapanma, donuklaşma vs– üzerinde hemen hiç etkisi yoktu; bu gibi kronik haller sinsilikleriyle pozitif semptomlardan daha zayıflatıcı, hayatı daha baltalayıcı olabilir. Sorun yalnızca ilaç değil, destek sistemleriyle, topluma dahil olarak, kendine saygı duyarak, başkalarından saygı görerek anlamlı ve keyif alınabilir bir hayat sürmektir. Michael'ın sorunları tamamen "tıbbi" değildi.

• • •

3 Yıllar sonra, Bronx Eyalet Kliniği'nde çalışırken, Thorazine'le veya bütirofenonlar denen, o dönem için yeni bir kategorideki ilaçlarla –örneğin haloperidol'le– tedavi edilen yüzlerce şizofreni hastasında benzer motor bozuklukları görecek, hepsinden benzer şikâyetler duyacaktım.

Londra'da tıp eğitimime devam ederken daha sevgi dolu davranıp onu daha fazla destekleyebilirdim, öyle de yapmalıydım; Michael'la restoranlara, sinemaya, tiyatroya, konserlere gidebilirdim (kendi başına asla yapmazdı bunları). Onunla birlikte deniz kıyısına veya kırlara gidebilirdik. Ama bunları yapmadım ve bunun utancı –kötü bir kardeş olduğum, ihtiyaç duyduğunda yanında olmadığım duygusu– altmış yıl sonra bile hâlâ içimde.

Daha girişken davransaydım Michael bana nasıl tepki verirdi, bilmiyorum. Kendine özgü, sıkı kontrol altında ve kısıtlı bir hayatı vardı, düzenini değiştirmeyi sevmezdi.

Artık trankilizan kullandığı için hayatı daha az çalkantılıydı ama bana kalırsa giderek daha kısıtlı koşullarda yaşayan, yalnız birine dönüşüyordu. Artık *The Daily Worker*'ı okumuyor, Red Lion Meydanı'ndaki kitapçıya gitmiyordu. Bir zamanlar bir gruba ait olduğunu hissetmiş, başkalarıyla Marksizm görüşünü paylaşmıştı ama şimdi, şevkini yitirince kendini giderek daha yalnız, tek başına hissetmeye başlamıştı. Babam, Michael'ın ihtiyaç duyduğu manevi desteği, bir topluluğa ait olma duygusunu sinagogumuzda bulabileceğini umut ediyordu. Küçükken oldukça dindardı –bar mitsva töreninden sonra tsitsit giymeye, her gün tefilin takmaya başlamış, her fırsatta sinagoga gider olmuştu– ama dini coşkusu da sönmüştü şimdi. Michael sinagoga ilgisini yitirirken cemaati giderek azalan sinagog da –Londralı Yahudiler göç ediyor, asimile oluyor, Yahudi olmayanlarla evleniyordu– ona karşı ilgisini yitirdi.

Bir zamanlar sürekli, yutarcasına kitap okuyan Michael –Annie Teyze kütüphanesini ona bırakmamış mıydı?– artık kitap da okumuyor, gazetelere arada bir şöyle göz atıyordu.

Bana kalırsa, trankilizanlara rağmen, ya da belki de onlar yüzünden, umutsuzluk ve uyuşukluğa gömülüyordu. 1960'ta, R. D. Laing *Bölünmüş Benlik*'i yayımladığı zaman, Michael bir süre yeniden umutlandı. Bir hekim, bir psikiyatr, şizofreniyi hastalık olarak değil, bütün, hatta ayrıcalıklı bir varoluş biçimi olarak görüyordu. Michael geri kalan herkesi, şizofren olmayan dünyayı "iç çürütecek kadar normal" diye nitelendirse de (bu keskin tamlamanın altında derin bir öfke yatıyordu), "Laing'in romantikliği" dediği şeyden

de çok geçmeden usandı ve onu hafif tehlikeli bir ahmak olarak kabul etti.

Yirmi yedinci doğum günümde İngiltere'den ayrıldığım zaman, bunun nedenlerinden biri, başka şeylerin yanında, trajik, umutsuz, durulmak bilmez ağabeyimden uzaklaşmaktı. Belki de bu kaçış, şizofreniyi ve ilintili beyin-zihin bozukluklarını kendi hastalarımda, kendi yöntemimle inceleme denemesine dönüşecekti.

3
San Francisco

Yıllardır hayalini kurduğum şehre, San Francisco'ya gelmiştim ama yeşil kartım yoktu, yasal olarak çalışamaz, para kazanamazdım. Middlesex'teki nöroloji şefim Michael Kremer'le bağlantımı koparmamıştım (askeri hizmetten vazgeçmemi onaylamış, "Zaman kaybından başka bir şey olmazdı" demişti). San Francisco'ya gitmeyi düşündüğümü öğrenince, Mount Zion Hastanesi'nde çalışan meslektaşları Grant Levin ve Bert Feinstein'ı bulmamı tavsiye etmişti. Bu iki hekim stereotaktik ameliyat konusunda öncüydü. Bu ameliyat yönteminde bir iğne doğrudan ve güvenli bir şekilde beynin küçük, diğer türlü ulaşılması mümkün olmayan bölgelerine sokulabiliyordu.[1]

Kremer benim için bir referans mektubu yazmıştı. Levin ve Feinstein'la buluştuğumda, onlar için gayri resmi bir şekilde çalışmama izin verdiler. Ameliyat öncesi ve sonrasında hastalarını değerlendirmeye yardım etmemi istediler. Yeşil kartım olmadığı için maaş veremiyorlardı ama yirmi dolarlık banknotlarla, hayatta kalmamı sağladılar. (O zamanlar yirmi dolar iyi paraydı; ortalama bir motelin geceliği üç dolardı, otopark metrelerine hâlâ peni atılıyordu.)

Levin ve Feinstein bana birkaç hafta içinde hastanede kalabileceğim bir oda bulacaklardı, bu arada param az olduğu için bir YMCA merkezinde kalmaya karar verdim. Feribot Binası'nın karşısında, Embarcadero'da büyük bir merkez olduğundan haber-

1 Belli bölgelerde (alkol enjekte etmek veya dondurmak suretiyle) açılan küçük lezyonların, hastalara zarar vermek yerine, hiperaktifleşen ve parkinsonizm semptomlarından sorumlu olan devreyi durdurabileceği anlaşıldı. 1967'de L-dopa'nın piyasaya çıkmasıyla neredeyse sona eren bu tür stereotaktik ameliyatlar, elektroşok teknolojisi ve beynin başka bölgelerinde derin beyin stimülasyonu kullanımı sayesinde günümüzde yeniden canlandı.

dardım. Bina oldukça eski, epey bakımsızdı ama rahat ve arkadaş canlısı bir yerdi, altıncı katta küçük bir odaya taşındım.

Gece 23:00 sularında kapım yavaşça çalındı. "İçeri gel" dedim, kapım kilitli değildi. Genç bir adam başını içeri uzattı, beni görünce, "Affedersin, yanlış odaya gelmişim" dedi.

"O kadar emin olma" dedim. Söylediklerime ben de inanamıyordum. "Neden içeri gelmiyorsun?" Bir an kararsız kaldıktan sonra içeri gelip kapıyı arkasından kilitledi. YMCA merkezindeki hayatla –yani sürekli açılıp kapanan kapılarla– tanışmam böyle oldu. Komşularımın bazılarının gecede beş ziyaretçisi oluyordu. Daha önce hiç tatmadığım türde bir özgürlük duygusuydu bu: Artık Londra'da, Avrupa'da değildim. Burası Yeni Dünya'ydı ve –belli sınırlar dahilinde– ne istersem yapabilirdim.

Birkaç gün sonra, Mount Zion'da bana göre bir oda bulunduğunu haber verdiler ve hastaneye taşındım – YMCA merkezindeki maceramı tam zamanında yaşamıştım.

• • •

Sonraki sekiz ay boyunca Levin ve Feinstein için çalıştım. Mount Zion'daki resmi stajyerliğim bir sonraki temmuz ayına dek başlamayacaktı.

Levin ile Feinstein birbirlerinden olabildiğince farklıydılar –Grant Levin sakin, tedbirliydi, Feinstein tutkulu ve yoğun– ama en az Londra'daki nöroloji şeflerim Kremer ve Gilliatt kadar birbirini tamamlayan bir ikiliydiler (Birmingham Queen Elizabeth Hastanesi'ndeki cerrahi servisi şeflerim Debenham ve Brooks da öyleydi).

Bu tür ortaklıklar küçük bir çocukken bile büyülerdi beni; kimyasal çocukluk günlerimde, Kirchhoff ile Bunsen'in ortaklığını okumuş, birbirinden çok farklı zihinleriyle spektroskopiyi birlikte nasıl keşfettiklerini öğrenmiştim. James Watson ile Francis Crick'in DNA hakkındaki ünlü makalesini Oxford'da okuyup iki adamın birbirinden ne kadar farklı olduğunu öğrenince çok şaşırmıştım. Mount Zion Hastanesi'ndeki tekdüze stajyerliğim sırasında, yine görünüşte beraber çalışamayacak ve uyumsuz araştırmacılar olan

David Hubel ve Torsten Wiesel'in ortaklığını, görme fizyolojisi alanını nasıl geliştirdiklerini okuyacaktım.

Levin ve Feinstein, onların asistanları ve hemşirelerden başka, birimde bir mühendis ve bir fizikçi de vardı, toplam on kişiydik. Fizyolog Benjamin Libet de sık sık ziyarete geliyordu.[2]

Aklımda özellikle kalan bir hastayı 1960 Kasımında annemle babama yazdığım bir mektupta anlatmışım:

> Somerset Maugham'ın bir hikâyesinde, reddettiği adalı bir kız tarafından lanetlenen ve ölümcül bir hıçkırığa tutulan adamı hatırlıyor musunuz? Hastalarımızdan biri olan postensefalitik kahve baronu da ameliyatından sonra altı gün boyunca hıçkırdı. Bilinen hiçbir yöntem hıçkırık nöbetini geçiremedi, korkarım diyafram sinirlerini bloklamamız falan gerekecek. İyi bir hipnozcu bulup getirelim dedim ben. Acaba işe yarar mı? Bu konuda büyük bir sorun yaşadığınız oldu mu hiç?

Önerim kuşkuyla karşılandı (ben de kuşkulanıyordum tavsiye ettiğim şeyden zaten) ama Levin ile Feinstein bir hipnoterapist çağırmaya karar verdiler çünkü başka hiçbir şey işe yaramıyordu. Şaşkınlık dolu bakışlarımız altında hastayı "hipnotize" etti, sonra da hipnoz sonrası için bir emir verdi: "Parmaklarımı şıklattığım zaman uyanacaksın ve artık hıçkırmayacaksın."

Hasta uyandı, hıçkırıkları geçti ve bir daha aynı sorunu yaşamadı.

• • •

Kanada'da günlük tutmuş ama San Francisco'ya gelince yazmayı bırakmıştım, yeniden yola düşene dek de günlüğümü açmadım. Fakat aileme uzun, ayrıntılı mektuplar yazmayı sürdürüyordum. 1961 Şubatında idollerimden ikisini –Aldous Huxley'yi ve Arthur Koestler'i– UCSF konferanslarından birinde görme şansı buldum:

2 Libet, heyecan verici deneylerini Mount Zion'da yapmıştı. Gönüllülerden ellerini yumruk yapmaları ya da başka bir istemli hareket yapmaları istendiğinde, beyinleri bu eylemin "kararını" eyleme geçme yönündeki bilinçli karardan neredeyse yarım saniye kadar önce veriyordu. Deneye katılanlar istemli bir şekilde ve kendi istekleriyle hareket ettiklerini hissediyorlardı, oysa beyinleri kararı çoktan almıştı bile.

> Aldous Huxley, akşam yemeğinden sonra eğitim üzerine olağanüstü bir konuşma yaptı. Onu ilk kez görüyordum, uzun boyu ve bir kadavrayı andıran zayıflığı beni çok şaşırttı. Artık neredeyse kördü, çakıl taşı gibi gözlerini sürekli kırpıştırıyor, ellerini gözlerinin önünde yumruk yapıyor sürekli (başta buna şaşırdım, sonra elini bir tür iğne deliği kamerası gibi kullandığını anladım): ceset gibi uzun saçları arkaya taranmış, esmer teni yüzünün kemikli hatlarını gevşekçe kaplıyor. Yoğun konsantrasyonla öne eğilince Vesalius'un düşünen iskeletini andırdı. Ancak harikulade zihni hâlâ keskin. Zekâsı, sıcaklığı, belleği ve zarafetiyle birkaç kez ayakta alkışlandı... Sonra da Arthur Koestler, yaratıcı süreç üzerine bir konuşma yaptı. Ancak harika analizini öyle alçak sesle sundu ki dinleyicilerin yarısı salondan çıktı. Koestler, biraz Kaiser'i andırıyor bence – hatta dünyanın bütün İbranice öğretmenlerine benziyor ve tıpkı onlar gibi konuşuyor [İbranice öğretmenimiz Kaiser evimizde eskiden beri aşina olduğum bir figürdü]. Amerikalıların yüzleri kırışmıyor, oysa Koestler'in Litvanya Yahudisi yüzü baştan aşağı kırışıklarla kaplı. Alnındaki derin ıstırap ve zekâ çizgileri o çizgisiz yüzlü dinleyicilerin karşısında yakışıksız kaçıyordu bile denebilir!

Cömert ve arkadaş canlısı şefim Grant Levin, nöroşirürji birimindeki herkes için "Zihin Kontrolü" başlıklı bir konferansa bilet almıştı. San Francisco'daki başka müzik, tiyatro etkinliklerine, kültürel faaliyetlere bilet alıp hepimize dağıtırdı sık sık. Bu zengin kültür diyeti sayesinde şehri daha da fazla sevmiştim. San Francisco Senfoni Orkestrası'nın başında Pierre Monteux'yü seyrettiğimde bu deneyimi ailemle paylaşmıştım:

> Orkestrayı yönetiyordu (bana sürekli orkestranın bir atış gerisinden geliyormuş gibi geldi) ve programda Berlioz'un *Symphonie Fantastique*'i vardı (idam sahnesi aklıma hep şu korkunç Poulenc operasını getiriyor); "Till Eulenspiegel"; Debussy'den "Les Jeux" (olağanüstü, Stravinsky'nin gençlik döneminde yazılmış olabilirdi) ve Cherubini'nin önemsiz eserlerinden bazıları. Monteux neredeyse doksan yaşında, armut biçiminde, sallanan ve titreyen bir bedeni, Fransızlara özgü melankolik bir bıyığı var, biraz Einstein'ınkini andırıyor. İzleyiciler onun için çıldırıyordu. Öncelikle kendilerini affettirmek istiyorlardı bence (altmış yıl önce onu yuhalamışlardı),

> çıldırmalarının bir diğer nedeni de ilerlemiş yaştakilere atfettikleri, başka hiçbir şeye benzemeyen saygınlık. Ancak yaptığı sayısız provayı ve deneyimlediği sayısız ilk konser gecesini, yıkıcı başarısızlıkları, olağanüstü başarıları, doksan yıl boyunca o yaşlı beyninde dolaşan milyarlarca notayı düşünmenin heyecan verici olduğunu itiraf ediyorum.

Aynı mektupta, Monterey'deki Beat festivaline gittiğimde yaşadığım tuhaf bir deneyimi de anlatıyordum:

> Ev sahibimizle tanışmam oldukça tuhaftı. "İşte burada" dediler ve beni banyoya götürdüler. Orada, İsa'yı andıran, sakalı acıdan diken diken olmuş bir figürün sıcak duşun altında inleyerek kıçını tuttuğunu gördüm. Siyah ve ışıltılı motosiklet giysilerim içinde birden karşısında belirmem onu da şaşırttı ve endişelendirdi. Acı verici bir perianal apsenin sıkıntısını çekiyordu. Bir kibritle sterilize edilmiş kaba saba bir yelken bezi iğnesiyle apseyi onun için delip boşalttım. Epey cerahat çıktı, arkasından haykırdı ve sessizleşti – acıdan bayılmıştı. Kendine geldiğinde daha iyi hissediyordu. Acı çeken sanatçıyı derdinden kurtaran becerikli hekim-cerrah olmanın keyfini çıkardım. O gün daha geç saatlerde çılgın bir *beatnik* partisi verildi. Genç ve gözlüklü kadınlar ayağa kalkıp bedenleri hakkında şiirler okudu.

İngiltere'de insan ağzını açtığı anda sınıflandırılırdı (işçi sınıfı, orta sınıf, üst sınıf ya da her neyse). Farklı sınıflardan insanlar birbirine karışmaz, birbirinin yanında rahat etmezdi – örtülü olsa da en az Hindistan'ın kast sistemi kadar katı ve aşılmaz bir sistemdi bu da. Amerika'nın sınıfsız bir toplum olduğunu hayal ediyordum; orada herkes, doğum yeri, ırkı, dini, eğitimi, mesleği ne olursa olsun insani eşitlik koşullarında bir araya gelebiliyordu. Bir profesörün bir kamyon şoförüyle, aralarına giren kategorilerden etkilenmeksizin konuşabileceği bir yerdi bana göre.

1950'lerde motosikletimle İngiltere'de dolaşırken bu tür bir demokrasiyi ve eşitliği bir nebze de olsa tatmıştım. Katı toplumsal kurallara göre yaşayan İngilizler arasında bile motosikletler engelleri aşıyor, herkeste bir tür sosyal rahatlık ve pozitiflik uyandırıyordu.

Birisi "Motosikletin güzelmiş" derdi ve sohbet oradan yürürdü. Motosikletçiler de dost canlısı insanlardı; yolda karşılaşınca birbirimize selam verir, bir kafede bir araya gelince hemen sohbete koyulurduk. Genel toplum yapısının içinde bir tür romantik, sınıfsız topluluk oluşturuyorduk.

Motosikletimi İngiltere'den getirtmenin mantıksız olduğunu anlayınca yeni bir motosiklet almaya karar verdim – bir Norton Atlas alacaktım; onunla asfaltta da gidebilirdim, çöl ya da dağ yollarına da çıkabilirdim. Hastanenin bahçesinde bırakabilirdim kullanmadığım zaman.

Bir grup motosikletçiyle dost oldum; her pazar sabahı şehir merkezinde buluşur, Golden Gate Köprüsü'nü geçip Tamalpais Dağı'na çıkan dar, okaliptüs kokulu yola girer, Pasifik'i seyrederek yüksek dağ yollarında dolaşırdık. İnişte Stinson Sahili'nde (arada bir de, yakında Hitchcock'un *Kuşlar* filmiyle ünlenecek olan Bodega Körfezi'nde) öğle yemeği yerdik. Sabah erkenden çıktığımız bu motosiklet gezileri belleğimde öyle yer etmiş ki, ne zaman okaliptüs kokusu alsam nostaljik anılar halinde zihnime doluşuyorlar.

Hafta içi genellikle tek başıma San Francisco'da dolaşırdım motosikletimle. Bir keresinde bizim sakin ve saygın Stinson Sahili grubumuzdan çok daha farklı bir gruba yaklaştım. Bu gürültülü, kontrolsüz gruptaki motosikletçiler motorlarının üstüne oturmuş, kutu bira ve sigara içiyorlardı. Yaklaşınca ceketlerindeki Hells Angels logolarını gördüm ama dönmek için çok geçti, ben de yanlarında durup merhaba dedim. Küstahlığım ve İngiliz aksanım ilgilerini çekti, doktor olduğumu duyunca da pek sevindiler. Hiçbir görevi falan yerine getirmeme gerek kalmadan oracıkta aralarına aldılar beni. Yumuşak huylu, kimseyi yargılamayan biriydim ve doktordum – motosikletçiler yaralandığında tavsiye alacak birilerine ihtiyaçları oluyor, onlar da beni çağırıyordu. Onlara katılmadım, yolculuklarına veya başka faaliyetlerine eşlik etmedim. Sakin, –iki taraf için de– beklenmedik ilişkimiz bir yıl sonra San Francisco'dan ayrıldığımda sessizce sonlandı.

• • •

İngiltere'den ayrılmamla Mount Zion'da resmi staja başlamam arasındaki on iki ay macera, beklenmedik olaylar, heyecan doluydu ama stajyerlik –tıp, cerrahi, pediatri alanları arasında birkaç haftada bir rotasyon– o döneme göre sıkıcı ve tekdüzeydi. Bunalıyordum çünkü aynısını İngiltere'de zaten yapmıştım. Stajyerlik benim için artık bürokratik bir zaman kaybından ibaretti, ama bütün yabancı tıp okulu mezunlarının, önceki eğitimlerine bakılmaksızın iki yıl staj yapması zorunluydu.

Gerçi avantajları da vardı bu durumun: Sevgili San Francisco'mda, masraf etmeden bir yıl daha kalabilirdim; yatacak yeri ve yemeğimi hastane veriyordu. ABD'nin farklı yerlerinden gelen diğer stajyer hekimlerin hepsi yetenekli insanlardı, Mount Zion saygın bir hastaneydi ve yeni mezun hekimleri kendine çekiyordu (San Francisco'da bir yıl geçirme fikri de hoşlarına gidiyordu). Mount Zion'a yüzlerce staj başvurusu yapılıyordu ve hastane yönetimi adayları sıkı bir eleme sürecinden sonra kabul ediyordu.

Özellikle Carol Burnett'la iyi arkadaştım – bu yetenekli siyah kadın birden fazla dili iyi bilen bir New York'luydu. Bir keresinde karmaşık bir karın ameliyatına asistanlık etmek için hazırlanmamız istenmişti ama operasyon boyunca tek yaptığımız retraktörleri tutup ameliyat aletlerini cerrahlara uzatmaktı. Bize bir şey göstermeye, öğretmeye niyetleri yoktu. Arada bir "Hemen forsepsi ver!", "Retraktörü sıkı tut!" demekten başka bir şey söyledikleri yoktu. Kendi aralarında sohbeti sürdürüyorlardı, bir ara Yidiş dilinde konuşmaya başladılar ve ameliyathanede siyah bir stajyerle çalışmakla ilgili çirkin yorumlar yaptılar. Carol söylenenleri anladı ve anlaşılır bir biçimde Yidiş konuşarak onlara cevap verdi. Cerrahların ikisi de kıpkırmızı oldu, ameliyat durdu.

"Daha önce Yidiş konuşan bir *schwartze* görmediniz mi hiç?" dedi Carol, neşeyle. Cerrahlar ameliyat aletlerini ellerinden düşürecek sandım. Utançla Carol'dan özür dilediler ve cerrahi rotasyon süresi boyunca ona özellikle nazik davranmaya gayret ettiler. (Bu olayın ve Carol'ı tanıyıp kişiliğine saygı duymanın onlarda kalıcı bir değişikliğe yol açıp açmayacağını ikimiz de merak etmiştik.)

• • •

Hafta sonları nöbette değilsem motosikletime atlayıp Kuzey California'yı keşfe çıkardım. California'nın altın madenciliği tarihi ilgimi çekiyordu. 49. Otoban'da ilerlemeyi, eski madencilik bölgesine giderken Copperopolis adlı küçük hayalet kasabadan geçmeyi seviyordum.

Bazen, sahil yolu olan 1. Otoban'dan gider, en kuzeydeki kızılçam ormanlarından Eureka'ya ve sonra Oregon'daki Krater Gölü'ne geçerdim (o zamanlar bir seferde bin kilometre yapmak benim için işten bile değildi). Staj yüzünden monoton geçen aynı yıl, Yosemite'nin ve Ölüm Vadisi'nin harikalarını keşfettim, ilk kez Las Vegas'a gittim. O zamanlar hava kirliliği yoktu ve Las Vegas çölde ışıltılı bir serap gibi seksen kilometre öteden seçilirdi.

San Francisco'da yeni arkadaşlar ediniyor, şehrin tadını çıkarıyor, hafta sonları motorumla dolaşıyordum ama nöroloji eğitimim durmuştu; daha doğrusu, beni konferanslara davet eden, hastalarını görmeme izin veren Levin ile Feinstein olmasa durabilirdi.

Yıl 1958'di sanırım, eski dostum Jonathan Miller bana Thom Gunn'ın şiir kitabını vermişti – henüz basılan *Hareket Duygusu*'nu (*The Sense of Movement*) getirip, "Thom'la tanışmalısın, tam senlik biri" demişti. Kitabı yutarcasına okumuş ve bir gün California'ya ulaşırsam ilk iş gidip Thom Gunn'ı bulmaya kendime söz vermiştim.

San Francisco'ya ulaşınca Thom'u nerede bulabileceğimi araştırdım ve Cambridge'den burs aldığı için İngiltere'de olduğunu öğrendim. Fakat birkaç ay sonra döndü ve bir partide tanıştırıldık. Ben yirmi yedi yaşındaydım, o otuzlarındaydı. Aramızdaki yaş farkı fazla değildi fakat olgunluğunun ve kendine güveninin, kim olduğunu, yeteneklerini, ne yaptığını bildiğinin farkındaydım. İki kitap yayımlamıştı çoktan, bense hiçbir şey yayımlamamıştım. Thom'u bir öğretmen ve akıl hocası olarak kabul ettim (gerçi yazma konusunda bana örnek olamazdı çünkü yazma biçimlerimiz çok farklıydı). Onunla kıyaslanınca kendimi bir fetüs gibi gelişmemiş hissediyordum. O kaygılı halimle, şiirlerine hayran olduğum halde, "Dövenler" şiirindeki sadomazoşist imgelerin beni rahatsız ettiğini

söyledim ona. Utanmış göründü, beni kibarca uyardı: "Şiirle şairi birbirine karıştırmamalısın."[3]

Nasılsa –tam olarak anımsayamıyorum– bir arkadaşlık başladı aramızda, birkaç hafta sonra da onu evinden aradım. Thom o günlerde Filbert Caddesi 975 numarada yaşıyordu ve o cadde, San Francisco'luların bildiği (ama benim bilmediğim) üzere aniden otuz derecelik dik bir eğimle sonlanıyordu. Norton marka motorumun üzerinde hızla Filbert'ta ilerlerken gaza fazla basınca kendimi kayakla atlar gibi havada buldum. Neyse ki motorum rahatça yere indi ama sarsılmıştım; feci bir kaza olabilirdi. Thom'un zilini çaldığımda kalbim hâlâ küt küt atıyordu.

Beni içeri davet etti, bira ikram etti, onunla tanışmayı neden bu kadar istediğimi sordu. Şiirlerinin, içimde derinlerde bir şeyleri uyandırdığını söyledim. Thom onaylamıyor gibi bana bakıyordu. "Hangi şiirler?" diye sordu. "Neden?" Okuduğum ilk şiiri "Hareket Halinde"ydi ve motosiklete bindiğim için beni hemen etkilemişti. Yıllar önce T. E. Lawrence'ın kısa, lirik yazısı "Yol"u okuduğumda da aynı şeyi hissetmiştim. Thom'un "Huzursuz Motosikletçinin Kendi Ölümünü Görüşü" şiirini de seviyordum çünkü Lawrence gibi ben de motosiklet üzerinde öleceğimi düşünüyordum.

Thom bende ne gördü bilmiyorum ama ben onun çok sıcak ve güler yüzlü biri olduğunu düşündüm, zekâsı da keskin bir bıçak gibiydi. Thom o zaman bile ayrıntılı ve kesin düşüncelere sahipti, bense düşünsel odağı zayıf ve coşkuluydum. Laf dolandırma ya da yalancılık ona göre değildi ama ne kadar doğrudan konuşursa konuşsun, her zaman müşfik bir yanı da vardı bana göre.

Thom bazen bana şiir taslaklarını verirdi. Taslaklardaki denetim altına alınmış enerjiye bayılırdım – asi enerji ve tutkunun en katı, en kontrollü şiir formlarıyla zaptedilip birleştirilmesine. Yeni şiirleri arasında en çok "Kurt Çocuğun Alegorisi"ni seviyordum ("Tenis oynarken, çay saatinde / Bakımlı çimenlerin üzerinde, bizden biri değil / Ama üzücü bir hilecilikle canlandırıyor bizi"). Bu mısralar kendi içimde hissettiğim belli bir ikiliği anlatıyordu sanki, ben

3 Thom'un *Toplu Şiirleri* 1994'te yayımlandı; *Hareket Duygusu*'ndan bu kitaba almadığı tek şiir buydu.

de gündüz ve gece farklı benliklere bürünüyordum. Gündüzleri güler yüzlü, beyaz önlüklü Dr. Oliver Sacks'tım ama geceleri beyaz önlüğümü deri motosiklet giysilerimle değiştiriyor, anonim bir şekilde, bir kurt gibi hastaneden çıkıp sokaklarda dolaşıyor veya Tamalpais Dağı'nın dolambaçlı yollarını tırmanıp ay ışığı altında Stinson Sahili veya Bodega Körfezi'ne gidiyordum. Göbek adımın Wolf oluşu da bu ikiliği destekliyordu; Thom ve motosikletçi arkadaşlarım için adım Wolf'tu, meslektaşlarım içinse Oliver. 1961 Ekiminde, Thom bana yeni kitabı *Üzgün Kaptanlarım*'ın kopyasını verdi ve iç kapağına, "Kurt Çocuk için (alegoriye gerek yok!), *alles gute*, Thom'dan hayranlıkla" diye yazdı.

• • •

1961 Şubatında aileme yeşil kartımı aldığımı, artık gerçek bir göçmen –"bir yerleşik yabancı"– olduğumu haber verdim. İngiliz vatandaşlığından çıkmadan ABD vatandaşı olabiliyordum, bunu deneyecektim.[4]

Kısa süre sonra eyalet tıp sınavına girecektim. Yabancı ülkelerden gelen tıp mezunları için hazırlanan bu ayrıntılı sınav adayların tıp bilgisi yanında temel bilim bilgisini de değerlendiriyordu.

Ocak ayında aileme yazıp "sınavlarımla staj arasındaki boşlukta Amerika'yı baştan sona kateden uzun bir yolculuk" planladığımı haber vermiştim. Kanada kuzey sınırına kadar gidecek, hatta Alaska'yı bile görecektim: On beş bin kilometre yol tepecektim. Ülkeyi görmek ve başka üniversiteleri ziyaret etmek için harika bir fırsattı.

Eyalet tıp sınavını geçince, uzun yola daha uygun bir motosiklete ihtiyacım olduğuna karar verdim ve Norton Atlas'ımı ikinci el bir BMW R69'la değiştirdim – şimdi yola çıkmaya hazırdım. Ama zamanım azalmıştı ve artık Alaska'yı görme imkânım yoktu. Aileme yeniden yazdım:

4 Niyetimde samimiydim ama aradan elli yıl geçmesine rağmen hâlâ ABD vatandaşı olmadım. Avustralya'daki ağabeyim için de geçerli aynısı. Oraya 1950'de gitti ama Avustralya vatandaşlığını elli yıl sonra aldı.

Haritamda uzun, kırmızı bir çizgi var artık: Las Vegas, Ölüm Vadisi, Büyük Kanyon, Albuquerque, Carlsbad Mağaraları, New Orleans, Birmingham, Atlanta, Blue Ridge Parkway üzerinden Washington, Philadelphia, New York, Boston. New England'dan Montreal'e, oradan Quebec'e. Toronto, Niagara Şelalesi, Buffalo, Chicago, Milwaukee. İkiz Şehirler, sonra Glacier ve Waterton Milli Parkları, oradan Yellowstone Parkı, Bear Lake, Salt Lake City. Sonra San Francisco'ya dönüş. 13.000 kilometre. 50 gün. 400 dolar. Güneş çarpması, soğuk ısırması, hapis, deprem, gıda zehirlenmesi ve mekanik sorunlar gibi engelleri atlatırsam hayatımın en güzel günlerini geçirebilirim! Sıradaki mektubumu yoldan yazacağım.

Thom'a yolculuk planlarımı anlatınca günlük tutmamı tavsiye etti. Deneyimlerimi anlatacak, "Amerika'yla Karşılaşmamı" kaydedecek ve yazdıklarımı ona gönderecektim. İki ay boyunca yoldaydım ve doldurduğum defterleri birer birer Thom'a gönderdim. İnsanları ve yerleri, olayları ve sahneleri tarif etme biçimimi seviyordu, gözlem gücüm olduğunu düşünüyordu ama "alaycılığım ve yersiz benzetmelerim" için bazen beni eleştiriyordu.

Ona yolladığım günlüklerden birinin başlığı "Mutlu Yolculuklar"dı.

MUTLU YOLCULUKLAR (1961)

New Orleans'ın birkaç kilometre kuzeyinde motosikletim bozuldu. Yol kenarında durup motoru kurcalamaya başladım. Sırtüstü uzanmış yatıyordum ki altıncı hissimle uzaklardan gelen bir titreşim yakaladım, sanki uzak bir yerde deprem oluyordu. Titreşim bana doğru yaklaştı, zangırtıya dönüştü, yer sarsıldı ve sonunda bir kükreme yükseldi. Havalı frenlerin gıcırtısını duydum, korkunç ve neşeli bir korna sesi geldi. Şaşkınlıkla başımı kaldırıp bakınca, gördüğüm en büyük kamyonla karşılaştım, gerçek bir otoban deviydi. Küstah bir adam başını pencereden çıkarıp yüksekteki sürücü kabininden bana seslendi:

"Yapabileceğim bir şey var mı?"

"Bozuldu!" dedim. "Biyel kolu falan gitti galiba."

"Hadi be!" dedi neşeyle. "O parça yerinden koparsa bacağını götürür. Görüşürüz!"

Yüzünü anlaşılmaz bir ifadeyle buruşturdu ve gaza bastı, dev kamyon yeniden yola koyuldu.

Ben de yola devam ettim ve çok geçmeden Delta'nın bataklıklı arazisini aşıp Mississippi'ye vardım. Yol burada dolambaçlı bir hal alıyor, kaprisle, ağır ağır kıvrılıyor, sık ormanların ve yeşil çayırların arasından, meyve bahçelerinden ve otlaklardan geçiyor, birbirini kesen yarım düzine nehri aşıp sabah güneşi altında sakin ve kımıltısız görünen çiftlikleri ve köyleri dolaşıyordu.

Alabama sınırını geçtikten sonra motosikletimin durumu kötüleşmeye başladı. Çıkardığı her sese kulak kesiliyor, motordan gelen sinsi ve anlaşılmaz tıkırtıları dikkatle dinliyordum. Motorun dağıldığı kesindi ama cahil ve kaderci bir ruh haline girmiştim, olacaklara engel olamayacağımı düşünüyordum.

Tuscaloosa'yı geçip sekiz kilometre kadar gitmişken motor sarsıldı ve tekledi. Gidona yapıştım ama ayağımın yanındaki silindirlerin birinden duman çıkmaya başlamıştı bile. Motordan inip onu yere yatırdım. Sonra sol elimde temiz beyaz bir mendille yol kenarına gidip beklemeye başladım.

Gökyüzünde güneş giderek alçalıyor, buz gibi bir rüzgâr esmeye başlıyordu. Trafik de giderek azalıyordu.

Umudumu yitirmek üzereydim, mendilimi mekanik hareketlerle

sallamaya başlamıştım ki aniden bir kamyonun durduğunu fark ettim. Araç bana tanıdık geldi. Gözlerimi kısıp plakasını okudum: 26539, Miami, FLA. Evet, oydu; bu sabah duran kamyondu.

Kamyona doğru koşarken, şoför sürücü kabininden indi, başını motosiklete doğru sallayarak sırıttı:

"Sonunda cartayı çekti demek?"

Kamyondan inen bir çocuk yanımıza geldi, birlikte motosikletin enkazını inceledik.

"Birmingham'a kadar çekebilir misiniz beni?"

"Olmaz, kanunlar yasaklıyor" dedi şoför. Çenesini kaşıdı, bana göz kırptı: "Hadi motoru içeri atalım!"

Ağır makineyi kamyonun karnına yerleştirmekte epey zorlandık. Sonunda kasadaki mobilyaların arasına güvenle yerleşti, iplerle bağlayıp meraklı gözlerden sakınmak için üzerine çuval örttük.

Şoför kabine tırmandı, çocuk peşinden çıktı, en son ben bindim. Geniş koltuğa biniş sıramıza göre yerleştik. Şoför başını hafifçe salladı ve tanışma faslı başladı:

"Bu, yedek şoförüm Howard. Senin adın ne?"

"Wolf."

"Sana Wolfie diyebilir miyim?"

"Tabii, nasıl istersen. Senin adın ne?"

"Mac. Hepimizin adı Mac'tir, bilirsin, ama orijinal, gerçek Mac benim! Bak, kolumda da yazıyor."

Birkaç dakika sessizce yol aldık, gizlice birbirimizi inceledik.

Mac otuzlu yaşlarında görünüyordu ama otuzdan beş yaş büyük de olabilirdi, beş yaş küçük de. Canlı, tetikte, yakışıklı bir yüzü vardı, burnu düz, dudakları kalındı, bıyığı özenle kırpılmıştı. Bir İngiliz süvarisi olabilirdi, sahnede ya da ekranda küçük romantik rolleri canlandırabilirdi. Hakkındaki ilk izlenimlerim bunlardı.

Bütün kamyoncular gibi siperli, önü armalı bir şapka takıyordu. Gömleğinde, bağlı olduğu firmanın arması vardı: ACE KAMYONCULUK. Kolundaki kırmızı rozette ÖZENLE VE GÜVENLE yazıyordu, gömleğinin kıvrılmış kolunun altından görünen dövmede de adı – MAC– ve harflere dolanmış bir piton vardı.

Howard en fazla on altı yaşında olmalıydı ama yüzünde derin çizgiler vardı. Dudakları sürekli hafif aralıktı, aralık dudakları düzensiz ama sağlam, sarı ve büyük dişleriyle dişetlerini sergiliyordu. Gözleri

albino bir hayvanınkiler gibi uçuk maviydi. Uzun boylu, yapılıydı ama zarif değildi.

Bir süre sonra bakışlarını bana çevirdi, solgun, hayvansı gözleriyle yüzüme bakmaya başladı. Bir dakika kadar gözlerimin içine baktı, sonra yüzümü, bedenimi, kamyon kabininin içini inceledi ve bakışları pencerenin dışındaki monoton yol manzarasına döndü. Dikkati dağılınca yüzüne yeniden önceki boş ve dalgın ifade yerleşti. Huzursuzluk verici, tekinsiz bir ifadeydi. Aniden dehşet ve acımayla doldum, Howard geri zekâlıydı.

Mac karanlıkta kısa bir kahkaha attı. "İyi bir ikili olmuş muyuz sence?"

"Yakında anlarım" diye cevap verdim. "Beni nereye kadar götürebilirsin?"

"Dünyanın sonuna kadar, en azından New York'a kadar. Salı, en geç çarşamba orada oluruz."

Yeniden sessizleşti.

Birkaç kilometre sonra aniden, "Bessemer yöntemini duydun mu hiç?" dedi.

"Evet" dedim. "Kimya dersinde öğrenmiştik."

"Peki çelik çakan zenci John Henry'nin öyküsünü biliyor musun? Burada yaşamış. Çelik bir kazığı nehir yatağına saplamak için bir makine yapmışlar. İnsan gücüyle bunu asla başaramazdık demişler. Zenciler onlarla iddiaya tutuşmuş ve en güçlü adamlarını getirmişler: John Henry. Kolları otuz santim kalınlığındaymış derler. İki elinde birer çekiçle, yüz tane kazığı makineden daha hızlı çakmış nehir yatağına. Sonra da düşüp ölüvermiş. Evet efendim! Burası çelik ülkesidir."

Yolun kenarında hurdalıklar, araba mezarlıkları, demiryolu malzemeleri, çelik atölyeleri vardı. Havada çelik şangırtısı yankılanıyordu, sanki Bessemer baştan aşağı devasa bir demirci ocağı ya da çelikhaneye dönüşmüştü. Yüksek bacaların tepesinden tüten alevli dumanları binaların içindeki tav fırınları besliyordu.

Alevlerin aydınlattığı bir şehri daha önce bir kez görmüştüm: 1940 bombardımanında Londra da böyle alevler içindeydi.

Bessemer ve Birmingham'dan geçtikten sonra, Mac kendini ve hayatını anlatmaya başladı.

Kamyonunu 500 dolar teminatla almıştı, geri kalan 20 bin doları bir yıl içinde taksitle ödeyecekti. 150 kilo kargo taşıyabiliyor, her yere

gidiyordu: Kanada, Birleşik Devletler, Meksika – yeter ki yollar düzgün ve işin sonunda para olsun. On saatlik bir işgününde ortalama 650 km yol yapıyordu; daha uzun zaman boyunca aralıksız direksiyon sallamak yasaktı ama sık sık yapılan bir şeydi. Ara verse de on iki yıldır kamyon şoförlüğü yapıyordu ve Howard ona yalnızca altı ay önce katılmıştı. Otuz iki yaşındaydı, Florida'da yaşıyordu, karısı ve iki çocuğu vardı, yılda 35 bin dolar kazanıyordu.

On iki yaşında okuldan kaçmış, daha büyük görünmesi sayesinde bir gezici satış görevlisinin yanında iş bulmuştu. On yedi yaşında polis kuvvetlerine katılmış, yirmi yaşında hatırı sayılır bir ateşli silah uzmanı olmuştu. O yıl silahlı bir kavgaya karışmış, yakın mesafeden yüzünden vurulma tehlikesi atlatmıştı. Ondan sonra sinirleri bozulmuş, kamyonculuğa başlamıştı ama hâlâ Florida polis teşkilatının onursal üyesiydi ve her yıl ona sembolik olarak bir dolar ödüyorlardı.

Silahlı bir kavgaya karıştığım olmuş muydu hiç? Hayır. Kendisi hem polislik yaparken hem şoförlük yıllarında sayısını hatırlamadığı kadar çok kavgaya karışmıştı. "Kamyoncunun dostu" diye nitelendirdiği tüfeği koltuğun altındaydı. İstersem bakabilirdim, yolda bütün şoförler silah bulundururdu. Gerçi ateşli silah yoksa en iyi kavga aracı bir parça piyano teliydi. Rakibinizin boynuna geçirdiniz mi yapabileceği hiçbir şey kalmazdı. Hafifçe çektiğiniz anda başı düşüverirdi; peynir dilimlemek kadar kolaydı! Ses tonu anlattıklarından keyif aldığını açıkça belli ediyordu.

Dinamitten firavunincirine çok farklı yükler taşımıştı ama artık yalnızca mobilya taşıyordu – gerçi sadece mobilya değil, bir insanın evinin dört duvarı arasında bulunabilecek her şeyi taşıyordu. On yedi farklı evin eşyasını taşıyordu şu an – kasada Florida'ya taşınan, bir vücut geliştiriciye ait olan üç yüz kiloluk ağırlıklar, Almanya'da yapılmış ve türünün en iyisi olduğu söylenen bir kuyruklu piyano, on televizyon (önceki gece kamyon mola yerinde birini kasadan çıkarıp açmışlardı) ve Philadelphia'ya giden dört direkli antika bir yatak vardı. İstediğim zaman bu yatakta uyuyabilirdim.

Dört direkli yataktan söz edince yüzünde nostaljik bir gülümseme belirdi ve cinsel zaferlerini anlatmaya başladı. Her yerde, her zaman olağanüstü başarı göstermişti bu alanda anlaşılan. Fakat dört kadını unutamamıştı: Los Angeles'ta kamyonuna gizlice binip onunla birlikte kaçan kız; Virginia'da birlikte yatağa girdiği, ona yıllarca giysi ve para

hediye eden iki hizmetçi kız kardeş; Mexico City'de bir gecede yirmi adamla yatıp daha yok mu diyen bir nemfomanyak.

Konuşmaya ısındıkça yüzündeki son kayıtsızlık kırıntıları da uçtu gitti, cinsel kahramanlıklarını anlatmayı sürdürdü. Tanrı onu adeta yalnız kadınların dualarına cevap vermek için göndermişti dünyaya.

O zamana dek kımıltısız yatan Howard, bu konuşma sırasında dikkat kesildi ve ilk kez hareketlendi. Onun halini fark eden Mac önce hoş şeyler söyledi, sonra ona takılmaya başladı. Bu gece kamyonun kabinine bir kadın getirecek ama Howard'ı kasaya kilitleyecekti. Gerçi iyi çalışırsa, bir gece, çocuk için gerçek bir fahişe tutacaktı. Howard heyecanlanıp sevindi, hızlı hızlı soluk alıp vermeye başladı, sonra öfkeyle Mac'in üstüne atıldı.

Onlar yarı öfkeli, yarı oyuncu tavırlarla kabinin içinde boğuşurken direksiyon sertçe döndü ve koca kamyon tehlikeli bir şekilde yalpaladı.

Ama Mac, takılmadığı zamanlarda Howard'ı eğitmeye de çalışıyordu:

"Alabama'nın başkenti neresi, Howard?"

"Montgomery, seni pislik!"

"Evet, doğru. Her zaman en büyük şehirler eyalet başkenti olmaz. Bak, şunlar pikan cevizi ağaçları, gördün mü bak!"

"Bana ne, umrumda değil!" diye homurdansa da, ağaçları görmek için boynunu uzattı Howard.

Bir saat sonra Alabama'nın kuytu köşelerinden birinde bir kamyon mola servisinde durduk. Mac o gece orada kalacağımızı söyledi. Mekânın adı "Mutlu Yolculuklar"dı.

Kahve içmek için içeri geçtik. Mac masalardan birine yerleşip nazik bir kararlılıkla "eğlenceli öykülerinden" birini anlatarak beni eğlendirmeye başladı. Kendi maceraları kadar ilginç olmasalar da, böyle yüzlerce öykü biliyordu. Arkadaşlık görevini yaptıktan sonra müzik kutusunun çevresinde toplanan kalabalığa karışmak için yanımdan ayrıldı.

Kamyoncular her cumartesi gecesi bir müzik kutusunun çevresinde toplanır, yolda olanlar bu gece mola yerlerine ulaşmaya gayret ederler. Mutlu Yolculuklar'daki müzik kutusunun belli bir ünü vardı çünkü kamyoncu şarkıları ve türkülerinin, epik yol şarkılarının hepsini bulmak mümkündü burada – öfkeli, müstehcen, melankolik ya

da efkârlı olabilen bu şarkıların hepsinin ortak yönü ısrarcı enerji ve ritimleriydi; hareketin şiirini ve sonsuz yolları çağrıştıran özel yol şarkılarıydı bunlar.

Kamyoncular genellikle yalnız adamlardır. Ancak arada bir –sıcak ve kalabalık bir kamyoncular kafesinde, müzik kutusunda gümbür gümbür çalan tanıdık bir plağı dinlerken– duygusallaşır, aniden değişir, bir şey yapmalarına veya söylemelerine gerek kalmadan etkisiz bir topluluktan gururlu bir cemiyete dönüşüverirler; her adam anonim ve geçicidir ama çevresindekilerle aynı kimliği taşıdığını, kendisinden önce gelenlerin temsilcisi olduğunu, şarkıların kendi hayatını anlattığını bilir.

Bu gece Mac ile Howard da diğerleri gibi gururla dalıp gitmiş, farkında olmadan kendilerinden geçmişlerdi. Zamansız ve sonsuz bir hayale dalmışlardı.

Gece yarısına doğru Mac aniden doğrulup Howard'ı kolundan çekti. "Tamam evlat," dedi, "hadi yatacak yer bulalım. Uyumadan önce kamyoncunun duasını etmek ister misin?"

Cep defterinin arasından kırışık bir kâğıt çıkardı, bana uzattı. Kâğıdı düzeltip yüksek sesle okudum:

Tanrım izin ver şu yolculuğu yapayım,
Eğlenmesem de ABD dolarını kapayım.
Ne olur lastik falan patlamasın,
Motor hiç sorun çıkarmasın.
Ölçülerle standartlara uymama izin ver;
Olmadı yoluma iyi polisler gönder.
Pazar trafiğinden uzak tut beni,
Kadın şoförleri çıkarma yoluma.
Pis kokulu kabinde uyandığımda,
En azından çay ve yumurta olsun yakında.
Kahvem sert, kadınlarım zayıf olsun,
Bana cadaloz değil sevimli garsonlar gönder.
Yolu daha iyi, benzini daha ucuz yap,
Dönüşte koruyucu meleğini yanıma kat.
Bunları yaparsan Tanrım, şansım da varsa,
Yola devam ederim bu kahrolası kamyonla.

Mac battaniyesiyle yastığını alıp kabine girdi, Howard mobilyaların arasında bir girintiye kıvrıldı, ben de motorumun yanındaki çuval yığınının üstünde uyuklamaya başladım (vaat edilen dört direkli yatak kasanın ön tarafında, ulaşılmaz yerdeydi).

Gözlerimi kapadım, kulaklarımı açtım. Mac ile Howard kamyonun sağlam gövdesini ses iletkeni olarak kullanarak fısıldaşıyorlardı. Kulağımı kafesli şasiye yaslayınca başka sesler de duydum; çevremizdeki diğer kamyonlardan gelen sesler –şakalaşma, içme, sevişme sesleri– kulağımın antenine takılıyordu.

Halimden memnundum, bir ses akvaryumundaymış gibi karanlıkta yatıyordum, çok geçmeden uyuyakaldım.

Pazar, Amerika'nın her yerinde olduğu gibi Mutlu Yolculuklar'da da dinlenme günüydü. Saman ve çuval kokusu, yastık olarak kullandığım deri montumun kokusuna karışıyordu. Bir an aklım karıştı, kendimi bilmediğim bir yerde, büyük bir ahırda sandım, derken nerede olduğumu hatırlayıverdim.

Yavaşça akan suyun sesi geldi kulağıma, birden başlayan şırıltı ağır ağır dindi. Birisi kamyonun yan tarafına işiyor olmalıydı; *bizim kamyonun* diye düşündüm, uyuduğum yeri sahiplenerek. Çuvalların altından çıkıp parmak uçlarımda kapıya gittim. Lastikten yere uzanan, dumanları tüten bir iz tahmin ettiğim suçun işlendiğini gösteriyordu ama görünürde kimse yoktu.

Sabah saat yediydi. Kabinin yüksek merdivenine oturup günlüğüme yazmaya başladım. Sayfanın üstüne bir gölge düştü; başımı kaldırınca, gelenin dün gece dumanlı kafede gördüğüm kamyoncular dan biri olduğunu anladım. "Mayflower Transit Şirketi"nden John'du. Bu sarışın Lothario, az önce kamyonumuzun tekerine işemiş olabilirdi. Bir süre sohbet ettik, bana önceki gece Indianapolis'te olduğunu –biz de oraya gidiyorduk– söyledi, Indianapolis'te kar yağıyormuş.

Birkaç dakika sonra bir başka kamyoncu belirdi yanımızda. Kısa boylu adamın üzerinde "Tropicana Portakal Suyu"nun çiçekli gömleği vardı, iliklenmemiş düğmelerinin arasından kıllı, puding gibi göbeği görünüyordu.

"Of, ne soğuk burası" diye mırıldandı. "Dün Miami'de hava otuz dereceydi!"

Başkaları da çevreme toplandı, rotalarını ve yolculuklarını, dağ-

ları, okyanusları, düzlükleri, ormanları ve çölleri, karları, fırtınaları, şimşekleri ve kasırgaları anlattılar – hepsine aynı gün içinde rastlanmıştı. Mutlu Yolculuklar'da her gün ve her gece tuhaf bir deneyimler ve yollar dünyası bir araya geliyordu.

Kamyonun arkasına gittim ve aralık kapılardan Howard'ı gördüm, sığındığı girintide uyuyordu. Ağzı açıktı, gözleri de –huzursuzlukla fark ettiğim üzere– tamamen kapalı değildi. Bir an öldüğünü sandım ama sonra nefes aldı ve uykusunda hafifçe döndü.

Bir saat sonra Mac uyandı, üstü başı ve saçları darmadağın halde kabinden çıktı. Yanında kocaman bir Gladstone çantasıyla kamyon mola yerine doğru gidip gözden kayboldu. Birkaç dakika sonra döndüğünde saçları özenle taranmış, tıraş olmuştu, temiz giysiler içinde yeni güne hazırdı.

Yanına gittim, kafeteryaya doğru yürüdük.

"Peki ya Howard?" diye sordum. "Onu uyandırayım mı?"

"Hayır. Çocuk sonra uyanır."

Mac benimle yalnız konuşmak istiyordu besbelli.

"Bıraksam bütün gün uyur" diye homurdandı kahvaltı masasında. "İyi bir çocuk ama pek zeki değil."

Howard'la altı ay önce karşılaşmış, yirmi üç yaşındaki sokak serserisine acımıştı. Çocuk on yıl önce evden kaçmış, Detroit'te tanınmış bir banker olan babası onu eve geri götürmek için pek çaba sarf etmemişti. Howard yollara düşmüş, aylak aylak dolaşmış, arada bir ufak tefek işler yapmış, bazen dilenerek, bazen çalarak, kiliseler ve hapishanelerden uzak kalarak hayatını idare etmeyi başarmıştı. Kısa süre için orduya katılmış ama zekâ geriliği nedeniyle terhis edilmişti.

Mac bir gün onu kamyonuyla almış ve "evlat edinmişti": Artık onu her yolculuğa götürüyor, ona ülkeyi gösteriyor, yük taşımayı ve kolilemeyi (ayrıca nasıl konuşacağını ve davranacağını) öğretiyor, ona düzenli maaş ödüyordu. Yolculuktan sonra Florida'ya döndükleri zaman Howard Mac'in ailesiyle birlikte kalıyordu; aile onu Mac'in kardeşi olarak kabul etmişti.

İkinci kahvelerimizi içerken Mac'in yakışıklı yüzü karardı:

"Yanımda uzun süre kalamayacak herhalde. Belki ben de şoförlüğü fazla sürdüremem zaten."

Birkaç hafta önce tuhaf bir "kaza" geçirdiğini, aniden bayıldığını ve kamyonunun bir tarlaya girip durduğunu anlattı. Sigorta zararı

karşılamıştı ama tıbbi muayeneden geçmesini şart koşmuşlardı; muayene sonucu ne olursa olsun, yanında yedek şoför bulundurmasına da karşıydılar.

Mac besbelli sigorta şirketinin kuşkulandığı şeyden, yani epilepsi hastası olduğundan korkuyordu. Tıbbi muayene şoförlük günlerinin sonu anlamına gelebilirdi. New Orleans'ta iyi bir sigortacılık işi ayarlamıştı kendine neyse ki.

Bu sırada Howard içeri girince Mac hemen konuyu değiştirdi.

Kahvaltıdan sonra Mac ile Howard eski bir lastiğin üzerine oturup bir tahta tabelaya taş atmaya başladılar. Ağır ağır, fazla derine inmeden sayısız konudan söz açtık, pazar günü uyuşukluğunu kamyoncuların mola yerinde iliklerimize kadar yaşadık. Birkaç saat sonra sıkıldılar, uyumak için yeniden kamyona tırmandılar.

Kamyonun kasasından aldığım çuvalları yere yaydım, kırık şişeler, sosis kalıntıları, yiyecekler, bira kutuları, çürümekte olan kondomlar ve yırtık kâğıtlar arasında güneşlenmeye başladım. Çöp yığınlarının arasında yabanisoğanlar ve yoncalar çimlenmişti.

Uyuşuk uyuşuk yatıp arada bir not alırken, aklıma sık sık yemek konusu geliyordu. Arkamda bir yerde tozları eşeleyen sefil tavuklar vardı. Arada bir onları bile iştahla gözden geçiriyordum çünkü Mac "kamyoncunun dostu" dediği tüfeğini (güçlü bir otomatikti) onlara yöneltip kıkırdayarak şöyle demişti:

"Bu akşam tavuk çevirme yiyeceğiz!"

Her saat başı bacaklarımı açmak için şöyle bir dolaşıyor, kafede dört kahve içip cevizli dondurma yedikten sonra yerime dönüyordum. Toplamda yirmi sekiz kahve içmiş, yedi dondurma yemiştim.

Dün gece Mac'in acı biberlerini tattığımdan beri ishal olduğumdan, tuvaleti de sık sık ziyaret etmiştim.

Tuvalette beş tane prezervatif otomatı vardı – ticari baskının insanın en kişisel eylemlerini bile nasıl etkilediğinin göstergesiydi bana kalırsa. Bu güzel nesnelerin ("makineyle hazırlanmış, selofan mühürlü, esnek, sağlam, ince ve şeffaf" diye tarif ediliyorlardı) üçü yarım dolardı ama bu yazının üstü çizilip yerine ÜÇÜ BİR BEBEK yazılmıştı. Prolong adlı bir makine de "erken boşalmayı engelleyecek" anestetik bir merhem dağıtıyordu. Gerçi John, bizim sarışın Lothario, cinsel bilgi ansiklopedisi olduğunu kanıtlamak istercesine, basur merheminin

aynı işi daha iyi gördüğünü söylemişti. Prolong fazla güçlüydü – gelip gelmediğinizi bile anlamıyordunuz.

O akşamüstü Mac aniden, Mutlu Yolculuklar'da bir gece daha kalacağımızı söyledi. Yüzünde kendinden memnun, gizemli bir gülümseme vardı – bu gece Sue ya da Nell'i kabinde ağırlayacağına şüphe yoktu. Bu gizemli hava, Howard'ın heyecanlı bir köpek gibi davranmasına neden oluyordu. Cesur tavırlarına rağmen (Mac'in de onayladığı üzere) bir kızla birlikte olmamıştı henüz. Mac onun için arada bir birilerini ayarlamıştı ama hayallerinde dört dönen Howard, gerçekle karşılaşınca çekingenleşiyor, içine kapanıyor, son anda "her şeyi mahvediyordu."

Yazmaya ve kahveleri peş peşe yuvarlamaya döndüm. Arada bir dışarı çıkıp bacaklarımı çalıştırıyor, çevremde, kabinlerinde uyumakta olan kamyoncuları merakla izliyor, yüzlerini ve vücutlarının durumunu karşılaştırıyordum.

4:20'de şafak ışığı belirdi; doğudan solgun ve kararsız bir şekilde yaklaşıyordu. Kamyoncudan biri uyanıp işemek için tuvalete doğru yürüdü. Kamyonuna dönünce yükünü kontrol etti, kabine tırmandı ve kapıyı çarpıp kapadı. Kamyonunun motorunu kükreterek çalıştırdı, yavaşça yola çıktı. Diğer kamyonlar sessizce uyuyordu.

Saat beşte, başlamadan biten şafak sökümünün yerini ince ve şiddetli bir yağmur aldı. Hırpani horozlardan biri öttü, çimenlerin arasında sinek vızıltıları duyuldu.

Saat altıda kafe taze ekmek, tereyağı, pastırma ve yumurta kokusuyla dolmuştu. Gece çalışan garsonlar çıkarken bana iyi yolculuklar ve bol şans dilediler. Gündüz çalışan personel geldi, beni yine dün bütün gün oturduğum masada bulunca gülümsediler.

Küçük kafeye istediğim zaman girip çıkabiliyorum artık. Benden para da almıyorlar. Son otuz saat içinde yetmiş fincan kahve içtim, bu başarımla küçük bir ayrıcalığı hak ediyordum.

Sekizde Mac ile Howard aceleyle şehir merkezine, Coleman'a gittiler, Mayflower çalışanlarının yüklerini boşaltmasına yardım edecekler. Birden farklı bir hızda hareket etmeye başladılar; bugün hiçbir şey söylemediler, kahvaltı etmediler, yıkanmadılar. Mac'in Gladstone çantası bir haftalığına kenara kaldırıldı.

Mac'in boşalttığı kabine girdim –hâlâ nemli olan kabin onun uy-

kusunun kokusuyla doluydu–, eski battaniyesini üstüme örttüm ve hemen uykuya daldım. Saat onda kamyonun tepesini döven yağmurun sesiyle uyandım ama Mac'le Howard henüz dönmemişlerdi.

Sonunda on iki buçukta geldiler, yağmur fırtınası altında yük taşımaktan yorulmuşlardı.

"Tanrım!" dedi Mac. "Bitkinim ben. Hadi yemek yiyelim – bir saate yola çıkmış oluruz."

Bunun üzerinden üç saat geçti ama hâlâ yola çıkmadık! Sigara içiyor, böbürleniyor, şakalaşıyor, flört ediyor, sanki önlerinde binlerce yıl varmış gibi hiç acele etmiyorlar. Sabırsızlıktan çıldıracak hale gelince defterlerimle birlikte kabine çekildim. Lothario John beni sakinleştirmeye çalıştı:

"Sakin ol, evlat! Mac çarşamba New York'ta olacağınızı söylediyse olursunuz. Mutlu Yolculuklar'dan salı günü akşamüstü çıksa bile başarır bunu."

Burada geçirdiğim kırk saatten sonra, bu mola yerini yakından tanıdım. Bir sürü insanın huyunu –sevdikleri, sevmedikleri şeyleri, şakalarını ve kişisel özelliklerini– öğrendim. Onlar da benim huylarımı tanıyor, en azından tanıdıklarını sanıyorlar ve bana "Doktor" ya da "Profesör" diyorlar.

Bütün kamyonları –tonlarını ve kargolarını, performanslarını ve tuhaf özelliklerini, amblemlerini– biliyorum.

Mutlu Yolculuklar'daki bütün garsonları tanıyorum. Patron Carol, Sue ve Nell'in arasında dururken Polaroid bir resmimi çekti. Tıraşsız yüzüm patlayan flaş ışığında şaşkın görünüyor. Diğer fotoğrafların yanına, duvara astı fotoğrafımı. Artık binlerce erkek kardeşinden, ülkeyi baştan başa aşan "erkek arkadaşlarından" biriyim ben de.

"Evet" diyecek gelecekte, fotoğrafıma şaşkın şaşkın bakan bir müşteriye. "Bu, 'Doktor.' İyi bir adamdı, biraz tuhaftı belki. Mac ve Howard'la birlikte gelmişti. Acaba şimdi ne yapıyordur?"

4
Muscle Plajı

1961 Haziranında nihayet New York'a ulaştığımda bir kuzenimden borç isteyip yeni bir motor aldım: BMW modellerinin en güveniliri BMW R60'ı seçtim. İkinci el motosikletlerle uğraşmak istemiyordum – ahmağın biri R69'uma yanlış pistonlar takmıştı, motorun Alabama'da arızalanmasının nedeni buydu.

New York'ta birkaç gün geçirdikten sonra yollar yine beni çağırmaya başladı. California'ya yavaş yavaş, dolaşarak döndüm ve binlerce kilometre yol yaptım. Yollar bomboştu ve bu yollarda istediğim gibi dolaşmak olağanüstü bir duyguydu – Güney Dakota ve Wyoming'den geçerken bazen saatler boyunca insan görmediğim oluyordu. Motosikletin sessizliği, sürüş kolaylığı, yolculuğuma sihirli, rüyayı andıran bir hava katmıştı.

Kişiyle motosikleti arasında doğrudan bir bağ vardır çünkü motosiklet kullanan kişinin propriosepsiyonuna, hareketlerine ve duruşuna öyle iyi uyum sağlar ki neredeyse kendisini kullanan kişinin bir uzvu haline gelir. Motosiklet ve sürücüsü tek, bölünmez bir varlığa dönüşür; motora binmek ata binmeye çok benzer. Arabayla sürücüsü aynı şekilde bütünleşemez.

San Francisco'ya haziran sonunda, deri motosiklet giysilerimi Mount Zion Hastanesi'ndeki beyaz stajyer hekim önlüğüyle değiştirmek için tam zamanında döndüm.

Uzun yolculuğum sırasında düzensiz yemek yemiş, kilo vermiştim ama mümkün olduğunda jimnastik salonlarına gidip vücudumu çalıştırdığımdan yeni motorum ve yeni bedenimle New York'tan yola çıkarken doksan kilonun altında ve oldukça fittim. San Francisco'ya dönünce kaslarımı geliştirerek kilo almaya karar verdim. Eyaletin ağırlık kaldırma rekorunu kırmayı deneyecektim, benim sıkletimdeki rekoru kırabileceğimi düşünüyordum. Mount Zion'da kilo almak kolaydı çünkü kafeteryasındaki çift köfteli çiz-

burgerler ve milkshake'ler stajyer hekimlere ücretsizdi. Her akşam beş tane çift köfteli çizburger yiyip yarım düzine milkshake içtim, çok çalışarak kısa sürede irileştim, orta-ağır sıkletten (90 kiloya kadar) ağır sıklete (110 kilo) ve süper ağır sıklete (sınır yok) geçiş yaptım. Bunu ebeveynlerime yazınca –onlara hemen her şeyi anlatıyordum– biraz endişelendiler. Endişelenmelerine şaşırmıştım çünkü babam da hafif sıklet sayılmazdı, yaklaşık 110 kiloydu.[1]

1950'lerde Londra'da tıp öğrencisiyken halter kaldırmıştım. Yahudilere ait bir spor kulübü olan Maccabi'nin üyesiydim; başka spor kulüpleriyle halter kaldırma yarışmaları yapardık. Bükme, bench press ve iteleme disiplinlerinde yarışırdık.

Olimpik halter bundan çok farklıydı – koparma, silkme ve omuzlama gibi farklı disiplinleri vardı. Küçük jimnastik salonumuza dünya çapında halter sporcuları geliyordu. İçlerinden biri, Ben Helfgott, 1956 Olimpiyat Oyunları'nda İngiliz halter ekibinin kaptanıydı. İyi arkadaş olduk (şimdi bile, seksenli yaşlarında olmasına rağmen son derece güçlü ve çeviktir).[2] Olimpiyat disiplinlerini öğrenmeye çalıştım ama fazla sakardım. Silkme çalışmalarım özellikle çevremdekiler için tehlikeli oluyordu. Sonunda, olimpik halter platformundan inip sıradan halter kaldırma çalışmalarıma dönmemi bana açık bir dille söylediler.

Maccabi'nin yanında, Londra'da arada bir YMCA spor merkezine de gidiyordum. Buradaki ağırlık kaldırma salonunun başında, Olimpiyat Oyunları'nda Avustralya adına yarışmış olan Ken McDonald vardı. Ken oldukça iri biriydi, özellikle belinden aşağısı; devasa uyluklarıyla silkme disiplininde dünya şampiyonları arasındaydı. Onun gibi uyluklara sahip olmak, halteri başımın üstüne kaldırabilmek için ihtiyaç duyduğum sırt gücünü kazanmak istiyordum. Ken düz bacakla halter kaldırmaktan hoşlanıyordu – bu kaldırma yöntemi adeta sırtı sakatlamak için geliştirilmişti çünkü bütün yük sırta ve omurgaya biniyordu, olması gerektiği gibi ba-

1 Babam önünde yiyecek varsa sürekli yerdi ama yemek yoksa bütün gün aç durabilirdi; ben de öyleyim. İçsel kontrolüm olmayan konularda dışsal kontrollere başvururum. Yemek konusunda belli rutinlerim vardır ve düzenimin bozulmasından hoşlanmam.

2 Buchenwald ve Theresienstadt kamplarından kurtulduğu için Helfgott'un başarısı daha da dikkat çekiciydi.

caklara değil. Onun yönetimi altında güçlenirken, Ken beni küçük bir mücadeleye davet etti. Ken 300 kilo kaldırdı, ben yalnızca 240 kilo kaldırabildim ama alkışlandım ve acemi olmama rağmen rekortmen Ken'e halter kaldırmada eşlik edebildiğim için kendimle gurur duydum. Ancak gururum kısa sürdü çünkü birkaç gün sonra sırtımın alt kısmında öyle yoğun bir ağrı başladı ki kımıldamakta, nefes almakta bile zorlanır hale geldim; omurlarımdan birinin çatladığından şüpheleniyordum. Röntgende bir sorun görünmüyordu, ağrı ve spazmlar birkaç gün içinde hafifledi ama sonraki kırk yıl boyunca ara ara şiddetli bel ağrısı çektim (nedense sırt ağrılarım altmış beş yaşında geçti, belki de onların yerini siyatik aldı).

Ken'in antrenman programına hayrandım, irileşmek için tasarladığı ve büyük ölçüde sıvılardan oluşan diyete de. Antrenmana yoğun, yapış yapış, özel vitaminler ve maya katılmış bir pekmez ve süt karışımı dolu bir litrelik şişesiyle gelirdi. Ben de aynısını yapmaya karar verdim ama mayanın zamanla şekerlendiğini hesaba katmadım. Şişemi spor malzemelerimi koyduğum çantamdan çıkardığımda tehditkâr bir şekilde şişmiş olduğunu gördüm. Yaptığım karışım mayalanmıştı besbelli. Şişeyi saatler önce doldurmuştum, oysa Ken (bana daha sonra anlattığına göre) spor salonuna gelmeden hemen önce serpiştiriyordu mayayı kendi şişesine. Şişemin içindeki karışım basınçlıydı, biraz ürktüm; sanki elimdeki bir bombaydı. Kapağı yavaşça açarsam sorun çıkmayacağını düşündüm ama gevşetir gevşetmez kapak fırladı ve (şimdi hafiften alkollü hale gelen) karışım gayzer gibi havaya fışkırarak spor salonunun her yanına saçıldı. Başta herkes güldüyse de sonradan sinirlenenler oldu ve spor salonuna sudan başka bir şey getirmemem gerektiğini sıkı sıkı tembihlediler.

• • •

San Francisco'daki YMCA Merkezi'nin özellikle ağırlık çalışma salonu güzeldi. İlk gidişimde, neredeyse 180 kilo yüklü bir bench press barı çekti dikkatimi. Maccabi'de kimse böyle bir ağırlığı kaldıramazdı. Çevremde de bu ağırlığı kaldırabilecek gibi görünen biri yoktu. Derken, kısa boylu ama oldukça geniş omuzlu, geniş göğüslü, beyaz saçlı bir adam çıkageldi, hafif aksayarak salona girdi

(bacakları biraz çarpıktı), sırtüstü yattı ve ısınmak için barı on kez kaldırıp indirdi. Sonraki setlerde bara daha fazla ağırlık yükledi, neredeyse 225 kiloyu zorlanmadan kaldırdı. Polaroid kameram yanımdaydı, setler arasında dinlenirken fotoğrafını çektim. Daha sonra sohbet etme fırsatı buldum onunla, oldukça arkadaş canlısı biriydi. Adının Karl Norberg olduğunu, İsveçli olduğunu, hayatı boyunca liman işçisi olarak çalıştığını, şimdi yetmiş yaşında olduğunu öğrendim. Olağanüstü gücü doğuştan geliyordu; şimdiye dek yaptığı tek antrenman limanda kutuları ve fıçıları kaldırıp taşımaktı. "Normal" insanların yerden bile kaldıramadığı kutu ve fıçıları omuzlarına yükleyip taşıyabiliyordu.

Karl bana ilham vermişti, daha fazla ağırlık kaldırabileceğime inanıyordum ve şimdiden iyi olduğum çömelerek halter kaldırma tekniğini geliştirmek için çalışmaya başladım. San Rafael'de ufak bir spor salonunda yoğun, hatta saplantılı bir şekilde çalışarak beş günde bir 250 kiloyu beş kez kaldırıp indirerek beş set yapmaya alıştım. Spor salonundakiler "Sacks ve beşleri" diye hayretle beni izliyorlardı. Başka bir halterci California çömelerek halter kaldırma rekorunu kırmayı denememi önerene dek, ne kadar istisnai bir şey yaptığımın farkında değildim. Çekingen bir şekilde de olsa denedim ve omuzlarımda 270 kiloluk bir halterle rekoru kırdım. Bu sayede kendimi halter çevrelerine tanıtmış oldum; halter rekoru kırmak, bu çevrelerde, akademide bilimsel bir makale ya da kitap yayımlamakla eşdeğerdi.

• • •

1962 baharında Mount Zion'daki stajyerliğimin sonuna geliyordum, UCLA'deki ihtisas dönemim 1 Temmuz'da başlayacaktı. Ama ihtisas döneminden önce Londra'yı ziyaret etmek için zamana ihtiyacım vardı. Ailemi iki yıldır görmemiştim, annem yakın zamanda kalçasını kırmıştı ve ameliyattan sonra onu görebildiğim için çok memnundum. Annem travmaya, ameliyata, takip eden haftalardaki ağrılara ve rehabilitasyona sabırla katlandı; koltuk değneklerini atar atmaz hastalarına dönmeye kararlıydı.

Apartmanımızın sarmal merdivenleri, eskimiş halısı ve bazıları gevşek basamakları koltuk değnekli biri için pek güvenli değildi,

annemi ihtiyaç duyduğunda kucağımda merdivenlerden aşağı ya da yukarı taşıdım –ağırlık kaldırmama karşı çıkmıştı ama şimdi gücümden memnundu–, Londra'da kalış süremi uzattım, merdivenleri tek başına inip çıkacak hale gelene dek yanından ayrılmadım.[3]

UCLA'de ihtisas eğitimi gören hekimlerin bir "Makale Kulübü" vardı, nöroloji alanında yayımlanan en yeni makaleleri okuyup birlikte tartışırdık. Arada bir, on dokuzuncu yüzyıldaki öncülerimizin yazdıklarını tartışmamız, hastalarımızda gözlemlediklerimizi *onların* gözlem ve düşünceleriyle ilişkilendirmemiz gerektiğini söyleyerek kulüp arkadaşlarımın canını sıkardım. Onlara göre bir tür arkaizmdi bu; çok zamanımız yoktu, böyle "eskimiş" meseleleri değerlendirmek yerine yapacak daha iyi şeylerimiz vardı. Aynı tavrı okuduğumuz makalelerde de görüyordum; beş yıldan öncesine gönderme yapan bir makale bulmak zordu. Sanki nörolojinin tarihi *yoktu*.

Benim için can sıkıcı bir durumdu bu, çünkü dünyayı tarihsel ve anlatısal terimlerle düşünürüm. Kimya delisi bir çocukken, kimya tarihi, bu alandaki görüşlerin gelişimi ve en sevdiğim kimyagerlerin hayatları hakkında elime geçen her kitabı okumuştum. Benim için kimyanın tarihi ve insani bir boyutu da vardı.

İlgi alanım kimyadan biyolojiye kayınca da aynı şey oldu. Tabii biyoloji tutkumun merkezinde Darwin vardı; yalnızca *Türlerin Kökeni*'ni, *İnsanın Türeyişi*'ni ve *Beagle'ın Yolculuğu*'nu değil, bitkibilimle ilgili bütün kitaplarını okumuştum, *Mercan Resiflerinin Yapısı ve Dağılımı*'nı ve *Yersolucanlarının Faaliyetleri Yoluyla Sebze Gübresinin Oluşumu*'nu bile hatmetmiştim. En çok da otobiyografisini seviyordum.

Eski arkadaşım Eric Korn'un da benzer tutkuları vardı, sonunda akademik zooloji alanındaki kariyerinden vazgeçip Darwin ve on

3 Ne yazık ki kalçasındaki kötü bir kırıktı, uylukkemiğinde kan dolaşımını engelliyordu. Sonunda femur başı avasküler nekrozu gelişti ve femur başında çökme gerçekleşti – bu rahatsızlık yoğun, aralıksız bir ağrıya neden oluyordu. Annem itidalini kaybetmedi, hastalarını tedavi etmeyi sürdürdü ve ağrıya rağmen dolu bir hayat yaşadı ama ağrı onu yaşlandırdı. 1965'te yeniden Londra'ya döndüğümde üç yıl öncekinden on yaş daha yaşlı görünüyordu.

dokuzuncu yüzyıl bilimi alanında uzmanlaşan bir antika kitap satıcısına dönüştü. (Dünyanın her yerinden akademisyenler ve kitapçılar Darwin ve dönemi hakkındaki benzersiz bilgisi için ona başvuruyorlardı. Stephen Jay Gould'la yakın arkadaştı. Eric'ten, Darwin'in Down Evi'ndeki kütüphanesini yeniden inşa etmesi bile istenmişti – başka hiç kimse yapamazdı bunu.)

Ben kitap koleksiyoncusu değildim, kitap ya da makale aldığımda okumak için alırdım, başkalarına göstermek için değil. Bundan dolayı Eric yırtık veya hasarlı kitaplarını, kapağı ya da iç kapağı olmayan, koleksiyoncuların istemeyeceği kitaplarını bana ayırırdı. Nörolojiyle ilgilenmeye başladığım dönemde, bana Gowers'ın 1888 tarihli *El Kılavuzu*'nu, Charcot'nun *Dersler*'ini ve daha az bilinen fakat bana güzel ve ilham verici gelen bir dizi başka on dokuzuncu yüzyıl metnini Eric buldu. Bunların çoğu, daha sonra yazacağım kitapların temelini oluşturdu.

• • •

UCLA'de gördüğüm ilk hastalardan biri beni adeta büyülemişti. Uykuya dalarken uzuvlarda aniden miyoklonik seğirmeler yaşamak olağan şeydir fakat bu genç kadının miyoklonus nöbeti çok daha şiddetliydi ve belli bir frekansta titreşen ışıklar bedeninde ani çırpınma hareketlerine ya da nöbet geçirmesine neden oluyordu. Aynı sorunlar ailesinde beş kuşaktır sürüyordu. İlk makalemi, meslektaşlarım Chris Herrmann ve Mary Jane Aguilar'la birlikte (*Neurology* dergisi için) onun hakkında yazdım. Miyoklonik çırpınmalar ve başka belirtilerin gerçekleşme koşulları ilgimi çektiğinden, bunları anlatan "Miyoklonus" adlı küçük bir kitap da yazdım.

1963'te, miyoklonus konusundaki saygın çalışmalarıyla bilinen nörolog Charles Luttrell UCLA'i ziyaret ettiği zaman ona konuyla ilgilendiğimi anlattım ve küçük kitabım hakkında görüş belirtirse minnettar kalacağımı söyledim. Olumlu karşıladı, ben de kitabın aslını ona verdim; elimde kopyası yoktu. Bir hafta geçti, derken bir hafta daha, sonra bir hafta daha; altı hafta sonra sabırsızlığımı daha fazla bastıramayıp Dr. Luttrell'e yazdım. Öldüğünü öğrenince şok geçirdim. Bayan Luttrell'e başsağlığı mektubu yazdım, eşinin çalışmalarına hayran olduğumu anlattım ama bu noktada kitabımı

istemenin uygun olmayacağını düşündüm. Kitabı geri istemedim, kimse de getirip bana vermedi. Hâlâ bir yerlerde duruyor mudur bilmem; büyük olasılıkla atılmıştır ama unutulmuş bir çekmecede sessizce bekliyor da olabilir.

• • •

1964'te, UCLA nöroloji kliniğine Frank C. adlı şaşırtıcı bir genç adam geldi. On dokuz yaşındayken başı ve uzuvları kontrolsüz bir şekilde seğirip titremeye başlamış, durumu yıllar içinde ağırlaşmıştı; yakın zamanda bütün bedenini sarsan titremelerle uykusundan uyanmaya başlamıştı. Trankilizanları denemişti ama seğirmeleri hiçbir şey geçirmemiş, depresyona giren Frank alkol kullanmaya başlamıştı. Aynı sorunun yirmi yaşlarındayken babasında da başladığını, bu yüzden depresyona giren ve alkolik olan babasının otuz yedi yaşında intihar ettiğini anlattı. Frank de otuz yedi yaşındaydı ve babasının neler hissetmiş olduğunu tam anlamıyla zihninde canlandırabildiğini söylüyordu; aynı adımı atmaktan korkuyordu.

Altı ay önce hastaneye yatırılmış ve çeşitli teşhisler –Huntington hastalığı, postensefalitik parkinsonizm, Wilson hastalığı vs.– konmuş fakat hiçbiri doğrulanmamıştı. Frank'in tuhaf hastalığı gerçek bir gizemdi. Bir ara başına bakarak şöyle düşündüm: "İçeride neler oluyor acaba? Keşke beynini *görebilseydim*."

Frank klinikten ayrıldıktan yarım saat kadar sonra, bir hemşire aceleyle odama gelip, "Dr. Sacks, hastanız öldü – az önce ona bir kamyon çarptı ve oracıkta ölüverdi" dedi. Hemen otopsi yapıldı ve iki saat sonra Frank'in beyni ellerimdeydi. Kendimi korkunç suçlu hissettim. Beynini görme isteğim bu ölümcül kazada bir rol oynamış olabilir miydi? Her şeyi sonlandırmak için kamyonun önüne bilerek çıkmış olabileceğini de düşündüm.

Beyni normal boyuttaydı, bir tuhaflık ya da anomali görünmüyordu ama birkaç gün sonra mikroskopla incelediğimde, sinir aksonlarında korkunç şişlikler ve çarpıklıklarla, sferik solgun kütlelerle, yalnızca substantia nigra, pallidum ve subtalamik çekirdekte –hepsi de beynin hareketi düzenleyen bölümleridir– demir çökelmesi nedeniyle oluşan puslu kahverengimsi pigmentasyonla karşılaşınca çok şaşırdım.

Sinir aksonları ve sinir lifi parçacıklarında bu tür büyük şişliklerle ilk defa karşılaşıyordum; Huntington hastalığı ya da bildiğim başka hastalıklarda görülmüyordu bunlar. Ancak bu tür aksonal şişliklerin resimlerini görmüştüm – Alman patoloji uzmanları Hallervorden ve Spatz'ın 1922'de teşhis ettiği ender bir hastalığın fotoğraflarıydı gördüklerim. Hastalık gençlik çağında anormal hareketlerle başlıyor, ilerledikçe yaygın nörolojik semptomlara, demansa, sonunda ölüme yol açıyordu. Hallervorden ile Spatz bu ölümcül hastalığı beş kız kardeşte tespit etmişlerdi. Otopside, beyinlerinde aksonal şişlikler, kopmuş akson yumruları, pallidum ve substantia nigra bölgelerinde kahverengimsi renklenmeler görülmüştü.

Anlaşılan Frank de Hallervorden-Spatz hastalığından mustaripti ve trajik ölümü, hastalığın nöral temellerini erken bir döneminde görmemizi sağlamıştı.

Haklıysam, elimizdeki vaka Hallervorden-Spatz hastalığının ilk safhasında yol açtığı temel değişiklikleri daha önce tarif edilen vakaların hepsinden daha net bir şekilde gösteriyor, hastalığı, ilerlemiş vakalardaki ikincil özelliklerle bozulmamış haliyle sergiliyordu. Yalnızca sinir aksonlarını etkileyen, sinir hücrelerine ve aksonların miyelin kılıflarına dokunmayan patolojinin tuhaflığı ilgimi çekmişti.

Önceki yıl, Columbia Üniversitesi nöropatoloji uzmanları David Cowen ve Edwin Olmstead tarafından yazılan bir makaleyi okumuştum – küçük çocuklarda görülen bir aksonal hastalığı tarif ediyorlardı; hastalık iki yaş gibi erken bir dönemde ortaya çıkabiliyor, genellikle yedi yaşlarında ölümcül hale geliyordu. Ancak aksonal anomalilerin beynin küçük fakat önemli bölgeleriyle sınırlı kaldığı Hallervorden-Spatz hastalığının aksine, (Cowen ile Olmstead'in verdiği adla) infantil nöroaksonal distrofide aksonal şişlikler ve parçacıklar daha geniş alanlara dağılıyordu.

Aksonal distrofinin hayvan modellerde izlenip izlenemeyeceğini merak ettim ve bu konuyu araştırırken şans eseri bizim nöropatoloji bölümümüzde tam da bu konuda çalışan iki araştırmacı olduğunu öğrendim.[4] Bunlardan bir tanesi, Stirling Carpenter, E

4 Tabii tesadüften daha fazlası vardı burada. 1963'te yayımlanan bir makale sıçan-

vitamini yoksunu bir diyetle beslenen sıçanlar üzerinde çalışıyordu; bu zavallı sıçanlar arka bacaklarıyla kuyruklarının hakimiyetini yitirmişti çünkü omurilik duyu kanallarında ve beyin çekirdeklerindeki aksonal hasar, algılarını bloklamıştı – sıçanlarda aksonal hasar dağılımı Hallervorden-Spatz hastalığında görülen hasar dağılımına hiç benzemiyordu ama hastalığa yol açan mekanizmayı bir ölçüde aydınlatıyordu.

UCLA'deki bir başka meslektaşım, Anthony Verity, iminodipropiyonitril (IDPN)[5] denen bir toksik nitrojen bileşimini vermek suretiyle laboratuvar hayvanlarında akut bir nörolojik sendrom yaratmakla uğraşıyordu. Bu madde verildiğinde fareler çılgın bir heyecana kapılıyor, aralıksız daireler çizerek dönüyor veya geri geri koşuyor, bütün bu faaliyete istemsiz seğirmeler, fırlak gözler ve priapizm eşlik ediyordu; bu hayvanlarda da ileri derecede aksonal değişimler gözleniyordu fakat bu değişimler beynin uyarılma sistemlerindeydi.

Böyle yönlendirilmiş ve aralıksız faaliyet halinde olan fareler için bazen "vals yapan fareler" terimi kullanılır, ancak bu ağırbaşlı tarif sendromun yoğun şiddetini açıklamakta yetersiz kalıyor. Aşırı heyecanlı farelerin çığlıkları ve tiz sesleri, nöropatoloji laboratuvarının her zamanki sessizliğini bozuyordu. IDPN verilen fareler, hem yere yapışan arka bacaklarını peşlerinde sürükleyen, E vitamini yetersizliği çeken sıçanlardan hem de Hallervorden-Spatz hastalığı görülen insanlardan ve nöroaksonal distrofi hastası çocuklardan çok farklıydı ama hepsinde ortak bir patoloji vardı: sinir hücresi aksonlarında şiddetli hasar.

İnsanlarda ve hayvanlarda görülen böyle farklı sendromların, sinir sisteminin farklı bölgelerinde de olsa aynı türde aksonal distrofi tarafından ortaya çıkarılması bu hastalığı daha iyi anlamamızı sağlayabilir miydi?

---

larda E vitamini eksikliğinden kaynaklanan aksonal değişimleri tarif ediyordu; 1964 tarihli bir başka makale de IDPN (iminodipropiyonitril) verilen sıçanlardaki benzer aksonal değişiklikleri anlatıyordu. Yeni bulguların başka laboratuvarlar tarafından tekrarlanması gerekiyordu, UCLA'deki meslektaşlarımın yaptığı da buydu.

5 IDPN ve benzer bileşimler yalnızca memelilerde değil, balıklarda, çekirgelerde ve hatta tek hücrelilerde bile aşırı uyarılma ve hiperaktiviteye yol açmaktadır.

Los Angeles'a taşındıktan sonra, motosikletçi arkadaşlarımla pazar sabahları Stinson Sahili'ne yaptığımız gezileri özler olmuştum. Yine motosikletim üzerinde tek başımaydım; hafta sonları uzun gezintilere çıkıyordum. Cumaları hastaneden çıkar çıkmaz atımı eyerler –bazen motosikletimin atım olduğunu hayal ederdim–, Büyük Kanyon'a doğru yola çıkar, Route 66'da 800 km yol yapardım. Deponun üzerine uzanıp gece boyunca ilerlerdim; motorum yalnızca 30 beygir gücündeydi ama öne doğru yatınca saatte 160 kilometrenin üstüne çıkmasını sağlar, saatler boyunca böyle iki büklüm ilerlerdim. Farlarımla –veya varsa dolunay ışığıyla– aydınlanan gümüş rengi yol ön tekerleğimin altında kaybolur, bazen tuhaf algısal deneyimler ve yanılsamalar bile yaşardım. Bazen dünyanın yüzeyine bir çizgi çekmekte olduğumu hayal eder, başka zamanlarda yerin üzerinde hareketsiz olduğumu, gezegenin sessizce altımda hareket ettiğini hissederdim. Yalnızca depomu doldurmak amacıyla benzin istasyonlarında durur, biraz bacaklarımı açıp servis görevlisiyle sohbet ederdim. Motoru maksimum hızda kullanırsam güneşin doğuşunu Büyük Kanyon'da seyredebilirdim.

Bazen kanyon yakınlarındaki küçük bir motelde durur, biraz kestirirdim ama genellikle uyku tulumumla dışarıda uyurdum. Kimi zaman tehlikeli olabiliyordu bu – üstelik tehlike yalnızca ayılar, çakallar veya böceklerden kaynaklanmıyordu. Bir keresinde, Los Angeles'tan San Francisco'ya giden terk edilmiş Route 33'te durmuş ve uyku tulumumu karanlıkta bana yumuşak likenlerden oluşan doğal bir yatak gibi gelen zemine sermiştim. Temiz çöl havasını derin derin içime çekerek çok rahat uyumuş ama sabah olunca yatağımı devasa bir mantar sporu yığınının üstüne kurduğumu fark etmiştim, sporları bütün gece içime çekmiş olmalıydım. Central Valley'ye özgü, *Coccidiomyces* denen kötü şöhretli bir mantara aitti spor yığını ve hafif bir solunum yolları rahatsızlığından Vadi nezlesi denen hastalığa ve ölümcül zatürreeye ya da menenjite dek çeşitli hastalıklara yol açabiliyordu. Mantar için deri testi yaptırdım ama neyse ki hastalanmamıştım.

Hafta sonlarımı Büyük Kanyon'da yürüyüş yaparak, bazen de muazzam kırmızı ve mor renkleriyle Oak Creek Kanyonu'nda geçirirdim. Bazen (yıllar sonra turistik merkeze dönüştürülen) hayalet şehir Jerome'a uğrardım, bir keresinde Vahşi Batı'nın en

büyük romantik figürlerinden Wyatt Earp'ün mezarını da ziyaret ettim.

Pazar gecesi Los Angeles'a döner, gençliğin direnciyle pazartesi sabahı saat sekizde dinlenmiş ve enerjik bir halde nöroloji vizitesine katılırdım. Hafta sonu bin beş yüz kilometre yol yaptığımı kimse tahmin edemezdi.

• • •

Bazı insanlar –Avrupa'dan ziyade ABD'de– motorlara ve motosikletlere karşı bir tür fobi ya da mantıksız nefret besler, hatta bu nedenle eyleme bile geçebilirler.

1963'te bir gün Sunset Bulvarı'nda dolaşıyordum. Kusursuz bir bahar günüydü, havanın tadını çıkararak geziyor, kendi işime bakıyordum. Dikiz aynasında arkamdaki arabayı görünce geçmesi için işaret ettim. Hızlandı ama benimle aynı hizaya gelince birden direksiyonu üzerime kırdı, ona çarpmamak için yoldan çıkmam gerekti. Bunu bilerek yaptığı aklıma bile gelmemişti; sarhoş ya da beceriksiz olduğunu sandım. Beni geçtikten sonra yavaşladı. Ben de yavaşladım, geçmemi işaret etti. Tam yanından geçerken direksiyonu yolun ortasına kırdı, ben de devrilmekten son anda kurtuldum. Bu kez niyetini yanlış anlamama olanak yoktu.

Hayatımda hiç kavga başlatmadım. Bana saldırılmadığı sürece kimseye saldırmadım. Ama bu ikinci, ölümle sonuçlanabilecek ikinci saldırı öfkeden deliye dönmeme neden oldu ve karşılık vermeye karar verdim. Arabayı yüz metre geriden, görüş alanının hemen gerisinden takip ettim ama bir trafik ışığında durduğu anda harekete geçmeye hazırdım. Westwood Bulvarı'na geldiğimizde durdu. Sessizce –motorum çok sessizdi– şoför camına yaklaştım, bir camını kırmayı ya da arabanın cilasını çizmeyi planlıyordum ama şoför camı açıktı ve bunu görünce elimi içeri sokup adamın burnunu yakaladım, bütün gücümle çevirdim. Haykırdı, elimi çektiğimde yüzü kanlar içindeydi. Bir şey yapamayacak kadar şaşırmıştı, hayatımı tehlikeye atmasının bedelini ödettiğime karar verip yoluma devam ettim.

Az kullanılan çöl yolu Route 33'te başıma benzer bir şey geldi. Bu yolun boşluğunu, ıssızlığını çok severdim. Saatte yüz kilometre

hızla ilerlerken, dikiz aynamda (tahminimce) yüz kırkla giden bir araba belirdi. Yol aracın rahatça geçebileceği kadar genişti ama şoför (tıpkı Los Angeles'taki gibi) beni sıkıştırmaya çalıştı. Başarılı da oldu, acil durumlarda ve araçlar bozulduğunda kullanılan toprak ceplerden birine girmek zorunda kaldım. Mucize eseri motoru devirmedim, tozu dumana katarak yeniden yola çıktım. Bana saldıran araç birkaç yüz metre ilerideydi. Korkudan çok öfkenin etkisiyle arka bagajımdan fotoğraf makinemin destek ayağını çıkardım (o dönemde manzara fotoğrafı çekmeye merak salmıştım ve fotoğraf makinem, tripodum, monopodum vs. sürekli yanımdaydı). *Dr. Strangelove*'ın son sahnesinde bombaya binen çılgın albay gibi monopodu başımın üstünde sallayarak peşinden gittim. Çılgın ve tehlikeli göründüğüme kuşku yoktu, araç hızlandı. Ben de gaza bastım ve motoru elimden geldiğince zorlayarak ona yaklaşmaya başladım. Şoför aniden yavaşlayıp hızlanarak, şerit değiştirerek benden kurtulmaya çalışıyordu. Başarılı olamayınca Coalinga adlı küçük kasabanın yakınlarında arayollardan birine saptı – bu bir hataydı çünkü giderek daralan yollardan oluşan bir labirente dalmış ve sonunda çıkmaz yollardan birinde kısılmıştı. Motorumun üstünden atladım ve 117 kiloluk cüssemle yolun sonuna sıkışan araca doğru koştum, monopodu hâlâ havada sallıyordum. Arabanın içinde yeniyetmeler vardı, iki oğlan iki kız. Ne kadar genç, çaresiz, korku dolu olduklarını görünce yumruğumu gevşettim ve monopod elimden düştü.

Omuz silktim, monopodu yerden aldım ve motorumun başına dönüp gitmelerini işaret ettim. Bu aptalca, ölümcül olabilecek düello sırasında hepimiz hayatımızın korkusunu yaşamış, ölümün yakınlığını hissetmiştik.

• • •

Motosikletimle California'da turlarken Nikon F'imi ve objektiflerimi hep yanımda taşırdım. Özellikle çiçekleri ve ağaç kabuklarını, liken ve yosunları yakından görüntülememi sağlayan makro objektifimi severdim. Sağlam tripodlu bir 4x5 Linhof'um da vardı. Hepsini uyku tulumumun içine sarar, sarsıntıdan ve darbelerden özenle korurdum.

Çocukken, karartma perdelerini çekince karanlık odaya dönüşen küçük kimya laboratuvarımda fotoğraf banyo etmenin ve basmanın sihrini tatmıştım. UCLA'de aynı keyfi yeniden yaşadım; nöropatoloji biriminde eksiksiz bir karanlık odamız vardı. Büyük kartonları banyo tepsilerinde salladıkça resimlerin yavaş yavaş belirmesini seyretmeyi çok severdim. En çok manzara fotoğraflarını seviyordum ve hafta sonu gezintilerime bazen Ansel Adams, Eliot Porter ve başkalarının muhteşem fotoğraflarını içeren *Arizona Otoyolları* adlı kitap ilham veriyordu.

Venice'te, Santa Monica'nın güneyinde, Muscle Plajı yakınlarında bir apartman dairesi tuttum. Muscle Plajı'na, Olimpiyatlarda halter kaldırmış olan, Dave Ashman ve Dave Sheppard gibi büyük isimler gelirdi. Polis olan Dave Ashman, sağlıklı yaşam delileri, steroit kullananlar, alkolikler ve övünme meraklıları arasında alçakgönüllülüğü ve ağırbaşlılığıyla istisnai biriydi. (O günlerde pek çok farklı uyuşturucu kullansam da, asla steroit kullanmadım.) Halterin omuz hizasında değil, göğsün önünde tutulduğu, bu yüzden kusursuz denge ve diklik gerektiren çömelme tekniğinde rakipsiz olduğu söylenmişti bana. Bir pazar günü Venice Sahili'ndeki ağırlık çalışma platformuna gittiğimde, Dave bana, yeni elemana baktı ve kendi çömelme tekniğinde kapışmamızı teklif etti. Teklifi reddedemezdim, zayıf ya da korkak olduğumu düşünmelerini istemiyordum. Sonunda, güçlü, kendinden emin bir sesle konuşmaya çalışarak "Tamam" dedim ama sesim zar zor gaklıyormuşum gibi çıktı. 225 kiloya ulaşana dek onunla rahat baş ettim ama 250'ye çıktığı zaman işimin bittiğini düşündüm. Bütün şaşkınlığıma rağmen 250 kiloyu da kaldırdım – daha önce halteri önde tutarak bu kiloya ulaşmamıştım hiç. Dave sınırına ulaştığını söyledi ama kibir ve zafer duygusuna kapılıp 260 kilo kaldırmak istediğimi söyledim. Kaldırdım da. Gözlerimin yerinden fırlamak üzere olduğunu sandım, başımın içinde hissettiğim baskı beni korkuttu. O günden sonra Muscle Plajı'ndakiler beni saygıyla kabullendi ve Dr. Çömel adını taktılar bana.

Muscle Plajı'nda başka güçlü adamlar da vardı. Hep birlikte doluşmaktan hoşlandığımız bir barı olan Mac Batchelor hayatımda

gördüğüm en büyük ve güçlü ellere sahipti; tartışmasız dünya bilek güreşi şampiyonuydu ve hiç şahit olmasam da tek eliyle gümüş bir doları bükebildiği söylenirdi. Chuck Ahrens ve Steve Merjanian adlı iki dev adam yarı tanrı statüsündeydi ve Muscle Plajı'ndaki kalabalığa biraz mesafeli dururlardı. Chuck 170 kiloluk bir dambılı tek koluyla kaldırabiliyordu, Steve de yeni bir kaldırma tekniği keşfetmişti – yukarı eğimli sehpada bench press. İkisi de 140 kiloya yakındı, kolları ve göğüsleri dev gibiydi; hiç ayrılmazlardı ve ortaklaşa kullandıkları VW Beetle'ı tamamen kaplarlardı.

Zaten iriyarı olan Chuck, daha da irileşmeye niyetliydi. Bir gün UCLA'deki nöropatoloji biriminin kapısından zorlukla sığarak içeri girdi. Büyüme hormonu konusunu merak ettiğini söyledi – hipofiz bezinin nerede olduğunu ona gösterebilir miydim? Etrafta duran kavanoz içindeki beyinlerden birini alıp beynin alt kısmındaki, bezelye boyutundaki bezi ona gösterdim. "Demek orada" dedi Chuck. Tatmin olmuştu, gitmek istedi. Kuşkulanmıştım; aklından ne geçiyordu? Ona hipofiz bezinin yerini göstermekle doğru bir şey mi yapmıştım? Nöropatoloji laboratuvarını yağmalayıp beyinleri topladığını –birazcık formalin onu engellemezdi–, hipofiz bezlerini böğürtlen toplar gibi kopardığını hayal ettim – daha da korkuncu, hayalimde bir dizi tuhaf cinayet işleyip kurbanlarının kafatasını yarıyor, beyinlerini çıkarıp hipofiz bezlerini yutuyordu.

Muscle Plajı spor alanında sık sık gördüğüm isimlerden biri de Olimpiyatlarda çekiç atma dalında yarışan Hal Connolly'ydi. Hal'in kollarından biri neredeyse felçliydi ve omzundan aşağı gevşekçe sarkardı. İçimdeki nörolog ona hemen Erb felci teşhisi koydu. Bu tür felçler genellikle doğum sırasında kol sinir ağı zedelenmesinden kaynaklanır – bazen bebek yan gelirse kolundan çekilerek çıkarılması gerekebilir çünkü. Hal'in kollarından biri işe yaramıyor olabilirdi ama diğeri dünya şampiyonuydu. Atletikliği iradenin gücü ve telafi etme becerisi konusunda okullarda ders olarak okutulmalıydı bence. UCLA'de bazen benzer hastalarla karşılaşıyordum; beyin felci geçiren, kollarını kullanamayan hastalar ayaklarıyla satranç oynamayı veya yazı yazmayı öğreniyordu.

Oradaki sayısız karakteri ve zaman geçirdikleri yerleri yakalamaya çalışarak Muscle Plajı'nda bol bol fotoğraf çektim. Sahil hakkında bir de kitap yazma projem vardı – o tuhaf dünyadaki,

yani 1960'ların Muscle Plajı'ndaki insanları ve yerleri, sahneleri ve olayları tarif edecektim.

Tariflerimi ve sözel portrelerimi fotoğraflarla renklendirdiğim böyle bir montaj kitabı yazabilir miydim, bilmiyorum. UCLA'den ayrılırken, 1962 ve 1965 yılları arasında çektiğim bütün fotoğrafları eskizlerim ve notlarımla birlikte büyük bir bavula koydum. Bavul New York'a asla ulaşmadı. UCLA'de bavulun başına gelenleri kimse bilmiyordu, L.A. ve New York'taki postanelerden de bilgi alamadım. Sahilde geçirdiğim üç yıl boyunca çektiğim fotoğrafların neredeyse hepsini böyle kaybettim; belki bir düzinesi kaldı elimde. Bavulun hâlâ bir yerlerde olduğunu ve bir gün ortaya çıkıvereceğini umuyorum bugün bile.

• • •

Jim Hamilton da Muscle Plajı'nda ağırlık kaldıranlardan biriydi ama geri kalan herkesten farklıydı. Kıvırcık saçlarla kaplı kocaman bir kafası, kabarık kıvırcık sakalı ve bıyığı vardı, burnunun ucu ve çökük, gülen gözleri hariç yüzü neredeyse görünmüyordu. İriyarı, geniş göğüslü, Falstaff kadar koca göbekliydi; sahildeki bench press ustalarından biriydi. Topallayarak yürürdü; bacaklarından biri daha kısaydı ve ameliyat izleriyle kaplıydı. Bana bir motosiklet kazası geçirdiğini, bacak kemiğinin birçok yerden kırıldığını, bir yıldan uzun zaman hastanede yattığını anlattı. Kaza geçirdiğinde on sekiz yaşındaydı, liseden yeni mezun olmuştu. Hastanede oldukça zorlu bir dönem geçirmiş, ağrılarıyla yalnız kalmıştı. Kendini ve herkesi şaşırtarak matematiğe dikkat çekici bir yeteneği olduğunu keşfetmese, o sürece dayanamazdı. Matematik becerisi hiç sevmediği okulda ortaya çıkmamıştı ama hastanede kaldığı süre içinde ilgilendiği tek şey matematik kitapları ve oyun teorisiydi. On sekiz aylık mecburi hareketsizlik dönemi –parçalanan bacağını tedavi etmek için en az on kez ameliyat etmişlerdi– harikulade ve heyecan verici bir zihinsel faaliyet dönemine dönüşmüştü; matematik evreninde büyük bir kuvvet ve özgürlükle ilerlemişti.

Liseden mezun olduğunda ne "yapacağını" hiç bilmiyordu ama hastaneden taburcu olunca matematik becerisi sayesinde Rand Şirketi'nde bilgisayar programcısı olmuştu. Muscle Plajı'ndaki

dostlarının ve meyhane arkadaşlarının pek azı Jim'in matematik yeteneğinden haberdardı.

Jim'in belli bir adresi yoktu; 1960'larda bana yazdığı kartpostalları Santa Monica, Van Nuys, Venice, Brentwood, Westwood, Hollywood ve bir düzine başka yerden göndermişti. Ehliyetinde hangi adres vardı bilmiyorum ama Salt Lake City'deki ailesinin adresi olabileceğini düşünüyorum. Brigham Young'un soyundan gelen seçkin bir Mormon ailesinin çocuğuydu.

Motelden motele taşınmak veya arabasında uyumak Jim için çok kolaydı çünkü –giysiler ve kitaplardan ibaret– pek az eşyası vardı. Bunları Rand Şirketi'ndeki ofisinde tutuyor, arada bir orada kalıyordu. Süper bilgisayarlar için bir dizi satranç programı geliştiriyor, programları kendisi test ediyordu. Özellikle LSD aldığı zaman satranç oynamayı seviyordu; o zaman oyunların daha beklenmedik, daha ilham verici hale geldiğini söylüyordu.

Muscle Plajı'nda bir arkadaş grubunun yanı sıra, matematikçilerden oluşan bir başka arkadaş grubu daha vardı. Ünlü Macar matematikçi Paul Erdös gibi gecenin bir yarısı onların evlerine gider, birkaç saat beyin fırtınasından sonra geceyi salondaki kanepede geçirirdi.

Ben onunla tanışmadan önce hafta sonlarını Las Vegas'ta geçiren Jim, *blackjack* masalarını incelemiş, oyuncunun yavaş yavaş da olsa sürekli kazanmasını garantileyen bir strateji geliştirmişti. Rand'dan üç aylık izin koparmış, Las Vegas'ta bir otel odasına yerleşmiş ve günün her saati blackjack oynamaya başlamıştı. Yavaş yavaş ama düzenli bir şekilde 100.000 dolardan fazla para biriktirmişti. 1950'lerin sonu için oldukça önemli bir miktar edinmişti ama iki iriyarı beyefendi çok geçmeden ziyaretine gelmişti. Sürekli kazanmasının dikkat çektiğini –bir "yöntemi" olması gerektiğini– ve artık şehirden ayrılmasının zamanının geldiğini söylemişlerdi. Jim hiç ikiletmeden aynı gün Las Vegas'tan ayrılmıştı.

Jim'in kocaman, bir zamanlar beyaz olan ama artık kirden rengi görünmeyen, üstü açılabilir bir arabası vardı. İçi, boş süt kutularıyla ve başka çöplerle doluydu. Araba kullanırken her gün birkaç litre süt içer, boş karton kutuları hiç bakmadan arka koltuğa atardı. Muscle Plajı kalabalığı arasında birbirimize hemen ısınmıştık. Jim'in kendine özgü tutkularını –matematiksel mantık, oyun

teorisi, bilgisayar oyunları– dinlemeyi seviyordum, o da benim ilgi alanlarımı ve planlarımı dinlemekten hoşlanıyordu. Topanga Kanyonu'ndaki küçük evi kiraladığımda, kız arkadaşı Kathy'yle birlikte sık sık ziyaretime geldiler.

• • •

Nörolog olduğum için beyinle profesyonel olarak her açıdan ilgileniyordum, her türlü zihin durumu ilgimi çekiyordu – uyuşturucular ve ilaçlarla deneyimlenen her şey buna dahildi. 1960'ların başında, psikoaktif ilaçlar ve bunların nörotransmiterler üzerindeki etkisiyle ilgili yeni bilgiler hızla çoğalıyordu, bunları deneyimlemek istiyordum. Böyle deneyimler bazı hastalarımın neler yaşadığını anlamama yardımcı olabilirdi.

Muscle Plajı'ndaki arkadaşlarımdan bazıları Artane denen ilacı tavsiye ettiler, Artane'in parkinsonizm ilacı olduğunu biliyordum. "Yirmi tane al," dediler, "kendini kısmen kontrol edebilir halde olacaksın. Çok farklı bir deneyim yaşayacaksın." Böylece, *Halüsinasyonlar*'da tarif ettiğim üzere, bir pazar sabahı ilacı denedim:

> Yirmi hap sayıp ayırdım ve ağız dolusu suyla mideme yuvarlayıp oturarak etkisini beklemeye koyuldum. ... Ağzım kurudu, gözbebeklerim büyüdü, okumakta zorlandım, hepsi bu. En hayal kırıklığı yaratanıysa, hiçbir psişik etkinin olmamasıydı. Ne beklediğimi tam olarak bilmiyordum ama *bir şey* olmasını ummuştum.
>
> Mutfakta çay yapmak için ısıtıcıya su koyarken, ön kapının çalındığını duydum. Arkadaşlarım Jim ve Kathy gelmişti; pazar sabahları genelde uğrarlardı. "Gelin, kapı açık" diye bağırdım ve oturma odasına yerleşirlerken "Yumurtanızı nasıl istersiniz?" diye seslendim. Jim, "Sarısı dağılmadan" dedi. Kathy iki tarafının da pişmesini istedi. Ben onların jambon ve yumurtalarını pişirirken çene çalıyorduk; mutfakla oturma odasının arasında yarım boy çarpma kapılar olduğundan birbirimizi rahatça duyabiliyorduk. Beş dakika sonra, "Her şey hazır" diye seslendim, jambon ve yumurtalarını bir tepsiye koyup oturma odasına geçtim – oda bomboştu. Ne Jim ne Kathy ne de az önce orada olduklarını gösteren bir işaret vardı. Öyle şaşırmıştım ki neredeyse elimdeki tepsiyi düşürecektim.

Jim ve Kathy'nin seslerinin, onların "mevcudiyetlerinin" gerçekdışı, halüsinasyon ürünü olduğunu aklımdan bile geçirmemiştim. Aramızda sıradan, dostça bir sohbet geçmişti, her zaman yaptığımız gibi. Sesleri her zamankinin aynıydı; çarpma kapıları açıp da oturma odasını boş buluncaya dek bütün sohbetin, en azından onların söylediklerinin, tamamen beynim tarafından uydurulduğunu gösteren hiçbir şey olmamıştı.

Sarsılmakla kalmamış, korkmuştum da. LSD ve diğer uyuşturucuları denediğimde ne olup bittiğinin farkındaydım. Dünya farklı görünür, farklı algılanırdı, özel, uç bir deneyimin bütün nitelikleri mevcut olurdu. Fakat Jim ve Kathy'yle yaptığım "sohbet"in hiçbir özel niteliği yoktu; tamamıyla sıradandı, halüsinasyon olduğunu ele veren bir işaret görememiştim. Kendi "sesler"iyle sohbet eden şizofrenler aklıma geldi, fakat şizofrenideki seslerin ayırıcı özelliği jambondan, yumurtadan, havadan bahsetmeleri değil, alaycı ya da suçlayıcı olmalarıdır.

"Dikkatli ol, Oliver" dedim kendi kendime. "Kontrolü eline al. Bir daha böyle bir şey olmasın." Düşüncelere dalmış bir halde ağır ağır jambonumu ve yumurtalarımı yedim (Jim ve Kathy'ninkileri de) ve sahile inip gerçek Jim ve Kathy'yle diğer arkadaşları görüp yüzmeye ve keyifli bir öğleden sonra geçirmeye karar verdim.[6]

• • •

Jim, Güney California'daki hayatımın önemli bir parçasıydı – haftada iki üç kez görüşürdük– ve New York'a taşınınca onu çok özledim. 1970'ten sonra, bilgisayar oyunlarına (savaş oyunları da dahil) duyduğu ilgiye bilimkurgu filmleri ve çizgi filmlerdeki bilgisayar animasyonları da eklendiğinden, Los Angeles'tan ayrılmadı.

1972'de beni New York'ta ziyaret ettiğinde sağlıklı ve mutlu görünüyordu; geleceğe heyecanla bakıyordu – gerçi California'da mı yoksa Güney Amerika'da mı yaşayacağını bilmiyordu (Paraguay'da birkaç yıl kalmış, orada yaşamayı çok sevmiş ve bir çiftlik satın almıştı).

6 Oliver Sacks. *Halüsinasyonlar*, çev. Deniz Koç, YKY, 2015. (ed. n.)

İki yıldır içki içmediğini söylediğinde memnun oldum çünkü aniden çok fazla içmeye başladığı dönemler olurdu ve bunlardan birinde pankreatit geçirmişti.

Ailesini görmeye Salt Lake City'ye gidiyordu. Üç gün sonra Kathy'den telefon geldi – Jim ölmüştü. Yeniden çok içmeye başlamış, yeniden pankreatit geçirmişti ama bu kez arkasından pankreas nekrozu ve jeneralize peritonit gelmişti. Henüz otuz beş yaşındaydı.[7]

1963 yılında bir gün Venice Sahili'nde vücut sörfü yapmaya gittim. Oldukça dalgalı suda kimse yoktu ama gücümün (ve gösterişçiliğimin) zirvesinde olduğumdan, dalgalarla başa çıkabileceğime emindim. Dalgalar beni sağa sola attı –bu bölümü eğlenceliydi– ama sonra dev bir dalga başımın üstüne indi. Altına dalmaya çalıştığımda sırtüstü devrildim ve çaresiz, suyla birlikte yuvarlanmaya başladım. Dalganın beni ne kadar uzağa taşıdığını son anda fark ettim, sahile çakılmak üzereydim. Pasifik kıyısında bu tür kazalar yüzünden boynu kırılanlara sık rastlanır – son anda sağ kolumu ileri uzattım. Çarpmanın etkisiyle kolum geriye gitti ve omzum çıktı ama boynumu kurtardım. Tek kolum işlemediğinden, hızla yaklaşan sıradaki büyük dalgadan çabucak kaçmakta zorlandım ama beni son anda yakalayan güçlü kollar tarafından güvenli kumlara çıkarıldım. Kurtarıcım, çok güçlü ve genç bir vücut geliştirici olan Chet Yorton'du. Güvenli sahilde, yanlış yerde duran humerus kemiğimin şiddetli ağrısını hissettim. Chet ve vücut geliştirme meraklısı arkadaşları beni yakaladılar –ikisi belimden tuttu, ikisi kolumu çekti– ve çıkan omzumu yerine oturttular. Chet daha sonra Mr. Universe yarışmasını kazandı, yetmiş yaşındayken bile kasları muazzamdı. 1963'te beni sudan çekip çıkarmasa bugün burada olmazdım.[8] Omzum yerine oturur oturmaz ağrısı geçti ve

7 Jim'in matematik çalışmalarının ölümünden sonra yayımlanabileceğini ummuştum. Aklımda F. P. Ramsey'nin ölümünden sonra yayımlanan *Matematiğin Temelleri* kitabı vardı (Ramsey yirmi altı yaşında ölmüştü). Ama Jim temelde anında problem çözmeye odaklanırdı; bir denklemi, formülü ya da mantıksal şemayı bir zarfın arkasına karalar, sonra kâğıdı buruşturup atar veya kaybederdi.

8 Dalgalı denizlerin, özellikle tehlikeli dalgaların bana göre olmadığını, ilk bakışta durgun görünen denizlerde bile bazen bir anda ortaya çıkabildiklerini o gün

kolumla göğsümdeki diğer ağrılara odaklandım. Motoruma atlayıp UCLA acil servisine gittim; kolum ve birkaç kaburgam kırılmıştı.

• • •

Hafta sonları bazen UCLA'de nöbet tuttuğum, bazen de yetersiz maaşıma ek gelir olsun diye Beverly Hills'teki Doctors Hastanesi'nde çalıştığım oluyordu. Bir keresinde, ufak bir operasyon için gelen Mae West'le tanıştım orada. (Yüz körü olduğumdan yüzünü tanımadım ama sesini hemen tanıdım – o sesi kim tanımaz!) Uzun uzun sohbet ettik. Vedalaşmak için yanına uğradığımda beni Malibu'daki malikânesine davet etti; etrafında genç, kaslı erkekler bulunmasından hoşlanıyordu. Davetini kabul etmeme rağmen gitmediğime pişmanım şimdi.

Kuvvetim bir keresinde nöroloji koğuşunda da işe yaradı. Koksidioidomikoz menenjiti ve hidrosefaliden mustarip bahtsız bir hastaya görüş alanı testi yapıyorduk. Test sırasında gözleri birden devrildi ve yığıldı kaldı. Başının içindeki aşırı baskı yüzünden serebellar tonsiller ve beyinsapı, kafatasının alt kısmındaki büyük deliğe, foramen magnuma doğru itiliyordu. Durumu berbattı. Birkaç saniye içinde ölebilirdi. Refleks hızıyla hastamızı tutup tepetaklak çevirdim; serebellar tonsilleri ve beyinsapı kafatasının içine döndü, onu ölümün pençesinden çekip almıştım.

Koğuşta kör ve felçli bir hastamız vardı. Nöromiyelitis optika ya da Devic hastalığı denen ve ender görülen bir hastalık yüzünden ölüyordu. Motosikletim olduğunu ve Topanga Kanyonu'nda yaşadığımı duyunca, özel bir son dileği olduğunu söyledi; motosikletimin arkasında benimle birlikte Topanga Kanyonu yolunun yokuşlu dönemeçlerinde dolaşmak istiyordu. Bir pazar günü, ağırlık çalışan üç arkadaşımla birlikte hastaneye geldik, hastamızı kaçırıp motosikletin arkasına güvenli bir şekilde yerleştirdik. Yavaşça yola

oracıkta öğrenmem gerekirdi ama daha sonra iki kez benzer kazalar atlattım. Biri Long Island'daki Westhampton Sahili'nde oldu; sol diz kasım yırtıldı ve bu kez eski dostum Bob Wasserman kurtardı beni. Şans eseri kurtulduğum bir başka kaza da Kosta Rica'da, Pasifik kıyısında şapşalca sırtüstü yüzerken gerçekleşti.

Artık dalgalı denizlerden korkuyorum, en çok göllerde ve yavaş akan nehirlerde yüzmeyi seviyorum ama 1956'da Kızıldeniz'in sakin sularında öğrendiğim şnorkeli ve tüple dalmayı hâlâ pek seviyorum.

koyulup Topanga'da istediği gezintiyi yaptırdım ona. Döndüğümde hastanede ortalık karışmıştı, beni hemen kovacaklarını sandım. Fakat meslektaşlarım ve hastam beni korudu, sert bir uyarı almama rağmen kovulmadım. Nöroloji bölümü için utanç kaynağıydım ama bir tür süstüm aynı zamanda; makale yayımlamış tek stajyer hekimdim ve bu özelliğim birkaç kez beni kovulmaktan kurtarmış olabilir.

• • •

Bazen, ağırlık kaldırmak için kendimi neden o kadar zorladığımı merak ediyorum. Bence nedeni, herkesinki gibiydi; vücut geliştirme reklamlarındaki kırk beş kiloluk çiroz olmasam da çekingen, ürkek, güvensiz, uysaldım. Ağırlık kaldırarak güçlendim –çok güçlendim– ama sonunda anladım ki karakterim değişmiyor, aynı kalıyordu. Bütün aşırılıklar gibi ağırlık kaldırmanın da bedeli vardı. Çömelerek halter kaldırmaktan kuadrisepslerimi öyle zorlamıştım ki incinmeye yatkın hale gelmişlerdi. 1974'te bir kuadriseps tendonumun, 1984'te diğerinin yırtılması çılgınca halter kaldırmamla ilişkiliydi elbette. 1984'te, bacağımda uzun bir alçıyla hastanede yatar ve halime üzülürken, Muscle Plajı günlerinden tanıdığım koca Dave, yani Dave Sheppard ziyaretime geldi. Yavaş yavaş, zorlanarak girdi odama; iki kalçasında da şiddetli artrit vardı ve kalça protezi ameliyatı olmayı bekliyordu. Birbirimize baktık, ağırlık kaldırmak ikimizin de bedeninin yarısına hasar vermişti.

"Ne ahmakmışız" dedi Dave. Başımı sallayarak onayladım.

San Francisco'daki YMCA Merkezi'nde spor yaparken gördüğüm anda hoşlanmıştım ondan; 1961 yılının başıydı. Adını pek sevmiştim: Mel. Yunanca "bal" ya da "tatlı" demekti. Bana adını söylediği anda mel'le başlayan sözcükler geçti aklımdan: "*mellify* – balla kaplamak," "*melliferous* – bal yapan," "*mellifluous* – bal gibi," "*mellivorous* – balla beslenen"...

"Adın çok hoş Mel" dedim. "Benimki de Oliver."

Bedeni dinç, atletikti; omuzları ve uylukları güçlüydü, teni pürüzsüz ve sütbeyazdı. On dokuz yaşında olduğunu söyledi bana.

Donanmadaydı – gemisi *USS Norton Sound* San Francisco'daydı, fırsat buldukça YMCA Merkezi'ne gelip antrenman yapıyordu. O dönemde ben de ağırlık çalışıyor, çömelerek halter kaldırmada dünya rekoru kırma hayalleri kuruyordum, antrenman saatlerimiz bazen denk geliyordu.

Çalışıp duş aldıktan sonra, Mel'i motorumla gemisine bırakırdım. Yumuşak kahverengi geyik derisinden bir ceketi vardı, geyiği memleketi Minnesota'da vurduğunu söylemişti bana. Ona motorda hep bulundurduğum yedek kaskı verirdim. İyi bir ikili olduğumuzu düşünüyordum, arkamda oturup sıkıca belime sarıldığı zaman biraz heyecanlanırdım. Daha önce motosiklete binmediğini söylemişti.

Bir yıl kadar arkadaşlık ettik, Mount Zion'da stajyer hekim olarak çalıştığım yıldı. Hafta sonu motosiklet gezilerine çıkar, birlikte kamp yapar, göllerde yüzer, bazen güreşirdik. Benim için erotik bir yanı vardı bu güreşlerin, sanırım Mel için de öyle. Açıkça cinsel bir yanı olmasa da, bedensel mücadelemiz belli bir erotizm içeriyordu, gerçi izleyen biri güreş tutan genç adamlardan başka bir şey göremezdi bize bakınca. İkimiz de testere gibi karın kaslarımızla gurur duyuyor, bir seferde yüz mekik çekebiliyorduk. Mel yanıma oturur, mekikten her kalkışımda karnıma hafifçe vururdu. Ben de aynısını ona yapardım.

Cinsel açıdan heyecan verici buluyordum bunu, bence o da aynı şeyi hissediyordu. Mel sürekli "Hadi güreşelim", "Hadi mekik çekelim" derdi. Hem karnımızı çalıştırır veya güreş tutar, hem de bundan keyif alırdık. Tabii işler daha ileri gitmediği sürece.

Mel'in hassaslığını, başka bir erkekle cinsel temastan kaynaklanan, tamamen bilinçli olmayan, derinlerdeki korkusunu hissediyordum ama benim için özel duygular beslediğini de biliyordum. Bu duyguların, korkusundan daha kuvvetli olabileceğini düşünmeye cüret ettim. Çok nazik davranmam gerektiğini biliyordum.

Pastoral ve bir anlamda masum balayımız bir yıl kadar sürdü. Bu süre içinde o ana odaklandık ve geleceği düşünmedik. Ama 1962 yazı yaklaşırken, plan yapmamız gerekti.

Mel'in donanma görevi artık bitiyordu –liseden mezun olunca hemen donanmaya girmişti– ve artık koleje gitmeyi umuyordu. Bense UCLA'deki ihtisasım için Los Angeles'a taşınmaya niyet-

liydim, böylece California, Venice'te birlikte daire tutmaya karar verdik. Venice Sahili ve Muscle Plajı'na yakın olacaktık, istediğimiz zaman antrenman yapabilecektik. Mel'in Santa Monica Koleji başvuru formlarını tamamlamasına yardım ettim, ona ikinci el bir BMW aldım – benim motorumun ikiziydi. Benden para ya da hediye kabul etmekten hoşlanmıyordu, o da apartman dairemizin yakınlarında bir halı fabrikasında kendine iş buldu.

Dairemiz küçüktü, mutfaklı bir stüdyoydu. Mel'le yataklarımız ayrıydı, dairenin geri kalanı kitaplarla, sayıları sürekli artan dergilerle ve yıllardır yazdığım makalelerle doluydu. Mel'in kendine ait pek az eşyası vardı.

Sabahları birlikte kahvaltı edip kahve içer, sonra işlerimize giderdik – Mel halı fabrikasına, ben UCLA'e. İşten sonra Muscle Plajı spor salonuna ve vücut geliştiricilerin takıldığı, sahildeki Sid's Cafe'ye uğrardık. Haftada bir sinemaya giderdik. Mel, haftada birkaç kez tek başına motoruyla gezmeye çıkardı.

Akşamlar daha zordu: Konsantre olmakta zorlanıyordum çünkü Mel'in fiziksel varlığını fazlasıyla hissediyor, en çok da erkeksi, hayvansı kokusunu seviyordum. Masaj yaptırmaktan hoşlanan Mel çıplak halde yatağına yüz üstü uzanır, ben de sırtına masaj yapardım. Antrenman şortumla beline oturur, sırtını yağlar –motosiklet derilerimize bakım yaparken kullandığımız paça yağından kullanırdım– ve biçimli, güçlü sırt kaslarına yavaşça masaj yapardım. Bundan çok hoşlanır, kendini ellerime teslim ederdi. Ben de keyif alır, hatta orgazm olabileceğimi hissederdim. Orgazm olabileceğimi hissetmemde sorun yoktu – özel bir şey yokmuş gibi davranabiliyordu insan. Ama bir keresinde kendimi tutamadım ve menim Mel'in sırtına saçılıverdi. Birden gerildiğini hissettim, tek kelime etmeden kalkıp duşa girdi.

O akşam benimle konuşmadı; çok ileri gitmiştim. (Aklıma birden annemin sözleri geldi ve MEL sözcüğünün annemin adının –Muriel Elise Landau– baş harflerinden oluştuğunu düşündüm.)

Ertesi sabah, Mel aksi bir tavırla, "Buradan taşınmam, kendime kalacak yeni bir yer bulmam gerek" dedi. Bir şey söylemedim ama gözyaşlarına boğulmak üzereydim. Birkaç hafta önce, akşamüstü motosikletiyle dolaşırken genç bir kadınla tanıştığını söyledi – aslında pek de genç değildi kadın, yeniyetme çocukları vardı. Kadın

onu evinde kalmaya davet etmişti. Mel arkadaşlığımızın hatırına bu planı ertelemişti ama artık gitmesi gerektiğini düşünüyordu. Yine de, her şeye rağmen "iyi arkadaş" kalabileceğimizi umuyordu.

Kadınla tanışmamıştım ama Mel'i elimden aldığı gibi bir duyguya kapılmıştım. On yıl önce Richard'a karşı hissettiklerimi düşündüm – acaba "normal" erkeklere âşık olmak mıydı benim kaderim?

Mel evden taşınınca kendimi çok yalnız ve reddedilmiş hissettim ve bu dönemde bir tür telafi için uyuşturuculara sarıldım. Topanga Kanyonu'ndaki küçük evi tuttum. Asfalt döşenmemiş bir yolun sonunda, ıssız bir yerdeydi. Bir daha kimseyle birlikte yaşamayacağıma yemin ettim.[9]

• • •

Aslına bakarsanız, Mel'le on beş yıl daha görüştük ama ilişkimizde her zaman yüzeye çıkmayan sorunlar vardı – kendi cinselliğiyle rahat bir ilişkisi olmayan Mel, benimle fiziksel temas kurmanın özlemini çekiyordu, bense cinsel açıdan onunla ilgili hayallerimden ve umutlarımdan vazgeçmiştim.

Son karşılaşmamız tuhaftı. 1978'de San Francisco'ya gitmiştim, Mel de benimle buluşmak için Oregon'dan gelmişti. Tuhaf ve beklenmedik şekilde gergindi, birlikte hamama gitmemiz için ısrar etti. Daha önce hiç hamama gitmemiştim; San Francisco'nun gey hamamları bana göre değildi. Soyunduğumuzda, Mel'in eskiden sütbeyazı ve kusursuz olan teninin kahverengimsi lekelerle kaplandığını gördüm. "Evet, nörofibromatozis" dedi. "Ağabeyimde de var. Görmen gerektiğini düşündüm." Mel'e sarılıp ağladım. Richard Selig'in bana lenfosarkomunu göstermesini anımsadım – sevdiğim erkekler hep korkunç hastalıklara mı mahkûm olacaktı? Hamamdan çıkınca resmi tavırlarla el sıkışarak vedalaştık. Bir daha karşılaşmadık, birbirimize yazmadık.

"Balayı" dönemimizde hayatlarımızı birlikte geçireceğimizi hayal ediyordum, birlikte yaşlanacak ve çok mutlu olacaktık; o zaman yirmi sekiz yaşındaydım. Şimdi seksen yaşındayım ve bir tür otobi-

9 Birkaç yıl sonra Topanga Kanyonu müzisyenlerin, sanatçıların ve her türlü hippinin buluşma mekânına dönüştü ama 1960'ların başında, ben orada yaşarken sessiz ve ıssız bir yerdi. Benimki gibi toprak yollarla ulaşılan evlerde yaşayanların komşuları yoktu, suyu kamyonla getirtip su deposuna doldurtmak gerekiyordu.

yografi yazmaya uğraşıyorum. Mel'i, birlikte geçirdiğimiz zamanları düşünüyorum. O şiirsel, masumane gençlik dönemini düşünüp ona ne olduğunu, hayatta olup olmadığını merak ediyorum (nörofibromatozisin ya da öbür adıyla von Recklinghausen hastalığının ne yapacağı bilinmez). Acaba yazdıklarımı okur mu; ateşli, genç, aklı karışık gençlik hallerimize daha anlayışla bakar mı?

Richard Selig'in nazik sözlerini ("Ben öyle değilim ama sevgini takdir ediyorum, kendimce ben de seni seviyorum") kendimi reddedilmiş hissetmeden, kalbim kırılmadan kabullenmiştim ama Mel'in neredeyse tiksinti dolu tepkisi beni derinden etkiledi, asla *gerçek* bir aşk hayatım olmayacağını hissettirdi, beni kendi içime ve derinlere yönlendirdi – hayattan keyif alabilmek için uyuşturucunun tetiklediği fantezilere ve hazlara yöneldim.

San Francisco'da geçirdiğim iki yıl boyunca, zararsız bir tür ikili hayat sürmüştüm; beyaz stajyer önlüğümü hafta sonları çıkarıp, üzerime hayvan derileri geçirip motoruma atlıyordum, ama şimdi daha karanlık, daha tehlikeli bir ikililiğe yönelmiştim. Pazartesiden cumaya kendimi UCLA'deki hastalarıma vakfediyordum ama motoruma atlamadığım hafta sonları sanal yolculuklara çıkıyordum – marihuana, gündüzsefası tohumları ya da LSD alıyordum. Bir sırdı bu, kimseyle paylaşmıyor, kimseye anlatmıyordum.

Bir gün bir arkadaşım "özel" bir sarma sigara verdi bana; içinde ne olduğunu söylemedi. Endişeyle bir nefes aldım, sonra bir tane daha. Derken, geri kalanını da iştahla içtim – marihuananın hiç yaratmadığı bir his verdi bana; yoğun, haz dolu, neredeyse orgazmik bir histi. İçinde ne olduğunu sorduğumda, amfetamin olduğunu öğrendim.

Bağımlılığa yatkınlığın ne kadarı "fiziksel temeller"e, ne kadarı koşullara ya da zihinsel duruma bağlıdır, bilmiyorum. Tek bildiğim, amfetaminli sarma sigara içtikten sonra oltaya geldiğim ve sonraki dört yıl amfetamin kullanmaya devam ettiğim. Amfetaminin esiriyken uyumak imkânsızdı, yemek yemeyi ihmal ediyordum, hiçbir şey beynimdeki haz merkezlerinin uyarılması kadar önemli değildi.

Amfetamin bağımlılığımla savaşırken –amfetamin eklenmiş

marihuanadan ağız ya da damar yoluyla metamfetamin kullanmaya geçmiştim– James Olds'un fareler üzerinde yaptığı deneyleri okudum. Beyinlerinin ödül merkezlerine (nucleus accumbens ve başka derin korteksaltı yapılara) elektrotlar yerleştirilen fareler, bir kumanda koluna basarak bu merkezleri uyarabiliyorlardı. Yorgunluktan bitap düşüp ölene dek kola basmayı sürdürüyorlardı. Amfetamin kullanmaya başladıktan sonra, Olds'un farelerinden biri gibi çaresizce kaptırdım kendimi bu maddeye. Giderek daha yüksek dozlar kullanmaya başladım, kalp atış hızımı ve kan basıncımı ölümcül seviyelere yükselttim. Bir tür doymazlık veriyordu madde kullanımı; insan ne kadar alsa da yetmiyordu. Amfetaminlerin verdiği esriklik hali boş ama son derece yeterliydi –hazzımı "tamamlaması" için kimseye, hiçbir şeye ihtiyacım yoktu–, temelde eksiksiz, ama tamamen boş bir tatmin veriyordu. Diğer bütün amaçlar, güdüler, ilgi alanları ve arzular esrikliğin tembelliğinde yitip gidiyordu.

Metamfetaminin beynime ya da bedenime neler yaptığını pek düşünmüyordum. Muscle Plajı'nda ve Venice Sahili'nde aşırı doz amfetamin aldığı için hayatını yitirenler oluyordu, kalp krizi veya felç geçirmediğim için oldukça şanslıydım doğrusu. Ölümle oynuyordum ama bunun farkında değildim.

Pazartesi sabahları –sarsılmış ve neredeyse narkoleptik halde– işe gidiyordum ama hafta sonunu uzayda geçirdiğimi ya da elektrot takılmış bir fareye döndüğümü sanırım kimse fark etmiyordu. İnsanlar hafta sonu ne yaptığımı sorduklarında "yolculuğa" çıktığımı söylüyordum – nasıl bir "yolculuk" olduğunu tahmin eden herhalde yoktu.

• • •

Nöroloji dergilerinde birkaç makalem yayımlanmıştı ama ben daha fazlasını umuyordum – yaklaşan Amerikan Nöroloji Akademisi (AAN) toplantısı için bir sergi düzenlemek istiyordum.

Bölümün harika fotoğrafçısı Tom Dolan'ın yardımıyla –deniz biyolojisi ve omurgasızlar gibi ilgi alanlarımı paylaşan bir dosttu– manzara fotoğrafçılığından nöropatolojinin içsel manzaralarına döndüm. Hallervorden-Spatz hastalığının, farelerde E vitamini

eksikliğinin ve IDPN zehirlenmesinin neden olduğu büyüyen aksonların mikroskobik görüntüsünü iletebilecek en iyi fotoğrafları çekmek için çok çalıştık. Bu mikroskobik resimleri büyük Kodakrom slaytlara dönüştürdük ve slaytları aydınlatan özel ışıklı kabinler inşa ettik. Fotoğraflar için resim altı yazıları hazırladık. Hepsini bir araya toplamak, düzenlemek, 1965 baharında AAN'in Cleveland'daki toplantısında sergilemek için aylarca çalıştık. Sergimiz umduğum gibi çok başarılı oldu. Normalde utangaç ve çekingen biri olmama rağmen insanları sergiye davet ettim, klinik ve topografik açıdan çok farklı ancak bireysel aksonlar ve hücreler bazında birbirine çok benzer üç aksonal distrofi biçiminin özel güzelliklerini ve ilginç niteliklerini anlattım.

Bu sergi aracılığıyla kendimi tanıtıyor, Birleşik Devletler'deki nöroloji çevrelerine "Bakın buradayım, neler yapıyorum" diyordum – dört yıl önce kırdığım California halter rekoru nasıl Muscle Plajı'ndaki vücut geliştirme meraklıları cemiyetine kendimi tanıtmanın bir yolu olduysa, bu sergi de nöroloji çevrelerinde aynı etkiyi yapacaktı.

1965 Haziranında stajım bittiği zaman işsiz kalacağımdan korkmuştum. Fakat aksonal distrofi sergisi sayesinde ABD'nin her yanından iş teklifi aldım. Özellikle New York City'den gelen iki teklif önemliydi benim için – Columbia Üniversitesi'nden Cowen ve Olmstead'in daveti ve Albert Einstein Tıp Koleji'nin seçkin nöropatoloji uzmanı Robert Terry'nin daveti. Alzheimer hastalığı üzerinde elektron mikroskobuyla yaptığı en yeni çalışmaları anlatmak için 1964'te UCLA'e gelen Terry'nin alanında öncü çalışmalarından büyülenmiştim; o dönemde benim ilgim özellikle sinir sistemindeki dejeneratif hastalıklara yönelmişti. Hallervorden-Spatz hastalığı gibi gençlikte ya da Alzheimer gibi yaşlılıkta ortaya çıkan bütün hastalıklar ilgi alanıma giriyordu.

UCLA'de kalabilir, Topanga Kanyonu'ndaki küçük evimde yaşamayı sürdürebilirdim ama başka yerlere, özellikle New York'a gitmek istiyordum. California'nın tadını fazlaca çıkardığımı, kolay, pespaye bir hayata bağımlı hale geldiğimi hissediyordum, giderek derinleşen uyuşturucu bağımlılığım da vardı üstelik. Daha sert, gerçek bir yere gitmeye ihtiyacım olduğunu hissediyordum – burada kendimi işime adayabilir ve belki gerçek bir kimlik keşfedebilir

veya yaratabilir, kendi sesimi bulabilirdim. Aksonal distrofiye ilgi duymama rağmen –Cowen ile Olmstead'in özel alanıydı– başka bir şey yapmak, nöropatoloji ve nörokimyayı özel bir şekilde birleştirmek istiyordum. Einstein yeni bir kolejdi, nöropatoloji ve nörokimya alanlarında –Saul Korey'nin dehası tarafından bir araya getirilmiş alanlar– disiplinlerarası özel bursları vardı, bu yüzden Einstein'ın teklifini kabul ettim.[10]

• • •

UCLA'de geçirdiğim üç yıl boyunca çok çalışmış, çok eğlenmiş, hiç tatil yapmamıştım. Sık sık şefime, ürkütücü (fakat nazik) biri olan Augustus Rose'a gider, birkaç gün izin istediğimi söylerdim ama hep şu cevabı verirdi: "Senin için her gün tatil, Sacks." İzin almaktan vazgeçerdim ben de.

Ama hafta sonları motosikletimle dolaşmayı sürdürüyor, sık sık Ölüm Vadisi'ne, bazen Anza-Borrego'ya gidiyordum; çölü çok seviyordum. Arada bir, Ensenada'dan sonra oldukça bozuk olan yola rağmen Baja California'ya kadar iner, bambaşka bir kültürü deneyimlerdim. UCLA'den New York'a taşındığımda motosikletimle 160.000 kilometreden fazla yol yapmıştım. 1965'te yollar özellikle doğuda kalabalıklaşmaya başlamıştı. Motosiklete binmenin, yolda hayatın tadını bir daha California'daki özgürlük ve neşe hissiyle çıkaramayacaktım.

Asıl ilgimi çeken, ülkenin Batı, özellikle Güneybatı kesimleri olduğu halde neden New York'ta elli yıldan uzun süre yaşadım, bazen ben de merak ediyorum. New York'ta pek çok bağlantım var –hastalarım, öğrencilerim, arkadaşlarım, analistim– ama New York beni hiçbir zaman California kadar duygulandırmadı. Hissettiğim nostalji yalnızca California'yla ilgili değil galiba – gençliğime, bambaşka bir döneme, âşık olmaya ve "Geleceğim önümde uzanıyor" demeye de özlem duyuyorum sanırım.

10 Olağanüstü öngörülü bir adam olan Korey, birleşmiş bir nörolojik bilimler alanının yükselişini terimin icadından yıllar önce görmüştü. Onunla hiç tanışmadım çünkü trajik bir şekilde, genç yaşında, 1963'te öldü ama Einstein'da bugün de devam eden, bütün "nöro" laboratuvarlarının (ve klinik nöroloji bölümlerinin) yakın ilişkisi onun mirasıydı.

5
Ulaşılmaz Yerlerde

1965 Eylülünde, Albert Einstein Tıp Koleji'nde nörokimya ve nöropatoloji eğitimi almak için New York'a taşındım. Oxford'daki araştırmam felaketle sonuçlanmıştı ve bunu yeni denemelerim için bir tür uyarı olarak kabul etmem gerekirdi, ama hâlâ gerçek bir bilim adamı, laboratuvarda çalışan bir bilim adamı olma hayali kuruyordum.

UCLA'i ziyarete geldiğinde Alzheimer hastalığıyla ilgili elektron mikroskobu çalışmaları beni büyülemiş olan coşkulu Robert Terry, New York'a vardığımda akademik izindeydi. Yokluğunda, nöropatoloji bölümünü Ivan Herzog yönetiyordu. Bu yumuşak huylu, sakin Macaristan göçmeni, ruh hali dengesiz iş arkadaşına karşı olağanüstü müsamahakâr ve sabırlıydı.

1966'da amfetamin kullanımında dozu iyice artırmıştım ve – psikotik? manik? kontrolsüz? coşkulu?– hangi terimi kullansam bilmiyorum ama bu halin yanında koku alma duyum aşırı hassaslaşmıştı, genellikle sıradan olan görsel gücüm ve belleğim de öyle.

Her salı sınav vardı. Ivan alışılmadık nöropatolojik bozuklukların fotomikroglaflarını teşhis etmemizi isterdi. Genellikle başarısız olduğum bir sınavdı ama bir gün Ivan birtakım fotoğraflar çıkardı ve "Son derece ender rastlanan bir rahatsızlık" dedi. "Tanımanızı beklemiyorum."

"Mikroglioma!" diye haykırdım. Herkes şaşkınlıkla bana baktı. Genellikle sessiz kalan ben olurdum.

"Evet," diye devam ettim, "literatüre geçen vaka sayısı yalnızca altı." Bütün vakaları ayrıntılarıyla anlattım. Ivan faltaşı gibi açılmış gözlerle bana bakıyordu.

"Nereden biliyorsun bunları?" diye sordu.

"Ah, okurken denk gelmiştim" dedim ama ben de onun kadar şaşkındım. Bilgileri farkında olmadan bu kadar çabuk nasıl ya da

ne zaman edindiğimi bilmiyordum. Hepsi amfetaminlerin tuhaf ve yoğunlaştırıcı etkisindendi.

• • •

Staj dönemimde, ender görülen, genellikle kalıtsal, beyin hücrelerinde anormal miktarda yağ birikmesinden kaynaklanan, lipidozis diye bir hastalık çekmişti ilgimi. Lipidlerin mide duvarındaki sinir hücrelerinde de birikebildiği keşfedildiği zaman çok heyecanlanmıştım. Bu sayede, beyin değil rektum biyopsisi yaparak –ki bu çok daha az travmatik bir işlemdi– bu tür hastalıkları semptomların belirmesinden önce teşhis etmek mümkün olabilirdi. (Konuyla ilgili orijinal raporu *British Journal of Surgery*'de görmüştüm.) Lipidle şişmiş tek bir nöron bile teşhis için yeterliydi. Alzheimer gibi başka hastalıkların da bağırsak ve mide nöronlarında değişikliğe yol açıp açmadığını merak ettim – bu sayede erken teşhis kolaylaşırdı. Rektal duvarı "temizleyen" bir teknik geliştirdim, daha doğrusu uyarladım; neredeyse saydamlaşan duvarın sinir hücrelerini metilen mavisine dönüştürüyordu, böylece düşük güçlü bir mikroskop alanında onlarca sinir hücresi görülebiliyor, anomalileri tespit etme şansı artıyordu. Slaytlarımıza bakarken kendimi ve şefim Ivan'ı, rektal sinir hücrelerinde değişiklikleri –Alzheimer'a ve Parkinson hastalığına özgü nörofibriler yumakları ve Lewy cisimciklerini– görebildiğimize ikna ettim. Buluşumuzun önemine inanıyordum, bir çığır açacaktık; benzersiz bir teşhis tekniği geliştirmiştik. Amerikan Nöroloji Akademisi'nin sıradaki toplantısında sunmayı umduğumuz makalenin özetini 1967'de kuruma ilettik.

Ne yazık ki beklediğim gibi olmadı. Birkaç rektal biyopsiden çok daha fazla malzemeye ihtiyacımız vardı ama bunları edinemedik.

Araştırmamıza devam edemiyorduk. Ivan'la birlikte durumu gözden geçirdik – makalemizin özetini geri mi çekmeliydik? Sonunda, başkalarının da konuyla ilgileneceğini düşünüp geri çekmemeye karar verdik, işi oluruna bıraktık. İyi de yaptık çünkü nöropatoloji alanında kendimi ispat etmemi sağlayacağını düşündüğümüz "keşfimde" yanıldığım ortaya çıktı.

• • •

Greenwich Village'da bir apartman dairesinde oturuyor, kar yağmadığı sürece Bronx'taki hastaneye motorumla gidiyordum. Motosikletimde çanta yoktu ama arkasındaki sağlam ızgaraya, ihtiyacım olan her şeyi dayanıklı elastik bantlarla tutturabiliyordum.

Nörokimya projem, kalın sinir liflerini kaplayarak sinir sinyallerinin iletilmesini kolaylaştıran yağlı madde miyelinin ekstraksiyonuydu. O dönemde yanıtlanması gereken çok soru vardı: Omurgasız miyelini ekstre edilebilirse, yapısal açıdan ve bileşenler açısından omurgalı miyelininden farklı olduğu mu anlaşılacaktı? Deney hayvanı olarak solucanları seçtim; onları hep sevmiştim, ayrıca tehlike altında hissettiklerinde ani, kapsamlı hareketler yapabilmelerini sağlayan kalın, miyelin kılıflı, iletken sinir lifleri vardır. (On yıl önce, TOCP'nin miyelini azaltan etkilerini incelerken de aynı nedenden ötürü seçmiştim onları.)

Kolejin bahçesinde büyük bir solucan soykırımına giriştim: Yeterli miktarda miyelin elde etmek için binlerce solucan gerekiyordu. Bir desigram saf radyum elde etmek için tonlarca uraniniti işlemden geçiren Marie Curie gibi hissediyordum kendimi. Sinir zincirini ve baş sinir düğümünü tek bir seri hareketle kesip parçalarına ayırabilecek kadar ustalaşmıştım. Bu parçaları biriktirip fraksiyonasyona ve santrifüjlemeye hazır, yoğun, miyelin zengini bir karışım haline getiriyordum.

Laboratuvar defterime özenle not alıyor, bazen bu büyük, yeşil defteri eve götürüp gece üzerine düşünüyordum. Sonumu getiren de bu oldu. Bir sabah uyuyakaldıktan sonra aceleyle işe gitmeye hazırlanırken motosikletimin sepetindeki elastik bantları sağlamlaştırmayı ihmal ettim ve dokuz aylık ayrıntılı deney kaydını içeren kıymetli defterim Cross Bronx Otobanı'ndan geçerken motosikletten düştü. Kenara çektim, kalabalık ve gürültülü trafiğin ortasında sayfa sayfa dağılan defterin arkasından çaresizlikle baktım. Defteri almak için iki üç kez yola hamle etsem de, trafik çok yoğun ve hızlı olduğundan bunu başarmam imkânsızdı. Defterin paramparça oluşunu izlemekten başka yapacak bir şey yoktu.

Laboratuvara ulaşınca, en azından miyelinin elimde olduğunu düşünerek kendimi teselli ettim. Onu analiz edebilir, elektron mikroskobunun altında inceleyebilir, kaybettiğim bilgilerin bir bölümüne yeniden ulaşabilirdim. Sonraki haftalar boyunca iyi iş

çıkardım ve eski iyimserliğime kavuşur gibi oldum – mikroskobumun immersiyon objektifini ve birkaç tane çok kıymetli lamını kırmak gibi başka aksiliklere rağmen.

Şeflerimin bakış açısından daha da kötüsü, miyelin örneklerini arıtmak için kullandığım santrifüjlerden birine hamburger kırıntısı döktüm.

En ağır darbe son gelendi: Miyelini *kaybettim*. Bir şekilde ortadan kayboldu –belki de yanlışlıkla çöpe attım– ama elde etmesi on ay süren az miktardaki miyelin örneği yok oluverdi.

Bir toplantı yapıldı: Yeteneklerimi kimse inkâr etmiyordu ama kusurlarım da ortadaydı. Şeflerim nazik fakat kararlı bir tavırla, "Sacks, laboratuvarda berbatsın" dediler. "Neden hastalarla ilgilenmiyorsun – daha az zarar verirsin çevrene." Klinik kariyerim işte böyle, utanç verici bir şekilde başladı.[1]

Melek tozu – ne kadar tatlı, sevimli bir isim. Oldukça da yanıltıcı, zira maddenin etkisi sevimli olmaktan çok uzak. 1960'larda uyuşturucu meraklılarından biri olduğumdan her şeyi denemeye hazırdım. Doymak bilmez, tehlikeli merakımı bilen bir arkadaşım beni East Village'da bir çatı katı dairesinde düzenlenen melek tozu "partisine" davet etti.

Oraya parti başladıktan sonra, biraz geç ulaştım ve kapıyı açtığımda karşıma öyle gerçeküstü, öyle çılgın bir sahne çıktı ki Çılgın Şapkacı'nın çay partisi bile bunun yanında sakin ve sıradan kalırdı. Evdeki yaklaşık bir düzine insanın hepsi kıpkırmızıydı, gözleri kan çanağına dönmüştü, çoğu yürürken sendeliyordu. Biri tiz çığlıklar atarak mobilyaların üstünde zıplıyordu; belki kendini şempanze sa-

---

1 Bilimsel araştırmalarda başarılı olmayı hiç beklemedim belki de. 1960'ta aileme yazdığım bir mektupta, UCLA'de fizyoloji konusunda araştırma yapmayı düşündüğümü yazıp şunları eklemiştim: "İyi bir araştırma görevlisi olamayacak kadar maymun iştahlı, tembel, sakar, hatta sahtekârım. Gerçekten hoşlandığım şeyler, konuşmak... okumak ve yazmak."

Sonra da Jonathan Miller'dan o gün gelen, kendisi, Eric ve benim hakkımda yorum yaptığı mektuptan bir alıntı yapmıştım: "Wells'te olduğu gibi, bilimsel araştırma yapma düşüncesi beni de hem büyülüyor hem felç ediyor. Bizler, beceriyle ve zarafetle hareket edebilmek için fikirler ve sözcükler arasında olmalıyız. Bizim bilim sevgimiz tamamen edebi."

nıyordu. Bir başkası komşusuna "bakım yapıyor," kolundan hayali böcekleri ayıklıyordu. Başka biri yere pislemiş, işaretparmağıyla pisliğini karıştırarak yere şekiller çiziyordu. Misafirlerden ikisi kımıldamıyordu, katatonikleşmişlerdi. Bir başkası suratını şekilden şekle sokup sayıklıyor, şizofrenik "laf salatasına" benzer bir şeyler mırıldanıyordu. Hemen acil servisi aradım, evdekilerin hepsi Bellevue'ya götürüldü; bazıları haftalar boyunca hastanede kaldı. Partiye geç gittiğim ve melek tozu almadığım için çok mutluydum.

• • •

Daha sonra, Bronx Eyalet Kliniği'nde nörolog olarak çalıştığım dönemde melek tozu (fensiklidin ya da PCP) kullanımından ötürü kimi zaman aylar süren ve şizofreniyi andıran nöbetler geçiren hastalarla karşılaştım. Bazıları sara krizi de geçiriyordu. Melek tozu aldıktan sonra EEG değerleri bir yıl boyunca oldukça anormal görünüyordu. Hastalarımdan biri PCP'nin etkisi altındayken kız arkadaşını öldürmüştü ama olayı hiç hatırlamıyordu. (Yıllar sonra, bu karmaşık ve trajik olayı, aynı ölçüde karmaşık ve trajik ikinci bölümüyle birlikte *Karısını Şapka Sanan Adam*'da anlattım.)

PCP, 1950'lerde anestezik madde olarak piyasaya sunulmuştu ama 1965'ten sonra, korkunç yan etkileri yüzünden artık kullanılmıyordu. Halüsinojenlerin çoğu beynin çok sayıdaki nörotransmiteri arasında öncelikle serotonini etkiler, ancak PCP, tıpkı ketamin gibi, glutaminin iletkenliğini etkiler; diğer halüsinojenlerden daha tehlikeli, etkisi de daha uzundur. Farelerin beyninde yapısal lezyonlara ve kimyasal değişikliklere yol açtığı bilinmektedir.[2]

1965 yazı benim için özellikle zor ve tehlikeli bir dönemdi. UCLA'de ihtisasımı bitirmemle Einstein'da işe başlamam arasında boş üç ayım vardı.

Sevgili BMW R60'ımı sattım ve birkaç haftalığına Avrupa'ya gidip Münih'teki fabrikadan yeni ve daha alçakgönüllü bir motosik-

2 Melek tozunun rekreasyonel kullanımının 1960'ların ötesine taşınmayacağını tahmin ederdim ama Uyuşturucuyla Mücadele Dairesi'nin son istatistiklerine göre, 2010 gibi yakın bir tarihte elli bin genç erişkin ve lise öğrencisi PCP kullanımı yüzünden acil servislere getirilmiş.

let, bir BMW R50 satın aldım. Önce atalarımın Münih yakınlarındaki Gunzenhausen'deki küçük bir köyde bulunan mezarlarını ziyaret ettim. Bazıları hahamdı ve Gunzenhausen soyadını almışlardı.

Sonra Avrupa'da en sevdiğim şehir olan ve ilk cinsel deneyimimi yaşadığım, on yıl önce gey hayatıyla tanıştığım Amsterdam'a gittim. Önceki ziyaretlerimde çeşitli insanlarla tanışmıştım, bu sefer de bir akşam yemeği davetinde Karl adlı genç bir Alman tiyatro yönetmeniyle tanıştım. Zarif giyimli ve uzdilliydi, pek çok oyununu sahnelediği Bertolt Brecht'ten bilgiyle söz etti. Çekici ve medeni biri olduğunu düşünmüştüm ama cinsel açıdan özellikle çekici gelmemişti bana. Londra'ya dönünce hakkında daha fazla düşünmedim.

Birkaç hafta sonra ondan Paris'te buluşmayı teklif eden bir posta kartı aldığımda şaşırdım tabii. (Annem posta kartını görmüş, kimden geldiğini sormuş ve biraz kuşkulanmıştı. "Eski bir arkadaşım" dedim ve konuyu kapadık.)

Davet ilgimi çekmişti; yeni motosikletimle, feribot ve karayoluyla Paris'e gittim. Karl, çift kişilik devasa bir yatağı olan rahat bir otel odası bulmuştu. Paris'teki uzun hafta sonumuzu sevişerek ve görülecek yerleri ziyaret ederek geçirdik. Yanımda bir sürü amfetamin getirmiştim, yatağa girmeden önce yirmi tablet yutuyordum. Tabletleri almadan hissedemediğim heyecan ve arzunun etkisiyle, coşkuyla sevişiyordum. Canlılığım ve doymak bilmezliğim Karl'ı şaşırtmıştı, neler olduğunu sordu. Amfetamin, dedim ve ona şişeyi gösterdim. Meraklandı ve bir tane denedi, etkisini sevince bir tane daha, sonra bir tane daha aldı; çok geçmeden o da benim gibi ilacın etkisine kapılmış, Woody Allen'ın "orgazmatron"undaymış gibi heyecanlanmıştı. Bilemiyorum kaç saat sonra bitkin düşüp ayrıldık, biraz dinlendik ve yeniden sevişmeye koyulduk.

Kızışmış hayvanlar gibi sevişmemiz, koşulları ve amfetamini düşününce o kadar şaşırtıcı değildi. Ancak bu deneyimin âşık olmamıza yol açacağını bilmiyordum.

Ekimde New York'a döndüğümde Karl'a ateşli aşk mektupları yazmaya başladım, ondan aynı şekilde yanıt aldım. Birbirimizi idealleştirmiştik; birlikte uzun, sevgi dolu, yaratıcı hayatlar sürecektik – Karl sanatla, ben bilimle uğraşacaktım.

Derken, hislerimiz yavaş yavaş zayıflamaya başladı. Kullandığı-

mız afrodizyak etkili amfetaminler düşünüldüğünde paylaştığımız deneyimin gerçek, otantik olup olmadığını sorduk kendimize. Bu soru bana oldukça aşağılayıcı geliyordu doğrusu – âşık olmak gibi yüce bir duygu salt fizyolojik bir şeye indirgenebilir miydi?

Kasım ayında kuşkularımız iyice artmıştı, kuşku ve doğrulama arasında, bir uçtan diğerine savrulup duruyorduk. Aralıkta aşkımız bitmişti (ama ikimizi de pençesine alan tuhaf ateşi inkâr etmiyor, yaşadıklarımızdan pişmanlık duymuyorduk) ve mektuplaşmaya devam etmeye de niyetimiz yoktu. Son mektubumda ona şöyle yazdım: "Hummalı, yoğun, akıldışı coşkudan geriye... yalnızca anılar kaldı."

Üç yıl sonra Karl bana yaşamak için New York'a geleceğini yazdı. Artık uyuşturucu kullanmadığım için, onu yeniden görünce neler hissedeceğimi merak ediyordum.

Nehir kıyısında, Christopher Sokağı'nda küçük bir apartman dairesi tutmuştu. İçeri girdiğimde ortalık duman altıydı. Eskiden son derece zarif olan Karl tıraşsız, bakımsız, derbederdi. Yerde kirli bir şilte, duvardaki rafta ilaç kutuları vardı. İyi bir okur ve tiyatro yönetmeni olduğu dönemi anıştıran bir tane bile kitap görmedim. Entelektüel ve kültürel meselelere ilgisini tamamen yitirmiş gibiydi. Uyuşturucu satıyordu ve uyuşturucudan, LSD'nin dünyayı nasıl kurtarabileceğinden başka bir şeyden söz etmiyordu. Gözlerinde donuk, çılgın bir ifade vardı. Durumuna şaşırmış, şok geçirmiştim. Üç yıl önce tanıştığım zarif, yetenekli, medeni adama ne olmuştu?

Dehşete kapıldım – kendimi suçlu da hissediyordum. Karl'ı uyuşturucuyla tanıştıran ben değil miydim? Bir zamanlar soylu bir varlık olan bu adamın çöküşünün suçlusu bir ölçüde ben değil miydim? Karl'ı bir daha görmedim. 1980'lerde, AIDS olduğunu ve ölmek için Almanya'ya döndüğünü duydum.

UCLA'de ihtisas eğitimi aldığım dönemde, Mount Zion'dan arkadaşım Carol Burnett pediatri ihtisası yapmak için New York'a dönmüştü. New York'a taşındığım zaman arkadaşlığımızı sürdürdük; pazar sabahları tütsülenmiş balık yemek için sık sık Barney Greengrass'a giderdik. Carol, Upper West Side'da, Barney Greengrass'a giderek büyümüştü ve akıcı, şiveli Yidiş'ini pazar

sabahları dükkânı ve restoranı dolduran Yahudi müşterilerin gevezeliklerini dinleyerek öğrenmişti.

1965 Kasımında her gün yüksek doz amfetamin, uyuyamadığım için de her gece yüksek doz kloralhidrat alıyordum. Bir gün, bir kafede otururken bir anda gelen çılgın halüsinasyonlar görmeye başladım. *Halüsinasyonlar*'da şöyle tarif etmiştim bunları:

> Kaşıkla karıştırırken kahvem önce yeşile, sonra mora döndü. Şaşkınlık içinde başımı kaldırdığımda, kasada hesabı ödeyen müşterinin bir denizfil ininki gibi hortumlu kocaman bir başı olduğunu gördüm. Paniğe kapıldım; masaya beş dolarlık bir banknot bırakıp, otobüse binmek için yolun karşı tarafına koştum. Otobüsteki yolcuların hepsinin kocaman, yumurta gibi pürüzsüz, beyaz kafaları, tepelerinde böceklerinki gibi dev, parıldayan petekgözleri vardı; gözleri ani kasılmalarla hareket ettiğinden korkunçlukları ve acayiplikleri bir kat daha artıyordu. Halüsinasyon gördüğümü, beynimde olanları durdurmamın imkânsız olduğunu, ama en azından dış görünüşümü kontrol etmemin şart olduğunu ve etrafımdaki böcek gözlü canavarlar karşısında paniğe kapılıp çığlık atmamam ya da katatonik olmamam gerektiğini anlamıştım.

Otobüsten indiğimde, çevremdeki binalar rüzgârda dalgalanan bayraklar gibi bir o yana bir bu yana gidip geliyordu. Carol'ı aradım.

"Carol" dedim telefonu açar açmaz. "Sana veda etmek istiyorum. Delirdim, psikoz geçiriyorum, aklımı yitirdim. Bu sabah başladı, giderek kötüleşiyor!"

"Oliver!" dedi Carol. "Ne aldın sen?"

"Hiçbir şey almadım" dedim. "O yüzden korkuyorum ya." Carol bir an düşündü ve sordu: "Peki ne almayı *bıraktın*?"

"Haklısın!" dedim. "Yüksek doz kloralhidrat alıyordum ama dün gece bitti."

"Oliver, seni sersem! Her zaman abartırsın" dedi Carol. "Deliryum tremens geçiriyor olmalısın."

Deliryum tremensle geçen, halüsinasyon ve sanrılarla dolu dört gün boyunca Carol gelip başucumda oturdu, bana hemşirelik etti, beni yatıştırdı; kaotik ve paramparça dünyada sabit olan tek şeydi.

Üç yıl sonra bir akşam durup dururken başım dönmeye, tuhaf bir şekilde heyecanlı hissetmeye başlayınca yine panik içinde onu

aradım. Uyuyamıyordum, derimin üzerindeki küçük lekeler gözlerimin önünde renk değiştiriyordu ve çok endişeleniyordum. O dönemki ev sahibim, yıllardır skleroderma hastalığıyla mücadele eden cesur ve sevimli bir yaşlı kadındı. Ender görülen bu hastalık zamanla deriyi sertleştiriyor ve büzüşmesine neden oluyor, uzuvlarda deformasyona yol açıyor, bazen ampütasyonu gerekli kılıyordu. Marie bu hastalığı elli yıldan uzun zamandır çekiyordu; bana gururla, tıp literatüründeki en uzun yaşayan skleroderma hastası olduğunu söylemişti. Gecenin bir yarısında derim birden doku değiştirmeye başlayıp sert ve balmumunu andıran bir hal alınca olanları bir anda anladım; ben de skleroderma hastasıydım ama benimkisi "hızlı ilerliyordu." Daha önce böyle bir şey duymamıştım, skleroderma genelde çok yavaş ilerleyen bir hastalıktır. Ama her hastalıkta ilginç vakalar bulunur, ben de dünyanın ilk *akut* skleroderma hastası olarak meslektaşlarımı şaşırtacaktım.

Carol'ı aradım, siyah muayene çantası elinde beni görmeye geldi. Bana bakar bakmaz –ateşim yüksekti, her yanım su toplamıştı– şöyle dedi: "Oliver, seni sersem, suçiçeği olmuşsun sen."

"Yakınlarda zona geçiren birini muayene ettin mi?" diye devam etti. Evet, dedim. İki hafta önce, Beth Abraham'da zona geçiren yaşlı bir adamı muayene etmiştim. "Deneyim en iyi öğretmendir" dedi Carol. "Artık *biliyorsun* ki –üstelik yalnızca kitaplarda yazdığı için de değil– zona ve suçiçeği aynı virüsten gelir."

Zeki, becerikli, cömert Carol juvenil diyabet hastasıydı, bir yandan da kadınlara ve siyahlara karşı ayrımcılıkla mücadele ediyordu. Hekimler bu önyargılardan azade değildi ama Carol, Mount Sinai'nin dekan yardımcılarından biri oldu ve yıllar boyunca kadın ve siyah hekimlerin saygı ve eşit muamele görmesi için mücadele etti. Mount Zion'da ameliyat sırasında cerrahların söylediklerini hiç unutmadı.

New York'ta çalışmaya başlayınca uyuşturucu kullanımını da artırmıştım. Hem Karl'la ilişkim kötü gidiyordu hem de işten memnun değildim, araştırmacı olmaya çalışmakla hata yaptığımı düşünüyordum. 1965'in aralık ayında sık sık hastalık izni alıyor, üst üste birkaç gün işe gitmiyordum. Sürekli amfetamin alıyor, az yemek

yiyordum; öyle çok zayıflamıştım ki –üç ayda neredeyse kırk kilo vermiştim– bir deri bir kemik kalan yüzümü aynada görmeye tahammül edemiyordum.

Yılbaşı gecesi, bir amfetamin tribi sırasında aniden bir aydınlanma anı yaşadım ve kendime, "Oliver, yardım almazsan bir daha yılbaşı kutlayamayacaksın" dedim. "Bir müdahaleye ihtiyacın var." Bağımlılığım ve kendine zarar verme eğilimimin altında yatan derin psikolojik sorunları çözüme kavuşturmadığım sürece uyuşturucu-lara dönecek, er ya da geç kendi sonumu getirecektim.

Bir yıl kadar önce, hâlâ Los Angeles'tayken, aile dostumuz psikanalist Augusta Bonnard gidip birini görmemi önermişti. Tavsiye ettiği psikanaliste, Dr. Seymour Bird'e gönülsüzce gitmiştim. "Sizi buraya getiren nedir, Dr. Sacks?" diye sorduğu zaman terslemiştim onu: "Dr. Bonnard'a sorun, beni o yönlendirdi."

Hem analize direniyordum hem de kafam sürekli iyiydi. Amfetamin kullanırken kişi konuşkan ve sevimli görünebilir, her şey mucizevi bir hızla olup bitiyormuş gibi gelir ama yaşananlardan geriye hiçbir iz kalmaz.

1966 başında, New York'ta kendime bir analist ararken durum tamamen farklıydı, bu kez yardım almadan ayakta kalamayacağımı biliyordum. Dr. Shengold'dan başta kuşkulanmıştım çünkü çok gençti. Benden birkaç yaş büyük birinde nasıl bir hayat deneyimi, bilgi, sağaltıcı güç bulabilirim ki, diye düşünüyordum. Ancak kısa sürede ne kadar yetenekli ve karakterli olduğunu anladım. Savunma duvarlarımı delebiliyor, yüzeysel sözlerime aldanmıyordu. Yoğun analizden, aktarımın ortaya çıkardığı yoğun ve müphem duygulardan faydalanabileceğimi düşünüyordu.

Ancak başından itibaren, analizin ancak uyuşturucudan vazgeçersem işe yarayacağı konusunda ısrar etti. Uyuşturucu kullanmanın beni analizin ulaşamayacağı bir yere götürdüğünü söyledi; uyuşturucu kullanmayı bırakmadığım sürece beni görmesinin anlamı yoktu. Bird de aynı şeyi düşünmüş olabilirdi ama açıkça söylememişti, diğer yandan Shengold her görüşmemizde bu meseleyi dile getirdi. "Ulaşılamaz yerlerde" olma ve Shengold'u kaybetme düşüncesi dehşete kapılmama neden oldu. Tamamen bırakamadığım amfetamin alışkanlığım yüzünden bazen yarı psiko-

tik haldeydim. Şizofren ağabeyim Michael'ı düşünerek, Shengold'a şizofren olup olmadığımı sordum.

"Hayır, değilsin" dedi.

O zaman "yalnızca nevrotik" miydim?

"Hayır" dedi.

Konuyu böylece kapadık, son kırk dokuz yıldır da bıraktığımız yerde duruyor.

• • •

1966 karanlık bir yıldı çünkü uyuşturucudan kurtulmaya çalışıyordum – karanlıktı çünkü araştırmalarım ilerlemiyordu, hiçbir zaman da ilerlemeyeceğinin farkına varıyordum, araştırmacı biliminsanı olmak için gerekenlere sahip değildim.

Beni tatmin eden –ve umarım yaratıcı– bir alanda çalışmadığım sürece tatmini uyuşturucularda arayacaktım. Bana anlamlı gelen bir şey bulmam çok önemliydi. Hastalarımı görmek anlamlı geliyordu bana.

1966 Ekiminde klinik çalışmalara başlar başlamaz kendimi daha iyi hissettim. Hastalarım bana büyüleyici geliyordu, onlarla kalpten ilgileniyordum. Kendi klinik ve terapötik güçlerimin tadına bakmaya, hepsinden çok da ihtisas dönemimde sahip olmadığım özerklik ve sorumluluk duygusunun tadını çıkarmaya başladım. Uyuşturucuya daha az ihtiyaç duyuyordum, analitik sürece daha açıktım.

1967 Şubatında bir kez daha uyuşturucu yüzünden mani nöbetine tutuldum ama daha önceki triplerimin aksine, bu seferki, yaratıcı bir yol çizerek ne yapabileceğimi, ne yapmam gerektiğini anlamamı sağladı: Migren hakkında kayda değer bir kitap yazacaktım, ondan sonra belki başka kitaplar daha. Potansiyelime dair belli belirsiz bir his değildi hissettiğim; gelecekteki nöroloji çalışmalarımla ve yazacaklarımla ilgili berrak, net bir resimdi. Kafam iyiyken gelen düşünce, ayıldıktan sonra da benimle kaldı.

Kimi zaman yoğun şekilde özlem duysam da, bir daha amfetamin kullanmadım (bir bağımlının ya da alkoliğin beyni, geri dönüşü olmayan şekilde değişir; regresyon olasılığı, isteği hep oradadır). Artık ulaşılmaz yerlerde değildim, analiz süreci ilerleyebilirdi.

Analiz hayatımı kurtardı bence. 1966'da, arkadaşlarım otuz beşimi göremeyeceğimi düşünüyorlardı, bana da öyle geliyordu. Analiz, iyi arkadaşlar, klinik çalışmalarım, yazmak ve hepsinden çok da şans sayesinde seksen yaşımı geçtim.

Son elli yıldır yaptığım gibi, haftada iki kez Dr. Shengold'u görmeyi sürdürüyorum. Görgü kurallarına riayet ediyoruz, o bana hep "Dr. Sacks" der, ben de ona "Dr. Shengold" – adabımuaşeret kurallarına uymamız sayesinde özgürce iletişim kurabiliyoruz. Kendi hastalarımla ilişkimde de aynısının geçerli olduğu görüşündeyim. Sıradan sosyal iletişim kurarken dile getiremeyecekleri şeyleri aramızdaki saygılı mesafe sayesinde bana anlatabiliyorlar, ben de onlara normalde soramayacağım şeyleri sorabiliyorum. Hepsinden çok, Dr. Shengold bana dikkat etmeyi, bilincin ya da sözcüklerin ötesinde neler yattığını öğretti.

1966 Eylülünde laboratuvarda çalışmayı bırakıp Bronx'ta bir baş ağrısı kliniğinde gerçek hastaları görmeye başladığımda çok rahatladım. Uğraşmam gereken esas meselenin baş ağrıları olduğunu sanıyordum ama kısa süre içinde durumun daha karmaşık olduğunu, en azından klasik migreni olan hastalarda ağrının yanında bir nöroloji ansiklopedisini dolduracak kadar fazla semptom bulunduğunu anladım.

Hastalarımın çoğu dahiliye uzmanlarına, jinekologlarına veya göz hekimlerine göründüklerini ama yeterli ilgi göremediklerini söylüyorlardı. Amerikan tıbbında sorun buydu bence, giderek daha fazla uzmanın yönetimine giriyordu. Piramidin tabanını oluşturan birinci basamak tedavi hekimlerinin sayısı giderek azalıyordu. Babam ve iki ağabeyim pratisyen hekimlerdi, ben de kendimi migren uzmanı gibi değil, hastaların en önce görmesi gereken bir pratisyen hekim gibi hissediyordum. Hayatlarını her yönüyle öğrenmenin benim görevim, benim sorumluluğum olduğunu düşünüyordum.

Her pazar şiddetli baş ağrısı çeken genç bir adamı tedavi ediyordum. Baş ağrısından önce gördüğü, kıvılcımlar çıkaran zikzakları tarif ettiğinden, klasik migren teşhisi koymakta zorlanmadım. Bu tür ağrılar için ilaçlarımız olduğunu, zikzakları görmeye başlar başlamaz dilinin altına bir ergotamin tableti koymanın migren

atağını engelleyebileceğini söyledim ona. Bir hafta sonra heyecanla bana telefon etti. Tablet işe yaramıştı, başı ağrımıyordu. "Tanrı sizi korusun, Doktor!" diye haykırdı. "Hekimlik ne kolay" diye düşündüm.

Ertesi hafta sonu ondan haber almadım, nasıl olduğunu merak edip telefonla aramaya karar verdim. Düz bir ses tonuyla tabletin yine işe yaradığını söyledi ve tuhaf bir şikâyetini bildirdi: Canı sıkılıyordu. Geçen on beş yıl boyunca her pazar gününü migrenleriyle geçirmişti –ailesi evine gelir, kendisi onların ilgi odağı olurdu– ama şimdi bunların hepsini özlüyordu.

Sonraki hafta, ablası beni aradı ve durumun acil olduğunu bildirdi: Şiddetli bir astım krizi geçiren hastama oksijen ve adrenalin veriliyordu. Sesinde bir şey, olanların sanki benim suçum olduğunu ima ediyordu, bir şekilde "dengeyi bozmuştum" sanki. O gün daha sonra hastamı aradığımda, küçükken astım atakları geçirdiğini ama bunların "yerini" daha sonra migrenlerin aldığını söyledi. Yalnız bugünkü semptomlarına odaklanarak, tıbbi geçmişinin bu önemli bölümünü ihmal etmiştim.

"Astım için ilaç verebiliriz sana" dedim.

"Hayır" diye yanıt verdi. "Onun yerine başka bir hastalık çıkar bu kez. Sizce pazarları hasta olmam mı *gerekiyor* benim?"

Söylediği şey beni şaşırtmıştı ama, "Birlikte konuşalım bu konuyu" dedim.

Sonraki iki ay boyunca, pazarları hasta olmasının nedenleri üzerine konuştuk. Konuştukça migrenleri giderek hafifledi ve sonunda neredeyse kayboldu. Bana göre bu, bilinçdışı güdülerin kimi zaman fizyolojik eğilimlerle nasıl işbirliği yaptığını gösteren bir vakaydı. Bir hastalık ya da tedavisi, kişinin bütün hayatının yapısı, bağlamı, ekonomisiyle ilgiliydi.

Baş ağrısı kliniğindeki bir başka hastam, yine pazarları baş ağrısı çeken genç bir matematikçiydi. Çarşambaları endişelenip gerginleşmeye başlıyor, perşembe durumu daha da kötü hale geliyor, cumaları çalışmayı bile başaramıyordu. Cumartesi bütün gün eziyet çekiyor, pazar da korkunç migren ağrılarıyla boğuşuyordu. Akşamüstüne doğru migreni azalıp geçiyordu. Migren ağrısı geçerken kimi zaman kişi hafifçe terler ya da sık sık tuvalete gidebilir; sanki hem duygusal hem fiziksel bir katarsis gerçekleşmiştir.

Migren ağrısını ve gerilimini üzerinden atarken kendini yenilenmiş ve tazelenmiş hisseden hastam, pazar gecesini, pazartesi ve salı günlerini sakin ve yaratıcı bir şekilde geçiriyor, matematik alanındaki orijinal çalışmalarını başarıyla sürdürüyordu. Sonra yine huzursuzlanmaya başlıyordu.

Bu adama ilaç verip migrenini tedavi ettiğim zaman matematik yeteneğini de bir şekilde "tedavi" etmiş oldum; hastalık ve ağrıyı takip eden aşkın sağlık ve yaratıcılık döneminden oluşan tuhaf haftalık döngüsü kırılmış oldu.

Migrenli hastalarımın hepsi birbirinden farklıydı, hepsi olağandışı insanlardı. Onlarla birlikte çalıştığım dönem, tıp alanındaki gerçek çıraklık dönemimdi.

• • •

Migren kliniğinin şefi Arnold P. Friedman adlı, itibarlı bir hekimdi. Migren konusunda pek çok makale yazmıştı, türünün ilk örneği olan bu kliniği yirmi yıldan uzun süredir yönetiyordu. Friedman beni sevmişti sanırım. Zeki olduğumu düşünüyor, bir tür usta-çırak ilişkisi içinde olmamızı istiyordu. Bana karşı dostane davrandı, klinikte herkesten daha fazla çalışmamı ve biraz daha fazla ücret almamı ayarladı. Kızıyla tanıştırdığında, beni potansiyel bir damat adayı olarak görüp görmediğini merak ettim.

Sonra tuhaf bir olay oldu. Cumartesi sabahları Friedman'la görüşür, hafta boyunca gördüğüm ilginç hastaları anlatırdım. 1967 başında bir cumartesi, çoğu migren atağının başlangıcına eşlik eden ışıltılı zikzakları gördükten sonra baş ağrısı yerine karın ağrısı çekip kusan bir hastadan söz ettim ona. Baş ağrıları karın ağrısına dönüşen benzer birkaç hastayla daha karşılaştığımı söyledim; acaba Victoria döneminde kullanılan eski terimi, "karın migreni" tamlamasını yeniden canlandırmalı mıydık? Bunun üzerine Friedman birden başka birine dönüştü. Kıpkırmızı oldu ve "'Karın migreni' de neyin nesiymiş?" diye haykırmaya başladı. "*Baş ağrısı* kliniğindeyiz. 'Migren' sözcüğü hemi-krani'den geliyor! Baş ağrısı baş ağrısıdır! Baş ağrısı söz konusu değilse migrenden söz edemezsin!"

Hayretle geri çekildim. (Daha sonra migren üzerine yazdığım kitabın ilk cümlesinde baş ağrısının migrenin tek semptomu ol-

madığını belirtmemin nedeni buydu – *Migren*'in ikinci bölümünü tamamen, baş ağrısının *söz konusu olmadığı* migren biçimlerine ayırmamın nedeni de.) Gerçi bu, küçük bir patlamaydı. Asıl sorunu 1967 yazında yaşayacaktık.

1967 Şubatında amfetaminin tetiklediği bir aydınlanma anı yaşadığımı, Edward Liveing'in 1873 tarihli kitabı *On Megrim*'i baştan sona okuyup 1960'lar için, kendi hastalarımdan örnekler vererek buna benzer bir kitap yazma düşüncesine nasıl ulaştığımı *Halüsinasyonlar*'da anlatmıştım.

1967 yazında, migren kliniğinde bir yıl kadar çalıştıktan sonra tatil için İngiltere'ye döndüm ve kendimi de şaşırtarak, birkaç hafta içinde migren hakkındaki kitabımı yazdım. Bilinçli bir şekilde planlamamıştım, kitap kendiliğinden ortaya çıkıvermişti.

Friedman'a Londra'dan bir telgraf gönderdim, aniden bir kitap yazıverdiğimi, (annemin kitaplarından birini yayımlayan) İngiliz yayıncı Faber & Faber'a götürdüğümü, kitabı yayımlamakla ilgilendiklerini anlattım.[3] Friedman'ın kitabı sevip bir önsöz yazacağını umuyordum. Bana karşılık olarak şöyle bir telgraf yolladı: "Dur! Her şeyi beklemeye al."

New York'a döndüğümde, Friedman pek arkadaş canlısı görünmüyordu; sinirlerinin bozulduğu belliydi. Kitabın orijinal nüshasını çekip aldı elimden. Migren hakkında kitap yazacaktım demek, kendimi ne sanıyordum? Ne küstahlıktı bu! "Üzgünüm, oluverdi işte" dedim. Kitabı, değerlendirmesi için migren alanında en önemli isimlerden birine göndereceğini söyledi.

Tepkisi beni çok şaşırtmıştı. Birkaç gün sonra, Friedman'ın asistanının kitabımın fotokopisini çektiğini gördüm. Bunu fazla önemsemedim ama bir kenara yazdım. Üç hafta kadar sonra, Friedman bana değerlendirme mektubunu verdi. Gönderenle ilgili tüm bilgiler silinmişti mektuptan. İçinde gerçek, yapıcı eleştiriden eser olmayan mektupta, kitabın üslubu ve yazarı kişisel ve kötü niyetli eleştirilere hedef oluyordu. Friedman'a bu görüşümü bildirdiğimde, "Tam aksine, doğru söylüyor" dedi. "Kitabın çöp bilgilerle dolu." Gelecekte, hastalarım hakkında aldığım notlara ulaşmama

3 Faber'daki redaktörlerden biri tuhaf bir yorum yapmıştı. "Okuması fazla kolay" demişti kitabım için. "İnsanları kuşkulandırır bu – daha profesyonel hale getir."

izin vermeyeceğini, her şeyin kilit altında tutulacağını ekledi. Kitabı unutmamı, aksi takdirde beni kovacağını, hatta Amerika'da nöroloji alanında çalışmayı ancak rüyamda görebileceğimi ekledi. O dönemde Amerikan Nöroloji Birliği'nin baş ağrısı biriminin yöneticilerindendi, onun tavsiyesi olmadan bir nöroloji kliniğinde iş bulmam gerçekten olanaksızdı.

Friedman'ın tehditlerini annemle babama anlattım. Bana destek olacaklarını sanıyordum ama babam, bana korkakça gelen bir tavırla, "Bu adamı kızdırmasan iyi edersin" dedi. "Hayatını mahvedebilir." Böylece, duygularımı aylar boyunca bastırmam gerekti; hayatımın en uzun aylarıydı bunlar. Migren kliniğinde hastalarımı görmeyi sürdürdüm ama sonunda, 1968 Haziranında, artık daha fazla tahammül edemeyeceğimi anladım. Gece beni kliniğe sokması için hademeyle anlaştım. Gece yarısından sabah üçe kadar kendi notlarımı inceleyip el yazısıyla kopyaladım. Friedman'a Londra'da uzun bir tatil yapmak istediğimi söyleyince hemen sordu: "Şu kitap üzerinde mi çalışacaksın yoksa?"

"Mecburum buna" dedim.

"Yapacağın son şey olacak" diye karşılık verdi.

Kaygılı bir ruh haliyle İngiltere'ye gittim, hatta fiziksel titreme nöbetleri geçiriyordum. Bir hafta sonra Friedman beni kovduğunu haber veren bir telgraf gönderdi. Bunun üzerine titremelerim iyice arttı, ama bir gün başka bir duyguya kapıldım. "Artık sırtımda onun yükü yok" dedim kendi kendime. "İstediğimi yapmakta özgürüm."

• • •

Artık istediğimi yapmakta serbesttim ama bir sona yaklaşmakta olduğuma dair yoğun, hakiki, neredeyse çılgınlık ölçüsünde tuhaf bir hisse kapılmıştım. 1967'de yazdığım metin bana yeterli gelmediğinden kitabı baştan sona yeniden yazmaya karar verdim. Eylülün birinde kendime şöyle dedim: "Kitabın tamamlanmış halini 10 Eylül'de Faber'a götüremezsem kendimi öldüreceğim." Bu tehdit işe yaradı, çalışmaya başladım. Bir iki gün içinde tehdit duygusu yok olmuş, yerini yazmanın keyfi almıştı. Artık uyuşturucu kullanmıyordum ama olağanüstü neşeli ve enerjiktim. Sanki kitap kendi kendini dikte ettiriyor, her şey hızla ve otomatik olarak

kendiliğinden organize oluyordu. Geceleri sadece birkaç saat uyuyordum. Teslim tarihinden bir gün önce, 9 Eylül'de kitabı Faber & Faber'a götürdüm. Ofisleri British Museum'ın yakınında, Great Russel Sokağı'ndaydı. Kitabı yayınevine bıraktıktan sonra müzeye yürüdüm. Yaratıcılarından daha uzun yaşayan eserleri –çömlekleri, heykelleri, aletleri ve özellikle kitaplarla elyazmalarını– görünce, ben de bir şey üretmiş olduğumu hissettim. Belki alçakgönüllü bir şeydi ama gerçekti, kendine ait bir varlıktı. Ben öldükten sonra hayatını sürdürebilirdi.

Friedman'ın tehditlerine ve kendime rağmen yazdığım bu ilk kitabın verdiği, gerçek ve değerli bir şey yaratma hissi çok güçlüydü, benzerini bir daha yaşamadım. New York'a döndüğümde neşeli, huzurluydum. Kutsanmış gibi hissediyordum. "Haleluya!" diye haykırmak istiyordum ama fazla utangaçtım. Haykırmak yerine her gece konserlere gittim, Schubert *lied*'lerini söyleyen Fischer-Dieskau'yu, Mozart operalarını dinledim, coşkulu ve hayat doluydum.

1968 sonbaharındaki bu heyecanlı, coşku dolu altı hafta boyunca yazmaya devam ettim, migren kitabına görsel aurayla birlikte ortaya çıkabilen geometrik desenlerin çok daha ayrıntılı bir tarifini ve beyinde olup bitenlerle ilgili bazı spekülasyonlar eklemeyi düşünüyordum. Bu ekleri, kitabıma harika bir önsöz yazan İngiliz nörolog William Gooddy'ye gönderdim. Gooddy, "Hayır, bırak böyle kalsın" dedi. "Kitap şu haliyle gayet iyi. Bu düşüncelerine daha sonra yıllar içinde tekrar tekrar döneceksin."[4] Gooddy'nin kitabı, o dönemde mani seviyesine ulaşan coşkumdan ve ölçüsüzlüğümden koruduğuna çok memnunum şimdi.

Resimleri ve bibliyografyayı hazırlamak için editörümle uzun süre uğraştık, 1969 baharında her şey hazırdı. Ama kitap 1970'in sonunda hâlâ yayımlanmadığında kendimi giderek daha gergin ve öfkeli hissetmeye başladım. Sonunda yazar temsilcisi Innes Rose'la anlaştım ve Innes yayıncıya baskı yaparak kitabın 1971'in

4 Gerçekten de, bir migren sanatı sergisini gördükten ve çok iyi bir matematikçi ve nörobilimci olan arkadaşım Ralph Siegel'la ettiğimiz sohbetlerden sonra, 1992'de kitaba ekleme yaptım. (Yirmi yıl sonra, 2012'de *Halüsinasyonlar*'ı yazarken migren aurası konusunu farklı bir bakış açısıyla ele aldım.)

ocak ayında yayımlanmasını sağladı (gerçi kitabın künyesinde yayımlanma tarihi 1970 diyor).

Kitabın yayımlanacağı dönemde Londra'ya gittim. Her zamanki gibi Mapesbury Caddesi 7 numaralı evimizde kaldım. Kitabımın yayımlanacağı gün babam solgun bir yüzle, titreyerek odama girdi, elinde *The Times* vardı. Korkuyla, "Gazetelere çıkmışsın" dedi. Gazetede kitabım hakkında çok hoş bir makale-değerlendirme yazısı vardı. *Migren* için, "Dengeli, bilgili, zekice" gibi şeyler söylüyordu. Ancak babama göre sonuç değişmiyordu; gazetelere çıkmakla uygunsuz bir şey yapmış, hatta suç işlemiştim. O günlerde İngiltere'de hekimlikten atılmayı gerektiren suçlar şunlardı: alkolizm, uyuşturucu bağımlılığı, zina ve reklam yapmak. Babam, *Migren* hakkında medyada çıkan yazıların reklam sayılabileceği görüşündeydi. Kamuoyunun önüne çıkmış, görünür hale gelmiştim. Babamsa fazla göze batmamak gerektiğine inanır, ona göre davranırdı hep. Hastaları, ailesi ve arkadaşları onu tanıyor ve seviyordu, bu kadarı yeterliydi. Bense bir sınırı aşmış, risk almıştım – benim için korkuyordu. Gerçi benzer korkular beni de etkiliyordu, o günlerde "kitap yayımlatmak" benim için "cezalandırılmakla" aynı anlama geliyordu neredeyse. Bir kitap yayımlattığımda cezalandırılacağımı hissediyordum ama bunu yapmak zorundaydım; bu ikilem beni mahvediyordu.

Babam için adının iyi anılması, *shem tov*'a sahip olmak, başkalarından saygı görmek en önemli şeydi – dünyevi başarılardan ya da güçten daha önemliydi. Alçakgönüllüydü babam, hatta kendini küçümserdi. Diğer başarılarının yanında, saygın bir teşhis uzmanıydı; uzmanlar en karmaşık vakalarını ona yönlendirir, kimsenin aklına gelmeyen teşhisleri koyacağını bilirlerdi.[5] Mesleği, toplum içindeki konumu, saygınlığı ve adı ona yetiyordu, kendini güvende

5 1972'de, doktor doktor dolaşmasına rağmen teşhis edilemeyen bir hastalığı olan kuzeni Al Capp babama görünmüş. Babam el sıkışırken ona bir kez bakmış ve "Apresoline mi kullanıyorsun?" diye sormuş. (O zamanlar yüksek tansiyonu kontrol altında tutmak için verilen bir ilaçtı bu.)

"Evet" demiş Al, şaşkınlıkla.

"Apresoline kaynaklı SLE, sistemik lupus eritematozus var sende" diye açıklamış babam. "Neyse ki, ilaçtan kaynaklanan bu hastalığı iyileştirebiliriz, ama Apresoline almayı bırakmazsan ölümcül olabilir."

Babam, şimşek gibi hızlı sezgileriyle Al'in hayatını kurtarmıştı.

ve sessiz bir şekilde de olsa mutlu hissediyordu. Oğullarının da itibarlı olacağını, Sacks adını asla kirletmeyeceğini umuyordu.

The Times'daki tanıtım yazısını görünce epey endişelenen babam, tıbbi yayınlarda kitabım hakkında iyi yorumlar çıkmaya başlayınca sakinleşti. *British Medical Journal* ve *The Lancet* gibi dergiler, on dokuzuncu yüzyılda hekimler tarafından hekimler için kurulmuştu ne de olsa. Bu noktada, beni işimden etmesine (ve Friedman'ın gücü tehditlerine eşitse, Amerika'daki başka nöroloji kliniklerinde çalışmamı olanaksız hale getirecek olmasına) rağmen, iyi bir kitap yazdığıma ve onu yayımlatmakta haklı olduğuma inanmaya başladı.

Annem kitabımı en başından beri sevmişti. Yıllardır ilk kez annemle babamın bir konuda yanımda olduğunu hissediyordum. Çılgın, asi oğulları yıllarca yaramazlık yaptıktan sonra doğru yolu bulmuş, klinik çalışmalarına başlamıştı – demek ki içimde iyi şeyler de vardı.

Şaka yollu, kendini küçümseyen bir tavırla, kendinden "ünlü jinekolog Elsie Landau'nun kocası" veya "Abba Eban'ın amcası" diye söz eden babam, şimdi kendine "Oliver Sacks'ın babası" demeye başlamıştı.[6]

Kendini hafife alan babamı ben de hafife aldım sanırım. Ölümünden yıllar sonra, İngiltere'nin Başhaham'ı Jonathan Sacks (ailemizle bir akrabalığı yoktu) bana şunları yazdığında çok şaşırdım ve duygulandım:

> Rahmetli babanızı tanıyordum. Birlikte sinagogda oturduğumuz olmuştu. Babanız gerçek bir *tzaddik* idi – onun, iyiliğiyle dünyanın dönmesini sağlayan otuz altı "gizli aziz"den biri olduğuna inanıyordum.

6 Abba Eban'ın *The Jewish Chronicle*'da babam için yazdığı vefat ilanı duygularının karşılıklı olduğunu gösteriyordu:

"1967'de, Altı Gün Savaşı'ndan sonra, Birleşmiş Milletler binasından dönerken, içinde bulunduğum Londra taksisi kırmızı ışıkta başka bir taksiyle yan yana durdu. Şoförüm diğer aracın şoförüne seslendi: 'Arabamda kim var, biliyor musun? Dr. Sacks'ın yeğeni!'

Övgüsünü hiç gururum kırılmadan kabul ettim, Sam Amcamla gurur duydum. Her zamanki coşkusuyla bu öyküyü aylar boyunca anlattı durdu.

Ölümünden uzun yıllar sonra bile insanlar yanıma gelerek veya yazarak babamın nezaketini övüyor, hekimlik yaptığı yetmiş yıl boyunca kendilerinin (veya anne babalarının ya da büyükanne ve büyükbabalarının) onun hastası olduğunu söylüyorlar. Başkaları, Whitechapel'daki takma adıyla Sammy Sacks'ın akrabası olup olmadığımı soruyorlar. Evet demek bana gurur ve mutluluk veriyor.

• • •

Migren yayımlandığında, bazı meslektaşlarımdan tuhaf mektuplar aldım. Kitabın bazı bölümlerini niçin A. P. Friedman adıyla daha önce makale olarak yayımladığımı merak ediyorlardı. Onlara geri yazıp asla öyle bir şey yapmadığımı, bu soruyu New York'taki Dr. Friedman'a sormaları gerektiğini bildirdim. Friedman kitabı yayımlamayacağımı düşünerek kumar oynamıştı. Yayımladığımda, başının dertte olduğunu anlamış olmalıydı. Onunla bir daha tek kelime bile konuşmadım, onu bir daha asla görmedim.

Bana kalırsa, Friedman'da sahiplenme sorunu vardı. Migren konusunun kendisine ait olduğunu hissetmesinin yanında, kliniğin ve orada çalışan herkesin sahibi olduğunu düşünüyordu – dolayısıyla onların düşüncelerini ve çalışmalarını da kendi malı gibi görüyordu. Şu acı –iki taraf için de acı– hikâye herkesçe bilinir: Daha yaşlı baba figürü ve onun bilim aracılığıyla evlat edindiği oğlu, oğulun babayı gölgede bırakması üzerine rolleri değişirler. Humphry Davy ve Michael Faraday arasında olan da buydu – başlangıçta Faraday'i sürekli cesaretlendiren Davy, sonradan onun kariyerini engellemeye çalışmıştı. Astrofizikçi Arthur Eddington ile zeki ve genç çırağı Subrahmanyan Chandrasekhar arasında olan da buydu. Ben Faraday veya Chandrasekhar değildim tabii, Friedman da Davy veya Eddington değildi, ama bana kalırsa daha alçakgönüllü seviyede de olsa aynı ölümcül dinamik söz konusuydu.

Helena Penina Landau, yani Lennie Teyzem, 1892'de, annemden iki yıl önce doğmuştu. Büyükbabamla ikinci karısının on üç çocuğu birbirleriyle oldukça yakındılar, aralarına mesafe girince sık sık mektuplaşırlardı, ama Lennie ile annem arasında ömür boyu süren çok özel bir yakınlık vardı.

Yedi kız kardeşin dördü –Annie, Violet, Lennie ve Doogie– okul kurmuştu.[7] (Annem Elsie doktor olmuştu, İngiltere'nin ilk kadın cerrahlarından biriydi.) Lennie 1920'lerde Hassas Çocuklar İçin Yahudi Açık Hava Okulu adlı okulu kurmadan önce Doğu Londra'da öğretmenlik yapıyordu. ("Hassas" sözcüğü otizmden astıma ya da basitçe "asabiyet"e, her türlü anlama gelebiliyordu.) Cheshire'daki Delamere Ormanı'nda bulunan okula "Açık Hava Okulu" demek uzun sürdüğünden basitçe "Delamere" diyorduk. Okulu ziyaret etmeyi, "hassas" çocukların arasında vakit geçirmeyi seviyordum; bana hiç de hassas görünmüyorlardı. Her çocuğa (ziyaretçi olmama rağmen bana da) alçak taş duvarlarla çevrili bir metrekarelik bahçeler veriliyordu, bunlara ne istersek ekebiliyorduk. Delamere Ormanı'nda teyzem ve diğer öğretmenlerle birlikte bitkileri incelemeyi –atkuyruğu bitkisi özellikle aklımda kalmış– ve küçük, sığ Hatchmere gölünde (teyzemin Delamere'den ayrıldıktan uzun zaman sonra yazdığı gibi, "Mutlu anılarla dolu Hatchmere'de") yüzmeyi seviyordum. Braefield'a gönderildiğim korkunç yıllarda, bunun yerine Delamere'de olma hayalleri kurardım.

Lennie 1959'da, Delamere'de kırk yıl çalıştıktan sonra emekli oldu ve 1960 sonlarında Londra'da küçük bir apartman dairesi satın aldı. Bu dönemde ben de Kanada'ya ve ABD'ye geçmiştim. 1950'lerde birkaç kez mektuplaşmıştık ama birbirimize sık sık uzun mektuplar yazmamız için aramıza bir okyanus girmesi gerekiyordu.

Lennie, 1955 Mayısında bana iki mektup göndermişti – ilkini gönderme sebebi, Oxford'daki üçüncü yılımda birkaç arkadaşımla birlikte çıkardığımız kısa ömürlü (ilk sayıda kalan) *Seed* dergisinin bir kopyasını ona postalamış olmamdı.

7 En büyükleri Annie Landau 1899'da Londra'daki konforlu hayatını bırakıp Filistin'e gitmişti. Bu yeni ülkede kimseyi tanımıyordu ama Kudüs'teki Anglo-Yahudi kızlar için bir okul kurmaya kararlıydı. Yoksul, okuma yazma bilmeyen, eğitim alamayan kızlar küçük yaşta evlendiriliyor ya da fuhuşa sürükleniyordu. Kadın eğitimi konusunda teyzemden daha iyisini bulamazlardı. Teyzem kızların eğitimi için her türlü kültürel ve siyasi engeli aşmaya kararlıydı. Saygın Yahudileri, Arapları, Hıristiyanları ve İngiliz mandasının yöneticilerini bir araya getiren efsane partiler verirdi. Kırk beş yıl boyunca yönettiği okul, modern Kudüs'ün gelişiminde rol oynadı. (Annie Landau'nun ve kurduğu Evelina de Rothschild Okulu'nun hikâyesini, Laura S. Schor *Kudüs'teki En İyi Okul: Annie Landau'nun Kızlar Okulu, 1900-1960* adlı kitabında anlattı.)

"*Seed*'i keyifle okuyorum," diye yazmıştı Lennie, "formatını çok beğendim – kapak tasarımı, lüks kâğıdı, güzel baskısı ve bütün yazarlarının neşeli ya da hüzünlü yazıları... Ne kadar genç (ve elbette hayat dolu) olduğunuzu hayranlıkla söylemek isterim."

Mektubuna, bütün mektuplarında olduğu gibi, "Canım Bol" diye başlıyordu (arada bir de "Boliver" diye yazardı). Annem ve babam ise daha ciddi bir tavırla, "Sevgili Oliver" diye hitap ederlerdi mektuplarında bana. Lennie'nin "canım" sözcüğünü öylesine kullandığını düşünmüyordum, beni çok sevdiğini hissediyor ve ben de onu seviyordum. Muğlaklık veya koşul içermeyen türde bir sevgiydi aramızdaki. Söylediğim hiçbir şey onu şaşırtmaz, tiksindirmezdi; anlayışının ve merhametinin, kalbinin cömertliğinin ve genişliğinin sınırı yoktu.

Yolculuk ettiğinde bana posta kartları gönderirdi. "İşte Grieg'in bahçesinde, parlak güneşin altındayım" diye yazmıştı 1958'de. "Sihirli bir fiyorda bakıyorum. Grieg'in beste yapmak için burada ilham bulmasına şaşmamak gerek. (Keşke sen de burada olsaydın. Grubumuzda pek çok hoş genç adam var... farklı yaştan ve cinsiyetten ilginç bir kalabalık oluşturuyoruz.)"

Şans eseri 1958'de Norveç'e ben de gittim ve Oslo fiyordunda Krokholmen denen küçük bir adada kaldım (arkadaşım Gene Sharp'ın küçük bir evi vardı burada). "Krokholmen'den gönderdiğin huzurlu kartpostalı aldığımda," diye yazıyordu Lennie, "oraya gelip Robinson Crusoe'ya (sana) Cuma'lık yapmak istedim." Mektubunu, "Aralık'ta finallerin dilerim çok iyi geçer" diye bitiriyordu.

• • •

1960, ikimiz için de önemli değişikliklerle dolu bir yıldı. Lennie, kırk yıl boyunca yönettiği Delamere'den ayrıldı, ben de İngiltere'den. Ben yirmi yedi yaşındaydım, o da altmış yedi, ama ikimiz de yeni hayatlara başladığımızı hissediyorduk. Lennie, Londra'ya yerleşmeden önce sakin bir dünya turuna çıkmak istedi, yolcu gemisi *Strathmore*'dan gönderdiği mektubu aldığımda Kanada'daydım.

"Yarın Singapur'a ulaşıyoruz" diyordu mektubunda. "Perth'ten ayrıldıktan sonra birkaç gün boyunca, oyuncu yunusların yanı

sıra, muazzam albatroslar da takip etti bizi... devasa kanatlarını açarak rüzgârla birlikte alçalıp yükselirken olağanüstü zariftiler."

Ekim ayında, San Francisco'da çalışmaya başladığım zaman, şöyle yazdı bana: "Mektubunu aldığıma çok sevindim... huzursuz ve arayışta olan ruhun için çok daha tatmin edici bir çıkış yolu bulmuşsun kesinlikle... Seni özlüyorum." Annemden de bir mesaj iletiyordu: "En sevdiği spor hâlâ senin için eşya paketlemek!"

1961 Şubatında Lennie, ağabeyim Michael'ın sorunlarından söz ediyordu: "Michael'ın daha önce bu kadar endişe verici bir durumda olduğunu hiç hatırlamıyorum. Kendimden tiksinsem de, ona duyduğum acıma tiksinti ve korkuya dönüştü. Annenin onu şiddetle koruması (umarım hislerimi anlamamıştır) Michael'dan başka herkesin sorunlu olduğunu ima ediyor gibi."

Lennie, küçük bir çocukken Michael'ı çok severdi; Annie Teyze gibi o da ağabeyimin zekâsına hayrandı, ona istediği her kitabı getirirdi. Fakat şimdi ailemin, durumun ciddiyetini –ve tehlikeli olduğunu– inkâr ettiği görüşündeydi. "Michael'ın Barnet'a [bir psikiyatri hastanesi] dönmesinden önceki haftalarda, annenle babanın hayatından endişe ettim. Ne kadar acınası, lanetli bir yaşam." Michael otuz iki yaşındaydı.

Uzun süre araştırdıktan sonra –Londra'da kiralar yüksekti, Lennie'nin fazla birikimi yoktu ("Para, senin gibi benim de parmaklarımın arasından akıp gidiyor")– Lennie Wembley'de bir daire buldu: "Küçük dairemi seveceksin gibime geliyor. Kendi evimde olmayı seviyorum, Delamere'i kaybetmemi bir ölçüde de olsa telafi etti bu dairecik. Sana yazarken pencereden dışarı bakınca çiçeklenmiş badem ağaçlarını görüyorum. Bahçede çiğdemler, kardelenler ve erkenden açan fulyalar var, hatta bir ispinoz sanki bahar erkenden gelmiş gibi ötüyor."

Londra'da olduğu için tiyatroya gitmenin artık daha kolay olduğunu yazıyordu. "Yarın akşam Harold Pinter'ın *The Caretaker*'ına gitmeyi iple çekiyorum... Bu yeni ve genç yazarlar benim kuşağımın süslü söz sanatlarından pek anlamıyorlar ama söyleyecek gerçek şeyleri var ve coşkuyla yapıyorlar bunu." Ailemizin yükselişte olan yeni kuşağıyla, yeğenleriyle vakit geçirmenin de keyfini çıkarıyordu – özellikle ağabeyim David'in çocuklarıyla.

• • •

1961 Mayısında ona Kanada'daki yolculuklarımı anlattığım defteri ("Kanada: Durak, 1960") ve San Francisco'dan Los Angeles'a gece yolculuğu yaparken tuttuğum başka bir günlüğü ("99") gönderdim. Bunlar bir anlamda ilk yazılarımdı – doğal olamayan ve süslü bir dil kullanmıştım ama yazıların ileride yayımlanabileceğini umuyordum.

"Olağanüstü günlüklerini aldım" diye yazdı Len. "Bence hepsi nefes kesici. Baştan sona hayretle okudum." Yazdıklarımı Thom Gunn'dan başka kimseye göndermemiştim, Len Teyze'nin eleştiriler de içeren beğenisi benim için çok önemliydi.

Lennie özellikle Jonathan Miller ve eşi Rachel'dan hoşlanıyordu, onlar da teyzemi pek severlerdi. Teyzem onlar için şöyle diyordu mektuplarında: "Jonathan da senin gibi bozulmamış, basit, karmaşık, zeki, sevimli, düzensiz bir dâhi... Mapesbury'de karşılaştığımız bir öğleden sonra uzun uzun sohbet ettik... Bütün yaptıklarını tek bir hayata nasıl sığdırıyor, hayret."

Gönderdiğim California fotoğrafları da çok hoşuna gitmişti. Motosikletimle çıktığım uzun yolculuklarda fotoğraf makinem hep yanımdaydı. Ona California manzarası fotoğrafları göndermiştim. "Ne güzel fotoğraflar" diye yazdı bana. "Avustralya'dan eve dönerken gördüğüm manzaraları andırıyorlar. Motosikletini dikkatli kullan!"

1962 başında gönderdiğim "Mutlu Yolculuklar"ı da beğendi ama fazla küfür içerdiğini düşünüyordu. Küfürler bana egzotik, fazlasıyla Amerikan geliyordu –İngiltere'de pek ağır küfür etmezdik– ama Len "bu kadar sık yinelenince sıkıcı bir hal aldıklarını" belirtmişti.

1962 Kasımında, şöyle yazdı bana: "Annen yeniden ameliyatlara girmeye başladı [annem o yılın başında kalçasını kırmıştı] ve bundan çok memnun, artık bunalmıyor. Baban hâlâ bildiğin gibi sevimli, çılgın, düzensiz. Gittiği her yere gözlükleri, şıringaları, defterleriyle birlikte sevgisini de bırakıyor. Hevesli ve iyi niyetli eller, unuttuğu eşyaları dünyanın en büyük onuruymuş gibi geri getirip ona teslim ediyor."

Bir nöroloji toplantısında sunum yapacak olmama –akademiye ilk girişimdi– çok sevinmişti ama "Fazla kilo aldığın için pek sevinmedim," diye ekliyordu, "normal halinle o kadar iyi görünüyorsun ki."

Birkaç ay sonra, depresyon geçirdiğimden söz ettim ona. "Hepimiz bazen depresif oluyoruz, biliyorum" diye yazdı Len. "Artık depresyonla vakit kaybetme. Avantajların çok: Zeki, cazibeli, akıllısın, iyi bir mizah anlayışın var ve hepimiz sana inanıyoruz."

Ailemin bana inanmadığını düşündüğümden, kendime duyduğum inanç da epey zayıf olduğundan, Lennie'nin bana duyduğu güven en küçük yaşlarımdan beri benim için çok önemliydi.

Depresyondan kurtulunca Lennie'ye bir koli dolusu kitap gönderdim. "Aşırı cömertliğim" nedeniyle beni azarladı ama şöyle yazdı: "En sevgili yeğenime, bütün sevgimle." (Böyle yazması hoşuma gitmişti çünkü benim de en sevdiğim teyzem oydu.) Şöyle devam ediyordu: "Ateşin yanında rahatça oturduğumu gözünde canlandır. Bir yanımda kırmızı elmalarla dolu bir kâse, Henry James'in zarif ve zengin satırlarına gömülüyorum ve sonra saatin ne kadar geç olduğunu fark ediyorum." Mektup yer yer okunmaz haldeydi – "Hayır, yazı yazmayı unutmadım. Yeni dolmakalemime alışmaya çalışıyorum, elli yıldır kullandığım kıymetli kalemimi kaybettim çünkü."

Her zaman geniş uçlu bir dolmakalemle yazı yazardı (elli yıl sonra ben de hâlâ öyle yapıyorum). "Canım Bol," diye sonlandırıyordu mektubunu, "dilerim çok mutlu olursun."

• • •

"Dalgalarla nasıl mücadele ettiğini duydum, seni çılgın seni" diye yazdı 1964'te. Venice Sahili'ndeki dev dalganın beni nasıl savurup omzumu çıkardığını, arkadaşım Chet'in beni sudan nasıl kurtardığını anlatmıştım geçen mektubumda.

Nöroloji makalelerimden bazılarını göndermemi istiyordu. "Tek kelimesini anlamayacağım ama zeki, çılgın ve harikulade yeğenimin yazdıklarına sevgi dolu bir gururla bakacağım."

Böylece yedi sekiz yıl kadar mektuplaştık. Lennie'ye California'dan ayrılışımı ve New York'la ilgili ilk izlenimlerimi anlattım:

> Gerçekten harika bir şehir; zengin, heyecan verici, kapsamı ve derinliği ölçüsüz – Londra gibi yani; gerçi iki şehir birbirinden tamamen farklı. Gece uçaktan görünen bütün şehirler gibi New York da

göz kamaştırıcı; farklı özellikler, insanlar, tarihler ve tarzlar bir *mozaik* gibi bir araya gelmiş burada – kocaman bir kent yapbozu New York. Diğer yandan Londra *evrilmiş* bir şehir, şimdiki zaman şeffaf bir kılıf gibi geçmişin dalgaları üzerinde yatıyor – Schliemann'ın Troia'sı veya yerkabuğu gibi kat kat. Fakat ışıltılı, sentetik haline rağmen New York tuhaf bir şekilde eski moda, kadim bir kent. Yükseltilmiş demiryolunun devasa sütunları 1880'lerden kalma bir tren yolu fantezisini andırıyor; Chrysler binasının bir ıstakozunkini andıran kuyruğu Edward dönemi gösterişçiliğinin ürünü gibi. King Kong'un devasa gölgesinin üzerine tırmanmakta olduğunu hayal etmeden bakamıyorum Empire State Binasına. Doğu Bronx, yirmilerin başındaki (Golders Green'deki diasporadan önceki) Whitechapel'ı akla getiriyor.

Len mektuplarında bana aile toplantılarını, okuduğu kitapları, izlediği tiyatro oyunlarını ve özellikle uzun yürüyüşlerini anlatıyordu. Yetmişli yaşlarında olmasına rağmen hevesli bir yürüyüşçüydü ve şimdi İrlanda, İskoçya ve Galler'in daha ıssız bölgelerini keşfedecek zamanı vardı.

Mektuplarıyla birlikte küçük paketler de gönderirdi. Dorset'teki bir mandıradan aldığı Blue Vinny adlı mavi peynire bayılırdım, Stilton peynirinden daha lezzetliydi bence. Her ay gelen, yarım Blue Vinny tekeri içeren, hafif kokulu paketleri almayı çok seviyordum. Bana bunları Oxford günlerimde göndermeye başlamıştı, on beş yıl sonra paketleri göndermeyi hâlâ sürdürüyordu.

1966'da, Len bana annemin ikinci kalça ameliyatını anlattığı bir mektup yazdı. "Annen zor bir hafta geçirdi... Baban çok endişeli." Ama her şey yolunda gitti –annem koltuk değneğiyle, sonra bastonla yürümeye başladı– ve sonraki ay Lennie şöyle yazdı: "Annenin azmi ve kararlılığı inanılmaz." (*Bütün* Landau kardeşler kararlı ve azimliydi bana kalırsa.)

1967 başında, Liveing'in *On Megrim*'ini okuduktan ve migren konusunda kendi kitabımı yazmaya karar verdikten sonra Lennie'ye yeniden yazdım. Kitap fikri Lennie'yi çok heyecanlandırmıştı; çocukluk günlerimden beri yazar olabileceğimi ve *olmam gerektiğini* düşünüyordu. Friedman'ın kitabıma gösterdiği tepkiyi, babamın onu sinirlendirmemem yönündeki öğütlerini Lennie'ye

aktardım, ama tipik Landau netliği ve sertliğine sahip olan teyzem babamla aynı fikirde değildi.

"Senin şu Dr. Friedman," diye yazdı bana, 1967 Ekiminde, "hiç hoş bir adam değil anladığım kadarıyla, ama seni etkilemesine izin verme. Kendine inanmayı sürdür."

• • •

1967 sonbaharında, annemle babam New York'a geldiler. Avustralya'da en büyük ağabeyim Marcus ve ailesini ziyaret ettikten sonra beni görmeye gelmişlerdi. Annemle babam benim için endişeleniyorlardı ama şimdi profesyonel kariyerimin keyfini çıkardığımı, postensefalitik hastaların hakkında yazmakla meşgul olduğumu, hastalarımı sevdiğimi ve onlar tarafından sevildiğimi bizzat görebilirlerdi. Ağabeyim David birkaç ay önce New York'a gelmiş, onlara hastalarımın bana "bayıldığını" söylemişti. Birkaç hafta sonra, Lennie bana şöyle yazdı: "Annenle baban en küçük ve en büyük oğullarını yaşadıkları yerlerde ziyaret ettikten sonra yenilenmiş ve ferahlamış insanlar olarak döndüler İngiltere'ye." Ayrıca, Avustralya'daki Marcus'un, yeni doğan kızı hakkında yazdığı uzun "lirik aşk mektubundan" söz ediyordu.

1968 sıkıntılı bir yıldı – Vietnam Savaşı başlamıştı ve askere alınmalar sıklaşıyordu. Askeri mülakata çağrıldım ama otoriteleri orduya uygun olmadığım konusunda ikna etmeyi başardım.

"Orduya katılmadığın için ne kadar rahatladığımızı bir bilsen" diye yazıyordu teyzem sonraki mektubunda. "Vietnam Savaşı her gün daha da korkunçlaşıyor, herkesi yutan bir bataklığa dönüşüyor... Dünya üzerindeki korkunç olaylar (ve arada bir olan iyi şeyler) hakkında görüşlerin neler? Bana yaz, nasıl olduğunu ayrıntısıyla anlat."

6
Uyanışlar

1966 sonbaharında, Albert Einstein Tıp Koleji'yle bağlantılı bir kronik hastalıklar hastanesi olan Beth Abraham'da çalışmaya başladım. Hastanede kalan beş yüz hastanın farklı koğuşlarda kalan seksen kadarının 1920'lerde dünyayı kasıp kavuran olağandışı letarjik ensefalit (ya da uyku hastalığı) salgınının kurbanı olduğunu kısa sürede fark ettim. Uyku hastalığı binlerce insanı hemen öldürmüş, sağ kalanlarsa bazen onlarca yıl sonra tuhaf postensefalitik sendromlar geçirmeye başlamıştı. Çoğu derin parkinsoniyan hallerde donup kalmış, bazıları katatonik pozlarda hapsolmuştu – bilinçsiz değildiler; bilinçleri, hastalığın kapattığı belli beyin bölgelerinde askıda kalmıştı. Bazı hastaların otuz kırk yıldır bu halde olduklarını görünce hayret etmiştim – hatta hastane, 1920'lerde, letarjik ensefalit kurbanlarına hizmet vermek için açılmıştı.

1920'ler ve 1930'lar boyunca, postensefalitik hastalar için bütün dünyada hastaneler açılmıştı. Kuzey Londra'daki Highlands Hastanesi, başlangıçta geniş alanlara yayılan onlarca küçük binadan oluşan bir ateşli hastalıklar hastanesiydi ama sonradan yaklaşık yirmi bin postensefalitik hasta buraya yatırılmıştı. 1930'ların sonunda, hastalıktan etkilenenlerin çoğu ölmüş, hastalığın kendisi –bir zamanlar manşetlerden verilse de– artık unutulmuştu. Tıp literatüründe, onlarca yıl sonra ortaya çıkan tuhaf postensefalitik sendromlar hakkında çok az bilgi vardı.

Bu hastaları yakından tanıyan hemşireler, –hapsolmuş, kilitli kalmış– heykelsi görünümlerinin altında hastaların zihinlerinin ve kişiliklerinin sağlam olduğunu düşünüyorlardı. Ayrıca hastaların arada bir, çok kısa süreler için, donup kalmış hallerinden kurtulduklarından söz ettiler bana; örneğin müzik, yürüyemedikleri halde hastaların hareketlenip dans etmesini ya da konuşamadıkları halde şarkı söylemesini sağlayabiliyordu. Bazıları da ender olarak,

kendiliğinden, hızla hareket edebiliyorlardı – buna *kinesia paradoxa* deniyordu.

Beni büyüleyen şey, hastalığın her hastada farklı seyrettiğini görmekti. 1920'lerde ve 1930'larda hastalığı inceleyenler, çok farklı belirtilerle ortaya çıkabildiği için ona "fantazmagoria" adını takmışlardı. Sinir sisteminin her seviyesinde olağanüstü geniş kapsamlı rahatsızlıklara neden olabilen letarjik ensefalit, sinir sisteminin nasıl çalıştığını, beyin ve davranışların daha ilkel seviyelerde nasıl işlediğini bütün hastalıklardan daha net sergiliyordu.

Postensefalitik hastalarım arasında dolaşırken kendimi kimi zaman tropik bir ormanda, hatta *kadim* bir tropik ormanda dolaşan bir doğabilimci gibi hissediyordum çünkü tarih öncesinden kalma, insan-öncesi davranışlar sergiliyorlardı – pençelemek, yalamak, emmek, ağzı açık nefes almak gibi, solunumla ve seslemeyle ilgili tuhaf davranışlar. Bu "fosil davranışlar" eski zamanların Darwinci kalıntılarıydı. Ensefalitin hasar verip hassaslaştırdığı ilkel beyin sistemlerinin L-dopa tarafından uyarılmasıyla fizyolojik araftan çıkıp gelen davranışlar da diyebiliriz.[1]

Bir buçuk yıl boyunca hastaları gözlemledim, notlar aldım, kimi zaman video ve ses kayıtları yaptım. Bu süre içinde onları yalnızca hasta değil, birey olarak da tanıdım. Çoğu ailesi tarafından terk edilmişti, hemşirelerden başka kimseyle bağlantıları yoktu. 1920 ve 1930'lardan kalan hastane kayıtlarını arşivden bulana dek teşhislerini doğrulayamadım. Bundan sonra, hastane müdürüne bu hastalardan bazılarını aynı koğuşa taşıyıp taşıyamayacağımızı sordum, belki bu şekilde bir tür topluluğa ait olmanın faydasını görebilirlerdi.

Eşi benzeri görülmemiş bir durum ve haldeki bireylerle karşılaştığımın en başından itibaren farkındaydım. 1966 yılında onlarla tanıştıktan birkaç hafta sonra, haklarında bir kitap yazma fikri belirmişti zihnimde; Jack London'ın kitaplarından birinin adını kullanmayı bile düşündüm: *Uçurum İnsanları*. Hastalığın ve hayatın bu dinamiği hakkında, bazen en karanlık ve tuhaf koşullar

1 Macdonald Critchley, Victoria döneminde yaşayan nörolog (ve amatör botanikçi) William R. Gowers'ın biyografisinde şöyle yazar: "Ona göre nörolojik rahatsızlıklardan mustarip kişiler tropik bir ormanın florasıydı." Gowers gibi ben de bazen alışılmadık rahatsızlıklardan mustarip hastalarımı farklı ve olağanüstü varlıklar, yaşam formları olarak görürüm.

altında hayatta kalmak için mücadele eden organizma veya öznenin durumu hakkında öğrenciliğim ya da stajyerliğim sırasında hiçbir şey duymamıştım, güncel tıp literatüründe de anılmıyorlardı. Fakat postensefalitik hastaların durumu son derece gerçekti. Çoğu meslektaşımın küçümseyerek görmezden geldiği şeyin ("kronik hastalık klinikleri – bu *yerlerde* asla ilginç bir şey görmezsin) tam aksini düşünüyordum; hayatları baştan sona izlemek için ideal yerlerdi buraları.

• • •

1950'lerin sonunda, parkinsoniyan beyinlerin dopamin nörotransmitterlerinde yetersizlik olduğu ve dolayısıyla beyindeki dopamin seviyesinin yükseltilmesiyle hastanın "normalleştirilebileceği" düşünülüyordu. Ancak (dopamin öncülü olan) L-dopa'nın, miligram ölçütüyle verildiğindeki etkileri belirsizdi. İlacın olağanüstü iyileştirici etkisi, ancak George Cotzias tarafından büyük bir cesaretle bir grup Parkinson hastasına olağan dozun binlerce katının verilmesi üzerine gözlemlenebildi. Cotzias'ın sonuçları 1967 Şubatında yayımlaması üzerine, Parkinson hastalarının durumu bir anda değişti; daha önce giderek artan engellerle dolu karanlık bir gelecekten başka bir beklentisi olmayan hastalar için yeni bir umut doğdu. Tıp dünyası heyecanlanmıştı, ben de L-dopa'nın postensefalitik hastalarıma iyi gelip gelmeyeceğini merak ettim.

Beth Abraham'daki hastalarımıza L-dopa vermeli miydim? Kararsızdım; onlarda sıradan Parkinson hastalığı değil, çok daha karmaşık, şiddetli ve tuhaf bir rahatsızlık olan postensefalitik bozukluk vardı. İlaca nasıl tepki vereceklerdi? Temkinli olmam gerekiyordu, aşırı dikkatli davranmalıydım. L-dopa, bu hastaların Parkinsonizmden önce, hastalığın ilk yıllarında yaşadığı nörolojik sorunları yeniden tetikleyebilirdi.

1967'de, o dönemde hâlâ deneysel bir ilaç olan L-dopa'yı kullanmak üzere özel bir araştırmacı lisansı almak için Uyuşturucuyla Mücadele Dairesi'ne başvurdum. Lisansımın onaylanması aylar sürdü, çeşitli nedenlerden dolayı altı hasta üzerinde doksan günlük, kontrollü, çift kör denemelere başlamam ise ancak 1969 Martında mümkün oldu. Hastaların yarısına plasebo verilecekti ancak gerçek ilacın kime verileceğini hastalar da ben de bilmiyorduk.

L-dopa'nın etkileri birkaç hafta içinde kuşkuya yer bırakmayacak şekilde görüldü. Deneme yüzde elli başarısız olduğu için, plasebo etkisi olmadığı kesindi. Artık plaseboya devam edemezdim; L-dopa'yı, denemek isteyen her hastaya sunmaya karar verdim.[2]

Başlangıçta, hastalarımın hemen hepsi mutlu edici tepkiler verdi. On yıllardır kımıltısız yatar halde olan hastalar yaz boyunca, hayret verici şekilde, birer birer "uyanarak" hayata döndü.

Fakat sonra hemen hepsi sorun yaşamaya başladı. Yalnızca L-dopa'ya özel "yan etkiler" değil, genel sorunlar da görüldü; ani ve beklenmedik tepki dalgalanmaları, L-dopa'ya aşırı hassasiyet gibi. Bazı hastalar her denememizde ilaca farklı tepki verdi. Dozları değiştirdim, özenle titre ettim ama işe yaramıyordu; "sistemin" artık kendine göre bir dinamiği vardı. Hastaların çoğu için, fazla L-dopa almakla çok az almak arasında fark kalmamıştı.

Kendi hastalarımın ilaç dozunu ayarlamaya çalışırken, Michael'ın (dopamin sistemlerini harekete geçiren L-dopa'nın aksine bu sistemleri zayıflatan) trankilizanlarla yaşadığı sorunları düşündüm. Elastikiyetini ya da toleransını yitiren beyin sistemlerine salt tıbbi ya da ilaçla müdahalenin ne kadar sınırlı bir yöntem olduğunu bir kez daha fark etmiştim.[3]

• • •

2 Bu dönemde, Einstein'daki şefim Labe Scheinberg'le konuştuğumuzu anımsıyorum. "L-dopa kullanan kaç hastan var?" diye sormuştu bana.

"Üç tane efendim" demiştim hevesle.

"Aman sen de Oliver," demişti Labe, "benim L-dopa kullanan üç *yüz* hastam var."

"Evet ama her hasta hakkında sizin öğrendiğinizden yüz kat fazlasını öğreniyorum" demiştim, alaycı karşılığından rahatsız olup.

Toplu rakamlara ihtiyaç vardır, onlarla her türlü genelleme mümkündür, ama somut, belirli, kişisel olana da ihtiyaç vardır. Hastaların bireysel hayatlarına girip inceleme *yapmadan* bir nörolojik rahatsızlığın doğasını ve etkisini anlamak olanaksızdır.

3 1969 Ağustosunda, postensefalitik hastalarımın "uyanışları" İsrael Shenker tarafından uzun, resimli bir makale halinde *New York Times*'da yayımlandı. Shenker, hastalarımın bazılarında görülen, "yo-yo etkisi" dediğim şeyi –ilaçların ani salınımlı etkilerini– tarif ediyordu. Meslektaşlarım bu olguyu yıllar sonra tespit edecek ve adına "iniş çıkış etkisi" diyeceklerdi. L-dopa'nın "mucize ilaç" olarak sunulduğu makalede, yalnızca ilacın beyinlerdeki etkisine değil, hastaların hayatlarının bütününe dikkat etmenin ne kadar önemli olduğu yönünde bir yorumum vardı.

UCLA'de ihtisas yaptığım dönemde, nöroloji ve psikiyatri birbiriyle neredeyse alakasız alanlar gibi sunuluyordu ama ihtisastan sonra hastalarla gerçek anlamda karşılaştığımda, hem nörolog hem psikiyatr gibi düşünmem gerektiğini anladım. Migren hastalarım bana bunu sık sık hissettirmişti, postensefalitik hastalarım için de aynısı geçerliydi çünkü hem "nörolojik" hem "psikiyatrik" diye tarif edilebilecek bir dizi rahatsızlıkları vardı: Parkinsonizm, miyoklonus, kora, tikler, tuhaf dürtüler, arzular, saplantılar, ani "krizler" ve tutku fırtınaları. Yalnızca nörolojik veya salt psikiyatrik bir yaklaşım bu hastalara yetmezdi; nörolojik ve psikiyatrik tedavilerin bir arada yürütülmesi gerekiyordu.

Postensefalitik sendromlu hastalar, on yıllardır askıya alınmış hayatlar sürdürüyorlardı – bellekleri, algıları, bilinçleri askıdaydı. Şimdi hayata dönüyor, bilinçlerine kavuşuyor, hareket ediyorlardı. Kendilerini Rip Van Winkle gibi çağdışı mı hissedeceklerdi?

L-dopa verdiğim hastaların "uyanışları" yalnızca fiziksel değil, zihinsel, algısal ve duygusaldı da. Böylesi toptan bir uyanış ya da hareketlenme, 1960'ların nöroanatomi kavramlarıyla çelişiyordu. O dönemin öğretilerinde, motor, entelektüel ve duygusal merkezlerin beynin çok ayrı yerlerinde, birbiriyle ilişki halinde olmayan bölümlerinde bulunduğu düşünülüyordu. İçimdeki anatomist de bu görüşe inanıyordu ve bu yüzden ben de "Olamaz" diyordum. "Böyle 'uyanışlar' gerçekleşmemeli."

Ama açıkça *gerçekleşiyordu* işte.

Uyuşturucuyla Mücadele Dairesi semptomlar ve ilaca verilen tepkiler hakkında standart bir form doldurmamı istiyordu ama olanlar hem nörolojik hem insani açıdan öyle karmaşıktı ki, bu tür uygulamalar şahit olduğum gerçekleri kayda geçirmekte yetersiz kalıyordu. Ayrıntılı notlar alıyor, günlükler tutuyordum, hastalarımdan bazıları da öyle yapıyordu. Yanımda bir ses kayıt cihazı ve kamera taşımaya başladım, daha sonra küçük bir Süper 8 film kamerası bile edindim çünkü gördüklerimin belki bir daha asla görülemeyeceğini biliyordum; görsel kayıtlar çok önemliydi.

Hastalarımdan bazıları günün büyük kısmını uyuyarak geçiriyor, geceleri ayaklanıyordu. Bu yüzden yirmi dört saat çalışıyordum. Uykusuz kalsam da kendimi onlara yakın hissediyordum, ayrıca bu sayede geceleri Beth Abraham'daki beş yüz hastanın

hepsiyle ilgilenebiliyordum. Akut kalp yetmezliği olan bir hastayı tedavi ediyor, bir başkasını acil servise yönlendiriyor, ölen hasta olursa otopsi talep ediyordum. Normalde her gece farklı hekimler nöbet tutuyordu ama ben sürekli gece nöbeti görevini üstlenebileceğimi düşünüp gönüllü oldum.

Beth Abraham yetkilileri teklifimi beğendiler, hastanenin bitişiğindeki apartmanlardan birinde, sembolik bir kira ödeyeceğim bir dairede kalmamı önerdiler – bu apartman dairesinde normalde gece nöbetindeki hekimler kalıyordu. Yeni düzen herkesin işine geldi: Diğer hekimlerin çoğu gece nöbetinden nefret ediyordu, ben de hastalarıma her zaman açık olan bir apartman dairesi fikrini çok beğenmiştim. Hastane çalışanları –psikologlar, sosyal hizmet uzmanları, fizyoterapistler, konuşma terapistleri, müzik terapistleri– hastaların durumunu konuşmak için sık sık yanıma uğruyorlardı. Hemen her gün gözlerimizin önünde gerçekleşen ve bizden de benzersiz yaklaşımlar talep eden benzersiz gelişmeler hakkında verimli, heyecanlı tartışmalar yapıyorduk.

Londralı seçkin nörolog James Purdon Martin, emeklilik günlerini Highlands Hastanesi'ndeki postensefalitik hastaları gözlemleyerek geçirmeye karar vermiş, 1967 yılında bu hastaların dengesi ve postüral anomalileri hakkında dikkate değer bir kitap yayımlamıştı. 1969 Eylülünde benim hastalarımı görmek için New York'a geldi. Onun için zor bir yolculuk olmalıydı çünkü yetmişli yaşlarındaydı. L-dopa kullanan hastaları görünce büyülendi, elli yıl önceki salgının akut günlerinden beri böyle bir şeye şahit olmadığını söyledi. "Bütün bu olanları ayrıntılarıyla yazmalısınız" diye ısrar etti bana.

1970'te, postensefalitik hastalarım hakkında yazmaya başladım. En sevdiğim türü kullanıyordum: editöre mektup. *The Lancet*'ın editörüne bir haftada dört mektup yazdım, hepsi yayımlanmak üzere kabul edildi. Ancak patronum, yani Beth Abraham'daki tıp direktörü durumdan memnun değildi. "Neden bu yazıları İngiltere'de yayımlatıyorsun?" dedi bana. "Burada, Amerika'dasın; *The Journal of the American Medical Association* için bir şeyler yazmalısın. Bireyler hakkında mektuplar değil, bütün hastaların ve durumlarının istatistiksel araştırmasını yayımlamalısın."

1970 yazında, *JAMA*'ya bir mektup yazarak bulgularımı bildirdim, bir yıl boyunca L-dopa kullanan altmış hastanın durumunu

ayrıntısıyla rapor ettim. Başlangıçta hepsinin durumu iyi olsa da er ya da geç kontrolden çıkmış, karmaşık, kimi zaman tuhaf, beklenmedik semptomlar sergilemişlerdi. Bana göre bunlar "yan etki" olarak değerlendirilemezdi, dönüşümün temel öğeleriydiler.

Mektubum *JAMA*'da yayımlandı fakat *The Lancet*'ta yayımlanan mektuplarıma meslektaşlarımdan olumlu tepkiler gelse de, *JAMA*'daki mektubum tuhaf, ürkütücü bir sessizlikle karşılandı.

Sessizlik birkaç ay sonra, *JAMA*'nın ekim sayısında bozuldu. Derginin mektuplar bölümünün tamamı, çeşitli meslektaşlarımın oldukça eleştirel ve kimi zaman öfkeli karşılıklarına ayrılmıştı. Temelde söyledikleri şuydu: "Sacks aklını yitirmiş. Bizler de onlarca hasta gördük ama böyle şeylerle hiç karşılaşmadık." New York'lu meslektaşlarımdan biri, L-dopa kullanan yüzden fazla Parkinson hastası gördüğünü ama tarif ettiğim karmaşık reaksiyonlardan hiçbiriyle karşılaşmadığını yazıyordu. Ona şöyle yazdım: "Sevgili Dr. M., Hastalarınızdan on beşi şu anda Beth Abraham'da bakımım altında. Onları ziyaret edip durumlarını görmek ister misiniz?" Karşılık alamadım.

Bazı meslektaşlarımın, L-dopa'nın negatif etkilerini önemsiz göstermeye çalıştığını düşünüyordum. Mektuplardan biri, tarif ettiğim semptomlar gerçek olsa bile bunları yayımlamamam gerektiğini söylüyordu, çünkü "L-dopa'nın iyileştirici etkisini güçlendiren iyimserlik atmosferini olumsuz yönde" etkiliyordum.

JAMA'nın bu mektupları, aynı sayıda yanıtlama şansını bana sunmadan yayımlamasının haksızlık olduğu görüşündeydim. Mümkün olsa, postensefalitik hastaların aşırı hassasiyetini vurgulardım; bu hassasiyet yüzünden L-dopa'ya sıradan Parkinson hastalarından çok daha kısa sürede ve çok daha şiddetli biçimde tepki veriyorlardı. Dolayısıyla, ilacın, Parkinson hastalığını tedavi eden meslektaşlarımın birkaç yılda göremeyeceği etkilerini, kendi hastalarımda günler ya da haftalar içinde görebiliyordum.

Daha derin meseleler de vardı. *JAMA*'ya yazdığım mektupta yalnızca hastalara bir ilaç verip etkilerini kontrol etmek gibi basit bir işleme değil, öngörülebilirliğe de kuşkuyla yaklaşmıştım. L-dopa kullanımına eşlik eden temel, kaçınılmaz olgulardan birinin belirsizlik olduğunu öne sürmüştüm.

Elimde ender bulunan bir fırsat olduğunu biliyordum; söyleye-

cek önemli bir şeyim olduğunun farkındaydım, ama tıbbi "yayımlanabilirliğimi" ya da meslektaşlarım arasında kabul görme ihtimalimi yitirmeden söylemem gerekeni söylemenin, deneyimlerime sadık kalmanın yolu yoktu. Postensefalitik hastalar ve L-dopa'ya tepkileri hakkında yazdığım uzun bir makale, en eski ve saygın nöroloji dergilerinden *Brain* tarafından reddedildiğinde keskin bir şekilde hissettim bunu.

1958'de, tıp öğrencisiyken, ünlü Sovyet nöropsikolog A. R. Luria, tekyumurta ikizlerinde konuşma yetisinin gelişimi üzerine bir konuşma yapmak için Londra'ya gelmişti. Gözlem gücünü, teorik bilgisini, insani sıcaklığını birleştirerek kullanma biçimi beni büyülemişti.

1966'da, New York'a geldikten sonra Luria'nın iki kitabını okudum: *İnsan Beyninin Yüksek Kortikal Fonksiyonları* ile *İnsan Beyni ve Psikolojik Süreçler.* Frontal lob hasarından mustarip hastaların vaka tarihçelerini anlattığı ikinci kitaba hayran kalmıştım.[4]

1968'de, Luria'nın kitabı *Bir Mnemonistin Zihni*'ni okudum. İlk otuz sayfayı okurken elimdekini roman sandım ama sonra vaka tarihçesi olduğunu anladım – okuduğum en derin ve ayrıntılı vaka tarihçesiydi; bir romanın dramatik gücüne, duygusallığına ve olay örgüsüne sahipti.

Luria, uluslararası tıp camiasında nöropsikolojinin kurucusu olarak ünlenmişti. Ama zengin vaka tarihçelerinin de en az muhteşem nöropsikolojik bilimsel incelemeleri kadar önemli olduğuna inanıyordu. Luria'nın çabasını –klasikle romantiği, bilimle öykü anlatıcılığını birleştirmek– ben de benimsedim. Her zaman "küçük kitabım" diye söz ettiği eseri (*Bir Mnemonistin Zihni* yalnızca yüz altmış sayfadır) hayatımın odağını ve yönünü değiştirdi. Yalnızca *Uyanışlar*'ı yazarken değil, yazdığım her şeyde örnek aldım onu.

Postensefalitik hastalarla günde on sekiz saat çalıştığım dönemden sonra, 1969 yazında bitkin ve heyecanlı bir halde Londra'ya

4 Aynı zamanda içim korkuyla dolmuştu. Dünyada bana yer var mıydı? Luria, benim söyleyebileceğim, yazabileceğim, düşünebileceğim her şeyi zaten görmüş, söylemiş ve yazmıştı. O kadar üzüldüm ki kitabı ortadan ikiye ayırıverdim (biri kütüphane için biri de kendi kitaplığım için iki yeni kitap daha almam gerekti).

gittim. Luria'nın "küçük kitabından" aldığım ilhamla ailemin evinde altı hafta çalışıp *Uyanışlar*'ın ilk dokuz vaka tarihçesini yazdım. Faber & Faber'daki yayıncılarıma götürdüğümde, ilgilenmediklerini söylediler.

Ayrıca, postensefalitik tikler ve davranışlar hakkında kırk bin sözcüklük bir metin yazmış, bunun yanı sıra Luria'nın *İnsan Beyninin Yüksek Kortikal Fonksiyonları*'nı tamamlayıcı nitelikte, "İnsan Beyninin Korteksaltı Fonksiyonları" adlı bir bilimsel inceleme taslağı hazırlamıştım. Faber bunları da geri çevirdi.

1966 yılında geldiğim Beth Abraham'da, seksen kadar postensefalitik hastanın yanı sıra, başka nörolojik hastalıklardan mustarip yüzlerce hasta kalıyordu – motor nöron hastalığı (ALS) olan daha genç hastalar, siringomiyeli, Charcot-Marie-Tooth hastaları, Parkinson hastalığı olan, felçli, beyin tümörü olan, yaşlılık bunamasından mustarip daha yaşlı hastalar (o günlerde "Alzheimer", yaşlanmadan bunayan, nadiren karşılaştığımız hastalar için kullanılıyordu).

Einstein nöroloji bölümünün şefi, tıp öğrencilerini nörolojiyle tanıştırmak için bu benzersiz popülasyonu kullanmamı istemişti. Sekiz ya da dokuz kişilik bir öğrenci grubu –nörolojiye özel ilgi duyan öğrenciler– iki ay boyunca her cuma akşamüstü hastaneye gelirlerdi (cumaları gelemeyen Ortodoks Musevi öğrencilerle seanslarımızı başka günlerde yapardık). Burada yalnızca nörolojik bozuklukları değil, hastanede yatmanın ve kronik bir engelle yaşamanın nasıl bir şey olduğunu öğrenirlerdi. Haftalar boyunca, periferal sinir sistemi ve omurilik hastalıklarından başlayarak beyinsapı ve serebral rahatsızlıklara doğru ilerler, sonra hareket bozukluklarına ve en son olarak da algı, dil, düşünce ve muhakeme bozukluklarına geçerdik.

Seanslarımıza her zaman yatakları dolaşarak başlardık. Bir hastanın yatağının etrafına toplanır, hikâyesini dinler, ona sorular sorar, muayene ederdik. Ben hastanın yanında durur, genellikle konuşulanlara karışmasam da, hastaya saygı ve nezaketle davranıldığından, bütün dikkatin ona verildiğinden emin olmaya çalışırdım.

Öğrencilerle tanıştırdığım hastaların hepsi yakından tanıdığım, öğrenciler tarafından sorgulanmayı ve muayene edilmeyi kabul

eden hastalardı. Bazıları doğuştan öğretmendi. Goldie Kaplan adlı bir hastamızın omuriliğini etkileyen ve ender görülen ırsi bir rahatsızlığı vardı. Öğrencilere şöyle derdi Goldie: "'Siringomiyeli' hastalığını kitaplarınızdan ezberlemeye çalışmayın – onun yerine *beni* düşünün. Sol kolumdaki şu yanık izine bakın: Isıyı ve acıyı hissetmeden bir radyatöre yaslandığım için oldu. Sandalyede nasıl bükülerek oturduğuma bakın; sirenksim beynime uzanmaya başladığı için nasıl konuşma güçlüğü çektiğimi gözlemleyin. *Örnek* bir siringomiyeli vakasıyım ben! *Beni* hatırlayın!" Öğrencilerin hiçbiri onu unutmazdı, yıllar sonra bile Goldie'yi anan, gözlerini kapatınca onu görebildiklerini söyleyenler olmuştu.

Hastalarla üç saat geçirdikten sonra kalabalık, küçük muayenehaneme doluşup çay içerdik. Duvarlar astığım yazılar ve kâğıtlarla doluydu; makaleler, notlar ve düşünceler, poster boyutunda şemalar. Arkasından, hava güzelse yolun karşı tarafına geçip New York Botanik Bahçeleri'ne gider, bir ağacın altına yerleşip hayattan ve felsefeden konuşurduk. Birlikte geçirdiğimiz dokuz cuma boyunca birbirimizi yakından tanırdık.

Bir keresinde, nöroloji bölümü, öğrencilerimi test edip sonuçları not vererek değerlendirmemi istedi. Gerekli formu doldurarak hepsine A verdim. Yöneticim haklı bir öfkeye kapılmıştı. "Hepsi nasıl A alabilir?" dedi. "Şaka mı bu?"

Hayır dedim, şaka değildi, öğrencileri tanıdıkça her birinin ne kadar farklı yetenekleri olduğunu görüyordum. Hepsine A vermemin sebebi yapay bir eşitlik düşüncesi değildi, her birinin benzersiz yönlerine veriyordum notumu. Tıpkı hastalar gibi, öğrencilerin de rakamlara ya da testlere indirgenemeyeceğini düşünüyordum. Farklı durumlarda ne yaptıklarını görmeden, not verilemeyecek empati, ilgi, sorumluluk, değerlendirme becerilerini yakından gözlemlemeden onları nasıl değerlendirebilirdim?

Sonunda, öğrencilerimi notla değerlendirmemi istemekten vazgeçtiler.

Arada bir tıp öğrencilerinden biri bana daha uzun süreliğine emanet ediliyordu. İçlerinden biri, Jonathan Kurtis, yakınlarda beni ziyaret etti ve tıp öğrencisi olduğu günleri düşününce hatırladığı tek şeyin benimle birlikte geçirdiği üç aylık süre olduğunu söyledi. Bazen ona, örneğin multipl skleroz hastalarından birini görme-

sini, hastanın odasına gidip birkaç saat geçirmesini söylerdim. Arkasından bana ayrıntılı bir rapor vermesi gerekirdi – hastanın yalnızca nörolojik sorunlarını ve bunlarla nasıl yaşadığını değil, kişiliğini, ilgi alanlarını, ailesini, bütün hayat hikâyesini ayrıntılarıyla anlattırırdım.[5]

Hasta hakkında konuşur, "rahatsızlığını" genel olarak ele alırdık. Sonra ondan daha ayrıntılı okumalar yapmasını isterdim: Sık sık orijinal (genellikle on dokuzuncu yüzyılda yazılmış) araştırmaları tavsiye etmem Jonathan'ı çok şaşırtırdı. Tıp okulunda hiç kimsenin bu araştırmaları okumasını istemediğini söylerdi; "eski şeyler" diye küçümsenip bir kenara atılan bu araştırmalar işe yaramaz, konu dışı, tarihçilerden başka kimsenin işine yaramayan şeyler olarak nitelendirilirdi.

• • •

Beth Abraham'daki hemşire yardımcıları, hastabakıcılar, hademeler ve hemşireler (bütün hastanelerde olduğu gibi) burada da uzun saatler boyunca çalışıyor, az ücret alıyorlardı. 1972'de, yerel sendikaları 1199 grev ilan etti. Uzun yıllardır hastanede çalışan görevlilerden bazıları hastalara çok bağlıydılar. Grev kuyruğunda bekleyen iş arkadaşlarımla konuştuğumda, hastalarının başından ayrılmakta ne kadar zorlandıklarını anlattılar bana – bazıları ağlıyordu.

Hastalardan bazıları için çok endişeleniyordum, özellikle yatalak olanları yatak yaralarından korumak için sık sık çevirmek, eklemlerinin kasılıp kalmaması için pasif egzersiz yaptırmak gerekiyordu. Yatakta çevrilmeden ve hareket ettirilmeden geçen bir gün bile durumlarının kötüleşmesine neden olabilirdi, oysa grev bir hafta ya da daha uzun süre devam edecek gibi görünüyordu.

Öğrencilerimden birkaçına telefon ettim, durumu açıkladım ve yardım istedim. Öğrenci meclisine toplantı daveti yapıp durumu değerlendireceklerini söylediler. İki saat sonra beni arayıp öğrenci birliğinin grup halinde grev kırıcılık yapmasının mümkün olmadı-

5 Belki de William James'in, hocası Louis Agassiz hakkında yazdığı bir şeyden etkilenmiştim: Agassiz "öğrencilerinden birini kaplumbağa ya da ıstakoz veya istiridye kabuklarıyla dolu bir odaya kilitler, ona yardımcı olacak bir kitap da vermez, nesnelerin içerdiği gerçeği keşfedene dek odadan çıkarmazdı."

ğını üzüntüyle bildirdiler. Ama, diye eklediler, isteyen öğrenciler vicdanlarının sesini dinleyebilirdi; başta telefon ettiğim iki öğrenci hemen hastaneye geleceklerini söylediler.

Onlarla birlikte grev hattının ortasından geçtik –grevdeki çalışanlar geçmemize izin verdi– ve sonraki dört saati hastaları çevirerek, eklem egzersizleri yaptırarak, tuvalet ihtiyaçlarını gidererek geçirdik. Öğrencilerim, bu sürenin sonunda, gelen başka iki öğrenciyle nöbet değişimi yaptılar. Yıpratıcı bir işti, asla ara veremiyorduk. Hemşirelerin, hastabakıcıların ve hademelerin her gün yaptıkları işin ne kadar ağır olduğunu anladık, ama beş yüzden fazla hastanın zarar görmesini engellemeyi de başardık.

İş saatleri ve maaş meselesi sonunda çözüldü ve hastane çalışanları on gün sonra işlerinin başına döndü. Grevin son günü, akşam arabamın başına gelince ön camının kırılmış olduğunu gördüm. Cama elle yazılmış büyük bir not iliştirilmişti: "Seni seviyoruz, Dr. Sacks. Ama grev kırıcılık yaptın." Yine de, öğrencilerimle birlikte hastalarla ilgilenmemize izin vermiş, bana tepki göstermek için grevin sonunu beklemişlerdi.[6]

İnsan yaşlandıkça yıllar sanki birbirine karışıyor, ama 1972 senesi belleğimde belirgin bir şekilde yer etmiş. Önceki üç yıl, hastalarımın uyanışları ve takip eden sıkıntılarıyla uğraşarak geçirdiğim, işimin başımdan aşkın olduğu yıllardı. Böyle bir şansın insana hayatta iki kez, hatta belki bir kez bile verilmeyeceğini biliyordum. Olanlar çok kıymetliydi – derinliği, yoğunluğu ve kapsamıyla bu yılları bir şekilde dile getirmem gerektiğini biliyordum ama bilimin nesnelliği ile hastalarımla aramdaki duygudaşlığı, yakınlığı, olanların mucizevi yönünü (ve bazen de trajikliğini) nasıl birleştirip ifade edeceğime karar veremiyordum. 1972 yılı benim için oldukça gerilimli başladı – deneyimlediklerimi düzenleyip organik bir birlik içinde başkalarına sunmanın yolunu bulup bulamayacağımı bilmiyordum.

6 1984 grevinde durum böyle olmayacaktı. Kırk yedi gün boyunca kimsenin grev hattını geçmesine izin verilmedi. Pek çok hasta bunun acısını çekti; geçici çalışanlar ve yöneticiler ellerinden geleni yapsalar da otuz tanesi bakımsızlıktan öldü.

İngiltere benim için hâlâ asıl yuvaydı, ABD'de geçirdiğim on iki yılı uzun bir ziyaret gibi görüyordum. Yazmak için yuvama dönmem gerektiğini hissediyordum. "Yuva" pek çok şey ifade ediyordu benim için: Londra, doğduğum ve şimdi yetmişli yaşlarında olan annemle babamın hâlâ Michael'la birlikte yaşadığı, Mapesbury Caddesi'ndeki evimiz ve küçükken oyun alanım olan Hampstead Heath parkı.

Yaz aylarında izin kullanıp Hampstead Heath'in kenarında bir apartman dairesi kiralamaya karar verdim. Yürüyüş patikalarına, mantarlarla kaplı ormanlara, çok sevdiğim göletlere ve Mapesbury Caddesi'ne yakın olacaktım. Annemle babam haziranda altın evlilik yıldönümlerini kutlayacaklardı ve aile bir araya gelecekti – yalnızca üç ağabeyim ve ben değil, annemle babamın kardeşleri, yeğenlerim ve uzak kuzenlerimiz de toplanacaktı.

Fakat onlara yakın olmak için daha özel bir sebebim vardı: Annem doğuştan iyi bir hikâye anlatıcısıydı. Meslektaşlarına, öğrencilerine, hastalarına, arkadaşlarına tıbbi hikâyeler anlatırdı. Bize –ben ve üç ağabeyim– çocukluğumuzdan beri tıbbi hikâyeler anlatırdı. Bazen karanlık ve korkutucu olabilen hikâyeleri her zaman hastanın cesaretini ve değerini gösteren kişisel ayrıntılarla süslerdi. Babam da tıbbi hikâyeleriyle bizi büyülerdi. Ebeveynlerimin hayatın kaprisleri karşısında duyduğu heyecan, klinik ve anlatısal olanı bir arada barındıran zihniyetleri bize de aynı güçle geçmişti. Yazma güdüm –kurmaca veya şiir yazma değil de gerçekleşmiş olayları kaydetme ve tarif etme isteğim– doğrudan onlardan aldığım bir mirastı.

L-dopa vermeye başladığım postensefalitik hastalarımın uyanışları ve sonradan çektikleri sıkıntılar annemi büyülemişti. Onların hikâyelerini yazmam için ısrar ediyordu; 1972 yazında bana, "Şimdi yaz!" dedi. "Zamanı geldi."

Her sabah Heath'te yürüyüş yapıp yüzüyor, her akşamüstü *Uyanışlar*'daki öyküleri yazıyor ya da dikte ediyordum. Her akşam yürüyerek Frognal'dan Mill Lane'e, oradan Mapesbury Caddesi 37 numaraya gider, son yazdıklarımı anneme okurdum. Çocukken bana sık sık kitap okurdu, Dickens, Trollope, D. H. Lawrence gibi yazarları onun sesinden tanımıştım; şimdiyse o benim kendisine kitap okumamı istiyor, parça parça duyduğu öyküleri anlatısal

biçimde düzenlenmiş halde yeniden duymayı arzuluyordu. Beni dikkatle ve her zaman duygulanarak dinler, diğer yandan gerçeklere duyarlı klinik bilgisini kullanarak keskin eleştirel yorumlarını da esirgemezdi. Dolaylı anlatımıma ve bazen dağılıp giden düşüncelerime karmaşık duygularla müsamaha gösterirdi fakat asıl önem verdiği şey anlattıklarımın kulağa "gerçekçi gelmesi"ydi. Bazen, "Bu, kulağa gerçekçi gelmiyor!" derdi ama zamanla giderek daha sık onaylamaya, "Bu sefer kulağa gerçekçi geliyor, şimdi olmuş" demeye başladı.

Bir anlamda, *Uyanışlar*'ı o yaz birlikte yazdık diyebilirim. Sanki zaman durmuş, bir tür büyüye kapılmış, gündelik hayatın kargaşasından uzaklaşmamızı sağlayan ayrıcalıklı bir mola vermiş, yaratmaya ayrılmış özel bir zaman dilimini birlikte geçirmiştik.

Hampstead Heath'teki apartman dairem, Colin Haycraft'ın Gloucester Crescent'taki ofisine yürüyüş mesafesindeydi. Colin'i 1951'de, Queens'te birinci sınıf öğrencisi olduğum dönemde gördüğümü anımsıyorum. Son sınıf öğrencisiydi – akademisyen cüppesi içinde kısa boylu, enerjik bir figürdü. Tarihçi Gibbon'ı akla getiren bir özgüvene ve tavırlara sahipti ama hareketleri çevik ve hızlıydı, iyi bir duvar tenisi oyuncusu olduğu ve klasik edebiyatı iyi bildiği söylenirdi. Fakat gerçekten tanışmamız için aradan yirmi yıl geçmesi gerekecekti.

Uyanışlar'daki ilk dokuz vaka tarihçesini 1969 yazında yazmıştım ama Faber & Faber bunları reddetmiş, ben de bir kitabı yeniden bitirebileceğimden veya yayımlatabileceğimden kuşkulanmaya başlamıştım.[7] O metinleri bir kenara kaldırmış, sonra kaybetmiştim.

Colin Haycraft'ın Duckworth adlı saygın bir yayınevi vardı, ofisi Jonathan Miller'ın evinin tam karşısındaydı. 1971'de kararsızlığımı gören Jonathan, Colin'e ilk dokuz vaka tarihçesinin kopyasını götürmüştü. Yazdıklarımın bir kopyasının onun elinde olduğunu çoktan unutmuştum.

7 Heinemann'dan Raymond Greene (1971 başında yayımlandığında *Migren* hakkında sıcak bir eleştiri yazmıştı) benden Parkinson hastalığı hakkında "tıpkı" *Migren* gibi bir kitap yazmamı istiyordu. Bu durum hem beni cesaretlendiriyor hem de cesaretimi kırıyordu çünkü kendimi tekrarlamak istemiyordum; başka türlü bir kitap yazmam gerektiğini hissediyordum ama *nasıl* bir kitap olması gerektiği hakkında hiç fikrim yoktu.

Colin vaka tarihçelerini beğendi ve daha fazlasını yazmamı istedi. Heyecanlandım ama korktum da. Colin tatlı tatlı ısrar ediyordu; tereddüt ettiğimi görünce geri çekildi, bekledi ve yeniden hamle yaptı; çok nazikti, çekingenliğimi ve kaygılarımı hassas tavırlarla idare ediyordu. Altı ay boyunca kaçamak cevaplarla oyaladım onu.

Biraz daha itelenmeye ihtiyacım olduğunu hisseden Colin, her zamanki fevri ve içgörülü tavrıyla Jonathan'ın verdiği metinleri dizdirdi. Bunu beni hiç uyarmadan, bana danışmadan temmuz ayında yaptı. Son derece cömert, ayrıca ölçüsüz bir davranıştı –yazmaya devam edeceğimden nasıl emin olabilirdi ki?–, aynı zamanda bir inanç eylemiydi. Dijital dizgi yoktu o zamanlar, dolayısıyla taslağımı düzenletmek için hatırı sayılır bir zahmete girmiş, masraf etmişti. Kitabın gerçekten iyi olduğunu düşündüğüne böylece inandım.

Bir stenograf tuttum kendime: mahzen merdivenlerini aceleyle tırmanırken kayıp düşmüş, başımı alçak kirişlerden birine çarpıp çatlatmıştım, sağ elimle kalem tutamıyordum. Kendimi her gün çalışmaya ve dikte etmeye zorladım – kendimi çalışmaya kaptırdıkça bu görev giderek daha keyifli hale geldi. Dikte etmek yaptığımın tam karşılığı değil aslında. Koltuğa oturuyor, boyun yakalığımı takıyor, notlarıma bakıyor ve öykülerimi daktilografa anlatıyor, o anlattıklarımı kısaltarak yazarken dikkatle yüz ifadesini inceliyordum. Tepkileri benim için çok önemliydi; makineyle değil *onunla* konuşuyordum – bir tür Şehrazat gibiydim. Önceki gün dikte ettirdiklerimi her sabah güzelce daktiloya çekilmiş olarak bana getiriyordu. Ben de bunları akşamları anneme okuyordum.

Daktiloya çekilen metinleri hemen her gün Colin'e gönderiyordum, sonra dikkatle üzerlerinden geçiyorduk. O yaz bir arada dört duvar arasına kapanarak saatler geçirdik. Ancak birbirimize yazdığımız mektuplara bakınca, aramızdaki resmiyeti özenle koruduğumuzu görüyorum; o benim için hep "Bay Haycraft" idi, ben de onun için "Dr. Sacks." 30 Ağustos 1972'de şöyle bir mektup göndermiştim:

> Sevgili Bay Haycraft,
> İlişikte size beş vaka tarihçesi daha gönderiyorum. Şimdiye dek tamamlanan vaka tarihçeleri 240 sayfa tutuyor, yaklaşık 50 ila 60 bin sözcük yazmış olmalıyım... Dört vaka daha eklemeyi düşünüyorum... ama bu konuyu sizin kararınıza bırakacağım tabii...

Tıbbi listeler derlemelerini öykülere çevirmeye çalıştım ama tam anlamıyla başarılı oldum diyemem. Sanat'ın biçimliliği ve Hayat'ın biçimsizliği hakkında doğru söylüyordunuz – belki hepsini birleştiren daha belirgin, net bir tema bulmalıydım, ama duvar halıları gibi karmakarışıklar. Bunlar bir anlamda kaba cevherler, daha sonra başkaları (veya ben) onları düzenleyip daha iyi şekillendirebilir.

En içten sevgilerimle,

Oliver Sacks

Bir hafta sonra şöyle yazıyordum:

Sevgili Bay Haycraft,

Giriş yazısı için günlerce uğraştım... onu ilişikte size gönderiyorum. Doğru anlatımı ancak her türlü beceriksizlikten sonra, bütün yanlış yolları denedikten sonra bulabiliyorum sanırım... Sizinle en kısa sürede yeniden konuşmamız lazım... çünkü her zamanki gibi karmaşayı çözmeme yardım edeceğinizi biliyorum.

1972 yazında, Colin'in Gloucester Crescent'tan komşusu ve BBC'nin haftalık gazetesi *The Listener*'ın editörü Mary-Kay Wilmers, hastalarım ve onların "uyanışları" hakkında bir makale yazmamı rica etti benden. Daha önce makale siparişi almamıştım, *The Listener* da oldukça prestijli bir gazeteydi, dolayısıyla gururlandım ve heyecanlandım: Bütün deneyimin sihrini okurlarla paylaşmak için ilk fırsatımdı bu. Nöroloji dergilerinden gelen tenkitçi ret cevaplarının aksine, ilk kez yazmam isteniyordu benden, uzun zamandır biriktirdiğim, büyüttüğüm, içimde tuttuğum deneyimi tamamıyla ve özgürce paylaşma fırsatı buluyordum.

Ertesi sabah makaleyi bir oturuşta yazdım ve Mary-Kay'e gönderdim. Ama akşamüstü kuşkularım canlandı ve onu telefonla arayıp daha iyi bir iş çıkarabileceğimi düşündüğümü söyledim. Gönderdiğim makalenin iyi olduğunu söyledi, ama yapacağım ekleme ya da çıkarmaları okumaktan memnuniyet duyacaktı. "Bence gözden geçirmenize gerek yok gerçi" dedi ısrarla. "Anlatımınız berrak, rahatça akıyor – olduğu haliyle yayımlamaktan mutluluk duyarız."

Ancak ben söylemek istediğim her şeyi dile getiremediğimi hissediyordum; ilk yazıyı gözden geçirmek yerine yeni bir maka-

le yazdım, bu kez yaklaşımım tamamen farklıydı. Mary-Kay bu yazıdan da çok memnundu; ikisini de oldukları gibi yayımlayabileceğini söyledi.

Ertesi sabah yine memnuniyetsizlik hissedip makalemi üçüncü kez yeniden yazdım, akşamüstü ise dördüncü kez. Bir hafta içinde Mary-Kay'e tam dokuz taslak gönderdim. İskoçya'ya gitmesi gerektiğini, yazıları bir şekilde birleştirmeye çalışacağını söyledi. Birkaç gün sonra döndüğünde, yazıları birleştirmenin imkansız olduğunu belirtti; her birinin karakteri farklıydı, farklı bakış açılarıyla yazılmışlardı. Paralel versiyonlar değillerdi, birbirlerini "dikey" olarak kesiyorlardı. İçlerinden birini seçmem gerekiyordu. Bunu ben yapamazsam o yapacaktı. Sonunda yedinci (yoksa altıncı mıydı?) versiyonu seçti ve 26 Ekim 1972'de *The Listener*'da yayımlanan makale bu oldu.

• • •

Düşüncelerimi, yazma eylemi aracılığıyla, *yazarken* keşfettiğimi düşünüyorum. Arada bir tek denemede kusursuz bir yazı kaleme aldığım oluyor ama yazdıklarımın genellikle sıkı bir düzenlemeden ve editörlük çalışmasından geçmesi gerekiyor çünkü aynı düşünceyi birkaç farklı şekilde ifade edebiliyorum. Cümlenin ortasında esas düşünceyle biraz alakalı düşüncelere ve çağrışımlara kapılabiliyorum, bu da parantezler açmama, yan tümceler kullanmama, paragraf uzunluğunda cümleler yazmama yol açıyor. Altı tanesi bana daha iyi geliyorsa tek sıfatla yetinmiyorum hiç. Gerçekliğin yoğunluğu aklımdan hiç çıkmıyor ve onu (Clifford Geertz'in deyişiyle) "kalın bir tasvirle" yakalamaya çalışıyorum. Bunların hepsi organizasyon sorunlarına yol açıyor. Zihnimde hızla akan düşünceler bazen beni sarhoş ediyor ve onları doğru sıralamayla kâğıda aktaramayacak kadar sabırsızım. Ancak yazarken yaratıcı coşku kadar sakinliğe, itidale de ihtiyaç var.

Mary-Kay gibi Colin'in de pek çok farklı versiyondan birini seçmesi, kimi zaman aşırıya kaçabilen anlatımımı dizginlemesi, bir devamlılık yaratması gerekiyordu. Bazen paragraflardan birini işaret edip "Bu buraya uymamış" der, sonra sayfayı çevirip "*Burada* olması gerekiyor" diye eklerdi. O bunu söyler söylemez

haklı olduğunu anlardım ama –gizemli bir şekilde– kendiliğimden göremezdim işaret ettiği noktayı.

Colin'in bu dönemde tek yapması gereken, karmaşayı düzenlemek değildi; yazamadığım zaman bana duygusal açıdan destek olması, ilk heyecanım geçtikten sonra ruh halim durgunlaştığında ve özgüvenimi yitirdiğimde kendime gelmemi sağlaması da gerekiyordu.

19 Eylül 1972

Sevgili Bay Haycraft,

Anladığım kadarıyla kişinin tek yapabildiğinin anlamsız daireler çizmek olduğu şu kuru, ölü, depresif dönemlerden birindeyim. Kahrolası şeyi bitirmek için üç gün oturup güzelce çalışmam yeterli olacak gibi ama şu anda bunu yapabilecek miyim bilemiyorum.

Öyle huzursuz, suçlulukla dolu bir ruh halindeyim ki, *Uyanışlar*'da hastalarımdan birinin veya hastanenin tanınması ihtimalini düşünmek bile istemiyorum – belki kitabı bitirmeme engel olan şeylerden biri de budur.

ABD'de İşçi Bayramı geçmiş, herkes işinin başına dönmüştü, benim de New York'taki gündelik hayatın karmaşasına dönmem gerekiyordu. On bir vaka tarihçesi daha bitirmiştim ama kitabı nasıl bitireceğimi bilmiyordum.

1969'dan beri yaşadığım, Beth Abraham'ın yanı başındaki apartman dairesine döndüm ama sonraki ay hastane müdürü aniden daireyi boşaltmam gerektiğini söyledi; hasta ve yaşlı annesi için daireye ihtiyacı vardı. İhtiyacını gayet iyi anladığımı ama apartman dairesinin nöbetçi hekimlere ayrılmış olduğunu ve bundan ötürü son üç buçuk yıldır orada yaşadığımı söyledim. Yanıtım hastane müdürünü rahatsız etti ve sinirlendirdi, otoritesini sorguladığım için hem apartmandan hem hastaneden ayrılabileceğimi söyledi. Böylelikle bir anda işimden, gelirimden, hastalarımdan ve kalacak yerimden oldum. (Fakat 1975 yılında Beth Abraham'a girmem resmi olarak yasaklanana dek hastalarımı gayri resmi biçimde ziyaret etmeyi sürdürdüm.)

Piyanom da dahil olmak üzere eşyalarımla doldurduğum apartman dairesi boşalınca kasvetli görünüyordu – 13 Kasım'da boş

apartman dairesinin ortasında dururken ağabeyim David'den gelen telefonla annemin öldüğünü öğrendim: İsrail'e yaptığı bir yolculuk sırasında kalp krizi geçirmiş ve Necef Çölü'nde yürürken ölmüştü.

İlk uçakla İngiltere'ye gittim ve annemin tabutunu cenazede ağabeylerimle birlikte taşıdım. Şiva matemine katılıp katılmama konusunda çok düşündüm. Yedi gün boyunca yas tutan diğer yakınlarımla birlikte alçak bir taburede oturup sürekli yeni insanları görmeye, ölen annem hakkında sürekli konuşmaya dayanabilir miydim bilmiyorum. Ancak tek başımayken annemin ölümüyle yıkılmış hissettiğimden, duyguları ve anıları bu şekilde kesintisiz paylaşmanın derin, önemli ve olumlu bir deneyim olduğunu anladım.

Altı ay önce, apartman dairemdeki mahzen merdivenlerinden hızla çıkarken başımı alçak kirişlerden birine çarpıp boynumu incitmiş, Columbia'daki Dr. Margaret Seiden'e gitmiştim. Beni muayene ettikten sonra, annemin "Miss Landau" olup olmadığını sormuştu. Evet dediğim zaman, kendisinin annemin öğrencisi olduğunu anlatmıştı. O dönemde maddi durumu çok kötüydü ve annem onun tıp okulu masraflarını karşılamıştı. Annemin cenazesinde eski öğrencileriyle tanışınca, birçoğuna nasıl yardım ettiğini, bazen bütün okul masraflarını karşıladığını öğrendim. Annem, ihtiyacı olan öğrencileri için yaptıklarını bana (belki de hiç kimseye) anlatmamıştı. Onun tutumlu, hatta eli sıkı biri olduğunu düşünmüştüm hep, ne kadar cömert olduğunu hiç bilmiyordum. Hakkında bilmediğim ne çok şey olduğunu ancak ölümünden sonra anladım.

Annemin ağabeyi Dave Dayım (ona Tungsten Dayı derdik, küçükken beni kimyayla tanıştıran da oydu) annemin gençlik günlerinden pek çok hikâye anlattı – bu hikâyeler beni büyüledi, rahatlattı, bazen güldürdü. Haftanın sonuna doğru, "İngiltere'ye dönünce bana gel de uzun uzun konuşalım" dedi dayım. "Annenin çocukluğunu hatırlayan tek kişi benim artık."[8]

8 Birkaç ay sonra Londra'ya döndüğümde, ne yazık ki Dave Dayım da ölümcül hastaydı. Onu hastane odasında ziyaret ettim ama uzun uzadıya konuşamayacak kadar bitkindi. Hayatımda önemli bir yeri olan, çocukluğumda bana akıl hocalığı yapan dayıma ne yazık ki böyle veda etmek zorunda kaldım ve annemin çocukluk hikâyelerini hiç dinleyemedim.

Annemin hastaları ve öğrencileriyle tanışmak, onu hayat dolu, esprili, sevgi dolu biri olarak hatırladıklarını görmek beni çok duygulandırdı – annemi onların gördüğü gibi gördüm; iyi bir hekim, öğretmen ve hikâyeci olarak. Annemden söz ettiklerinde kendi hekim, öğretmen ve hikâyeci kimliğimi hatırladım ve bunun bizi yakınlaştırdığını, ilişkimize yeni bir boyut kattığını fark ettim. *Uyanışlar*'ı onun hatırına tamamlamam gerekiyordu. Yas haftası boyunca tuhaf bir huzur ve itidal hissi uyandı içimde; gerçekten önemli olan şeyler ön plana çıktı, hayatın ve ölümün mecazi boyutlarını giderek daha da kuvvetle duyumsadım.

Annemin ölümü hayatımdaki en yıkıcı kayıptı – sahip olduğum en derin ve belki de bir anlamda en gerçek ilişkiyi kaybetmiştim. Sıradan bir şeyler okumaya tahammül edemiyordum; her gece nihayet yatağıma çekildiğimde ancak Kitab-ı Mukaddes ya da John Donne'ın *Dualar*'ıyla avunabiliyordum.

Resmi yas süresi bitince, Londra'da kalıp yazmaya döndüm – aklımda annemin hayatı ve ölümüyle Donne'ın *Dualar*'ı vardı. Bu ruh haliyle, *Uyanışlar*'ın daha sonraki, daha mecazi bölümlerini, önceden hiç bilmediğim bir duyguyla ve sesle yazdım.

• • •

Colin, inişli çıkışlı ruh hallerimi çözüp yatıştırdı ve kitabın ayrıntılı, dolambaçlı, bazen labirentvari giriş çıkışlarını düzenledi, böylece aralık ayında kitap nihayet bitti. Mapesbury'deki boş, annesiz eve tahammül edemiyordum. Yazarak geçirdiğim son ay boyunca Old Piano Factory'deki Duckworth ofisinde kalmıştım ama akşamları babam ve Lennie'yle yemek yemek için eve dönüyordum (annemin ölümünden sonra psikozun yaklaştığını hisseden Michael kendini hastaneye yatırtmıştı). Colin bana Duckworth'te küçük bir oda verdi. Bu dönemde, yazdıklarımı silip yeniden yazma ve düzeltme isteğim çok güçlü olduğundan, her sayfayı yazar yazmaz kapının altından dışarı atmam konusunda anlaştık. Bana sunduğu tek şey eleştirel becerisi değildi – çok ihtiyaç duyduğum sığınağı ve desteği, son olarak yuvayı da önüme bırakmıştı.

Aralık ayında kitabı yazmayı bitirmiştim.[9] Son sayfayı Colin'e

9 Annemin ölümü ve *Uyanışlar*'ın (kitabın hâlâ adı yoktu) tamamlanmasıyla birlik-

teslim etmiştim ve şimdi New York'a dönme zamanı gelmişti. Kitabı tamamladığımı düşünüyordum, taksiye atlayıp havaalanına dönme zamanı gelmişti. Derken, takside, çok önemli bir noktayı atladığımı fark ettim – bütün yapıyı çökertebilecek bir şeyi unutmuştum. Bu noktayı aceleyle not ettim ve iki ay süren dipnot hazırlama dönemi böylece başlamış oldu. Faks makinesi henüz icat olmamıştı ama 1973 Şubatına kadar geçen süre içinde Colin'e ekspres postayla dört yüzden fazla dipnot göndermiştim.

Lennie, Colin'le bağlantı halindeydi ve ondan, kitabın metnini hâlâ "kurcaladığımı" ve New York'tan dipnotlar gönderdiğimi öğrenince beni sertçe ikaz etti: "*Yapma, artık yapma,* metinle oynama, başka dipnotlar ekleme!" diye yazdı.

Colin'in yorumu başkaydı: "Dipnotların hepsi ilginç ama toplamda kitabın üç katı uzunluktalar, onu ağırlaştıracaklar." Bir düzine dipnottan fazlasını kullanmamam gerektiğini söyledi.

"Tamam" dedim. "Sen seç."

Ama (bilgeliğini göstererek), "Olmaz" dedi bana. "Sen seçmelisin, yoksa yaptığım seçimler yüzünden bana kızacaksın."

Böylece kitabın ilk baskısı yalnızca bir düzine dipnotla yayımlandı. Lennie ile Colin bir olup *Uyanışlar*'ı benim abartılı yüklerimden kurtarmışlardı.

1973 başında *Uyanışlar*'ın prova baskısını gördüğümde çok mutlu oldum. Birkaç hafta sonra ikinci prova baskısı da geldi ama Colin bunları bana göstermedi çünkü sayısız değişiklik ve ekleme yapacağımdan, baskı tarihini geciktireceğimden korkuyordu.

Gerçi birkaç ay sonra kitabın basım tarihini erteleyip bazı bölümleri *The Sunday Times*'da yayımlatmamızı öneren kendisi oldu ama ben buna kesinlikle karşıydım çünkü kitabın temmuzda doğum günümde ya da ondan önce yayımlanmasını istiyordum. Kırk

---

te, içimde Ibsen oyunlarını okuma ve seyretme isteği belirdi. Ibsen beni çağırıyor, halimi anlıyordu, tahammül edebildiğim tek ses onunkisiydi.

New York'a dönünce, bulabildiğim her Ibsen oyununa gittim ama en çok izlemek istediğim oyunu bir türlü izleyemedim: *Biz Ölüler Uyandığımızda.* Sonunda, ocak ayının ortasında, kuzey Massachusetts'te küçük bir tiyatroda sahnelendiğini öğrendim ve arabaya atlayıp oyunu görmeye gittim; hava çok kötüydü, dar yollar tehlikeliydi. Performans harika değildi belki ama vicdan azabı çeken sanatçı Rubek'le kendimi özdeşleştirdim. O anda, kitabımın adını *Uyanışlar* koymaya karar verdim.

yaşıma basacaktım ve şunu diyebilmek istiyordum: "Kırk yaşında olabilirim, gençliğimi yitirdim ama en azından bir şey yaptım, bu kitabı yazdım." Colin mantıksız davrandığımı düşünüyordu ama ruh halimi anlayınca, kitabın kararlaştırdığımız gibi haziranda yayımlanmasında bir sakınca olmadığına karar verdi. (Daha sonra, Gibbon'ın da *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*'nin son cildinin doğum gününde yayımlanması için uğraştığını anımsayacaktı.)

Mezun olduktan sonra Oxford'da kaldığım dönemde ve okulumu ziyaret ettiğim 1950'li yıllarda arada bir W. H. Auden'ı görürdüm. Oxford'da ziyaretçi şiir profesörü olarak bulunuyordu ve orada olduğu zamanlarda her sabah Kafe Cadena'ya gidip yanına uğrayan herkesle sohbet ediyordu. Oldukça arkadaş canlısıydı ama ben ona yaklaşamayacak kadar utangaçtım. Fakat 1967'de, New York'ta bir kokteylde tanıştık.

Beni evine davet etti, arada bir çay içmek için St. Mark's Place'teki apartman dairesine uğramaya başladım. Çay saati onu görmek için en uygun zamandı çünkü günlük işlerini bitirmiş, akşam saatlerinde hep yaptığı gibi içmeye başlamamış olurdu. Çok içki içiyordu ama sık sık alkolik değil, ayyaş olduğunu söylerdi. Ona bir keresinde aradaki farkı sordum. "Alkolik birkaç kadehten sonra karakter değiştirir" dedi. "Fakat ayyaş istediği kadar içebilir. Ben ayyaşım." Çok içtiğine kuşku yoktu; akşam yemeğinde, kendi evinde de olsa başka yerde de olsa 21:30'da masadan kalkar, masadaki bütün şişeleri yanında götürürdü. Ancak ne kadar içerse içsin ertesi gün sabah altıda kalkıp işinin başına geçerdi. (Bizi tanıştıran ortak arkadaşımız Orlan Fox, onun tanıdığı en çalışkan insan olduğunu söylerdi.)

Wystan da benim gibi, tıpçılarla dolu bir evde büyümüştü. Babası George Auden, Birmingham'da hekimdi ve büyük letarjik ensefalit salgını sırasında ordu hekimi olarak görev yapmıştı. (Dr. Auden özellikle hastalığın çocukların karakterini nasıl değiştirdiğiyle ilgilenmiş, bu konuda çeşitli makaleler yayımlamıştı.) Wystan tıptan söz etmeyi çok seviyordu ve hekimlere zaafı vardı. (*Vaftiz Oğula Mektup* kitabında, biri bana olmak üzere, hekimlere adanmış

dört şiir vardır.) Bu yönünü bildiğimden, 1969'da Wystan'ı Beth Abraham'a, postensefalitik hastalarımı ziyaret etmeye davet ettim. (Daha sonra "Yaşlı İnsanlar Evi" adlı bir şiir yazdı ama şiirin Beth Abraham mı yoksa başka bir yer hakkında mı olduğunu hiçbir zaman öğrenemedim.)

1971'de *Migren* hakkında harika bir eleştiri yazmıştı – yazısı beni çok heyecanlandırmıştı. *Uyanışlar*'ı yazdığım sürede eleştirel açıdan da bana çok faydası dokundu. Özellikle şu sözlerini hiç unutmuyorum: "Klinik anlatının ötesine geçmen gerekecek... Eğretilemeler kullan, gizemli ol, neye ihtiyacın varsa o ol."

• • •

1972 başında, Wystan ABD'den ayrılıp geri kalan günlerini İngiltere ve Avusturya'da geçirmeye karar verdi. Kış mevsiminin başı onun için özellikle zorlu geçti – hastalık ve yalnızlık hissi birbirine karıştı, uzun zamandır yaşadığı ve derinden sevdiği ABD'den ayrılma kararı yüzünden kendisiyle çatıştı.

Bu duygudan kurtulması gerçek anlamda ilk kez doğum günü 21 Şubat'ta gerçekleşti. Wystan doğum günlerini ve her türlü kutlamayı pek severdi, bu seferki doğum günü özellikle önemli ve hareketliydi. Altmış beş yaşındaydı, ABD'deki son doğum günüydü. Yayıncısı onun için özel bir doğum günü partisi düzenlemişti, çevresinde yeni eski pek çok dostu vardı (Hannah Arendt'in yanında oturduğunu anımsıyorum). Wystan'ın kişiliğinin zenginliğini, her türden insanla arkadaşlık kurabilme dehasını ancak o zaman, o olağanüstü toplantıda anladım. Arkadaşlarının arasında mutluluk içinde, evindeymiş gibi rahat oturuyordu. Veya bana öyle geliyordu: Onu daha mutlu görmemiştim hiç. Ancak mutluluğuna bir tür günbatımı, bir tür veda hissi de karışıyordu.

Wystan Amerika'dan ayrılmadan hemen önce, Orlan Fox ve ben kitaplarını düzenleyip toparlamasına yardım ediyorduk. Zorlu bir görevdi. Saatlerce kitap taşıyıp ter döktükten sonra bir bira molası verdik ve bir süre hiç konuşmadan oturduk. Az sonra Wystan ayağa kalkıp bana şöyle dedi: "Bir kitap al, istediğin kitabı al, ne istiyorsan al." Duraksadı, kalakaldığımı görünce, "O zaman ben karar veririm" dedi. "Bunlar en sevdiğim kitaplarım – en sevdiklerimden ikisi, en azından!"

Bana kendi *Sihirli Flüt* librettosunu ve Goethe'nin mektuplarının oldukça eski ve yıpranmış bir baskısını uzattı, ikinci cildi komodinin üzerinden almıştı. Goethe'nin mektuplarının sayfaları karalamalarla, notlarla, yorumlarla doluydu.[10]

O haftanın sonunda –15 Nisan 1972, Cumartesi– Orlan ile ben Wystan'ı havaalanına götürdük. Üç saat erken gelmiştik çünkü Wystan saplantı ölçüsünde dakikti ve bineceği treni ya da uçağı kaçırma düşüncesi onu dehşete düşürürdü. (Sürekli gördüğü bir rüyayı anlatmıştı bana bir keresinde: Bir trene yetişmek için endişeyle koşuşturuyormuş; hayatı, her şeyi, bu treni yakalamasına bağlıymış. Birer birer karşısına çıkan engeller sessiz ama dehşetli bir paniğe kapılmasına neden oluyormuş. Sonra, birdenbire, geç kaldığını, treni kaçırdığını fark ediyormuş – ama hiç önemi yokmuş bunun. Bu noktada her seferinde mutluluğu andıran bir rahatlamayla dolar, boşalır ve yüzünde bir gülümsemeyle uyanırmış.)

Erkenden havaalanına varıp saatlerce, uzun uzun sohbet ettik. Bütün söylediklerimizin aynı noktaya ulaştığını sonradan, o gittikten sonra anladım. Sohbetimizin odağında vedalaşma vardı – bize, ABD'de geçirdiği, hayatının yarısına denk gelen otuz üç yıla veda ediyordu (kendini şaka yollu, transatlantik Goethe diye nitelendirirdi). Uçağa gidişinden hemen önce, hiç tanımadığımız biri yanımıza gelip kekeleyerek şöyle dedi: "Siz Bay Auden olmalısınız... Ülkemizde bulunmanızdan şeref duyduk, efendim. Kıymetli bir misafirimiz ve... dostumuz olarak yeniden gelmenizi her zaman isteriz." Wystan'a elini uzatıp "Hoşçakalın, Bay Auden, Tanrı sizi korusun!" dedi. Wystan uzatılan eli samimiyetle sıktı. Duygulanmış, gözleri yaşlarla dolmuştu. Ona dönüp bu tür karşılaşmaların sık sık gerçekleşip gerçekleşmediğini sordum.

"Sık sık oluyor, evet," dedi, "ama asla sıradan değiller. Aramızdaki şey gerçek sevgi." Kibar yabancı sessizce uzaklaşırken, Wystan'a dünya hakkında ne düşündüğünü sordum – dünya ona göre çok küçük bir yer miydi, çok büyük bir yer mi?

10 Müzik setini ve plaklarını New York'ta bırakmış, onlara "göz kulak olmamı" istemişti benden. Plakların hepsini sakladım ve yıllar boyunca dinledim ama hoparlörün tüplerini değiştirmek gittikçe zorlaşıyordu. 2000 yılında onları New York Halk Kütüphanesi'ndeki Auden arşivine bağışladım.

"İkisi de değil" dedi. "Ne büyük ne küçük. Samimi, sıcak bir yer." Alçak sesle ekledi: "Yuva gibi."

Başka bir şey söylemedi, söylenecek bir şey yoktu. Hoparlörlerden gelen resmi ses uçağa çağrı yaptı, Wystan aceleyle uçağa biniş kapısına gitti. Kapıda dönüp ikimizi de öptü – bir vaftiz babanın vaftiz oğullarına verdiği kutsama ve veda öpücüğüydü. Birden gözüme çok yaşlı, çok narin göründü ama gotik bir katedral gibi resmi ve soyluydu.

• • •

1973 Şubatında İngiltere'deydim, Christ Church'te oturan Wystan'ı görmek için Oxford'a gittim. Ona *Uyanışlar*'ın prova baskısını vermek istiyordum (bunları kendisi istemişti, hatta Colin ve Len Teyzem hariç prova baskısını gören tek kişiydi). Hava çok güzeldi, istasyondan taksiye binmek yerine yürümeye karar verdim. Biraz geç kaldım. Wystan'ı gördüğümde, saatini havada sallıyordu. "On yedi dakika geciktin" dedi.

Scientific American'da yayımlanan ve onu çok heyecanlandıran bir makaleyi, Gunther Stent'in "Bilimsel Keşifte Prematürlük ve Benzersizlik" adlı makalesini tartışarak epey zaman geçirdik. Auden, Stent'e bir yanıt yazmış, bilim ve sanatın entelektüel tarihini kıyaslamıştı (1973 Şubat sayısında yayımlandı yazısı).

New York'a dönünce ondan bir mektup aldım. 21 Şubat tarihini atmış, "doğum günüm" notunu eklemişti mektuba. Kısa mektup çok tatlıydı:

> Sevgili Oliver,
> Güzel mektubun için çok teşekkürler. *Uyanışlar*'ı okudum ve bir başyapıt olduğunu düşünüyorum. Tebrikler. Bir tek yorumum var: Sıradan insanların da kitabı okumasını istiyorsan kullandığın teknik terimleri açıklayan bir sözlükçe eklemen yerinde olur.
> Sevgiler,
> Wystan

Auden'ın mektubunu alınca ağladım. Yüzeysel övgülere veya pohpohlayıcı sözcüklere meraklı olmayan büyük yazar, kitabımı "başyapıt" diye nitelendirmişti. Peki bu tamamen "edebi" bir yargı

mıydı? *Uyanışlar*'ın *bilimsel* açıdan değerli olduğunu söylemek mümkün müydü? Öyle olduğunu umuyordum.

Bahar ortasında Wystan bana yeniden yazdı, kalbinin "biraz hareketli" olduğunu, Avusturya'da Chester Kallman'la paylaştığı eve gelip onu ziyaret edeceğimi umduğunu söylüyordu. Ama nedense bir türlü gidemedim ve o yaz onu ziyaret etmediğim için sonradan çok pişman oldum, çünkü 29 Eylül'de öldü.

28 Haziran 1973'te (*Uyanışlar*'ın yayımlandığı gün), *The Listener*'da kitabım hakkında Richard Gregory imzalı harika bir eleştiri yayımlandı. Aynı sayıda, Luria hakkında yazdığım makale de vardı (*Dünyası Parçalanmış Adam* hakkında bir inceleme yazısı yazmam ve Luria'nın eserleri hakkında görüş bildirmem istenmişti). Ertesi ay Luria'dan mektup alınca çok sevindim.

Daha sonra, henüz on dokuz yaşında tumturaklı isimli Kazan Psikanaliz Derneği'ni kurduğunda Freud'dan aldığı mektubu anlatacaktı bana (Freud, mektubu gönderirken bir yeniyetmeye yazdığını bilmiyordu). Luria, Freud'dan mektup aldığı için olağanüstü heyecanlanmıştı, ben de Luria'dan gelen mektup konusunda aynısını hissediyordum.

Luria, yazdığım makale için bana teşekkür ediyor ve öne sürdüğüm bütün iddiaları ele alıyor, neden ve nasıl yanıldığımı nazikçe ama kesin ifadelerle açıklıyordu.[11]

Birkaç gün sonra Luria'dan bir mektup daha aldım. Richard ona *Uyanışlar*'ı göndermişti:

> Sevgili Dostum Sacks,
>
> *Uyanışlar*'ı aldım, büyük bir keyifle okudum. Doğru dürüst vaka tarihçelerinin tıpta, özellikle nöroloji ve psikiyatri alanında önemli bir rolü olduğunun farkındaydım, buna hiç kuşkum yoktu. On dokuzuncu yüzyılda yaşayan büyük nörologlar ve psikiyatrların sahip olduğu

11 Mektubunun sonunda başka bir tonda yazmaya başlayarak Pavlov'la nasıl tanıştığını anlatmıştı: Yaşlı adam (Pavlov o dönemde seksenli yaşlarındaydı), Musa gibi haşmetle Luria'nın kitabını ortadan ikiye yırtmış, parçaları ayaklarının dibine attıktan sonra "Kendine bilim adamı mı diyorsun!" diye haykırmıştı. Bu şaşırtıcı olayı, hem komik hem korkunç yönlerini vurgulayarak canlılıkla tasvir etmişti Luria.

bu beceri ne yazık ki kayboldu artık, belki de mekanik ve elektrikli cihazlar karakter incelemesinin yerini aldı. Güzel kitabın, klinik vaka incelemeleri geleneğinin başarıyla canlandırılabileceğini ve önemini kanıtlıyor. Bu harika kitap için çok teşekkürler!

A. R. Luria

Luria'yı nöropsikolojinin kurucusu, "romantik bilimin" öncülü olarak görüyor, ona büyük saygı duyuyordum. Mektubu bana sevinç verdi, eksikliğini çektiğim entelektüel güvenceyi kazandırdı.

9 Temmuz 1973 kırkıncı doğum günümdü. Londra'daydım, *Uyanışlar* yeni yayımlanmıştı ve kutlamak için Hampstead Heath'teki göletlerden birinde, babamın beni birkaç aylıkken batırıp çıkardığı gölette yüzüyordum.

Yüzerek şamandıralardan birinin yanına gittim, şamandıraya tutunup manzarayı seyretmeye başladım – yüzmek için gerçekten güzel bir yerdi. Birden birisi bacaklarımdan tutup dibe çekti beni. Çılgınca debelendim, şakacı su yüzüne çıktı. Hınzır bir gülümsemeyle bana bakan yakışıklı bir genç adamdı.

Ben de ona gülümsedim, konuşmaya başladık. Harvard'da öğrenci olduğunu söyledi, İngiltere'ye ilk kez geliyordu. Özellikle Londra'yı çok sevmişti, her gün şehrin "görülecek yerlerini" dolaşıyor, her akşam konserlere ve tiyatro oyunlarına gidiyordu. Geceleri kendini yalnız hissettiğini söyledi. Bir hafta sonra ABD'ye dönecekti. Şu an şehir dışında olan bir arkadaşının dairesinde kalıyordu. Akşam onu ziyaret etmek ister miydim?

Her zamanki ketlenmişliklerimden ve korkularımdan sıyrılıp mutlulukla evet dedim – bu kadar yakışıklı olduğu için, ilk adımı attığı için, açıksözlü ve dürüst, ayrıca mutlu olduğu için sevinmiştim. Doğum günümdü ve onu, karşılaşmamızı kusursuz doğum günü hediyesi olarak kabul ediyordum.

Dairesine gittik, seviştik, yemek yedik, akşamüstü Tate'e, gece Wigmore Hall'a gittik ve sonunda yatağa döndük.

ABD'ye dönüşünden önce birlikte nefis bir hafta geçirdik – günlerimiz dopdolu, gecelerimiz samimiydi; mutlu, neşeli, sevgi dolu bir haftaydı. Derin, acı verici duygular yoktu; birbirimizden

hoşlanmış, birlikte vakit geçirmekten keyif almış, acı çekmeden, vaatler sıralamadan zamanı gelince ayrılmıştık.

Geleceği göremediğim için şanslıydım çünkü bu tatlı doğum günü kaçamağından sonra otuz beş yıl boyunca kimseyle sevişemeyeceğimden haberim yoktu.[12]

1970'lerin başında, postensefalitik hastalarım ve L-dopa'ya verdikleri tepkilerle ilgili dört mektubum *The Lancet*'ta yayımlanmıştı. Bu mektupları yalnızca hekimlerin okuduğunu sandığımdan, hastam Rose R.'nin kız kardeşi elinde mektuplarımdan birini yayımlayan *New York Daily News*'la karşıma dikilince çok şaşırdım.

"Bir hekimin daha ağzı sıkı davranması gerekmez mi?" diye sordu, gazeteyi yüzüme doğru sallayarak. Tarif ettiğim hastayı yalnızca yakın bir akrabası veya arkadaşı tanıyabilirdi, ama ben de Rose R.'nin kız kardeşi kadar şaşırmıştım. *The Lancet*'ın makalemi bir haber ajansına göndereceği hiç aklıma gelmemişti. Mesleki yazıları çok kısıtlı bir kesimin okuduğunu sanıyordum, genel okur kitlesinin bu yazılara ulaşabileceği hiç aklıma gelmemişti.

1960'larda, *Neurology* ve *Acta Neuropathologica* gibi dergilere nispeten daha teknik pek çok yazı göndermiştim, hiçbiri haber ajanslarına sızmamıştı. Fakat şimdi, hastalarımın "uyanışlarını" anlatarak çok daha geniş bir alana adım atmıştım – yeni, belirsiz ve hassas bir bölgeye giriyordum, neyin söylenebileceğini, neyin söylenemeyeceğini öğreniyordum.

Toplumun dışına itildiklerini, bir köşeye kapatıldıklarını, unutulduklarını hisseden, hikâyelerinin anlatılmasını isteyen hastalarımın desteği ve izni olmadan *Uyanışlar*'ı tabii ki yazamazdım.

---

12 2007'de, Columbia nöroloji kürsüsünde beş yıllığına öğretmenlik yapmak için başvururken, tıbbi geçmişimle ilgili bir form doldurmam gerekti. Arkadaşım ve asistanım Kate yanımdaydı. Formu doldurmama yardımcı olan hemşire, "Size sormam gereken özel bir şey var. Bayan Edgar'ın odadan çıkmasını ister misiniz?" diye sordu.

"Gerek yok" dedim. "Her şeyimi bilir kendisi." Bana cinsel hayatımla ilgili sorular soracağını tahmin ettiğimden, sorusunu beklemeden açıklama yaptım: "Otuz beş yıldır kimseyle cinsel birlikteliğim olmadı."

"Ah, ne yazık!" dedi hemşire. "Bu konuda bir şeyler yapmamız gerekecek!" Hep birlikte güldük. Sonra, bana cinsel hayatımı değil, sosyal güvenlik numaramı sormak istediğini söyledi.

Ama *Daily News* olayından sonra, *Uyanışlar*'ı ABD'de yayımlamakta tereddüt ediyordum. Fakat hastalarımdan biri İngiliz baskısından haberdar olup Colin'e yazmış, o da kitabın bir kopyasını hastama göndermişti. Böylece kitap ortaya çıktı.

• • •

Hem genel eleştirmenlerden hem tıp eleştirmelerinden iyi yorumlar alan *Migren*'in aksine, *Uyanışlar* tuhaf bir şekilde karşılandı. Basında çok olumlu eleştiriler çıktı. Hatta, saygın bir "yaratıcı edebiyat" ödülü olan 1974 Hawthornden Ödülü'nü aldı. (Robert Graves ve Graham Greene gibi yazarlarla aynı ödülü kazanmak beni çok sevindirmişti – çocukken hayran olduğum *Kayıp Ufuk*'un yazarı James Hilton'dan söz etmiyorum bile.)

Fakat meslektaşlarımdan hiç ses çıkmadı. Tıp dergileri kitabımı incelemedi. Sonunda, 1974 ocağında, oldukça kısa ömürlü bir dergi olan *The British Clinical Journal*'ın editörü, İngiltere'de o yıl gerçekleşen en tuhaf iki olayın *Uyanışlar*'ın yayımlanması ve tıp çevrelerinden iyi kötü hiç tepki almaması olduğunu yazdı. Buna, mesleğin "tuhaf dilsizliği" diyordu.[13]

Yine de kitabım beş önemli yazar tarafından Yılın Kitabı ilan edildi ve 1973'ün aralık ayında Colin kitap için vereceği partiyi yeni yıl partisiyle birleştirdi. Partiye, adlarını duyup hayran olduğum ama tanışmadığım pek çok kişi gelmişti. Bir yıldır annemin yasını tutan babam da partiye geldi ve kitabımın yayımlanması konusunda çok endişelenmiş olmasına rağmen seçkin konukları görünce rahatladı. Ben kendimi kaybolmuş, unutulmuş hissetmeye alışmıştım, oysa şimdi cesur ve güvenli hissediyordum. Jonathan Miller da partideydi; bana, "Artık ünlüsün" dedi.

Bunun ne anlama geldiğini bilmiyordum; daha önce kimse böyle bir şey söylememişti bana.

• • •

13 Postensefalitik hastalarımda gözlemlediğim tuhaf, düzensiz belirtilerin L-dopa kullanan sıradan Parkinson hastalarında da gözlemlenmesi için aradan yıllar geçmesi gerekecekti. Daha sağlam sinir sistemleri olan bu hastalarda ilacın etkileri yıllar sonra ortaya çıkıyordu (oysa postensefalitik hastalar belirtileri birkaç hafta veya ay içinde sergilemeye başlıyorlardı).

İngiltere'de yayımlanan bir eleştiri, çoğu açıdan olumlu olmasına rağmen sinirimi bozmuştu. Hastalarıma ve Beth Abraham hastanesine takma isimler vermiştim kitabımda elbette. Hastaneye Mount Carmel demiş, Hudson kenarındaki hayali Bexley köyünde olduğunu yazmıştım. Bu eleştirmen şöyle bir açıklama yapıyordu yazısında: "Bu, olağanüstü bir kitap, özellikle de Sacks'ın hayali hastaları, var olmayan bir hastaneyi, var olmayan bir hastalığı anlattığı göz önünde bulundurulunca – zira 1920'lerde dünya çapında bir uyku hastalığı salgını hiç olmadı." Bu eleştiriyi paylaştığım hastalarım, "*Bizi herkese göster*, yoksa kimse kitapta anlatılanlara inanmayacak" dediler.

Böylece hastalarıma bir belgesel konusunda ne düşündüklerini sordum. Kitabı yazmam için beni cesaretlendirmişlerdi: "Evet, hikâyemizi anlat – yoksa asla bilinmeyecek" demişlerdi. Şimdi de, "Evet, bizi filme al" dediler. "Sesimizi duyurmamızı sağla."

Hastalarımı filme alma konusunda etik çekincelerim vardı. Bir hasta ile hekim arasında geçenler özel ve gizlidir. Bu konuda yazmak bir anlamda bu gizlilik anlaşmasının ihlali demektir ama yazarken adları, yerleri, başka ayrıntıları değiştirmek mümkündür. Belgesel filmde bu şansınız yoktur; yüzler, sesler, gerçek hayatlar, kimlikler – hepsi ifşa edilir.

Dolayısıyla çekincelerim vardı, evet ama pek çok belgesel yapımcısından teklif aldım ve içlerinden biri beni çok etkiledi. Yorkshire Televizyonu'ndan Duncan Dallas, bilimsel bilgiyi insani duygularla birleştirmeyi iyi biliyordu. 1973 Eylülünde Beth Abraham'ı ziyarete geldi ve bütün hastalarla tanıştı. Çoğunu, *Uyanışlar*'daki hikâyelerinden tanıyordu zaten. "Sizi tanıyorum" dedi çoğuna. "Sizinle daha önce tanışmışız gibi hissediyorum."

"Müzik terapisti nerede?" diye sordu. "Buradaki en önemli insan o anlaşılan." Yetenekli müzik terapistimiz Kitty Stiles'ı kastediyordu. O günlerde hastanede bir müzik terapistinin bulunması alışılmadık bir şeydi – müziğin etkileri önemsiz kabul ediliyordu. Ancak 1950'lerin başından beri Beth Abraham'da çalışan Kitty her tür hastanın müziğe güçlü tepkiler verebildiğini biliyordu. Postensefalitik hastalar bile, genellikle istemli hareketler yapmaktan

aciz olmalarına rağmen, ritme tıpkı bizler gibi istemsiz bir şekilde eşlik edebiliyorlardı.[14]

Hastalarımın çoğu Duncan'a hemen ısındı ve onları nesnellikle, hayatlarını aşırı duygusallaştırmadan ya da aşırı tıbbi bir dile kaçmadan başkalarına tanıtacağına güvendiler. Kolayca anlaştıklarını ve birbirlerine saygı duyduklarını görür görmez belgesele onay verdim, Duncan da ertesi ay çekim ekibiyle birlikte hastaneye döndü. Hastaların bir bölümü filme alınmak istemedi elbette. Ancak geri kalan hastalar hapsoldukları tuhaf dünyadaki hallerini herkesin görmesini arzu ettiler.

Duncan, 1969'da çektiğim, L-dopa verilen hastaların uyanışlarını ve sonra sergiledikleri tuhaf semptomları gösteren Süper 8 filmlerini de belgeselde kullandı. Hastalarla röportajlar yaparak birlikte o günleri konuştular, hastalar uzun yıllar dünyadan kopuk halde geçen hayatlarının bugün ne durumda olduğunu anlattı.

Uyanışlar belgeseli, 1974 başında İngiltere'de yayınlandı. Unutulmuş uyku hastalığı salgınının hayatta kalan son kurbanlarını ve onların hayatlarını değiştiren yeni ilacı anlatan belgesel, aynı zamanda hastaların insani yönlerini de samimiyetle vurguluyor.

14 1978'de Kitty emekli olmaya karar verdi. Altmış beş yaşına geldiğini ve emekliliğini istemesinin doğal olduğunu sandık ama doksanlarında olduğunu öğrendik. Olağanüstü genç ve canlıydı. (Onu müzik genç tutmuş olabilir miydi?) Kitty'nin yerine hastanede çalışmaya başlayan Connie Tomaino genç, enerjik bir kadındı ve müzik terapisi alanında yüksek eğitim görmüştü. Connie kapsamlı, devasa bir müzik terapisi programı geliştirdi, demanslı, amnezili ve afazili hastalar için en uygun müzik türlerini araştırdı. Onunla uzun yıllar işbirliği yaptık. Bugün hâlâ Beth Abraham'da, Nörolojik Faaliyet ve Müzik Enstitüsü yöneticisi.

7
Dağdaki Boğa

Annemin ölümünden sonra kış ortasında New York'a döndüm. Beth Abraham'dan yeni kovulmuştum, kalacak yerim, işim, düzenli gelirim yoktu.

Hafta içi, halk tarafından Bronx State adıyla bilinen Bronx Psikiyatri Merkezi'nde uzman nörolog olarak çalışıyordum. Genellikle şizofreni ya da manik depresif teşhisi konmuş hastaları muayene ediyor, nörolojik rahatsızlıkları da olup olmadığını araştırıyordum. Ağabeyim Michael gibi trankilizan kullanan hastaların çoğunda hareket bozuklukları (parkinsonizm, distoni, tardiv diskinezi vs.) görülüyor ve bu hareket bozuklukları genellikle ilaçlar kesildikten sonra uzun zaman devam ediyordu. Psikiyatrik sorunlarıyla başa çıkabildiğini ama verdiğimiz ilaçlardan kaynaklanan hareket bozukluklarını tahammül edilmez bulduğunu söyleyen pek çok hastam oldu.

Psikozları ya da şizofrenik halleri nörolojik hastalıklardan kaynaklanan (veya bu nedenle şiddetlenen) hastalarla da görüştüm. Bronx State'in arka koğuşlarında teşhis konmamış ya da başka teşhis konmuş postensefalitik sendromlu hastalar buldum, başkalarında da beyin tümörleri veya dejeneratif beyin hastalıkları tespit ettim.

Bu iş haftada birkaç saatimi alıyordu ve ücreti çok düşüktü. Bronx State'in müdürü Leon Salzman (saplantılı kişilikler üzerine harika bir kitap yazmış neşeli bir adamdı) hastanede yarım zamanlı çalışmamı teklif etti. Özellikle 23. Koğuş'un ilgimi çekeceğini düşünüyordu. Çeşitli hastalıklardan –otizm, zekâ geriliği, fetal alkol sendromu, tüberoskleroz, erken başlangıçlı şizofreni vs.– mustarip genç erişkinlerin bir arada kaldığı koğuştu bu.

Otizm o zamanlar çok konuşulan bir hastalık değildi ama ilgimi çekiyordu, dolayısıyla iş teklifini kabul ettim. Başlangıçta, hastalarım için derinden üzüntü duysam da bu koğuşta vakit geçirmekten memnundum. Nörologlar, çok acı veren amansız hastalıklarla ve

trajik vakalarla başka uzmanlardan daha sık karşılaşırlar. Hastaya anlayış ve şefkatle yaklaşmak gerekir, ama onlarla çok yakından özdeşleşmemek için bir miktar duygusal mesafe edinmek de şarttır.

23. Koğuş'ta davranış değiştirme terapisi uygulanıyordu – hastalara ödüller ve cezalar, özellikle "terapötik cezalar" veriliyordu. Bazen tecrit odalarına kapatılan, aç bırakılan ya da hareketleri kısıtlanan hastalara yapılan muameleden nefret ediyordum. Her şeyden önce, çocukken gönderildiğim, kaprisli ve sadist bir okul müdürü tarafından (diğer çocuklarla birlikte) sık sık cezalandırıldığını yatılı okul geliyordu aklıma. Bazen hastalarımla çaresizce özdeşleştiğimi hissediyordum.

Hastaları yakından gözlemliyor, onlarla empati kuruyor, bir hekim olarak olumlu potansiyellerini ortaya çıkarmaya çalışıyordum. Onları mümkün olduğunca sık, etik açıdan yansız oyun dünyasına çekmeye çalışıyordum. Zekâ geriliği olan otistik ikizler John ile Michael, takvim ve sayılar konusunda dâhiydiler, onlarla sayıları konu alan oyunlar oynuyorduk. Resim yeteneği kuvvetli, otistik José için oyun, çizim yapmak ve görsel sanatlardı. Konuşamayan, otistik, büyük olasılıkla zekâ geriliği de olan genç Nigel için müzik hayati önemdeydi. Eski duvar piyanomu 23. Koğuş'a getirtmiştim, çaldığım zaman Nigel ve diğer genç hastalardan bazıları hemen piyanonun başına toplanırlardı. Nigel, çalan müziği severse tuhaf ve karmaşık hareketlerle dans etmeye başlardı. (Bir uzman hekim raporunda onu "idiot Nijinski" olarak nitelendirmişim.)

Dilsiz ve otistik Steve, hastane deposunda bulup koğuşa taşıttığını bilardo masasına pek meraklıydı. Bilardoyu hızla öğrendi, tek başına saatlerce oynuyordu ama arada bir benimle bilardo oynamaktan da keyif aldığı belliydi. Görebildiğim kadarıyla tek sosyal veya kişisel faaliyeti buydu. Dikkatini bilardo masasına vermediği zamanlarda hiperaktifti, sürekli etrafta koşuşturur, sürekli hareket eder, bir şeyleri kaldırıp incelerdi – kimi zaman Tourette sendromlu ya da frontal lob hasarı olan hastalarda da görülen yarı saplantılı, yarı oyuncu keşif halini sergiliyordu.

Hastalar beni büyülemişti, 1974'te haklarında bir şeyler yazmaya başlamıştım bile. Nisan ayı geldiğinde yirmi dört kısa parçayı yazıp tamamlamıştım – küçük bir kitap çıkar bundan, diye düşünüyordum.

23. Koğuş'un kapısı kilitliydi ve kilitli kalmak özellikle Steve için zordu. Bazen pencere kenarına veya telli camlı kapının önüne oturur, dışarıda olmanın özlemini çekerdi. Görevliler onu asla dışarı çıkarmıyorlardı. "Kaçar" diyorlardı. "Kesin koşup kaçar bir yerlere."

Steve için çok üzülüyordum. Konuşamıyordu ama bilardo masasında birlikte oyun oynadığımız zamanki haline bakınca, benden kaçmayacağını hissediyordum. Haftada bir kez hastaları görmeye gittiğim Bronx Gelişim Hizmetleri'ndeki bir psikolog meslektaşımla görüştüm. Steve'le tanıştıktan sonra, ikimizin onu dışarı çıkarmasında bir sakınca olmadığına karar verdi. Bu fikri 23. Koğuş'un birim şefi Dr. Taketomo'ya açtığımızda bir süre dikkatle düşündükten sonra onay verdi: "Dışarı çıkardığın zaman senin sorumluluğunda. Sağ salim geri getir onu."

Steve, koğuştan dışarı adım attığına çok şaşırdı ama bir gezintiye çıktığımızı anlamış görünüyordu. Arabaya bindi, hastaneden on dakika uzaktaki New York Botanik Bahçesi'ne gittik. Steve bitkilere bayılıyordu, aylardan mayıstı ve leylaklar açmıştı. Çimenli korulara ve çevresindeki geniş alana hayran kalmıştı. Bir ara eğilip bir çiçek kopardı, ağzından ilk kez bir sözcük çıktı: "Hindiba!"

Şaşkına dönmüştük; Steve'in, adlarını bilmek bir yana, çiçekleri tanıyabildiğini bile tahmin etmiyorduk. Bahçede yarım saat kadar kaldık ve Steve Allerton Caddesi'ndeki kalabalıkları ve mağazaları, 23. Koğuş'ta uzak kaldığı hayatın hareketliliğini görebilsin diye arabayı yavaşça sürerek hastaneye döndük. Koğuşa dönmeye biraz direndi ama başka gezmeler de olacağını anlamış gibiydi.

Onu dışarı çıkarmamıza oybirliğiyle karşı çıkan koğuş görevlileri, bu girişimin felaketle sonuçlanacağını iddia etmişlerdi. Steve'in ne kadar iyi davrandığını, bahçede ne kadar mutlu olduğunu ve ilk kez konuştuğunu duyunca bile öfkeleri dinmedi. Kötü bakışlarla karşıladılar bizi.

Çarşambaları yapılan büyük hastane görevlileri toplantılarına katılmamaya özen gösteriyordum ama Dr. Taketomo, Steve'le dışarı çıktığımız günden sonraki toplantıya katılmam için ısrar etti. Duyabileceklerim beni endişelendiriyordu, söyleyebileceklerim de öyle. Nitekim, endişelerimde haklı çıktım.

Şef psikolog, hastanede iyi düzenlenmiş ve başarılı bir davra-

nış değiştirme programı yürütüldüğünü, benimse dışarıdan gelen ödüllere ya da cezaya dayanmayan "oyun" nosyonumla programa köstek olduğumu belirtti. Ben de oyunun önemini savunarak ödül-ceza modelini eleştirdim. Bilim adına hastaların canavarca suiistimal edildiğini, kimi zaman sadistçe cezalandırıldığını söyledim. Söylediklerim hoş karşılanmadı, toplantı sessizlik içinde bitti.

İki gün sonra Taketomo yanıma gelip şöyle dedi: "Genç hastalarına cinsel tacizde bulunduğun yönünde söylentiler dolaşıyor."

Çok şaşırmıştım, böyle bir şeyin aklıma bile gelmeyeceğini söyledim. Hastalarım benim korumam altında, benim sorumluluğumdaydı. İyileştirici bir figür olarak üstlerinde belli bir gücüm vardı ama bunu asla onları suiistimal etmek için kullanmazdım.

Giderek artan bir öfkeyle ekledim: "Biliyorsunuzdur, Freud'un meslektaşı ve biyografisinin yazarı Ernest Jones da Londra'da zekâ geriliği olan, rahatsız çocuklarla çalışan genç bir nörologdu. Sonra genç hastalarına tacizde bulunduğu yönünde söylentiler çıktı ve İngiltere'den ayrılıp Kanada'ya gitmek zorunda kaldı."

"Evet, biliyorum" dedi. "Ernest Jones'un biyografisini yazmıştım."

Ona dönüp, "Seni sersem, beni neden bu işe bulaştırdın?" demek istedim ama demedim, herhalde kendisi medeni bir tarzda görüş alışverişinde bulunduğumuzu düşünüyordu.

Leon Salzman'a gidip durumu anlattım; halime sempati duydu ve benim adıma öfkelendi ama 23. Koğuş'tan ayrılmamın iyi olacağını düşünüyordu. Genç hastalarımı terk etme düşüncesi mantıksız ve şiddetli bir suçluluk duygusuyla kapladı içimi. Oradan ayrıldığım gece, yazdığım yirmi dört kısa vakayı yaktım. Bir yerde okuduğuma göre, Jonathan Swift de *Gulliver'ın Maceraları*'nın el-yazmasını umutsuz bir anında ateşe atmış ama arkadaşı Alexander Pope kitabı ateşten çekip alarak kurtarmıştı. Oysa ben yalnızdım, kitabımı ateşten alacak bir Pope yoktu yanımda.

Ben gittikten bir gün sonra, Steve hastaneden kaçıp Throgs Neck Köprüsü'ne tırmandı; neyse ki atlamasına fırsat kalmadan kurtardılar onu. Bunun üzerine, hastalarımdan birdenbire, zorla ayrılmanın benim için olduğu kadar onlar için de zor olduğunu anladım.

23. Koğuş'tan suçluluk duygusu, pişmanlık ve öfkeyle ayrıl-

mıştım; hastalarımı bıraktığım için kendimi suçlu hissediyordum, kitabımı yaktığım içim pişmandım ve haksız suçlamalara çok öfkeliydim. Doğru değildiler ama beni derinden rahatsız etmişlerdi. Çarşamba günkü toplantıda koğuşun yönetilme biçimi hakkında birkaç sert sözcükle ifade ettiğim şeyi şimdi bir kitap yazarak bütün dünyaya ifşa edecektim: "23. Koğuş."

23. Koğuş'tan ayrıldıktan kısa süre sonra Norveç'e gittim çünkü eleştirilerimi yazmak için sessiz, huzurlu bir yere ihtiyacım vardı. Ama birbiri ardına, her biri diğerinden daha şiddetli bazı kazalar geçirdim. Önce kürekle Norveç'in büyük fiyortlarından Hardangerfjord'a açıldım ve denizin ortasında küreğimi düşürdüm. Her nasılsa tek kürekle geri dönmeyi başardım ama bu iş saatler sürdü ve birkaç kez dönemeyeceğimi bile sandım.

Ertesi gün dağda biraz yürüyüş yapayım dedim. Tek başımaydım, nereye gittiğimi kimseye söylememiştim. Dağın eteğinde, Norveççe bir işaret tabelası vardı, üzerinde "Boğaya Dikkat" yazıyordu. Tabelada, bir boğa tarafından tos atılmak suretiyle havaya uçan bir adam çizimi vardı. Herhalde Norveçlilerin mizah anlayışı böyle, diye düşündüm. Dağda boğanın ne işi vardı?

Tabelayı hemen unuttum fakat birkaç saat sonra, dönüş yolunda keyifle büyük bir kayanın diğer tarafına geçtiğimde, patikanın ortasına oturmuş iri bir boğayla burun buruna geldim. Anlattıklarımı tarif etmek için "dehşet" sözcüğü bile yetersiz kalıyor. Korkumdan bir çeşit halüsinasyon bile gördüm o anda – boğanın yüzü büyümüş, büyümüş, bütün evreni doldurmuştu. Sessizce, yürüyüşümü o anda sonlandırmaya karar vermişim gibi, arkamı dönüp geri geri gitmeye başladım. Ama birden sinirim bozuldu, paniğe kapıldım ve çamurlu, kaygan patikanın ortasından koşmaya başladım. Arkamdan ağır, gürültülü adım sesleri ve hızla soluma sesleri geldi (boğa peşimde miydi?) ve birden –nasıl oldu bilmiyorum– kendimi bir kayanın dibinde buldum. Sol bacağım altımda kalmış, korkunç bir şekilde bükülmüştü.

Aşırı heyecanlı anlarda kendinden uzaklaşabilir insan. İlk düşüncem, bir başkasının, tanıdığım birinin kötü bir kaza geçirdiğiydi – kazayı geçiren benmişim, ama bunu anlamam için biraz zaman

geçmesi gerekti. Ayağa kalkmaya çalıştım ama bacağım haşlanmış makarna gibi altımda kıvrılıverdi, hiç tutmuyordu. Bacağımı muayene ettim – gayet profesyonelce, bir kaza yarasını sınıfındaki öğrencilere açıklayan bir ortopedist gibi davrandım: "Kuadriseps tendonu tamamen kopmuş, görüyorsunuz, dizkapağı kaymış, dizi geriye çevirmem mümkün, bakın, böyle." Acıdan haykırdım. "Böyle yapınca hastamız haykırıyor" diye ekledim ve sonra, hastayı muayene eden hekim olmadığımı kavradım. *Ben* yaralanmıştım, bunu bir kez daha anladım. Kazadan önce şemsiyemi baston gibi kullanarak yürüyordum. Şemsiyenin sapını kırdım, gövdesini anorağımdan yırttığım şeritlerle bacağıma bağladım ve emekleyerek inişe geçtim. Başlangıçta, boğanın hâlâ yakınlarda olmasından çekindiğim için çok sessiz ve yavaş davrandım.

Kendimi ve işe yaramayan bacağımı patikadan aşağı sürüklerken ruh halim sürekli değişiyordu. Hayatım film şeridi gibi gözlerimin önünden geçmedi ama pek çok anım canlandı. Hemen hepsi mutlu anılardı; minnettarlık anıları, yaz akşamüstlerinin tatlı anıları, sevildiğime, bir şeyler aldığıma, karşılığında bir şeyler verdiğime dair anılar. En azından bir iyi, bir de çok iyi kitap yazdım, diye düşünüyordum, -di'li geçmiş zamanda. Auden'ın bir mısrası takıldı aklıma: "Son düşüncen minnettarlık olsun" dizesi zihnimin içinde dönüp duruyordu.

Sekiz saat sonra hâlâ sürünüyordum. Şoka girmek üzereydim, bacağım ciddi şekilde şişmişti ama neyse ki kanama yoktu. Çok geçmeden karanlık çökecekti, ısı düşmeye başlamıştı bile. Beni arayan kimse yoktu, nerede olduğumu bile bilen kimse yoktu. Birden bir ses duydum. Başımı kaldırıp bakınca bir kaya sırtının üstünde duran iki adam gördüm – birinin elinde tüfek vardı, yanında daha ufak tefek biri duruyordu. Aşağı gelip beni kurtardılar. Ölümden kurtarılmanın dünyanın en tatlı deneyimlerinden biri olduğunu düşündüğümü anımsıyorum.

• • •

Uçakla İngiltere'ye götürüldüm ve kırk sekiz saat sonra, yırtılan kuadriseps tendonumu ve kaslarımı kurtarmak üzere ameliyata alındım. Ameliyattan sonra iki haftadan uzun süre yerimden kımıldayamadım, hasarlı bacağımı hissedemedim. Sanki yabancı bir

varlıktı, benim parçam değildi. Şaşkındım, aklım hep karışıktı. Başta anestezi altında felç geçirmiş olabileceğimi düşündüm. Sonra aklıma histerik felç olasılığı geldi. Ameliyatı yapan cerraha deneyimimi bir türlü anlatamıyordum. Bana tek söylediği şuydu: "Sacks, benzersiz birisin. Daha önce hiç böyle bir şey duymamıştım!"

Sonunda sinirlerim iyileşti, kuadrisepsim yeniden hayata döndü: Önce fasikülasyonlar hissettim – o zamana dek uyuşuk ve cansız olan kasımdaki kas lifi demetleri seğiriyordu. Sonra, kuadrisepsimi istemli şekilde hafif hafif kasabilmeye başladım (önceki on iki gün boyunca jöle gibiydi, kontrol etmem imkânsızdı). Sonunda düzensiz, güçsüz ve çabuk yorulmama neden olan bir şekilde de olsa kalçamı da hareket ettirebildim.

Bunun üzerine alçı odasında alçım değiştirildi ve dikişlerim alındı. Alçı çıkarıldığında bacağım yabancı bir varlık gibi görünüyordu, sanki "benim" değildi de anatomi müzesinden alınma güzel bir balmumu bacak modeliydi. Dikişler alınırken hiçbir şey hissetmedim.

Yeni alçım takıldıktan sonra fizyoterapi birimine götürüldüm. Beni ayağa kaldırıp yürüttüler. Durumu bu tuhaf, pasif sözcüklerle –"ayağa kaldırılıp yürütülmek"– tarif ediyorum çünkü *nasıl* ayağa kalkılıp yürüneceğini unutmuştum, bunu kendi başıma, aktif biçimde yapamıyordum. Ayağa kaldırıldıktan sonra o şekilde durmaya çalışırken, sol bacağıma ait hızla dalgalanan imgeler doldu zihnime; bacağım çok uzun, çok kısa, çok ince, çok kalındı sanki. Bu imgeler bir iki dakika içinde daha düzenli hale geldi, propriyoseptif sistemim kendini yeniden ayarlıyor olmalıydı – yüklendiği duyusal girdileri ve iki hafta boyunca hissetmeyen, hareket etmeyen bacağımın gönderdiği motor çıktıları hayal ettim. Bacağımı kımıldatmak robot bir uzvu hareket ettirmek gibiydi – bilinçli bir şekilde, deneyerek, adım adım yapabiliyordum bunu. Her zamanki akıcı yürüyüşümle ilgisi yoktu. Derken birdenbire, Mendelssohn'un Keman Konçertosu'ndan olağanüstü güzellikte, ritmik bir pasaj şiddetli bir halüsinasyon gibi zihnime doldu. (Hastanede kalırken Jonathan Miller bana bu konçertonun kaydını vermişti, odamda sürekli dinlemiştim.) Aklımda bu şarkının ritmiyle birden yürümeye başladım, (nörologların dediği gibi) yürümenin "kinetik melodisini" yeniden kazanmıştım. İçimdeki müzik birkaç

dakika sonra susunca ben de durdum; yürümeye devam etmek için Mendelssohn'a ihtiyaç duyuyordum. Fakat bir saat sonra kendimi toplamıştım – akıcı, otomatik adımlarla yürüyor, hayali müziğin eşliğine artık ihtiyaç duymuyordum.

İki gün sonra, Caenwood Evi'ne taşındım – Hampstead Heath'te, nekahet dönemi için gelinen gösterişli bir bakımeviydi bu. Orada beklenmedik ölçüde sosyal bir ay geçirdim. Yalnızca babam ve Lennie değil, ağabeyim David (Norveç'ten İngiltere'ye uçuşumu ve Londra'daki hastaneye yatırılışımı o ayarlamıştı), hatta Michael bile beni görmeye geldi. Yeğenlerim, kuzenlerim, komşularım, sinagogdan tanıdığım insanlar ziyaretime geldi, eski dostlarım Jonathan ve Eric hemen her gün yanıma uğradılar. Ölümden kurtulmuştum, hareketliliğimi ve bağımsızlığımı her gün biraz daha fazla kazanıyordum. Bütün bu etkenler bir araya geldiğinde, bakımevinde oldukça keyifli ve neşeli bir ay geçirdiğimi söyleyebilirim.

Babam bazen sabah muayenelerini tamamladıktan sonra (neredeyse seksen yaşında olmasına rağmen hâlâ bütün gün çalışıyordu) yanıma uğrardı. Caenwood'daki bazı yaşlı, Parkinsonlu hastaları ziyaret eder, onlarla birlikte I. Dünya Savaşı şarkıları söylerdi; çoğu güçlükle konuşuyordu ama babamın gazıyla şarkı söylemeyi başarıyorlardı. Lennie akşamüstleri yanıma gelir, ılık ekim güneşi altında bahçede oturup saatlerce sohbet ederdik. Biraz daha hareketlendiğimde koltuk değnekleri yerine bir baston yardımıyla yürümeye başladım, Lennie'yle birlikte Hampstead'deki çayhanelere veya Highgate Village'a yürürdük.

Bedenin ve çevresindeki alanın insan beyninde nasıl haritalandırıldığını, bu haritanın hasar gören bir uzuv yüzünden, özellikle alçılı ve hareketsiz uzuvlar söz konusu olduğunda nasıl zarar gördüğünü bu kaza sayesinde, başka hiçbir şekilde öğrenemeyeceğim biçimde öğrendim. Kaza bana daha önce hissetmediğim türde bir korunmasızlık ve ölümlülük deneyimi de yaşatmıştı. Gençken motosiklet üstünde korkusuz bir şeytan gibiydim. Arkadaşlarım kendimi ölümsüz veya hasar almaz sandığımı söylerdi. Ölüm tehlikesi atlattığım bu kazadan sonra hayatıma giren ihtiyat ve korku beni bir daha hiç terk etmedi. Kaygısız hayatım sona erdi, dikkatli davranmaya başladım. Gençlik döneminin sonunun geldiğini, artık orta yaşlı olduğumu hissettim.

Kazadan sonra, Lennie bu konuda bir kitap yazabileceğimi düşündü. Elimde kalemimle defterime bir şeyler yazdığımı görmek çok hoşuna gidiyordu. ("Tükenmezkalem kullanma!" diye azarlardı beni öfkeyle; güzel, yuvarlak harfli el yazısını her zaman dolmakalemiyle yazardı o.)

Kaza geçirdiğimi duyunca Colin çok endişelendi ama kaza ve hastanede olanlar ilgisini çekti. "Harika malzeme!" dedi heyecanla. "Mutlaka yazmalısın." Bir an duraksayıp ekledi: "Şu anda kitabı yaşıyor gibisin." Birkaç gün sonra, yakın zamanda yayımladığı bir kitabın kocaman, sayfaları boş, yalnızca kapağı olan prova baskısını bana getirdi. Hastane yatağımda yatarken yedi yüz tane boş, krem rengi sayfayı doldurabilecektim. Şimdiye kadar sahip olduğum en büyük defterdi ve pek hoşuma gitmişti. Nörolojik arafa yaptığım gönülsüz yolculuğu ayrıntılarıyla bu deftere kaydettim. (Elimde koca defterimle oturduğumu gören hastalar, "Seni şanslı herif – biz hastalığımızı yalnızca yaşıyoruz ama sen onu bir kitaba çeviriyorsun" diyorlardı.) Colin sık sık arayıp ne kadar ilerlediğimi öğrenmek istiyor, hem durumumu hem yazdıklarımı soruyordu. Eşi Anna da sık sık meyve sepeti veya füme alabalık gibi hediyelerle ziyaretime geliyordu.

Bir uzvu kaybetmek ve sonra ona yeniden kavuşmak hakkında bir kitap yazmak istiyordum. Son kitabımın adını *Uyanışlar* koyduğum için, bu seferkinin adını "Canlanışlar" koymayı düşünüyordum.

Ancak bu kitabı yazarken daha önce karşılaşmadığım sorunlarla karşılaştım, çünkü yazmak için kazayı, nekahet döneminin pasifliğini ve dehşetini yeniden yaşamak gerekiyordu. Daha önceki, bir "hekimin" kaleminden çıkan yazılarımın aksine, bu sefer kendi kişisel duygularımı da, belli ölçüde de olsa ifşa etmem gerekiyordu.

Başka sorunlar da vardı. *Uyanışlar*'a gelen tepkiler beni mutlu etmiş ama aynı zamanda yıldırmıştı. Auden ve başkaları benim düşünmeye bile cüret edemediğim şeyi, *Uyanışlar*'ın büyük bir eser olduğunu söylemişlerdi. Ancak bu durumda o kitapla boy ölçüşecek bir şey yazmam olanaksızdı. İçerdiği klinik gözlem hazinesine rağmen meslektaşlarım tarafından görmezden gelinmişti. Tek bir kişinin –kendimin– tuhaf ve öznel deneyimleriyle ilgili bir kitaptan nasıl bir sonuç bekleyebilirdim?

1975 Mayısında, "Canlanışlar"ın ilk kaba taslağını yazdım. (Daha sonra kitabın adını Jonathan Miller'ın önerisi üzerine "Dayanacak Bir Bacak" olarak değiştirdik.) Colin ve ben kitabı yayına hemen hazırlayacağımızı düşünüyorduk. Colin öyle emindi ki, kitabı gelecek yılın, 1976-77'nin kataloğuna koydu.

Ancak o yaz kitabı bitirmeye çalışırken Colin'le bazı sorunlar yaşadık. Miller'lar ağustosta İskoçya'ya gitmiş, Londra'daki evlerini kullanmama izin vermişlerdi. Colin'lerin evinin tam karşısındaydı evleri, çalışmak için daha ideal bir yer olabilir miydi? Ancak *Uyanışlar*'ı yazarken keyif veren, üretken olmamı sağlayan yakınlık bu sefer ters tepti. Her sabah yazıyor, akşamüstlerini yürüyerek veya yüzerek geçiriyordum, her akşam yedi sekiz sularında da Colin geliyordu. Akşam yemeğini yemiş, genellikle biraz sarhoş oluyordu ve sıklıkla öfkeli, gergin, kavgacı davranıyordu. Ağustos geceleri sıcak ve boğucuydu, belki de bende veya yazmaya çalıştığım kitapta onu öfkelendiren bir şey vardı. Yaz boyunca hep gergin ve endişeliydim, yazdıklarımdan sürekli şüphe ediyordum. Colin daktiloya çektiğim sayfalardan birini alır, bir paragraf veya cümle okur, sonra saldırıya geçerdi – tonu, üslubu, içeriği yerden yere vururdu. Her cümleyi, her düşünceyi elden geçirip suyunu çıkarana kadar eleştiriyordu – veya bana öyle geliyordu. Daha önceki mizah anlayışından, neşesinden eser yoktu. Tenkitçiliğiyle beni sindiriyordu. Bu akşam seanslarından sonra o gün yazdığım her şeyi yırtmak istiyordum, kitabın aptalca bir fikir olduğunu hissediyor, yazmak istemiyordum.

1975 yazı kötü bitti ve (Colin'i bir daha asla aynı ruh halinde görmesem de) bu anlaşmazlığın etkisi sonraki yıllarda devam etti. Dolayısıyla *Dayanacak Bir Bacak* o yıl tamamlanamadı.

Lennie benim için endişeleniyordu: *Uyanışlar* bitmişti, *Bacak*'ı yazmakta zorluk çekiyordum, beni canlandıracak, hayata bağlayacak özel bir projem yoktu. Lennie şöyle yazmıştı: "Umarım doğru proje karşına çıkar ve yeniden çalışmaya başlarsın. Ruh halin izin verse de vermese de *yazman gerektiğine* inanıyorum." İki yıl sonra şunu ekledi: "Bacakla ilgili kitabı kafandan at ve sıradaki kitabını yaz artık."

• • •

Sonraki yıllarda *Bacak*'ı pek çok kez baştan yazacak, her seferinde daha uzun, karmaşık, labirentvari bir metin ortaya koyacaktım. Colin'e gönderdiğim mektuplar bile ölçüsüz uzunluktaydı – 1978'den kalan biri beş bin sözcükten uzundu, mektuba iki bin sözcüklük bir ek de eşlik ediyordu.

Luria'ya da yazdım, gereğinden uzun mektuplarıma sabırla ve nezaketle karşılık verdi. Sonunda, sürekli olası bir kitap taslağı üzerinde saplantılı bir şekilde düşündüğümü anlayınca, bana üç sözcükten ibaret bir telgraf gönderdi: "YAZ ŞU KİTABI."

Arkasından gönderdiği mektupta "periferik yaranın merkezdeki tınısı"ndan söz ediyordu. "Yepyeni bir alanı keşfediyorsun... Lütfen gözlemlerini yayımla. Periferik sorunlara 'veterinervari' yaklaşımları değiştirme yönünde bir adım olabilir, daha derin ve insani tıp uygulamalarının yolunu açabilir."

Sürekli yazmayı ve taslakları yırtmayı sürdürüyordum. *Bacak*'ı yazmak şimdiye dek yazdığım her şeyi yazmaktan daha zor ve acı vericiydi. Saplantılı ve köşeye sıkışmış halimi gören bazı arkadaşlarım (özellikle Eric) kitaptan vazgeçmemi salık verdiler.

1977'de, UCLA'deki eski akıl hocalarımdan Charlie Markham, New York'a geldi. Charlie'yi severdim, hareket bozuklukları hakkında araştırma yaptığı dönemde birlikte çalışmıştık. Öğle yemeğine çıktık. Beni sorguya çektikten sonra, "Ama bir mevkin yok senin!" dedi.

Bir mevkim *olduğunu* söyledim.

"Neymiş? Nasıl bir konumun var bakalım?" diye sordu (kendisi yakın zamanda UCLA'de nöroloji kürsüsü başkanı olmuştu).

"Tıbbın merkezindeyim" dedim. "Konumum burası işte."

"Püfff" dedi elini havada şöyle bir sallayarak.

"Uyanışlar" hastalarımla ilgilendiğim, hastane binasının bitişiğinde yaşadığım ve onlarla bazen günde on iki, on beş saat geçirdiğim dönemde böyle hissetmeye başlamıştım. Beni istedikleri zaman ziyaret edebiliyorlardı. Daha aktif olan bazıları pazar sabahları sıcak kakao içmek için daireme gelir, bazılarıyla hastanenin karşısındaki New York Botanik Bahçesi'ne giderdik. İlaçlarını gözlemler, genellikle dengesiz nörolojik durumlarını kontrol altında

tutardım ama bir yandan da hayatlarını fiziksel kısıtlamaların izin verdiği ölçüde dolu dolu yaşamalarını sağlamaya çalışırdım. Uzun yıllardır hastanede kımıltısız yatan hastaların hayatlarını daha açık ve hareketli hale getirmenin hekim olarak ödevim olduğunu düşünüyordum.

Artık Beth Abraham'da görevli değildim, maaş da almıyordum ama oraya düzenli olarak gitmeyi sürdürüyordum. Hastalarımla kopamayacak kadar yakındık ama başka kliniklerde de hasta görmeye başlamıştım – Staten Island'dan Brooklyn'e ve Queens'e, New York'un her yanındaki bakımevlerini dolaşıyordum.[1] Gezgin bir nörolog olmuştum.

Genellikle "malikâne" diye anılan bazı bakımevlerinde, insanların tıbbi kibre ve teknolojiye kurban edildiğini gördüm. Bazı yerlerde hastalar esasen suç oluşturan şekilde, bilerek ihmal ediliyordu – saatler boyunca ilgi görmeyen hastalar, hatta fiziksel veya zihinsel olarak suiistimal edilenler vardı. "Malikânelerden" birinde, kalçası kırılmış, çok acı çeken, görevliler tarafından görmezden gelinen ve kendi sidiğinden bir gölün ortasında yatan bir hasta buldum. Çalıştığım başka bazı bakımevlerinde ihmal yoktu ama temel tıbbi bakımdan başka bir şey sunulmuyordu hastalara. Bu tür bakımevlerine yatanların bir anlama ihtiyacı oluyordu – bir hayata, kimliğe, saygınlığa, özsaygıya, belli ölçüde özerkliğe gereksinim duyuyorlardı ama bu ihtiyaçları görmezden geliniyor veya atlanıyordu; hastalara sunulan "bakım" tamamen mekanik ve tıbbiydi.

Bu bakımevleri en az 23. Koğuş kadar korkunçtu – hatta belki daha korkunçtular çünkü gelecekteki "bakımevlerinin" günümüzdeki prototipleri olduklarını düşünmeden edemiyordum.

Little Sisters of the Poor'un bakımevlerindeyse, "mâlikanelerdeki" ortamın tam tersini buldum.

Little Sisters'ı ilk duyduğumda çocuktum. Annemle babamın muayenehaneleri Londra'daki evimizdeydi – babam pratisyen hekimdi, annem de uzman cerrah. Len Teyzem şöyle derdi hep: "Bir

1 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında, Einstein'da bir Alzheimer kliniğinde de bir süre geçirdim ve buradaki hastaları konu alan beş tane uzun vaka tarihçesi hazırladım. Metinleri Einstein'daki eski şefim Bob Katzman'a gönderdim (UCSD nöroloji bölümünde kürsü başkanı olmuştu). Ancak taşınırken her nasılsa metinler kayboldu ve bu kitap da, "Miyoklonus" gibi, gün ışığına ulaşamadı.

gün felç geçirirsem, Oliver, veya sakat kalırsam, beni Little Sisters'a götür; dünyadaki herkesten iyi bakarlar bana."

Little Sisters'ın bakımevleri hayat doludur – burada kalanlar kısıtlı koşullarına ve ihtiyaçlarına göre hayatı olabildiğince dolu ve anlamlı yaşarlar. Bakımevinin bazı sakinleri felçlidir, bazılarında demans veya parkinsonizm görülür, başkalarının "tıbbi" sorunları vardır (kanser, amfizem, kalp hastalığı, vs.), bazıları görme engellidir, bazıları sağır. Bazıları da sağlıklı olmalarına rağmen yalnız ve yalıtılmış hissetmiş, insan sıcaklığına ve bir cemiyete ait olmaya ihtiyaç duymuşlardır.

Tıbbi bakımın yanı sıra, Little Sisters bakımevinde kalanlara her türlü terapi sağlanır – fiziksel terapi, mesleki terapi, konuşma terapisi, müzik terapisi ve (gerekirse) psikoterapi ve danışmanlık. Terapinin yanında (aynı ölçüde sağaltıcı) her türlü aktivite vardır. İcat edilmiş aktivitelerden değil, bahçecilik ve yemek pişirme gibi gerçek eylemlerden söz ediyorum. Burada kalanların çoğu bakımevlerinde özel roller ya da kimlikler edinirler – çamaşırhaneye yardım etmekten şapelde org çalmaya pek çok işi üstlenirler. Bazıları evcil hayvanlarıyla ilgilenir. Müzelere, yarışlara, tiyatrolara, bahçelere giderler. Ailesi olan bakımevi sakinleri hafta sonlarında veya tatillerde ailelerinin yanında kalabilirler. Yakınlardaki okullardan gelen öğrenciler düzenli olarak bakımevlerini ziyaret eder. Çocuklar, kendilerinden yetmiş veya seksen yaş büyük yetişkinlerle spontane, sevgiye dayalı ilişkiler kurarlar. Din merkezi önemdedir ama mecburi değildir; vaaz, evanjelizm, dini baskı yoktur. Bakımevi sakinlerinin hepsi inançlı değildir ancak Rahibeler arasında büyük bir dini adanmışlık vardır – böyle özenli bir bakımı derinden adanmış kişilerden başkası sağlayamaz gibi geliyor bana zaten.[2]

2 Arada beklenmedik etik ikilemlerle karşılaşıldığında, Little Sisters'ın düşünce özgürlüğü ve mantıklı yaklaşımı beni hep etkilemiştir. Bakımevinde kalan parkinsonlu bir kadın hasta, Flora D., L-dopa'nın büyük faydasını görmüştü ama geceleri gördüğü aşırı canlı rüyalar onu kaygılandırıyordu. Erotik rüya veya kâbus görmek L-dopa'nın olağan yan etkilerinden biridir ama Flora ensest içerikli rüyalar görüyor, rüyalarında babasıyla cinsel ilişkiye giriyordu. Kendini suçlu hissediyor, çok endişeleniyordu – sonunda durumu rahibelerden birine anlattı. Rahibe ona şöyle dedi: "Geceleri gördüğün rüyalardan sen sorumlu değilsin. Gündüz bunların *hayalini* kuruyor olsan durum farklı olurdu." Fizyolojik ayrımla uyum içinde, berrak ve net bir etik ayrım ortaya koymuştu rahibe.

Kişinin kendi evinden ayrılıp bir bakımevinde kalmaya başlaması zorlu bir uyum sürecini beraberinde getirir, fakat Little Sisters evlerinde kalanların çoğu kendilerine anlamlı ve keyifli hayatlar kurdular, hatta bazen öncekinden daha iyi hayat koşullarına kavuştular. Bütün tıbbi sorunlarının hassasiyetle gözlem altında tutulacağını, tedavi edileceklerini ve zamanı geldiğinde huzurla, onurlarını koruyarak öleceklerini de biliyorlardı.

Bunların hepsi, Little Sisters'ın 1840'lardan beri koruduğu, hatta Ortaçağ'ın kilise geleneklerine kadar giden daha eski bir hasta bakım geleneğini temsil ediyor (Victoria Sweet'in *Tanrı'nın Oteli*'nde anlattıkları gibi). Ancak bu geleneksel yaklaşım, en gelişmiş modern tıp yöntemleriyle harmanlanıyor.

"Malikâneler" keyfimi kaçırmıştı, çok geçmeden bunlara gitmeyi bıraktım, ama Little Sisters bana ilham veriyor, onların bakımevlerine gitmeyi çok seviyorum. Bazılarını kırk yıldan uzun süredir ziyaret ediyorum.

1976 başında, Londra'da Middlesex'te tıp öğrencisi olan Jonathan Cole'dan bir mektup aldım. *Migren* ve *Uyanışlar*'ı çok sevdiğini anlatıyordu, Oxford'da bir yıl kadar duyusal nörofizyoloji üzerine araştırmalar yaptıktan sonra klinik çalışmalara başlamıştı. İki aylık araştırma süresini benimle çalışarak geçirip geçiremeyeceğini soruyordu: "Bölümünüzün uyguladığı yöntemleri gözlemlemek ve mevcut ders programınıza kayıt olmak isterim."

Neredeyse yirmi yıl önce tıp öğrencisi olduğum hastanede görevli bir öğrencinin talebi gururumu okşamış, beni sevindirmişti. Ancak konumum ve tıp öğrenimi konusunda ona sunabileceklerim hakkında kendisini en kısa sürede bilgilendirmem gerekiyordu. Ona şöyle yazdım:

> Sevgili Bay Cole,
>
> 27 Şubat tarihli mektubunuz için teşekkür ederim, geç yanıt verdiğim için lütfen özürlerimi kabul edin.
>
> Geç yanıt vermemin nedeni, size ne yazacağımı bilememdi. Ancak durumu genel hatlarıyla açıklamam gerekiyor:
>
> Bir *bölümüm* veya *kürsüm* yok.

Bir birimin üyesi değilim.

Farklı yerlerde ne iş olursa yapan –ve bu fırsatı ender olarak bulan– gezgin bir çingeneyim.

Beth Abraham'da tam zamanlı çalışırken seçmeli ders dönemlerinde benimle çalışmayı tercih eden öğrenciler gelirdi – bu deneyimi hem ben hem onlar her zaman hoş ve faydalı bulurduk.

Ancak şu anda bir mevkim, kürsüm ya da evim yok, sürekli dolaşan bir gezginim. Size *resmi* eğitim sunmam ne yazık ki mümkün değil.

Çeşitli klinikler ve bakımevlerinde gördüğüm farklı hastalar sayesinde gayri resmi biçimde de olsa çok şey gördüğümü, öğrendiğimi ve yaptığımı düşünüyorum – nitekim her türlü görme-öğrenme-yapma durumu öğreticidir. Muayene ettiğim her hasta öğretici, ilginç ve faydalı benim için; bana bir şey öğretmeyen, içimde yeni duygular veya düşünceler uyandırmayan hiçbir hastam olmadı şimdiye dek. Bu deneyimleri benimle paylaşan herkesin bu macerayı paylaştığını, bu maceraya katkıda bulunduğunu düşünüyorum. (Nörolojiyi, *her şeyi* bir tür macera olarak görüyorum!)

Lütfen bana yazın ve neler yaptığınızı anlatın – yine tekrar etmek isterim ki, sizi gayri resmi, gezgin tıbbi dünyama davet etmekten mutluluk duyarım ama resmi eğitim vermek için gerekli "düzene" sahip değilim.

En iyi dileklerim ve teşekkürlerimle,

Oliver Sacks

Gerekli ayarlamaları yapmak ve ödeneği bulmak bir yıl sürdü ama 1977 başında Jonathan benimle ziyaretçi öğrenci olarak çalışmak üzere New York'a geldi.

İkimiz de biraz endişeliydik sanırım; ben, bir mevkim olmasa bile *Uyanışlar*'ın yazarıydım, Jonathan da Oxford'da duyusal nörofizyoloji araştırması yapmıştı ve fizyolojik düşünce konusunda benden daha sofistike, daha güncel bilgilere sahipti. İkimiz için de yeni, benzersiz bir deneyim olacaktı.

Ortak yönümüzü kısa sürede keşfettik: "Altıncı duyu" diye anılan içalgı – bilinçsiz, görünmez, ama beş duyunun hepsinden daha hayati propriosepsiyon. Kişi, Helen Keller gibi kör ve sağır olup yine de zengin bir hayat sürebilirdi, ama içalgı duyusu kişinin kendi bedenini, uzamda uzuvlarının konumunu ve hareketini,

hatta *varlığını* algılaması için elzemdi. İçalgısı olmadan insan nasıl hayatta kalırdı?

Hayatın normal akışında ender olarak sorulur bu soru; propriosepsiyon hep oradadır, kendini belli etmeden her hareketimizi sessizce yönlendirir. Tam da Jonathan'ın New York'a geldiği dönemde *Dayanacak Bir Bacak* kitabımda anlatmaya çalıştığını tuhaf rahatsızlıktan mustarip olmasam bu konu hakkında fazla düşünmeyebilirdim. Propriosepsiyon duyum öyle bozulmuştu ki, sol bacağımın nerede olduğunu, hatta var olup olmadığını bile bakmadan söyleyemiyordum – bacağım sanki "bana ait" değildi.

Jonathan'ın New York'a geldiği dönemde, arkadaşım ve meslektaşım Isabelle Rapin bana genç bir kadın hasta göndermişti. Viral bir hastalık yüzünden boyundan aşağısında propriosepsiyon duyusunu ve dokunma duyusunu yitirmişti bu genç kadın.[3] Jonathan hayatının gelecekte aynı hastalıktan mustarip bir hastanınkiyle nasıl iç içe geçeceğini 1977'de tahmin edemezdi.

Jonathan benimle birlikte Little Sisters bakımevlerine ve New York'un dört bir yanındaki kliniklere geldi, çok sayıda hasta gördü. Korsakoff sendromlu bir hasta özellikle aklımızda kaldı – bellek yitimi yüzünden sürekli konuşmak zorunda kalıyordu hastamız. Daha sonra verdiğim takma adıyla "Bay Thompson" üç dakika içinde (beyaz doktor önlüğüm yüzünden) şarküteride satıcı olduğumu, eskiden birlikte at yarışlarına gittiği bir arkadaşı olduğumu, koşer kasabı olduğumu ve benzin istasyonu görevlisi olduğumu söyledi. Ancak bundan sonra, biraz yönlendirmeyle, doktoru olabileceğim aklına geldi.[4] Hakkımdaki komik tahminlerini dinlerken gülmeye başladım. Ciddi Jonathan (sonradan anlattığına göre) buna çok şaşırmıştı, hastaya nasıl gülebilirdim? Ancak coşkulu bir İrlandalı olan Bay Thompson da Korsakoff sendromlu hayal gücünün antikalıklarına benimle birlikte gülmeye başlayınca Jonathan da gevşeyip bize katıldı.

Hastalarımı görmeye giderken video kameramı genellikle yanıma alırdım. Video kaydının kullanışlılığı ve çektiklerimizi hemen

---

3 Birkaç yıl sonra onun öyküsünü *Karısını Şapka Sanan Adam*'daki "Bedenini Yitiren Kadın" başlıklı bölümde anlattım.

4 Bay Thompson'ın öyküsünü *Karısını Şapka Sanan Adam*'da, "Kimlik Meselesi" başlıklı bölümde anlattım.

izleyebilmek Jonathan'ın ilgisini cezbetmişti; video kayıt yapmak o günlerde yeni bir şeydi, hastanelerde ender olarak kullanılırdı. Hızlı davrandıklarının ya da bir yana eğildiklerinin farkında olmayan parkinsonlu hastaların video kayıtlarında kendi duruş ya da yürüyüşlerini izledikten sonra bunları düzeltmeyi öğrenmesi ona büyüleyici gelmişti.

Jonathan'ı birkaç kez Beth Abraham'a götürdüm; *Uyanışlar*'da öykülerini okuduğu hastaları görmeye özellikle can atıyordu. Onlar hakkında yazmama, hatta onları filme almama rağmen bana hâlâ güvenmeleri, onları istismar ettiğimi veya onlara ihanet ettiğimi düşünmemeleri Jonathan'a şaşırtıcı geliyordu. Sekiz yıl sonra, hayatını değiştiren adamla, Ian Waterman'la tanıştığında da bunları düşünmüş olmalı.

Ian da, bedenini yitiren kadın Christina gibi duyusal nöropatiden mustaripti. On dokuz yaşında sağlıklı bir gençken bir virüs yüzünden aniden boynundan aşağısında bütün propriosepsiyon duyusunu yitirmişti. Bu durumdaki insanların çoğu uzuvlarını kontrol edemez, sürünerek ilerler veya tekerlekli sandalyede otururlar. Ama Ian durumuyla baş etmek için sayısız harika yöntem geliştirmişti ve ciddi nörolojik engellerine rağmen oldukça normal bir hayat sürebiliyordu.

Bizlerin otomatik yaptığı, bilinçli denetime ihtiyaç duymadan gerçekleştirdiği çoğu şeyi Ian ancak iradesini bilinçli bir şekilde kullanarak, kendini denetleyerek yapabiliyordu. Otururken öne devrilmemek için kendini dik tutmaya gayret etmesi gerekiyordu; yürümek için dizlerini kilitliyor, gözlerini hedefinden ayırmadan yürüyordu. "Altıncı duyu" da denen propriosepsiyondan yoksun olduğundan onun yerine görme gücünü kullanıyordu. Odaklanması ve konsantre olması, iki şeyi aynı anda yapmasını güçleştiriyordu. Ayakta durabiliyor, konuşabiliyor ama ikisini birden yapamıyordu – ayaktayken konuşmak için bir yere tutunup destek alması gerekiyordu. Görünüşü normaldi ama ışıklar birden kararıverse çaresizce yere yuvarlanırdı.

Yıllar içinde, Jonathan ve Ian arasında derin bir bağ gelişti – önce hekim ve hasta, sonra araştırmacı ve araştırma nesnesi, daha sonra iş arkadaşı ve dost oldular (otuz yıldır birlikte çalışıyorlar). Onyıllar süren bu ortaklık sırasında Jonathan, Ian hakkında onlarca

bilimsel makale ve dikkate değer bir kitap yazdı: *Gurur ve Günlük Maraton.* (Şimdi bir devam kitabı üzerinde çalışıyor.)[5]

Hayatım boyunca pek az şey beni öğrencim Jonathan'ın önemli bir hekim, fizyolog ve yazar olduğunu görmek kadar duygulandırmıştır. Jonathan dört önemli kitap yazdı ve yüzden fazla fizyoloji makalesine imza attı.

1965'te New York'a taşındıktan sonra, motosikletimle şehir dışında dolaşarak hafta sonları arada bir kaçacak bir yer aramaya başladım. Bir pazar günü Catskills'ten geçerken, gölün kıyısına kondurulmuş, tablo gibi, eski bir ahşap otel gördüm – Jefferson Gölü Oteli. Lou ile Bertha Grupp adlı neşeli bir Alman çifte aitti, kısa sürede arkadaş olduk. Özellikle motosikletime gösterdikleri özen çok hoşuma gitmişti. Onu lobiye bırakmama izin veriyorlardı. Hafta sonları motorumu otelde görmek bölgede oturanlar için olağan bir şeydi artık. Motoru görünce, "Doktor yine gelmiş" derlerdi.

Eski barda cumartesi geceleri vakit geçirmeyi çok seviyordum. İçki içip eğlenceli öyküler anlatan renkli karakterlerle doluydu hep. Duvarlarda, otelin 1920'li ve 1930'lu yıllardaki en popüler dönemini gösteren fotoğraflar asılıydı. Barın hemen yanındaki küçük girintide duran masaya oturup saatlerce yazardım. Hem yalnız kalabileceğim, özel, görünmez bir yerdi hem de bardaki canlı atmosfere yakındı.

Birkaç ay otele gidip geldikten sonra, Grupp'larla anlaştım; otelin bodrum katında bir oda kiralayacak, istediğim zaman gelip gidecek, eşyalarımı –daktilo ve yüzme teçhizatından ibaretti bunlar– orada bırakacaktım. Bu odayı, mutfağı ve barı kullanma hakkı, otelin bütün ayrıcalıklarıyla birlikte yalnızca 200 dolar karşılığında benimdi.

5 1990'ların başında, Jonathan'ı arkadaşım Marsha Ivins'le tanıştırdım, kendisi beş uzay mekiği görevi tamamlamış bir astronottur. (Bana, "Bedenini Yitiren Kadın"ı dünyanın yörüngesindeyken okuduğunu söylemişti.)

Merak ettik, Ian uzayda ne yapardı acaba? Marsha, bunu öğrenmek için Ian'ın Kusmuk Kometi adıyla bilinen astronot eğitim uçağına binebileceğini söyledi. Bu araç önce dimdik yükseliyor, sonra pike yapıyor, böylece yolcularını kısa süre için neredeyse 2 g'den 0 g'ye taşıyordu. İnsanların çoğu 0 g'de her yanı kaplayan bir hafiflik, 2 g'de de bunun aksi bir ağırlık hissediyorlardı ama Ian ikisini de hissetmedi.

Jeff Gölü kıyısında sağlıklı ve münzevi bir hayat sürdüm. 1970'lerin başında motosiklet kullanmaktan vazgeçtim – New York City trafiği fazla tehlikeliydi, motorla dolaşmak artık keyifli değildi, ama arabamın arkasında her zaman bisikletimi taşır, uzun yaz günleri bisikletle saatlerce dolaşırdım. Otelin yakınlarındaki eski elma şarabı imalathanesine uğrar, iki litre elma şarabı alır, şişeleri gidonuma asardım. Elma şarabını çok severim; şişelerden azar azar, simetrik biçimde –bir yudum şu şişeden, bir yudum diğerinden– yudumlayarak, serinlemiş ve hafif sarhoş halde uzun saatler bisiklet üstünde dolaşırdım.

Yakınlarda bir hara vardı, cumartesi sabahları bazen oraya gidip Percheron cinsi iri bir ata binerdim. Sırtı o kadar genişti ki bir filin üzerinde oturuyor gibi hissederdim. O dönemde yüz on kilonun üstündeydim ama dev at varlığımı hissetmiyor gibiydi; zırhlarını kuşanmış şövalyeleri ve kralları böyle atlar taşıyordu herhalde – VIII. Henry'nin zırhını kuşanınca iki yüz kilodan ağır olduğu söylenir.

Ancak en büyük keyfim sakin gölün sularında yüzmekti. Kimi zaman bir sandal üzerinde balık tutan bir balıkçı oluyordu ama yüzenleri tehdit eden motorlu tekneler ya da jet skiler yoktu. Jeff Gölü Oteli'nin şaşaalı zamanları geçmişti artık; süslü iskelesi, salları ve çardakları tamamen terk edilmiş, yavaş yavaş çürüyordu. Zamana aldırmadan, korkmadan, çekinmeden yüzmek beni rahatlatıyor, beynimi çalıştırıyordu. Yüzerken aklıma düşünceler ve imgeler, bazen paragraflar dolardı, arada bir kıyıya çıkıp bunları göl kenarındaki piknik masalarından birine koyduğum sarı sayfalı not defterine kaydederdim. Bazen öyle acele ederdim ki kurulanmadan, etrafa sular saçarak defterimin başına koşardım.

Eric Korn ile, bize anlatıldığına göre bebek arabalarımızda otururken tanışmışız ve neredeyse seksen yıldır yakın arkadaşız. Birlikte sık sık yolculuk ettik; 1979'da da gemiyle Hollanda'ya gidip bisiklet kiraladık, ülkeyi dolaştıktan sonra bisikletlerimizle en sevdiğimiz şehre, Amsterdam'a geldik. Hollanda'ya yıllardır gelmemiştim –ama Eric, İngiltere'de yaşadığı için şehri sık sık ziyaret etmişti– dolayısıyla, bir kafede otururken bize marihuana ikram edildiğinde çok

şaşırdım. Masamızda otururken genç bir adam yanımıza geldi, alışkın tavırlarla içinde bir düzine kadar marihuana ve haşhaş çeşidi olan bir çantayı açtı. Belli miktarda marihuana kullanmak ve taşımak, 1970'lerin başında Hollanda'da serbestti.

Eric'le bir paket marihuana aldık ama sonra içmeyi unuttuk. İngiltere'ye dönmek üzere gemimize binmek için Lahey'e gelip gümrük memuruyla konuşana kadar da aklımıza gelmedi. Her zamanki soruları sordu görevli.

Hollanda'da bir şey satın almış mıydık? Alkol mesela?

"Evet, Genever" dedik.

Sigara? Hayır, sigara içmiyorduk.

Marihuana? Ah, evet, bunu unutmuştuk işte. "İngiltere'ye ulaşmadan önce atın onu" dedi gümrük memuru. "Orada yasal değil." Gemide biraz içeriz diye yanımıza almaya karar verdik.

Biraz içtik, kalanını denize attık. Belki dozu biraz fazla kaçırmıştık; ikimiz de yıllardır içmiyorduk, aldığımız marihuana da beklediğimizden kuvvetli bir türdü.

Birkaç dakika sonra dolaşmaya çıktım, kendimi kaptan köşkü yakınlarında buldum. Akşam karanlığı çökerken aydınlık kabin büyülü görünüyordu, sanki masallardan fırlamıştı. Kaptan elleri dümende gemiyi yönetiyor, yanında duran on yaşlarındaki çocuk, kaptanın üniformasındaki pirinç ve cam düğmelerden etkilenmiş, hayranlıkla onu ve geminin burnuyla yardığı dalgaları izliyordu. Kapı açıktı, ben de içeri girdim. Kaptan ve çocuk varlığımdan rahatsız olmayınca, sessizce kaptanın diğer yanına geçtim. Kaptan bize gemiyi nasıl yönettiğini gösterdi, düğmelerin ne işe yaradığını açıkladı. Küçük çocuk ve ben ona bol bol soru sorduk. Dinlediklerimiz öyle ilgimizi çekmişti ki zaman duygumuzu yitirdik ve kaptan İngiliz sahiline, Harwich'e yaklaştığımızı söyleyince şaşırdık. Küçük çocuk ebeveynlerini bulmaya gitti, ben de Eric'i aramaya başladım.

Onu bulduğumda bitkin ve endişeliydi, beni görünce neredeyse hıçkırarak ağlayacaktı. "Neredeydin?" diye sordu. "Her yerde seni aradım; gemiden atladığını sandım. Tanrıya şükür hayattasın!" Eric'e kaptan köşkünde olduğumu, çok iyi vakit geçirdiğimi söyledim. Üzüntüsü ve yüz ifadesi beni şaşırtmıştı, "Beni gerçekten seviyorsun, benim için gerçekten endişelenmişsin" dedim.

"Elbette" dedi Eric. "Bundan nasıl şüphe edersin?"

Ancak başkalarının beni sevdiğine inanmak kolay değildi; bazen annemle babamın bile beni ne kadar sevdiğini fark etmemiş olduğumu düşünüyorum. Ancak şimdi, elli yıl önce Amerika'ya geldiğimde yazdıkları mektupları yeniden okuduğumda, beni ne kadar sevmiş olduklarını görüyorum.

Başkalarının da beni sevdiğine inanmakta zorlanırdım – bu sevgiye inanmama meselesi benim içimdeki hasarlı veya ketlenmiş bir şeyden mi kaynaklanıyordu? Bir keresinde, İkinci Dünya Savaşı sırasında benim gibi başka yerlere gönderilen, hayatlarının ilk yıllarında ailelerinden ayrılan çocukların anılarını anlatan bir radyo programına denk gelmiştim. Sunucu, bu insanların, çocukluklarının acı dolu, travmatik yıllarına nasıl beceriyle uyum sağladığını anlatınca, "Evet," demişti konuklardan biri, "ama bağlantı kurmak, ait olmak ve inanmak benim için hâlâ çok zor." Aynısı belli ölçüde benim için de geçerli, bence.

1978 Eylülünde, *Dayanacak Bir Bacak*'ın yeni bölümlerini Lennie'ye gönderdim. Bana geri yazdı, bunun "mutlu, dans eden" bir kitap olabileceğini söyledi; sonunda başka şeylerle ilgilendiğim için rahatlamıştı. Mektubunun sonuna doğru daha can sıkıcı haberler vardı:

> İyi huylu ve sevimli cerrahım, mide fıtığı ve yemek borusu ameliyatımı daha fazla geciktirmememiz gerektiği görüşünde. Baban ve David bu konuda fazla hevesli değiller ama ben cerrahıma güveniyorum.

Len'in bana yazdığı son mektuptu bu. Hastaneye yattı ama ameliyat iyi geçmedi. Sıradan bir operasyon olması gereken şey, talihsiz bir eviserasyon ameliyatına dönüştü neredeyse. Ameliyattan sonra, damardan beslenerek, kanserle boğuşarak geçecek bir hayatın yaşanmaya değer olmadığına karar verdi Lennie. Yemek yememeye karar verdi, ama su içiyordu. Babam bir psikiyatrla görüşmesi için ısrar etti, ama psikiyatr "Hayatımda gördüğüm en aklı başında insan" dedi Lennie için. "Kararına saygı duymalısınız."

Haberi alır almaz uçakla İngiltere'ye gittim ve giderek güçten düşen Lennie'nin yatağının başucunda hem mutlu hem olağanüstü üzücü günler geçirdim. Fiziksel bitkinliğine rağmen aklı her

zaman başındaydı. Amerika'ya dönme zamanım geldiğinde, bir sabah Hampstead Heath'te dolaşıp bulabildiğim bütün farklı ağaç yapraklarını topladım, ona götürdüm. Yaprakları çok sevdi, her birinin hangi ağaca ait olduğunu teker teker saydı ve yaprakların onu Delamere Ormanı'ndaki yıllarına götürdüğünü söyledi.

1978 sonunda ona son bir mektup daha gönderdim ama okudu mu bilmiyorum:

> Sevgili Len,
> Bu ay sağlığına yeniden kavuştuğunu görmeyi iple çekiyorduk ama ne yazık ki bunu göremeyecekmişiz.
>
> Ne kadar güçsüz düştüğünü, üzüntünü ve artık ölümü özlemle beklediğini öğrenince kalbim çatlarcasına ağrıyor. Hayatı her zaman sevmiş olan sen, pek çok kişinin hayatının ve gücünün kaynağı oldun. Şimdi de ölümü sükûnet ve cesaretle, tabii bunların yanı sıra kederle de, karşılayabiliyor, hatta onu seçebiliyorsun. Seni yitirme düşüncesine tahammül etmekte zorlanıyorum. Bu dünyada en sevdiğim insanlardan biriydin.
>
> Ne olursa olsun bu acı dönemi de atlatıp eski canlılığına ve neşene kavuşacağına inanmaya devam edeceğim. Ama bu gerçekleşmeyecekse bile, yine de sana teşekkür etmek istiyorum – yaşadığın için, sen olduğun için, bir kez daha ve son kez teşekkürler.
>
> Sevgiler,
> Oliver

Sosyal ortamlarda oldukça çekingenimdir. Kimseyle kolayca "havadan sudan" konuşamam, insanları tanımakta zorlanırım (hayatım boyunca böyleydim ama artık gözlerim de iyi görmediğinden durum daha kötü). Siyasi, toplumsal, cinsel gündemi, haberleri bilmem, ilgilenmem de. Artık hafif bir işitme engelim de var, ilerleyen sağırlık demenin kibar yolu bu. Hepsi bir araya geldiğinde, neden bir köşeye çekilip görünmez olmayı dilediğimi anlayabilirsiniz sanırım. 1960'larda insanlarla tanışmak için gey barlara gittiğimde bu halim epey zorluk yaratıyordu benim için – bir köşede sıkıntıyla kıvranır, bir saat sonra tek başıma, üzgün ama biraz rahatlamış halde çıkar giderdim. Ancak bir partide veya başka bir

yerde benim (genellikle bilimsel) ilgi alanlarımı –volkanlar, denizanaları, yerçekimi dalgaları vs.– paylaşan biriyle tanışırsam hemen coşkulu bir sohbete girişirim (gerçi aynı kişiyi birkaç dakika sonra tanımamam mümkündür).

Sokakta insanlarla hemen hiç konuşmam. Ama yıllar önce, ay tutulmasının olduğu bir gece küçük teleskobumu aldım ve tutulmayı izlemek için sokağa çıktım. Kalabalık kaldırımdaki insanlar yukarıda gerçekleşen olağanüstü gökyüzü fenomeninden habersizdi. Onları durdurup "Bakın! Bakın aya ne oluyor!" demeye, teleskobumu ellerine tutuşturmaya başladım. Bu şekilde yaklaşmam insanları irkiltiyordu ama masum heyecanımdan etkilenip teleskobu gözlerine götürüyor, hayranlık sesleri çıkarıp onu bana geri veriyorlardı. "Teleskobunu kullanmama izin verdiğin için teşekkürler" ya da "Vay be, ayı gösterdiğin için teşekkürler" diyorlardı.

Apartmanımın karşısındaki otoparktan geçerken, otopark görevlisiyle tartışan bir kadın gördüm. Yanlarına gidip "Tartışmayı bırakın şimdi," dedim, "aya bakın!" Şaşırdılar, durdular ve teleskobu birbirlerine uzatıp ay tutulmasını seyrettiler. Sonra onu bana geri verdiler, teşekkür ettiler ve öfkeyle tartışmaya kaldıkları yerden devam ettiler.

Birkaç yıl sonra, *Tungsten Dayı* üzerinde çalıştığım ve spektroskopi hakkındaki bölümü yazdığım sırada da benzer bir şey oldu. Cebimde ufak bir spektroskopla sokaklarda dolaşıyor, farklı ışıklara bakıp farklı spektral çizgileri hayranlıkla seyrediyordum: Sodyum ışıklarının parlak altın çizgisi, neonun kırmızı çizgileri, cıva-halojen lambaların karmaşık hatları ve nadir toprak fosforları – hepsi beni büyülüyordu. Mahallemdeki bir barın önünden geçerken içerideki renkli ışıklar dikkatimi çekti, onları incelemek için spektroskobumu cama dayadım. Ancak bu tuhaf davranışımın, tuhaf küçük gözlemleme cihazımın, içeridekileri rahatsız ettiğini fark edince cesaretle içeri daldım –bir gey bardı– ve "Seksten söz etmeyi bırakın bakalım!" dedim. "Gerçekten ilginç bir şey göstereceğim sizlere." Bir sessizlik oldu ama çocuksu, samimi coşkum günü kurtardı ve spektroskobum elden ele dolaşmaya başladı. "Vay canına, harika!" gibi yorumlar yapılıyordu. Herkes baktıktan sonra, teşekkür edip spektroskobumu geri verdiler. Sonra yeniden seks hakkında konuşmaya döndüler.

Dayanacak Bir Bacak'ı yazmaya birkaç yıl daha harcadım ve sonunda tamamlanan metni 1983'ün Ocak ayında Colin'e gönderdim, yazmaya başlamamın üzerinden neredeyse dokuz yıl geçmişti. Kitabın her bölümü farklı renkli sayfalara özenle daktilo edilmişti, metin 300.000 sözcüğün üstündeydi. Kitabın kalınlığı Colin'i öfkelendirdi, editör tarafından kısaltılması 1983 yılı boyunca sürdü. Son ürün, ilk metnin beşte biri kadardı, yaklaşık 58.000 sözcükten oluşuyordu.

Ne olursa olsun, kitaptan elimi çekmek ve onu Colin'e devretmekle omzumdan bir yük kalkmıştı. 1974 yılındaki kazanın tekrarlanacağı yönünde batıl bir inancım vardı, olan her şeyi bir kitaba döküp içimden atmazsam bunun böyle olacağından emindim. Artık işim bittiğine göre, yeniden kaza geçirme tehlikesini de atlatmıştım. Gerçi bilinçdışımızın iradesi sandığımızdan daha güçlüdür. On gün sonra –Bronx'ta sokaklar buz kesmişti– sakarca bir hareket yapıp düştüm ve tekrarlanmasından korktuğum kaza tekrarlanmış oldu.

City Island'da bir benzin istasyonunda durmuştum. Kredi kartımı görevliye verdim, dışarı çıkıp bacaklarımı biraz açayım dedim. Arabadan çıkar çıkmaz buza basıp kaydım ve benzin istasyonu görevlisi geri geldiğinde beni gövdemin yarısı arabanın altında, yerde yatar halde buldu.

"Ne yapıyorsun?" diye sordu.

"Güneş banyosu" dedim

"Hayır," dedi, "ne oldu sana?"

"Bir kolumu ve bacağımı kırdım" dedim.

"Yine şaka yapıyorsun" dedi.

"Yok" dedim. "Bu sefer şaka yapmıyorum, ambulans çağırsan iyi olur."

Hastaneye ulaştığımda, cerrah asistanı, "Elinizin arkasında ne yazıyor?" diye sordu. (Elimin tersine *C B S* harflerini yazmıştım.)

"Halüsinasyonları olan bir hasta" dedim. "Charles Bonnet sendromu var onda, onu görmeye gidiyordum."[6]

6 Öyküsünü yazıp *Karısını Şapka Sanan Adam*'a eklemeyi düşünmüştüm ama Charles Bonnet sendromu hakkında yazmam için yirmi beş yıldan fazla geçmesi ve *Halüsinasyonlar*'ı yazmam gerekecekti.

"Dr Sacks," dedi, "şimdi hasta sizsiniz."

• • •

Colin hastanede olduğumu öğrenince –*Bacak*'ın prova baskısı geldiğinde hâlâ hastanedeydim– "Oliver!" dedi. "Kitaba bir dipnot daha eklemek için her şeyi yaparsın sen!"

1977 ve 1982 yılları arasında, *Dayanacak Bir Bacak* nihayet tamamlanmıştı, bir bölümünü Jeff Gölü'nde yüzerken yazmıştım. Amerika'daki editörüm ve yayıncım Jim Silberman, kitabın Jeff Gölü bölümünü alınca rahatsız olmuştu. Otuz yıldır, el yazısıyla yazılmış bir dosya almadığını, metnimin banyo küvetine düşürülmüş gibi göründüğünü söyledi. Metnin yalnızca daktiloya çekilmesi değil, deşifre edilmesi de gerekiyordu. San Francisco'da serbest zamanlı çalışan eski editörlerinden Kate Edgar'a göndermişti onu. Okunmaz haldeki, ıslanıp kurumuş, darmadağın, cümleleri eksik, oklarla, karalamalarla dolu dosyam güzelce daktiloya çekilmiş ve zekice editör yorumlarıyla süslenmiş halde bana geri geldi. Bayan Edgar'a yazıp zor bir el yazısı metinden harika bir son metin çıkardığını söyledim, Doğu Yakası'na geldiği takdirde beni yoklamasını istedim.

Kate ertesi yıl New York'a döndü ve 1983'ten bu yana editörüm ve ortak yazarım olarak benimle çalıştı. Sayısız taslağımla Mary-Kay ve Colin'i çıldırtabilirdim fakat son otuz yıl boyunca neyse ki Kate benimle birlikte çalışarak onların yaptığı gibi sayısız taslağımı çözüp, eleyip, düzenleyip anlamlı bir bütüne dönüştürdü. (Dahası, bu tarihten itibaren yazdığım bütün kitaplar için araştırma yaptı ve bana eşlik etti – hastalarla tanıştı, öykülerimi dinledi, işaret dili öğrenmek, kimya laboratuvarlarını ziyaret etmek gibi maceralarıma katıldı.)

8
Kimlik Meselesi

Dayanacak Bir Bacak'ı yazmam neredeyse on yıl sürmüştü ama bir yandan başka konularla da ilgileniyordum. Özellikle Tourette sendromuyla.

1969 yazında Beth Abraham'a gelen ve L-dopa'nın kısa vadeli etkileri hakkında uzun bir makale yazan *The New York Times* gazetecisi Israel Shenker 1971'de benimle yeniden bağlantıya geçti. L-dopa kullanan hastaların güncel durumunu öğrenmek için aramıştı beni.

Bazılarının "uyanışı" L-dopa sayesinde sürdürülebilmişti ama bazıları ilaca tuhaf, karmaşık tepkiler vermişti – bunları ona da anlattım. Hepsinden çok da tiklerle sorun yaşıyorlardı. Çoğu ani, çırpınmalı hareketler yapmaya, sesler çıkarmaya başlamıştı, bazen aniden küfür ediyorlardı. Bunların, başlangıçta geçirdikleri hastalık yüzünden zarar gören korteksaltı mekanizmaların, L-dopa tarafından aralıksız uyarılarak hareketlenmesinden, şiddetle faaliyete geçmesinden kaynaklandığını düşünüyordum. Shenker'e, çoklu tikleri ve küfürleriyle bazı postensefalitik sendromlu hastaların, Gilles de la Tourette sendromu denen ve ender görülen bir hastalığın belirtilerini gösterdiğini söyledim. Tourette sendromu olan bir hasta görmemiştim hiç ama vaka tarihçelerini okumuştum.

Shenker, hastalarla görüşüp röportaj yapmak için yeniden hastaneye geldi. Yazının yayımlanacağı gün Allerton Caddesi'ndeki gazete bayiine koşup sabah postasını erkenden aldım.

Shenker, "şaşırtıcı bir tikler topografyası" diye nitelendirdiği tikler arasındaki farkları özenle gözlemlemişti. Bir kadın hastanın gözündeki seğirme tikini yumruğunu sıkma tikine çevirebildiğini, bir başka hastanın da daktilo yazmaya ya da örgü örmeye konsantre olarak tiklerini kovabildiğini yazmıştı.

Gazetedeki makaleden sonra, çoklu tikleri hakkında tıbbi görüş isteyen çok sayıda insandan mektup aldım. Onları görmemin

uygun kaçmayacağını düşündüm çünkü bu bir anlamda, bir gazete makalesinden kâr etmek anlamına gelecekti. (Belki de o yılın başında *Times*'da yayımlanan *Migren* tanıtımı hakkında babamın söylediklerinden etkilenmiştim.) Ancak çok ısrarcı ve sempatik bir genç adamı görmeyi kabul ettim. Ray'de, sürekli tekrarlanan çırpınmalı tikler ve "tikli yetenekler" ile "yetenekli tikler" dediği şeylerden vardı (kendine de Akıllı Tikli Ray adını takmıştı). Durumu çok ilgimi çekmişti – yalnızca seri tikleri değil, düşünme hızı ve esprileri, Tourette sendromuyla mücadele etmek için bulduğu yöntemler de öyle. İyi bir işi, mutlu bir evliliği vardı ama herkesin bakışlarını üzerinde toplamadan yolda yürüyemiyordu; beş yaşından beri şaşkın veya onaylamaz bakışlara hedef oluyordu.

Ray bazen Tourette sendromlu benliğinin (ona Bay T diyordu) "gerçek" benliğinden farklı olduğunu düşünüyordu. Normalde ketum ve mesafeli biri olan, postensefalitik sendromlu hastam Frances D. de, bir "gerçek benliği" bir de ondan çok farklı bir "çılgın L-dopa benliği" olduğu görüşündeydi.

Tourette sendromlu benliği Ray'in dürtüsel ve ölçüsüz davranmasına, genellikle aşırı hazırcevap olmasına ve aşırı çabuk tepki vermesine yol açıyordu. Bütün pinpon maçlarını kazanıyordu ama bunun sebebi oyun becerisi değil, olağanüstü hızı ve servisleriyle karşılama vuruşlarının öngörülemezliğiydi. (Postensefalitik sendromlu hastalar da ilk başlarda, Parkinsonizm ve katatoninin pençesine düşmeden önce hiperkinetik ve dürtüsel davranıyor, bu halleriyle futbol maçlarında sıradan bir oyuncuyu kolayca alt edebiliyorlardı.) Ray'in fizyolojik hızı ve hareketlerinin dürtüselliği, müzik yeteneğiyle birleşmiş, doğaçlama çalmakta çok becerikli bir davulcuya dönüşmesini sağlamıştı.

1969 yazı ve sonbaharında postensefalitik sendromlu hastalarımda gördüğüm belirtileri bir daha asla görmem sanıyordum. Şimdi, Ray'le tanıştıktan sonra, Tourette sendromunun aynı ölçüde ender rastlanan ve zengin (bazı yönlerden de benzer) bir araştırma konusu olduğunu anlıyordum.

Ray'le tanışmamdan bir gün sonra, New York sokaklarında yürürken aynı sendromdan mustarip olduğunu düşündüğüm üç kişiyle karşılaştım, erkesi gün iki kişiyle daha. Hayret etmiştim çünkü Tourette sendromu çok ender görülen bir hastalık olarak

niteleniyordu – milyonda belki bir iki kişide görüldüğü düşünülüyordu. Ancak şimdi belki en az bin kat daha yaygın olduğunu fark ediyordum. Bunu daha önce görmediğim için kör olmalıyım, diye düşündüm, ama Ray'le birlikte vakit geçirmek bir anlamda gözümü Tourette sendromunu görebilecek şekilde açmıştı.

Ray gibi başkaları da olmalı, diye düşündüm ve onları bir araya getirme hayali kurdum, böylece fizyolojik ve psikolojik benzerliklerini keşfedip bir tür cemiyet oluşturabilirlerdi. 1974 baharında, bu fantezinin gerçek olduğunu gördüm: Tourette Sendromu Derneği (TSA) iki yıl önce New York'ta, Tourette sendromlu bazı çocukların ebeveynleri tarafından kurulmuştu ama şimdi yirmi kadar Tourette'li yetişkin üyesi de vardı. Tourette sendromlu küçük bir kızı 1973'te görmüştüm; TSA'nın kurucu üyelerinden olan psikiyatr babası beni dernek toplantılarından birine davet etti.

Tourette sendromlu insanlar genellikle hipnoza ve telkine açıktır, istemsiz yinelemelere ve taklide yatkındırlar. Bunu ilk kez TSA toplantısında, konferans odasının penceresinin pervazına konan bir güvercin sayesinde fark ettim. Kuş kanatlarını açıp kapadı, şöyle bir çırpındı ve pervaza yerleşti. Önümdeki sandalyelerde oturan Tourette sendromlu kişilerden en az yedi sekiz tanesi kollarını ve omuzlarını kuşunkine veya birbirlerininkine benzer hareketlerle sallayıp titretti.

1976 yılının sonuna doğru, bir TSA toplantısında John P. adlı genç bir adam yanıma geldi. "Dünyanın en iyi Tourette'çisiyim ben" dedi. "En karmaşık Tourette rahatsızlığı bende. Size Tourette hakkında başka kimsenin bilmediği şeyleri öğretebilirim. Beni incelemek ister misiniz?" Böbürlenme ve kendiyle alayı aynı anda barındıran bu davet beni şaşırtmıştı ama muayenehanemde görüşmeyi teklif ettim ona. Birlikte çalışmamızın verimli olup olmayacağına ondan sonra karar verebilirdik. Bana kendini yardıma veya tedaviye ihtiyacı olan biri gibi değil, bir araştırma projesi gibi tanıtmıştı.

Tiklerinin ve çıkardığı seslerin hızını ve karmaşıklığını görünce, onunla görüşürken elimin altında bir video kayıt cihazı bulunmasının faydalı olacağını düşündüm. O dönemde en küçük ve kaliteli kayıt cihazı olan Sony Portapak'lardan birini kiraladım (yaklaşık dokuz kilo ağırlığındaydı).

İki deneme seansından sonra, John'un söylediği gibi biri olduğu anlaşıldı. Onun sergilediği ve birlikte yaşamak zorunda olduğu tablodan daha karmaşık ya da şiddetlisini görmemiştim, hatta durumunu tarif etmeye yaklaşan bir şeyler okumamıştım bile. İçimden, "süper-Tourette sendromu" dedim durumu için. Video kaydı yaptığıma çok memnundum çünkü tikleriyle tuhaf davranışlarından bazıları bir saniyeden kısa süre içinde olup bitiyordu, hatta bazen iki veya daha fazla sayıda tik aynı anda ortaya çıkıyordu. Çıplak gözün algılayamayacağı kadar çok şey oluyordu ama kayıt cihazı sayesinde her şeyi yakalayıp ağır çekimde veya kare kare yeniden izleyebiliyordum. Video kaydını John'la birlikte yeniden gözden geçirince, her tik sırasında ne düşündüğünü veya ne hissettiğini bana anlatabiliyordu. Bu şekilde, rüya analizine benzer bir tik analizi yapmak mümkün olabilir, diye düşünüyordum. Belki de tikler bilinçdışına giden "yollardan" biriydi.

Daha sonra bu düşüncemden vazgeçtim çünkü tiklerin ve tiki andıran davranışların (hamle yapma, zıplama, havlama vs.) çoğunun beyinsapı veya striatumdaki tepkimelerden ya da kendiliğinden ateşlemelerden kaynaklandığı sonucuna vardım – psişik değil biyolojik temelliydiler. Ancak bazı istisnalar vardı özellikle küfür etme ve müstehcen sözcükler kullanma yönündeki zoruntulu davranışlar diye özetleyebileceğimiz koprolali (ve onun motor muadili olan ve müstehcen hareketler yapma diye özetlenebilecek kopropraksi) söz konusu olduğunda. John dikkat çekmeyi, başkalarını kışkırtmayı seviyordu; toplumsal sınırları, edep kurallarını zorlayıcı davranışlarda bulunmak Tourette sendromlu hastalarda rastlanan bir özelliktir.

John'un tiklerine eşlik eden tuhaf bir ses dikkatimi çekiyordu. Sesi kaydedip yavaşlatarak çaldığımda, aslında Almanca bir sözcük söylediğini fark ettim: "*Verboten*!" yani "yasak!" Tikleri akla getiren bir hızla, tek bir heceye dönüştürerek söylüyordu sözcüğü. Bundan John'a söz edince, Almanca konuşan babasının çocukken tiklerini bu sözcükle engellemeye çalıştığını anlattı. Kasedin kopyasını Luria'ya gönderdim, "babanın sesinin tike yansıması" diye nitelendirdiği olgu onu da büyüledi.

Tiklerin ve tiki andıran davranışların çoğunun istemsizle istemli davranışlar arasında bir yerde, ani sarsılmalarla eylemler arasında

bir yerde olduğunu hissediyordum; kökenleri korteksaltıydı ama bilinçli ya da bilinçsiz şekilde anlam ve yönelmişlik kazandıkları oluyordu.

Bir yaz günü, John muayenehanemdeyken açık camdan içeri bir kelebek girdi. John başını kararsız hareketlerle sallayıp gözlerini kısıp açarak, bir alçalıp bir yükselen, zikzaklar çizen kelebeğin hareketlerini takip etti; bir yandan ona sevgi sözcükleri ve beddualar yağdırıyordu: "Seni öpmek istiyorum. Seni öldürmek istiyorum" diye tekrarladı ve sonra bu cümleleri kısaltarak, "öpmek, öldürmek, öpmek, öldürmek" demeye başladı. İki üç dakika kadar onu izledikten sonra –kelebek uçtukça kendine engel olamadan konuşuyor ve tiklerini sergiliyordu– şaka yollu şöyle dedim: "Gerçekten konsantre olsan kelebeği görmezden gelebilirdin, burnuna konsa bile görmezdin onu."

Ben bunu söyler söylemez burnunun ucunu tutup var gücüyle çekiştirmeye başladı – sanki oraya konan kocaman bir kelebeği koparıp almak istiyordu. Aşırı canlı, Tourette'li hayal gücünün halüsinasyon sınırlarını aşıp hayalet bir kelebeğin burnuna konmasına neden olup olmadığını merak ettim. Gözlerimin önünde bir kâbus bilinçli halde sergileniyordu.

1977'nin ilk üç ayı boyunca John'la birlikte yoğun şekilde çalıştık. 1969 yazından, postensefalitik hastalarımın uyandığı günlerden beri hissetmediğim bir büyülenmişlik, keşfetme hırsı ve zihinsel heyecan duyuyordum. Ray'le tanıştıktan sonra düşündüğüm gibi, Tourette sendromu hakkında bir kitap yazmam gerektiğini hissediyordum. John'un ana karakter olduğu bir kitap yazabilirdim – belki süper-Tourette sendromlu birinin "hayatından bir günü" aktarabilirdim.

Böyle iyi bir başlangıçtan sonra, tam ölçekli bir araştırmanın müthiş bilgilendirici olacağını düşündüm ama John'u uyararak, böyle bir araştırmanın temelde bir keşif yolculuğu, bir soruşturma olduğunu, tedavi açısından faydalı olacağını garanti edemeyeceğimi söyledim. Bu açıdan, araştırmam Luria'nin kitabı *Bir Mnemonistin Zihni*'ne veya Freud'un *Düşlerin Yorumu*'na benzeyecekti. (Bu iki kitap, "Tourette analiziyle" geçen aylar boyunca hep yanı başımdaydı.)

John'la her cumartesi muayenehanemde görüşüyor, seansları-

mızı aynı anda iki video cihazıyla birden kaydediyordum. Kameralardan biri John'un yüzüne ve ellerine odaklanıyor, diğeri daha geniş bir açıyla ikimizi birden çekiyordu.

Cumartesi sabahları arabayla ofisime giderken, John yolda bir İtalyan marketinde durur, kendine bir sandviç ve kola alırdı. Küçük market popüler bir yerdi, her zaman insanla dolu olurdu. John bu insanları tarif eder, daha doğrusu taklitlerini yapar, her birini tekinsiz bir beceriyle canlandırırdı. O dönemde Balzac okuyordum, ona Balzac'tan bir alıntı yaptım: "Kafamın içinde bütün bir toplum var."

"Benim de öyle," dedi John, "ama taklit biçiminde benimkisi." Bu anlık, istemsiz taklitler ve öykünmeler genellikle karikatür ya da alay havası içeriyordu. Bazen çevredekiler John'a hayretle veya öfkeyle bakınca, bu sefer onları taklit etmeye başlıyordu. Muayenehanede oturup onun bu tür sahneleri tarif edip canlandırmasını izledikçe, onunla birlikte dışarı çıkıp bu tür karşılaşmalara bizzat şahit olmam gerektiğini düşünmeye başladım.[1] Bu konuda tereddüt ediyordum; onu sıkmak, sürekli gözlem altında (hatta Portapak yanımdaysa sürekli "kayıt altında") olduğunu düşünmesini istemiyordum, cumartesi sabahı rutinimiz haricinde hayatına fazla burnumu sokmaya da niyetim yoktu. Ancak böyle süper-Tourette sendromlu birinin hayatında bir günü veya haftayı kaydetmenin değerli bir çalışma olacağını düşünüyordum – muayenehanede yaptığım klinik ve fenomenolojik gözlemleri tamamlayacak antropolojik ya da etolojik bakış açısını kazandırabilirdi bana.

Antropolojik belgesel çekiminde uzmanlaşmış bir film ekibiyle bağlantıya geçtim. Yeni Gine'de bir kabileyi filme almayı yeni bitirmişlerdi, bir tür tıbbi antropoloji projesinde çalışmak ilgilerini çekti. Ancak bir haftalık çekim için elli bin dolar istiyorlardı ve bu para bende yoktu; hatta istedikleri ücret yıllık gelirimden fazlaydı.

Bunu Duncan Dallas'a anlatınca (Yorkshire Televizyonu'nun bazen belgesel araştırmaları için bağış yaptığını biliyordum) bana, "Gelip onu görmemi ister misin?" dedi. Birkaç hafta sonra New York'a geldi ve John'un daha önce gördüğü hiçbir şeye benzemediğini, hitabet yeteneğinin çok gelişmiş olduğunu ve kendini iyi

1 Birlikte ilk dışarı çıkışımızı, *Karısını Şapka Sanan Adam*'ın "Ele Geçirilmiş" adlı bölümünde anlattım ama yaşlı bir kadın olduğunu söyleyerek John P.'nin kimliğini korudum.

sunduğunu söyledi. Duncan onun hakkında bir belgesel çekmek istiyordu, *Uyanışlar* belgeselini seyreden John da epey heyecanlanmıştı. Ancak John'un aşırı hevesi ve beklentisi beni biraz rahatsız etti, endişelendim. Onunla sessizce çalışmayı sürdürmek istiyordum, ama o bir televizyon belgeselinde başrol oynama hayalleri kurmaya başlamıştı.

"Performansı" ve "olay" yaratmayı sevdiğini, ilgi odağı olmaktan hoşlandığını söyledi ama böyle olay çıkardığı yerlere bir daha gitmemeye özen gösteriyordu. Peki –teşhirci özellikleri olsa da tiklerinden kaynaklanan– bazı "olaylarının" ya da "performanslarının" filme alınmasını, silemeyeceği kalıcı bir hale dönüşmesini nasıl karşılayacaktı? Duncan'ın keşif ziyareti süresince üçümüz bunların hepsini ayrıntılarıyla konuştuk. Duncan, İngiltere'ye gelip filmin kurgu aşamasında istediği müdahaleleri yapabileceğini ısrarla tekrarladı John'a.

Çekimler 1977 yazında yapıldı, John formundaydı: Tikler ve tuhaf hareketler yapıyordu, azimli ama oyuncu bir hali vardı – izleyicisi olduğunda soytarılıklar, doğaçlamalar, taklitler yapıyor, diğer yandan kendisi gibi biri için hayatın nasıl olduğunu özenle, ciddiyetle, duygulandırıcı bir şekilde anlatıyordu. Belgeselin dikkate değer, dengeli ve insani bir film olacağını düşünüyorduk.

Çekimlerden sonra John ve ben sessiz seanslarımıza döndük, ama John'un üstünde bir tür gerilim –daha önce görmediğim bir kendini tutma hali– olduğunu görebiliyordum. Kurgu aşamasında Londra'ya davet edildiğinde teklifi reddetti.

Film, 1978 başında İngiliz televizyonunda gösterildi. Büyük ilgi gördü, hep olumlu eleştiriler aldı ve John belgeseli izleyip ona hayran olan izleyicilerden sayısız mektup aldı. Başlangıçta belgeselle gurur duyuyor, arkadaşlarına ve komşularına gösteriyordu ama sonra huzursuzlandı, hepsinden çok da öfkelendi ve bana düşman oldu, onu medyaya "sattığımı" söylemeye başladı (filmi en çok kendisinin istediğini, benimse ihtiyatlı olması yönünde sık sık uyarılarda bulunduğumu anımsamıyordu bile). Filmin toplatılmasını, bir daha asla gösterilmemesini istiyordu, aynısı benim yaptığım kayıtlar için de geçerliydi (yüzü aşkın kayıt vardı elimde). Film yeniden gösterilirse veya kasetlerden biri gösterilecek olursa peşime düşüp beni öldüreceğini söyledi. Çok şaşırmış, allak bullak

olmuştum –ayrıca korkmuştum– ama dileğini yerine getirdim ve belgesel bir daha yayınlanmadı.

Ancak ne yazık ki bununla tatmin olmadı. Telefonla arayıp beni tehdit etmeye başladı. Başlangıçta iki sözcük söyleyip kapatıyordu: "Tourette'i unutma." Gilles de la Tourette'in hastalarından biri tarafından tabancayla başından vurulduğunu gayet iyi bildiğimi biliyordu.[2]

Bu koşullar altında John'un görüntülerini meslektaşlarıma bile gösteremezdim ve buna canım çok sıkılıyordu, çünkü bu görüntülerin Tourette sendromunu pek çok yönden açıklayan, nörolojinin ve genel olarak insan doğasının ender olarak incelenen yönlerini aydınlatan kıymetli bir malzeme olduğuna inanıyordum. Bu kayıtların beş saniyesinden bile bir kitap çıkarabileceğimi düşünüyordum, ama yapmadım bunu.

John hakkında *The New York Review of Books*'a yazdığım makaleyi geri çektim. Makale yayımlanmak üzereydi ama onu daha fazla öfkelendirmek istemedim.

Uyanışlar belgeseli 1977 sonbaharında bir psikiyatrlar toplantısında gösterilirken biri filmi sürekli bölüyordu. Bu kişi John'un ablası çıkınca durumu daha iyi anladım. Daha sonra konuştuk, belgeseli ve hastaları teşhir etme biçimini "şoke edici" bulduğunu söyledi. Kardeşinin televizyonda ifşa edilmesi düşüncesi onu çok endişelendirmişti; onun gibi insanların gözlerden uzakta kalması gerektiği görüşündeydi. John'un filme alınma konusundaki çelişkili duygularını geç de olsa anlıyordum; görülme ve gösterilme, kendini teşhir etme dürtüsüyle bakışlardan saklanma dürtüsü çatışıyordu.

1980'de, *Dayanacak Bir Bacak* kitabını yazmak için boşu boşuna mücadele ettiğim dönemde, ara vermek için, Ray hakkında bir yazı kaleme aldım. Bu çekici, akıllı, tikli adamı on yıldır görüyor, durumunu takip ediyordum. Ray'in yazacaklarıma nasıl tepki vere-

2 Gilles de la Tourette'in hastası esasen Tourette sendromlu değildi, doktoru erotik saplantı haline getirmişti ve John Lennon örneğinde gördüğümüz üzere, bu tür saplantılar cinayetle sonuçlanabilir. Tourette aldığı kurşun yarası yüzünden hemiplejik ve afazik kaldı.

ceğini merak ettiğimden, bu konudaki görüşlerini almak ve yazıyı ona okumak istedim.

"Yok, sorun değil, bunu yapmaya mecbur değilsin" dedi.

Israr edince beni evine akşam yemeğine davet etti, yemekten sonra yazıyı ona ve eşine okuyacaktım. Ben okurken Ray sık sık tiklerini sergiledi, arada bir hafifçe çırpındı ve hatta bir keresinde "Cüretkâr yorumlar!" dedi.

Durdum, kırmızı kalemimi çıkarıp sordum: "Nereyi atayım? Söyle yeter."

"Devam et," dedi, "oku lütfen."

Yazının sonuna gelince, "Temelde anlattığın her şey doğru" dedi. "Ama burada yayımlama. Londra'da yayımla."

Yazıyı Jonathan Miller'a gönderdim, o da beğenip Mary-Kay Wilmers'a gönderdi. Mary-Kay, (Jonathan'ın eniştesi Karl Miller'la birlikte) yakın zamanda *London Review of Books*'u kurmuştu.

"Akıllı Tikli Ray" daha önce yazdığım her şeyden farklıydı – karmaşık bir nörolojik rahatsızlığa rağmen yaşamayı, hayatı eksiksiz yaşamayı anlattığım ilk uzun vaka tarihçesiydi. Aldığı olumlu eleştiriler, buna benzer başka vaka tarihçeleri yazmaya yöneltti beni.

• • •

1983'te, eğitimini Moskova'da, Luria'dan alan arkadaşım ve meslektaşım Elkhonon Goldberg, Albert Einstein Tıp Koleji'nde, öncülüğünü Luria'nın yaptığı nöropsikoloji alanında birlikte bir seminer vermeyi teklif etti bana.

Birlikte verdiğimiz seminerin konusu agnozilerdi –anlamdan yoksun algılar ya da yanlış algılamalar– ve bir noktada Goldberg bana dönüp bir görsel agnozi örneği vermemi istedi. Aklıma hemen hastalarımdan biri, öğrencilerini (veya başka kimseyi) tanıyamamaya başlayan müzik öğretmeni hastam geldi. Dr. P.'nin, çocuk sandığı yangın musluklarının veya parkometrelerin "başlarını" nasıl okşadığını, mobilyalarla konuşup karşılık alamayınca nasıl şaşırdığını anlattım. Bir noktada, karısının başını şapka sandığını da söyledim. Öğrenciler, durumun ciddiyetinin farkında olsalar da bu komik duruma gülmeden edemediler.

Dr. P. hakkında tuttuğum notları uzatmaya niyetim yoktu ama öyküsünü öğrencilere anlatmak karşılaşmamızı zihnimde yeniden canlandırmıştı, o akşam oturup vaka tarihçesini yazdım. Adını "Karısını Şapka Sanan Adam" koydum ve *London Review of Books*'a gönderdim.

Bir gün vaka tarihçeleri derlememin adı olacağı aklıma bile gelmemişti.

• • •

1983 yazında, bir aylığına Blue Mountain Merkezi adında, sanatçıların ve yazarların gittiği bir sanatevine gittim. Göl kıyısındaydı ve gölün suları yüzmeye çok uygundu, dağ bisikletim de yanımdaydı. Daha önce yazarlar ve sanatçılar arasında zaman geçirmemiştim hiç, yazmak ve düşünmekle geçen günlerin sessizliği, günün sonunda diğer konuklarla birlikte neşeli bir akşam yemeği yemek çok hoşuma gitti.

Ancak Blue Mountain'daki ilk iki haftа boyunca ağrıdan ne yaptığımı bilemez haldeydim: Dağ bisikletime binerken kendimi fazla zorlamıştım, belim incinmişti. On altıncı günde, Luis Buñuel'in anılarını çekip aldım raftan. Yaşlanmakta olan, bunamış annesi gibi belleğini ve kimliğini kaybetmekten ne kadar korktuğunu anlattığı satırlara denk geldim. Birden aklıma 1970'li yıllarda görmeye başladığım amnezik denizci Jimmie geldi. Hemen çalışmaya oturdum ve on iki saat boyunca Jimmie hakkında yazdım; hava kararırken, "Kayıp Denizci" adını verdiğim öyküyü bitirmiştim. On yedinci günden otuzuncu güne dek başka bir şey yazmadım. İnsanlar Blue Mountain'da "verimli" zaman geçirip geçirmediğimi sorduklarında ne cevap vereceğimi bilemiyordum: Aşırı üretken bir gün, yirmi dokuz kısır gün geçirmiştim.

Yazımı *The New York Review of Books* editörü Robert Silvers'a gönderdim. Beğendi ama ilginç bir talepte bulundu. "Hasta hakkındaki notlarını görebilir miyim?" diye sordu. Jimmie'yi her görüşümde aldığım konsültasyon notlarımı inceledi ve şöyle dedi: "Bunların çoğu, bana verdiğin metinden daha canlı ve yalın. Notlarından bazılarını öyküye katıp ikisini harmanlamaya ne dersin? Böylece hem hastaya ilk anda verdiğin tepkiyi hem de yıllar sonra

geri dönüp bakınca düşündüklerini bir arada görmüş oluruz."[3] Öğüdünü tuttum, 1984 Şubatında yazımı yayımladı. Benim için çok cesaretlendirici bir gelişmeydi, sonraki on sekiz ay içinde ona beş vaka tarihçesi daha gönderdim, bu yazılar *Karısını Şapka Sanan Adam*'ın çekirdeğini oluşturacaktı. Bob'un desteği, dostluğu, özenli ve yapıcı editörlüğü efsanevi şeylerdir: Bir keresinde ben Avustralya'dayken beni aramış, bir virgülü noktalı virgülle değiştirme konusunda fikrimi almıştı. Kendi halime bırakılsam yazmayacağım bazı yazıları yazmam konusunda beni hep desteklemiştir.

Vaka tarihçelerimi farklı yayınlarda (bazılarını *The New York Review of Books*'ta, başkalarını *The Sciences* ve *Granta* gibi dergilerde) yayımlamayı sürdürdüm, ama bir araya gelip bir bütün oluşturabilecekleri gibi bir düşüncem yoktu. Amerikalı yayıncım Jim Silberman ve Colin, yazılarda bir tür ton ve duygu bütünlüğü olduğu görüşündeydiler ama kitaplaştırılınca neye benzeyebileceklerini hayal edemiyordum.

Karısını Şapka Sanan Adam'ın son dört öyküsünü 1984'ün son dört gününde yazdım. Onları bir dörtleme gibi düşünmüştüm, hatta "Basitin Dünyası" adlı küçük bir kitap bile olabilirlerdi.

Ertesi hafta, San Francisco'daki VA Hastanesi'nde nörolog olan arkadaşım Jonathan Mueller'ı ziyaret ettim. Hastanenin bulunduğu Presidio parkında dolaşırken, bana koku alma duyusuyla ilgilendiğini söyledi. Ona iki öykü anlattım. İlki, başına aldığı bir darbe yüzünden koku alma duyusunu tamamen ve kalıcı olarak yitirmiş olmasına rağmen bağlama uygun kokular –çalışan kahve makinesini görünce taze kahve kokusu almak gibi– hayal etmeye (veya halüsinatif kokular almaya) başlayan bir adam hakkındaydı. İkincisi, amfetamin kullanımı kaynaklı bir mani nöbeti sırasında koku duyusu aşırı hassaslaşan bir tıp öğrencisi hakkındaydı (*Karısını Şapka Sanan Adam*'da tıp öğrencisine "Stephen D." adını vermiş olmama rağmen, aslında kendi deneyimimi anlatıyordum). Ertesi gün, bir Vietnam restoranında uzun saatler oturarak iki öyküyü

3 "Kayıp Denizci" yayımlandığında, Amerika'nın en orijinal ve yaratıcı nörologlarından Norman Geschwind'den bir mektup aldım. Ondan mektup aldığım için çok heyecanlanmıştım. Hemen geri yazdım ama cevap alamadım çünkü Geschwind o arada ölümcül bir felç geçirmişti. Yalnızca elli sekiz yaşındaydı ama arkasında muazzam bir miras bıraktı.

birden yazdım, tek başlık altında birleştirdim ("İçimizdeki Köpek") ve yayıncılarıma gönderdim. *Şapka*'da eksik bir şeyler olduğunu hissediyordum, "Köpek" eksik parçaydı.

Ardından muazzam bir tamamlanmışlık ve özgürlük hissi geldi üzerime. "Klinik öyküler" kitabımı tamamlamıştım, özgür bir adamdım, gerçek bir tatile çıkabilirdim – on yıldır tatile çıkmamış gibi hissediyordum. İçimden Avustralya'ya gitmek geldi; bu kıtayı hiç görmemiştim, ağabeyim Marcus eşi ve çocuklarıyla Sidney'de yaşıyordu. Annemle babamın altın evlilik yıldönümü için 1972'de İngiltere'ye geldikleri zaman Marcus'un ailesiyle tanışmıştım ama o zamandan beri görüşmemiştik. San Francisco'daki Union Meydanı'na gittim. Qantas ofisine pasaportumu verdim ve ilk uçakla Sidney'ye gitmek istediğimi söyledim. Sorun değil, dediler, uçakta yer vardı. Otele dönüp eşyalarımı aldım, havaalanına gitmek üzere yola çıktım.

Hayatımın en uzun uçak yolculuğuydu ama heyecanla günlüğüme yazmakla meşgul olduğumdan zaman hızla geçti ve on dört saat sonra Sidney'ye ulaştık; uçak şehrin üstünde dönerken ünlü köprüyü ve opera binasını gördüm. Pasaportumu pasaport kontrol noktasına verip geçecektim ki, görevli, "Vizeniz nerede?" diye sordu.

"Vize mi?" dedim. "Ne vizesi? Kimse bana vizeden söz etmedi." Bir dakika önce arkadaş canlısı davranan görevli bir anda sert ve ciddi birine dönüştü: Avustralya'ya neden gelmiştim? Bana kefil olacak birileri var mıydı? Ağabeyimle ailesinin havaalanında beni beklediğini söyledim. Ağabeyim bulunana ve kimlik kontrolüm tamamlanana dek oturup beklememi söyledi. Sonunda bana on günlük geçici vize verdiler ama uyarmaktan da geri kalmadılar: "Bir daha vizesiz gelirsen seni doğruca Amerika'ya göndeririz."

Avustralya'daki on günüm neşeli bir keşif havasında geçti – pek az tanıdığım ağabeyimi tanıdım (Marcus benden on yaş büyüktü ve 1950'de Avustralya'ya gitmişti); eşi Gay'le hemen kaynaştık (o da benim gibi minerallere ve bitkilere düşkündü, yüzmeyi ve dalmayı seviyordu); küçük yeğenlerim de yeni (ve onlar için egzotik) amcalarıyla tanıştılar.

Marcus'ta, İngiltere'deki ağabeylerimde hiç bulamadığım yakınlığı aradım ve buldum. Bana hiç benzemeyen David'le –şık,

çekici, sosyal biriydi– ya da şizofreninin derinliklerinde kaybolmuş Michael'la kuramayacağım türde bir ilişkiydi. Marcus'la –sessiz, bilgili, düşünceli ve sıcak biriydi– daha derin bir ilişki kurabileceğimizi hissettim.

Sidney'ye, daha sonra da Daintree Yağmur Ormanı'na ve Queensland'deki Büyük Set Resifi'ne âşık oldum. Son ikisi bana olağanüstü güzel ve tuhaf gelmişti. Avustralya'nın eşsiz florasını ve faunasını görmek, Darwin'in Avustralya'nın bitki ve hayvanlarını görünce ne kadar şaşırdığını anımsattı bana. Günlüğüne şöyle yazmıştı Darwin: "İki farklı Yaratıcı çalışmış olmalı."

• • •

Uyanışlar ve *Dayanacak Bir Bacak* üzerinde çalışırken Colin'le inişli çıkışlı olan ilişkim, artık daha hafif ve rahat bir hal almıştı. *Bacak* üzerinde bir yıl boyunca çalışmak ikimizi de tüketmişti ama kendi aramızdaki adıyla *Şapka*'da aynı sıkıntıları çekmedik. *Şapka*'daki yazıların çoğu zaten yayımlanmıştı. Colin, geri kalanların editörlüğünü yapmanın yanında, yazıları dört gruba ayırıp her birine bir giriş yazısı yazmamı önerdi.

Colin kitabı 1985 Kasımında, tamamlanışından yalnızca altı ay sonra matbaaya gönderdi. ABD baskısı 1986 Ocağında, on beş bin gibi mütevazı bir baskı adediyle yayımlandı.

Dayanacak Bir Bacak'ın satış rakamları çok iyi gitmemişti, bir nöroloji öyküleri kitabından ticari başarı elde etmeyi kimse beklemiyordu. Ancak birkaç hafta sonra Summit kitabı yeniden baskıya göndermek zorunda kaldı, çok geçmeden üçüncü basım da yapıldı. Kitap kulaktan kulağa yayılıyor, popülerliği giderek artıyordu. Nisan ayında, hiç beklenmedik bir şekilde *New York Times*'ın çoksatanlar listesine girdi. Bir hata veya satış rakamında geçici bir artış olduğunu sandım ama kitap yirmi altı hafta boyunca çoksatanlar listesinde kaldı.

Beni "çoksatan" bir kitap yazmaktan daha fazla şaşırtan ve duygulandıran şey gelen okur mektuplarıydı; *Şapka*'da anlattığım sorunları –yüz körlüğü, müzikal halüsinasyonlar vs.– bizzat deneyimleyen ama bu deneyimlerini başkalarına, hatta bazen kendilerine bile itiraf edemeyen insanlardan mektup aldım. Başkaları,

hakkında yazdığım insanların akıbetini öğrenmek için yazıyordu bana.

"Kayıp Denizci Jimmie şimdi nasıl?" diye soruyorlardı. "Ona selam söyleyin. En iyi dileklerimi iletin." Jimmie onlar için gerçekti, kitaptaki karakterlerin çoğu öyleydi zaten. Yaşadıkları ve mücadeleleri okurların kalplerine, zihinlerine dokunmuştu. Okurlar kendilerini Jimmie'nin yerine koyabiliyordu, oysa *Uyanışlar*'daki hastalarımın aşırı uçlardaki, trajik sorunları en anlayışlı hayal gücünün bile sınırları dışında kalıyordu.

"Tuhaf" ve "egzotik" şeyler konusunda uzmanlaştığımı iddia eden birkaç eleştirmen oldu ama ben tam aksini düşünüyordum. Vaka tarihçelerimin "örnek niteliğinde" olduğu görüşündeydim –Wittgenstein'ın, bir kitabın örneklerden oluşması gerektiği yönündeki vecizesini pek seviyordum– ve bu olağandışı ve şiddetli vakaları anlatarak yalnızca nörolojik hastalıkların etkisini ve nasıl deneyimlendiğini değil, beynin düzeninin ve işleyişinin mühim ve bazen beklenmedik yönlerini de aydınlatmayı umuyordum.

• • •

Jonathan Miller, *Uyanışlar*'ın yayımlanmasından sonra bana "Artık ünlü birisin" demişti fakat aslında öyle değildi. *Uyanışlar* İngiltere'de bir edebiyat ödülü ve iyi övgüler almıştı ama ABD'de fark edilmemişti bile (yalnızca *Newsweek*'ten Peter Prescott kitabı köşesinde tanıtmıştı). Ancak *Şapka*'nın aniden çok popüler olması üzerine, istesem de istemesem de kamusal alanda görünür hale geldim.

Bu durumun belli avantajları vardı elbette. Birden pek çok önemli isimle bağlantı kurmuştum. Yardım edebilme gücüm de vardı, zarar verebilme potansiyelim de. Artık anonim yazamazdım. *Migren*'i, *Uyanışlar*'ı ve *Bacak*'ı yazarken genel okur kitlesini pek hesaba katmamıştım. Bundan böyle katmam gerekecekti.

Daha önce topluluk önünde konuşmuşluğum vardı ama *Şapka*'nın yayımlanması üzerine her türlü yerden konuşma yapmak için davet almaya başladım. *Şapka*'dan sonra, kamuya mal olmuş bir kişiye dönüştüm, yaradılışım gereği yalnızlığa düşkün olsam da ve en iyi, en azından en yaratıcı yanımın yalnızlığı sevdiğini

bilsem de kamusal bir figürdüm artık. Yalnızlık, yaratıcı yalnızlık ulaşması daha zor bir şeydi bundan böyle.

Nörolog meslektaşlarım mesafelerini korumayı sürdürüyor, yazdıklarımı görmezden gelmeye devam ediyorlardı. *Şapka*'nın yayımlanmasıyla hakkımdaki çekincelerine bir tür kuşku da eklendi sanırım. Anlaşılan artık "popüler" bir yazardım ve kişi popülerse, popülerliğinden dolayı ciddiye alınmayacak biri demekti. Durum tamamen böyle değildi, *Şapka*'yı klasik anlatı formunda kaleme alınmış sağlam, ayrıntılı bir nöroloji çalışması olarak gören meslektaşlarım da vardı. Ama tıp dünyasının sessizliği büyük oranda devam ediyordu.

1985 Temmuzunda, *Şapka*'nın yayımlanmasından birkaç ay önce, Tourette sendromuna ilgimin yeniden arttığını fark ettim. Kalın bir defteri birkaç gün içinde düşüncelerimle doldurunca, yeni bir kitap olasılığının doğduğunu gördüm. O dönemde İngiltere'de ailemi ziyaret ediyordum ve New York'a dönüş uçuşu sırasında yeni kitap projesi hakkındaki düşüncelerimin akışı hızlandı, heyecanım zirve yaptı. Dönüşümden birkaç gün sonra, postacı City Island'daki küçük evime bir paket getirdi. *The New York Review of Books*'tan gelen pakette Harlan Lane'in sağırları ve sağır dilsiz alfabesinin tarihini anlattığı kitabı *Zihin İşittiğinde* vardı. Bob Silvers, kitap hakkında bir tanıtım yazısı yazmamı istiyordu. "Dil üzerine uzun uzadıya düşünmedin hiç" diye yazmıştı Bob. "Bu kitap seni düşünmeye zorlayacak."

Yazmayı planladığım Tourette kitabından başka bir şey düşünmek istediğimden emin değildim. 1971'de Ray'le tanıştıktan sonra Tourette sendromu hakkında bir kitap yazmak istemiştim, ama önce bacağımı kırdığım kaza, ardından John'la olanlar yüzünden bir türlü başlayamamıştım. Şimdi projeyi yeniden ertelemem gerekeceğinden korkuyordum. Fakat Harlan Lane'in kitabı beni büyülemiş, aynı zamanda öfkelendirmişti. Sağır insanları anlatıyordu; onların görsel bir dil olan işaret dili üzerine kurulu benzersiz, zengin kültürünü ve sağır insanlara dil eğitimi verme konusundaki büyük fikir ayrılığını: Bu insanlar kendi görsel dillerini öğrenmek üzere mi eğitilmeliydi, yoksa sağır doğanlar için

çoğunlukla kötü sonuçlar doğuran "oralizm" yöntemini öğrenmeye mi zorlanmalıydılar?

Geçmişteki ilgi alanlarım hep klinik deneyimlerimden doğmuştu ama bu kez, kendi irademe karşı gelmeye çalışmama rağmen, hakkında ilk elden bilgi sahibi olmadığım şeyleri, sağırların tarihini, kültürünü ve işaret dillerinin doğasını merak ediyordum. Ama bölgedeki sağır okullarına gidip, işitmeyen çocuklarla tanıştım. Nora Ellen Groce'un kitabı *Burada Herkes İşaret Dili Konuşur*'u okuduktan sonra, Martha's Vineyard'da küçük bir kasabayı ziyaret ettim – yüz yıl önce, bu kasabada doğan insanların neredeyse dörtte biri sağırdı. Burada "sağır" insanlar olarak görülmemişlerdi; sıradan çiftçiler, öğrenciler, öğretmenler, kardeşler, amca ve teyzelerdiler.

1985'te kasabada artık sağır kimse kalmamıştı fakat yaşlılar sağır akrabalarını ve komşularını dünmüş gibi hatırlıyor, bazen kendi aralarında işaret dili kullanarak anlaşıyorlardı. Yıllar içinde kasaba halkı herkesin ortak dilini benimsemişti; işitenler de sağırlar da işaret diliyle anlaşabiliyorlardı. Kültürel konularda fazla düşünmemiştim ama bir topluluğun bu şekilde adapte olması ilgimi çekmişti.

Washington, DC'deki Gallaudet Üniversitesi'ni ziyaret ettiğimde (sağır ve işitme engelli öğrenciler için açılan, dünyadaki tek üniversitedir) ve "işitme engelli" sözcüklerini kullandığımda, sağır öğrencilerden biri işaret diliyle, "Kendinin işaret dili engelli olabileceğini hiç düşündün mü?" demişti.[4] Durumu tersine çevirmişti gerçekten, çünkü çevremde işaret diliyle anlaşan yüzlerce öğrenci vardı ve hiçbir şey anlayamayan ve anlatamayan sağır dilsiz bendim, onlarla yalnızca bir çevirmen yardımıyla iletişim kurabiliyordum. Sağır bireylerin kültürü ilgimi giderek daha fazla çekmeye başladı. Kişisel bir denemeye dönüşen kitap tanıtım yazım, 1986 baharında *The New York Review of Books*'ta yayımlandı.

Sağırlar dünyasıyla ilişkimin bu kadarla kalacağını sanıyordum – kısa ama büyüleyici bir yolculuktu, hepsi bu.

---

4 Sağır insanlarla kendi dillerinde anlaşabilmeyi çok istiyordum. Kate ve ben aylar boyunca Amerikan İşaret Dili derslerine gittik ama ne yazık ki dil öğrenmekte çok yeteneksizim, birkaç sözcükten ve tamlamadan fazlasını ifade etmeyi öğrenemedim.

1986 yazında bir gün, genç fotoğrafçı Lowell Handler beni telefonla aradı. Özel stroboskopik tekniklerle Tourette sendromlu insanları tiklerinin ortasında yakalayıp fotoğraflıyordu. Gelip portföyünü gösterebilir miydi? Kendisi de Tourette sendromlu olduğu için konuya özel ilgisi olduğunu söyledi. Bir hafta sonra buluştuk. Portrelerini etkileyici buldum, ülkenin farklı yerlerine birlikte yolculuk ederek Tourette sendromlu insanların hayatlarını yazıya ve fotoğraflara dökeceğimiz ortak bir proje geliştirmeyi düşündük.

Alberta'nın küçük bir kasabasındaki bir Mennonit topluluğu içinde çok sayıda Tourette sendromlu birey yaşadığı yönündeki haberleri ikimiz de duymuştuk. Rochester'lı nörologlar Roger Kurlan ve Peter Como birçok kez La Crete'e gidip Tourette sendromunun genetik dağılımını haritalandırma çalışmaları yapmışlardı. Kasaba sakinlerinden bazıları şaka yollu Tourettesville demeye başlamıştı yaşadıkları yere. Ancak La Crete'teki Tourette sendromlu bireyleri ve böyle kapalı, yakın, dindar bir topluluk içinde Tourette sendromunu deneyimlemenin nasıl bir şey olduğunu araştıran kimse olmamıştı.

Lowell, La Crete'e bir keşif gezisi yaptı ve birlikte daha uzun bir yolculuk planlamaya başladık. Yolculuk masrafları ve fotoğraflar için desteğe ihtiyacımız vardı. Ödenek için Guggenheim Vakfı'na başvurdum, Tourette sendromunun "nöroantropolojisini" araştıracağımızı belirttim ve otuz bin dolarlık bir ödenek aldım. Lowell, o dönemde hâlâ popüler olan, fotoğraf gazeteciliğiyle ünlü *Life* dergisi tarafından görevlendirildi.

1987 yazında, La Crete yolculuğumuza hazırdık. Fotoğraf makinelerini ve objektifleri Lowell yüklenmişti, bense her zamanki gibi defterimi ve kalemimi almıştım yalnızca. La Crete ziyareti pek çok açıdan olağanüstüydü. Tourette sendromunu ve insanların ona verdiği tepkileri kavrayış biçimimi geliştirdi. Ayrıca, nörolojik kökenli olsa da, Tourette sendromunun koşullara ve kültüre göre nasıl değişebildiğini gözlemledim – bu dindar topluluk içinde Tourette sendromunun Tanrı'dan geldiğine inanılıyor ve herkes birbirini destekliyordu. Çok daha hoşgörülü bir ortamda Tourette sendromlu olmak nasıldır diye merak ettik ve öğrenmek için Amsterdam'a gitmeye karar verdik.[5]

5 Kanada, Avrupa ve ABD yolculuklarımızı anlattığım bir kitap yayına hazırlanıyor.

Amsterdam'dan önce Londra'ya uğradık çünkü doğum gününde babamı ziyaret etmek istiyordum (doksan iki yaşındaydı), ayrıca *Şapka*'nın karton kapak baskısı yeni yapıldığından, BBC Dünya Servisi'nde Tourette sendromu hakkında konuşmaya davet edilmiştim. Röportajdan sonra beni otele geri götürmek üzere bekleyen taksinin alışılmadık bir şoförü vardı. Sarsılıyor, zıplıyor, tiklerini sergiliyor, havlıyor, küfrediyordu. Kırmızı ışıklardan birinde araçtan inip arabanın kaputunun üstüne atladı, ışık yeşile dönmeden önce de koltuğuna oturdu. Hayrete düşmüştüm – BBC ya da yayıncım, Tourette sendromu hakkında konuşacağımı bildiklerinden benim için Tourette sendromlu bir taksi şoförü seçmiş olmalıydı! Yine de aklım karışmıştı. Taksi şoförü bir şey söylemiyordu ama Tourette sendromuna olan özel ilgimin seçilmesinde etkili olduğunu biliyor olmalıydı. Birkaç dakika bir şey demedim, sonra çekinerek, durumunun ne kadar süredir devam ettiğini sordum.

"'Durumun' derken neyi kastediyorsunuz?" dedi öfkeyle. "Bir 'durumum' falan yok benim."

Özür diledim, niyetimin canını sıkmak olmadığını, doktor olduğumu, alışılmadık hareketlerinin dikkatimi çektiğini ve aklıma Tourette sendromu denen bir rahatsızlığı getirdiğini söyledim. Başını iki yana sallayıp "rahatsızlığı" olmadığını, arada bir birkaç gergin hareket yapsa bile bunun orduda çavuş olmasına veya başka şeylere engel teşkil etmediğini söyledi. Başka bir şey demedim ama otelime gelince şoför, "Sözünü ettiğiniz sendromun adı neydi?" diye sordu.

"Tourette sendromu" dedim ve ona Londra'daki bir nörolog dostumun adını verdim. Çok sıcak, anlayışlı bir insan olduğunu, Tourette hastaları konusunda uzman olduğunu anlattım.

• • •

Tourette Sendromu Derneği 1972'den beri büyüyordu, ABD'de (ve dünyada) uydu dernekler kuruluyordu. 1988'de, TSA ilk resmi toplantısını düzenledi ve Tourette sendromlu neredeyse iki yüz kişi Cincinnati'de bir otelde üç günlüğüne bir araya geldi. Çoğu daha önce Tourette sendromlu başka biriyle tanışmamıştı ve birbirlerinin tiklerini "kapmaktan" korkuyorlardı. Kaygılarında haksız

değildiler çünkü Tourette sendromlu bireyler tiklerini gerçekten birbirine bulaştırabilir. Birkaç yıl önce, Londra'da tükürme tiki olan Tourette sendromlu bir adamla tanışmıştım. Bunu İskoçya'daki bir başka Tourette'liye anlattığım zaman hemen tükürmüş ve "Keşke bunu bana söylemeseydin!" demişti. Geniş repertuarına bir de tükürme tiki eklemesine neden olmuştum.

Cincinnati toplantısının şerefine, Ohio valisi Tourette Sendromu Farkındalığı Haftası ilan etmişti ama bundan herkesin haberi yoktu anlaşılan. İçimizden biri, Steve B. adlı Tourette sendromlu, küfür etmeden duramayan bir genç adam, hamburger yemek için Wendy's'e gitmişti. Yemeğini beklerken Steve birkaç kez sarsılıp bir iki kez küfür edince, restoran müdürü ondan gitmesini istemiş, "Burada böyle davranamazsınız" demişti.

Steve, "Elimde değil, ben Tourette sendromluyum" diye karşılık vermişti. Müdüre TSA toplantısının tanıtım broşürünü göstermiş, "Tourette Sendromu Farkındalığı Haftasında olduğumuzu bilmiyor musunuz?" diye sormuştu.

Müdür, "Umurumda değil" demişti. "Polisi aradım bile. Hemen gitmezsen tutuklanacaksın."

Steve öfke içinde otele dönüp olanları anlatınca, Tourette sendromlu iki yüz kişi tiklerini sergileyip bağırarak Wendy's'e yürümüştü, ben de aralarındaydım. Medyaya haber vermiştik ve Ohio basını olayla ilgilenmişti. Wendy's bir daha eskisi gibi olmadı sanırım. Bu, yine 1988'de katıldığım bir gösteri dışında, hayatımda katıldığım tek gösteri veya yürüyüştü.

1988 Martında, Bob Silvers bir gün beklenmedik bir anda beni aradı. "Sağırlar devrimini duydun mu?" diye sordu. Gallaudet Üniversitesi öğrencileri, üniversite yönetimine işitme engeli olmayan bir öğrenci birliği başkanı getirilmesini protesto ediyorlardı. İşitme engelli, Amerikan İşaret Dili'ni bilen bir başkan istiyorlardı ve kampüse bariyerler kurmuş, üniversiteyi kapatmışlardı. Gallaudet'e birkaç kere gitmiştim, Washington'a gidip isyanı anlatan bir yazı yazar mıydım diye soruyordu Bob. Teklife tamam dedim, fotoğraf çekmesi için Lowell'ı davet ettim. Gallaudet'de dilbilim profesörü olan arkadaşım Bob Johnson'dan tercümanlık yapmasını istedim.

Sağır Başkan İstiyoruz protestosu bir haftadan uzun sürdü ve sonunda Amerikan Kongre Binası'na yapılan bir yürüyüşle sonlandı (Gallaudet, kongrenin çıkardığı bir yasayla kurulmuştu ve buna göre yönetiliyordu). Tarafsız gözlemci rolünü uzun süre sürdüremedim, protestocu öğrencilerin yanından yürüyüp notlar aldığım sırada sağır öğrencilerden biri kolumdan yakaladı ve işaret diliyle "Hadi gel, bizimlesin" dedi. Böylece öğrencilere katıldım –sayıları iki bin kişiden fazlaydı– ve protesto yürüyüşüne eşlik ettim. *The New York Times*'a bu konu hakkında yazdığım yazı ilk "gazetecilik" çalışmamdı.

Migren'i ABD'de yayımlayan California Üniversitesi Yayınevi'nden Stan Holwitz sağırları anlatan iki yazımın hoş bir kitap olacağını düşündü. Fikir benim de hoşuma gitmişti ama iki yazıyı birleştiren bir tür köprü işlevi görecek birkaç paragraf yazmam gerektiğini düşünüyordum – dili ve sinir sistemini anlatan genel bir şeyler eklemeliydim. Bu birkaç paragrafın, sonradan *Sesleri Görmek* adıyla yayımlanacak kitabın en uzun bölümünü oluşturacağını bilmiyordum tabii.

Dayanacak Bir Bacak 1984 Mayısında İngiltere'de yayımlanınca çok hoş eleştiriler aldı ama şair James Fenton'ın yazdığı, oldukça olumsuz eleştirilerle dolu tanıtım yazısı bunları gölgede bıraktı. Fenton'ın eleştirisi beni derinden yaraladı ve depresyona soktu, üç ay boyunca hiçbir şey yazamadım.

Yıl sonuna doğru kitabın ABD baskısı yapılınca, *The New York Review of Books*'ta yayımlanan cömert ve harika bir eleştiri yazısı moralimi düzeltti. Beni canlandırdı, enerjimi tazeledi, bana güven verdi ve bu sayede bir süre durmaksızın yazdım – birkaç hafta içinde on iki yazı yazarak *Karısını Şapka Sanan Adam*'ı tamamladım.

Sözünü ettiğim eleştiriyi, 1950'lerde psikolojide bilişsel devrimin öncülüğünü yapan efsanevi ruhbilimci Jerome Bruner yazmıştı. B.F. Skinner gibi isimler tarafından benimsenen, uyarana ve tepkiye –görülür, açıkça incelenebilir davranışlara– odaklanan davranışçılık o dönemde popülerdi. İçsel süreçler, uyaranla tepki *arasında* içeride neler olup bittiği araştırılmazdı. "Zihin" kavramı

Skinner için yok gibiydi, Bruner ve meslektaşları bunu düzeltmek üzere yola çıkmışlardı.

Bruner, Luria'nın yakın arkadaşıydı, entelektüel açıdan oldukça yakındılar. *Zihni Ararken* adlı biyografisinde Bruner 1950'lerde Rusya'da Luria'yla tanışmasını anlatır: "Luria'nın ilk gelişim döneminde dilin rolü hakkındaki görüşü benim düşüncelerime uyuyordu. Başka ilgi alanları da öyle."

Luria gibi Bruner de dil öğrenme aşamasındaki çocukları laboratuvarda değil, kendi ortamlarında gözlemlemekte ısrar ediyordu. Kitabı *Çocuk Dili*'nde, dil edinim süreci hakkında bildiklerimizi geliştirip zenginleştirmişti.

1960'larda, Noam Chomsky'nin devrim niteliğindeki çalışmalarının ardından, dilde sözdizimi vurgulanır oldu: Chomsky, beyinde yerleşik bir "dil edinme aracı" olduğunu öne sürüyordu. Chomsky'nin beynin dil öğrenmeye kendiliğinden hazır fiziksel donanıma sahip olduğu iddiası, dil edinim sürecinin toplumsal kökenlerini ve temel işlevi olan iletişimi görmezden geliyordu. Bruner ise dilbilgisinin anlamdan ve iletişim niyetinden ayrı düşünülemeyeceğini iddia ediyordu. Ona göre, sözdizimi, anlambilim, edimbilim, bütünün ayrılmaz parçalarıydı.

Bruner'in çalışmaları dil hakkında yalnızca dilbilimsel terimlerle değil, aynı zamanda toplumsal terimlerle düşünebilmemi sağladı ve bu kavrayış işaret dilini ve sağır kültürünü anlamamda önemli rol oynadı.

Jerry yakın bir dostum, belli açılardan bir tür rehber ve akıl hocası oldu benim için. Merakının ve bilgisinin sınırı yok gibidir. Karşılaştığım en açık düşünceli zihinlerden biri onunkisi. Her konuda çok bilgilidir ama sorgulamayı ve incelemeyi asla bırakmaz. (Söylediği cümlenin ortasında aniden durup "Söylemek üzere olduğum şeye artık inanmıyorum" dediğine şahit olmuşumdur.) Bugün doksan dokuz yaşında, zihinsel melekeleri hâlâ sapasağlam.

• • •

Hastalarımda dil *yitimini* –çeşitli afazi türlerini– sık sık gözlemlemiştim ama çocuklarda dil edinimi konusunda hiç bilgim yoktu. Darwin, "Bir Çocuğun Biyografik Eskizi" adlı harika makalesinde

(söz konusu çocuk ilk oğluydu) çocuklarda dil gelişimini ele almıştı. Ancak benim gözlemleyebileceğim bir çocuğum yoktu ve hayatımızın ikinci ya da üçüncü yılında dil öğrendiğimiz o önemli dönemi hiçbirimiz hatırlayamayız. Daha fazlasını öğrenmem gerekiyordu.

Einstein'daki yakın arkadaşlarımdan Isabelle Rapin, İsviçreli bir çocuk nöroloğuydu, özellikle çocukluktaki nörodejeneratif ve nörogelişimsel bozukluklarla ilgileniyordu. O dönemde benim ilgi alanlarımdan biriydi bu konu; tekyumurta ikizlerinde "süngersi dejenerasyon" (Canavan sklerozu) konusunda bir makale yazmıştım.

Nöropatoloji departmanı haftada bir beyin otopsisi çalışmaları düzenliyordu, Einstein'da göreve başlamamdan kısa süre sonra Isabelle'le bu toplantılardan birinde tanıştım.[6] Beklenmedik bir çift olmuştuk – titizlikle ve özenle düşünen Isabelle ile dağınık zihinli, savruk, tuhaf çağrışımlarla, dolambaçlı düşünen ben. Yine de tanışır tanışmaz çok iyi anlaştık ve hep yakın arkadaş kaldık.

Isabelle benim gevşek, abartılı, ispatlanmamış iddialarıma (ya da kendisine ait bu tür iddialara) geçit vermezdi. "Kanıt nerede?" derdi sürekli. Bu açıdan benim bilimsel vicdanımdır ve beni utanç verici hatalar yapmaktan sık sık kurtarmıştır. Ancak iddialarımı sağlam temeller üzerine inşa ettiğimi düşündüğünde, anlatmaya çalıştığım şey net bir şekilde görülsün ve tartışılsın diye gözlemlerimi açıkça ve net bir şekilde yazmaya teşvik eder beni. Bu açıdan, pek çok kitabımın ve makalemin arkasındaki isimlerden biridir.

Hafta sonları motoruma atlayıp sık sık Isabelle'in Hudson Nehri kıyısındaki yazlık evine giderdim. Isabelle, kocası Harold ve dört çocukları, beni ailenin üyesi gibi karşılarlardı. Hafta sonu yanlarına gidip Isabelle ve Harold'la sohbet eder, arada bir çocukları motosikletle dolaşmaya çıkarır veya nehre yüzmeye götürürdüm. 1977 yazında bir ay boyunca onların barakasında kalıp Luria'nın vefatı üzerine yazdığım yazıyı tamamladım.[7]

---

6 Bu beyin otopsisi seansları çok popülerdi. Koydukları tanıların doğru olup olmadığını öğrenmek isteyen klinisyen hekimler de sık sık katılırdı bu derslere. Bir keresinde, yaşarken multipl skleroz teşhisi konmuş beş hastanın otopsisi aynı gün yapılmıştı. Ancak otopside bütün teşhislerin yanlış olduğu anlaşılmıştı.

7 1977 Eylül tarihli bir mektubunda, Len Teyzem doğum gününde gönderdiğim telgraf için bana teşekkür ediyordu ("Seksen beş yaşındaki kalbimi ısıttı") ama sonra şöyle devam ediyordu: "Profesör Luria'nın ölümünü öğrendiğimizde şoke

Birkaç yıl sonra, sağırlık ve işaret dili konusunu incelemeye başladığımda Isabelle'le üç gün boyunca eve kapanıp çalıştık; bana saatler boyunca, işaret dili ve sağırların kendine özgü kültürü hakkında bilgi verdi, yıllar boyunca sağır çocukları gözlemleyerek edindiği bilgileri paylaştı.

Luria'nın akıl hocası Vigotski'nin yazdıklarını aklıma kazımamı sağladı:

> Kör veya sağır bir çocuk normal bir çocukla aynı gelişim seviyesine ulaşabiliyorsa, bunu *başka bir yöntemle, başka bir yoldan, başka araçlarla* yapıyor demektir. Pedagog için bu yöntemin *benzersizliğini* bilmek önemlidir çünkü çocuğu buna göre yönlendirmesi gerekir. Bu orijinallik, engelin dezavantajını tazminin avantajına dönüştüren şeydir.

Esasen devasa bir başarı olan dil edinimi, işitme sorunu olmayan çocuklar için dolaysız –neredeyse otomatik– bir süreçtir ama sağır çocuklar için, özellikle görsel bir dile maruz kalmadıkları zaman oldukça büyük bir sorun teşkil edebilir.

Sağır, işaret diliyle anlaşan ebeveynler tıpkı işiten ebeveynlerin yaptığı gibi işaret dili aracılığıyla çocuklarına aşırı basitleştirilmiş, "agucuk dili" örnekleri sunacaklardır; çocuk, dili bu şekilde, diyalog içinde öğrenir. Çocuk beyni özellikle ilk üç dört yılı boyunca, ister görsel ister işitsel olsun, dil öğrenmeye yatkındır. Ama çocuk bu kritik dönemde dil edinemezse, daha sonra dil öğrenmesi çok zor olabilir. Sağır ebeveynlerin sağır çocuğu işaret dili "konuşarak" büyüyecektir ama işiten ebeveynlerin sağır çocuğu, erkenden işaret dili bilen bir toplulukla tanıştırılmazsa, genellikle gerçek bir dil öğrenemeden büyür.

Isabelle'le birlikte Bronx'taki sağırlar okulunda gördüğüm çocukların çoğu dudak okumak ve konuşma dilini öğrenmek için uzun yıllar boyunca yoğun zihinsel çaba harcamak zorunda kalmışlardı ama buna rağmen dili kavrayışları ve kullanma becerileri normalin oldukça altındaydı. Kişiye yeten, akıcı bir dil öğrenmemiş olmanın bilişsel ve sosyal etkilerinin felaket düzeyin-

olduk. Senin için ağır bir darbe olmuştur eminim. Onun arkadaşlığına ne kadar değer verdiğini biliyorum. *Times*'daki yazıyı sen mi yazdın?" (Evet, ben yazmıştım.)

de olduğunu gördüm (Isabelle bu konuda ayrıntılı bir araştırma yayımlamıştı).

Duyu sistemlerine özel ilgim olduğundan, doğuştan sağır birinin beyninde, özellikle anadili görsel bir dil olduğunda neler olup bittiğini merak ediyordum. Yakın tarihli çalışmalarda, doğuştan sağır kız kardeşlerin beyinlerinde normalde işitsel kortekse ait olması gereken bölgenin görsel amaçlı kullanıldığı, özellikle görsel dil sürecini işlemeye tahsis edildiği bulundu. Sağırların görsel gücü ve becerisi işiten insanlarınkinden çok daha yüksektir (hayatın ilk yılında bile anlaşılır bu) ama işaret dilini öğrenmek bu yetiyi daha da geliştirir.

Geleneksel olarak, serebral korteksin her bölgesinin belli bir duyusal veya benzer fonksiyona ayrılmış olduğu düşünülürdü. Bu bölgelerin başka fonksiyonlara tahsis edilebilmesi, korteksin sanıldığından çok daha plastik, daha az programlanmış olduğunu düşündürüyor. Özellikle sağırlar sayesinde, kişinin deneyiminin, fonksiyonun temelindeki nöral yapıları seçerek (ve çoğaltarak) beynin yüksek fonksiyonlarını biçimlendirmekte etkili olduğunu anladık.

Bence bu olağanüstü önemli bir bilgiydi, zira beyni yepyeni bir şekilde görmemizi gerektiriyordu.

9
City Island

1965'te Batı Yakası'ndan New York'a taşınmış olsam da Thom Gunn'la bağımı koparmamış, San Francisco'ya her gidişimde onu ziyaret etmiştim. Şimdilerde Mike Kitay'la ve anlayabildiğim kadarıyla başka dört beş kişiyle eski bir evi paylaşıyordu. Binlerce kitap vardı evde tabii: Thom ciddiyetle, aralıksız, tutkuyla okurdu. Kitaplardan başka, 1880'lere kadar giden bir bira reklamları koleksiyonu, sayısız plak, çekici baharatlar ve kokularla dolu bir de mutfak vardı evde. Thom ile Mike yemek pişirmeyi çok seviyorlardı ve evin havasında tatlı bir aroma vardı hep. İlginç kişilikler sürekli gelip giderdi bu eve. Hep yalnızlığı tercih etmiş olduğumdan arada bir bu komün hayatına ucundan katılmak hoşuma gidiyordu, hayatları bana sevgi dolu ve rahatlatıcı geliyordu (çatışmalar oluyordu şüphesiz ama ben bunlara hiç denk gelmiyordum).

Thom yürümeye bayılırdı, San Francisco yokuşlarını arşınlardı her gün. Onu arabada veya bisiklet üstünde görmedim hiç. Temelde bir yürüyüşçüydü: Dickens gibi yürüyerek her yeri dolaşır, gördüklerini içine çeker, er ya da geç yazılarında kullanırdı. New York'ta dolaşmayı da severdi. Ziyarete geldiğinde Feribotla Staten Island'a gider ya da trenle uzak bir yerlere yolculuk eder, olmadı yürüyerek şehirde dolaşırdık. Sonunda kendimizi bir restoranda bulurduk ama bir keresinde ona evde yemek yapmayı denemiştim. (Thom o dönemde antihistamin kullanıyor, dışarı çıkamayacak kadar uyuşmuş hissediyordu kendini.) Yemek pişirmekten hiç anlamadığımdan her şey ters gitti; köri sosu patladı, her yanım sarı köri tozuyla kaplandı. Bu olay aklında kalmış olacak ki, 1984'te bana "Sarı Etçil Bitki" şiirini gönderdiğinde, elyazmasını "Uyuşuk Gunn'dan safran elli Sacks'a" diye imzalamıştı.[1]

1 Bitkibilim merakımı bildiğinden, Thom bana bütün "bitki" şiirlerini gönderirdi. "Nasturtium" şiirini aldıktan sonra şöyle yazdım ona: "Bunun gibi başka şiirler de yazarsın dilerim – boş arsalarda, hendeklerde, çatlaklarda büyüyen cesur bit-

Şiirin yanında gönderdiği mektubunda şöyle diyordu:

> Seni görmek ne güzel, ey safran elli dostum! Antihistaminler yüzünden uyuşmuş haldeydim ama içten içe dikkatli ve ilgiliydim. Anekdot ve anlatı hakkında söylediklerin üzerine düşündüm. Bence hepimiz anekdotlardan bir girdabın içinde yaşıyoruz... (Çoğumuz) hayatlarımızın anlatısını "yazıyoruz"... Bu kendini "yazma" dürtüsünün kökeninde ne var acaba, merak ediyorum.

• • •

Sohbetin ne yönde ilerleyeceğini asla bilemezdik. O gün, Thom'a kendini ve dünyasını sürekli yeniden oluşturmak zorunda olan amnezili hastam Bay Thompson hakkında, henüz yayımlanmamış bir yazımı okumuştum. Her birimizin bir "anlatı" inşa edip yaşadığını, bu anlatı tarafından tanımlandığımızı yazmıştım. Hastalarla ilgili öykülerim Thom'u büyülerdi, sık sık bu konuyu açardı bana (gerçi anlatmam için fazla cesaretlendirmesine gerek yoktu ya). Yazışmalarımızı gözden geçirirken bir mektubunda şöyle yazdığını buldum: "Geçen hafta sonu seni görmek güzeldi, Mike ve ben o günden beri fantom uzuvlar hakkında düşünüyoruz"; ve bir başkasında: "Ağrı hakkında söylediklerini anımsadım. Bundan da iyi bir kitap çıkacaktır." (Ne yazık ki bu kitabı hiç yazmadım.)

Thom 1960'larda bana kitaplarını göndermeye başlamıştı (her zaman sevimli ve kendine özgü notlar yazardı içlerine) ama ben ancak *Migren* 1971'de yayımlandıktan sonra karşılık verebildim ona. Bundan sonra birbirimize her kitabımızı gönderdik ve düzenli yazıştık (benim mektuplarım sayfalar sürerdi, onun kesin ve konuya odaklı iletileriyse genellikle posta kartlarıyla gelirdi). Arada bir yazma sürecinden, hızlı aktığı ve kesildiği dönemlerden, yaratıcı sürecin parçası olan aydınlıktan ve karanlıktan söz ederdik.

1982'de, *Dayanacak Bir Bacak* kitabımı yazarken yaşadığım tahammülü zor engelleri, heves kayıplarını sekiz yıl sonra nihayet aşacağımı hissettiğimi yazmıştım ona. Şöyle cevap vermişti:

> kileri översin. Yol kenarında ezilmiş ama hâlâ direnen bir devedikeni gördüğünde, Tolstoy'un Hacı Murat'ı nasıl anımsadığını hatırlarsın."

> *Dayanacak Bir Bacak*'ı bizden esirgediğin için hep üzülmüşümdür, elden geçip yayımlansa sevinirim doğrusu... Şu ara biraz tembelim ben. Bir kitabı tamamladıktan sonra uzun zaman doğru dürüst bir şey yazmıyorum, sonra kararsızlıkla yeniden yazmaya başlayıp arkasından gelen birkaç yıl boyunca arada bir faaliyete geçiyorum, sonunda yeni kitabın bütünüyle elimde olduğunu hissediyorum ve ele aldığım konular hakkında beklemediğim keşiflerde bulunuyorum. Yazarlık tuhaf bir psikolojiyi beraberinde getiriyor. Her an beceriyle yazmamak daha iyi sanırım – tıkanmak, felç hissi, dilin ölü göründüğü anlar; sonuçta hepsi bana faydalı oluyor çünkü "canlanma" dönemleri geldiğinde, tıkandığım dönemlerin aksine çok enerjik oluyorlar.

Zamanının ona ait olması Thom için çok önemliydi; şiirler aceleye gelmiyor, kendiliklerinden ortaya çıkmaları gerekiyordu. Bundan dolayı, ders vermeyi çok sevmesine (ve öğrencileri tarafından çok sevilmesine) rağmen Berkeley'de yılda bir sömestrden daha uzun süre ders vermiyordu. Arada bir yazdığı eleştiriler veya sipariş yazılar haricinde temelde tek geliri buydu. "Gelirim," diye yazıyordu Thom, "bir otobüs şoförününkinin veya bir çöpçününkinin yarısı kadar, ama bunu ben tercih ettim çünkü serbestliği tam zamanlı bir işe tercih ediyorum." Parasızlığın Thom'u fazla bunalttığını sanmıyorum; aşırılıkları yoktu (gerçi çok cömertti) ve zaten tutumlu biriydi. (1992'de MacArthur Ödülü'nü aldığında maddi durumu biraz düzeldi ve ondan sonra daha fazla yolculuk edip ekonomik özgürlüğün tadını çıkarmaya başladı.)

Bizi heyecanlandıran, diğerinin hoşuna gideceğini düşündüğümüz kitaplar hakkında mutlaka birbirimize yazardık. ("Son yıllarda keşfettiğim en iyi şair Rod Taylor... zamanının çok ötesinde – okudun mu şiirlerini?" Okumamıştım ama *Florida East Coast Champion*'ı hemen satın aldım.) Beğenilerimiz her zaman uyuşmuyordu ve beni heyecanlandıran bir kitap onu öyle öfkelendirmiş, eleştiri oklarını öyle şiddetli çekmişti ki bu kitap hakkındaki görüş alışverişini karşılıklı değil, mektup aracılığıyla yaptığımız için sevinmiştim. (Auden gibi Thom da genellikle sevdiği kitaplar hakkında eleştiri yazısı yazardı ve eleştirileri genellikle olumlu yo-

rumlarla dolu olurdu.[2] Eleştiri yazılarının cömertliğini, dengesini seviyordum, özellikle *The Occasions of Poetry*'dekileri.)

Birbirimizin çalışmaları hakkında yorum yapma konusunda Thom benden çok daha becerikliydi. Şiirlerinin hemen hepsine hayrandım ama onları analiz etmeye kalkışmıyordum, oysa Thom ona gönderdiğim her yazının kendine özgü zayıflıklarını ve kuvvetli noktalarını tanımlama derdindeydi her zaman. Özellikle arkadaşlığımızın ilk yıllarında dolaysızlığı bazen beni dehşete düşürürdü – yazdıklarımı karmaşık, ikiyüzlü, beceriksizce bulacağından korkardım. Başlangıçta eleştirilerinden çok korkmuştum ama 1971'den, ona *Migren*'i göndermemden sonra tepkileri benim için çok önemli hale geldi, yorumlarına çok değer verdim, herkesin görüşünün üstünde tuttum.

1980'lerde, Thom'a *Karısını Şapka Sanan Adam*'ı tamamlamak için yazdığım denemeleri gönderdim. Bunlardan bazılarını çok sevdi (özellikle "Otistik Ressam" ve "İkizler"i) ama içlerinden birini, "Noel"i, "felaket" diye nitelendirdi. (Sonunda ona hak verip bu denemeyi kitaptan çıkardım.)

Ancak beni en çok etkileyen yorumunu, 1973'te ona *Uyanışlar*'ı göndermemden sonra yaptı. Şöyle yazıyordu mektubunda:

> *Uyanışlar* olağanüstü bir kitap. Altmışlarda, nasıl bir kitap yazmak istediğini anlattığını anımsıyorum. Hem iyi bir bilim kitabı hem de iyi yazılmış, okumaya değer bir kitap yazmak istiyordun, bunu başardığına hiç kuşku yok... Bana gösterdiğin büyük günlüğü de anımsıyorum. Çok yetenekli olduğunu düşünmüştüm, ama belli bir nitelikten –en önemli nitelikten– yoksundun; buna ister insaniyet ister anlayış de. Açıkçası, iyi bir yazar olabileceğini hiç sanmıyordum çünkü böyle bir niteliğe sahip olmayı nasıl öğreneceğini bilmiyordum... başkalarını anlama yoksunluğun gözlem gücünü kısıtlıyordu... Bilmediğim şey, bu duygunun gelişmesinin sık sık

2 1970 başında Thom New York'taydı. Ona Auden'ın 21 Şubat'ta her zamanki gibi bir doğum günü partisi verdiğini, gelmek isteyip istemediğini sordum. Teklifimi reddetti ve bu konuda ancak 1973'te, Auden'ın ölümünden sonra (2 Ekim 1973 tarihli mektubunda) yorum yaptı: "Shakespeare'den sonra beni en derinden etkileyen, kendim hakkında yazmamı mümkün kılan tek şairdi. Benden pek hoşlandığını sanmıyorum, en azından bana söylenen bu, ama Keats'in benden hoşlanmaması nasıl umurumda olmayacaksa, onun hoşlanmaması da değildi."

> otuzlu yaşların ortasına kaldığıydı. O zaman yazdıklarında eksik olan şey, bugün *Uyanışlar*'ın düzeninin belkemiği. Üslubunun edebi düzenleyicisi de bu; yazdıklarının kapsayıcı, yenilikçi, çeşitli olmasını sağlıyor... Nasıl böyle geliştin, biliyor musun acaba... Nedeni hastalarla uzun yıllar çalışman, asit sayesinde zihninin açılması ya da âşık olmak (karasevdalı olmak yerine aşk duymak) olabilir. Veya üçü birden...

Bu mektup beni çok heyecanlandırmıştı, biraz da saplantı haline gelmişti bende. Thom'un sorusuna nasıl cevap vereceğimi bilmiyordum. Âşık olmuştum, aşkım sönmüştü ve bir anlamda hastalarıma da âşıktım (insanın görüşünü netleştiren türde bir sevgi veya şefkatten söz ediyorum). Eskiden bir ara sık sık kullandığım asidin açılmamda gerçek bir rolü olduğunu sanmıyorum fakat Thom için ne kadar önemli olduğunu biliyordum.[3] (Postensefalitik hastalara verdiğim L-dopa'nın kimi zaman benim LSD ve başka uyuşturucuların etkisi altında deneyimlediğim sonuçlar doğurması ilgimi çekiyordu gerçi.) Diğer yandan, şahsen ben, psikanalizin gelişmemde hayati önem taşıdığını düşünüyordum (1966'dan beri yoğun analiz görüyordum).

Kişinin başkalarını anlama duygusunun otuzlarında geliştiğini söylerken Thom'un kendinden söz edip etmediğini merak ediyordum. Otuz iki yaşında yayımladığı *Üzgün Kaptanlarım*'da değiştiği görülebiliyordu. Daha sonra bu kitap hakkında şunları yazmıştı: "Bu derleme iki bölüme ayrılıyor. İlki eski üslubumu yansıtıyor – ölçülü ve rasyonel, ama biraz daha insani hale gelmeye başlamış. İkinci bölüm, bu insani güdüyü değerlendirme çabası... yeni konuları ele almayı gerektiren yeni bir üslupla yazılmış."

Hareket Duygusu'nu ilk okuduğumda yirmi beş yaşımdaydım. Bana o zaman çekici gelen, imgelerin güzelliği ve biçimin kusursuzluğu yanında, iradeye yapılan neredeyse Nietzsche'ci vurguydu. Otuzlarımın sonunda *Uyanışlar*'ı yazdığımda bambaşka bir insandım, Thom da öyle. Farklı konuları ele alan, farklı bir duyarlılık

3 Otobiyografik denemesi "Şu Ana Kadarki Hayatım"da bu konuyu anlatmıştı. "Artık LSD'yi övmek moda değil ama benim için olağanüstü önemli bir deneyim olduğuna, hem insan hem şair olarak gelişmemi sağladığına hiç kuşkum yok... Asit tribi yapısız, belirsiz bir şey, insanı sayısız olasılığa açık hale getiriyor, sonsuzluğun peşinden koşturuyor."

taşıyan yeni şiirleri artık bana daha çekici geliyordu, ikimiz de Nietzsche'ciliği geride bıraktığımıza memnunduk. 1980'lerde, ikimiz de ellili yaşlarımızdayken, Thom'un şiirleri, biçimsel mükemmelliklerini kaybetmeden, daha serbest ve sevecen bir hal aldı. Arkadaşlarını yitirmesinin bunda etkisi vardı kuşkusuz; Thom bana "Ağıt"ı gönderdiği zaman, yazdığı en güçlü, en önemli şiir olduğunu düşünmüştüm bunun.

Thom'un pek çok şiirinde karşılaşılan tarih ve atalar algısını seviyordum. Konusunu, bana 1971'de yılbaşı kartı olarak gönderdiği "Chaucer için Şiir"de olduğu gibi kimi zaman açıkça ele alıyordu, kimi zamansa daha örtülü biçimde. Thom'un, kendini yirminci yüzyıl sonunda Amerika'nın San Francisco şehrinde bulan bir Chaucer, bir Donne, bir Lord Herbert olduğunu düşünürdüm bazen. Bu atalar, öncüller duygusu eserlerinin önemli bir parçasıydı. Sık sık başka şairlere gönderme yapar veya onları alıntılardı. "Özgünlük" konusunda sıkıcı bir ısrarı yoktu ama kullandığı her malzemeyi kendi süreci içinde dönüştürürdü elbette. Otobiyografik denemesinde buna da değinmişti:

> Yazmanın benim için hayatla başa çıkmanın temel yollarından biri olduğunu belirtmeliyim. Ancak ben başkalarından öğrenmeyi seven bir şairim. Kimden ne öğrenebilirsem öğrenmeye çalışırım. Okuduklarımdan ödünç aldığım çok şey vardır çünkü okumayı ciddiye alırım. Okuduklarım hayat deneyimimin bir parçasıdır ve şiirlerimde deneyimlerimi anlatırım. Başkalarından ödünç aldığım için özür dilemem... Benzersiz bir şair personası yaratmak hiçbir zaman önceliğim olmadı; Eliot'ın, sanatın kişiliğimizden kaçmak olduğu yönündeki güzel sözlerini çok severim.

Eski dostlar buluştuklarında, çoğunlukla geçmişten söz etmeleri tehlikesi yüksektir. Thom ile ben kuzeybatı Londra'da büyümüş, İkinci Dünya Savaşı sırasında Londra'dan uzaklaştırılmış, Hampstead Heath'te oynamış, Jack Straw's Castle'da sarhoş olmuştuk; ikimiz de ailelerimizin, okullarımızın, zamanımızın ve kültürlerimizin ürünleriydik. Dolayısıyla aramızda belli bir bağ vardı, arada bir eski günlerden konuşabiliyorduk. Ancak geçmişimizden kopup yeni bir ülkeye, 1960'ların California'sına çekilmiş olmamız daha önemli bir ortak özelliğimizdi. Sonu belli olmayan, kontrol

edilemeyen yolculuklara çıkmış, evrimler geçirmiş, gelişmiştik; ikimiz de sürekli hareket halindeydik. Thom, yirmilerinde yazdığı "Hareket Halinde"de şöyle diyordu:

> En kötü olasılıkla hareket halindedir kişi; en iyi olasılıkla,
> Durup dinlenebileceği bir kesinliğe ulaşamasa da,
> Hareketsiz kalmamakla her an daha yakındır ona.

Thom yetmişlerinde bile hâlâ hareket halindeydi, enerjisi yerindeydi. 2003 Kasımında onu son görüşümde, kırk yıl önce tanıdığım genç adamdan daha güçlü biriydi. 1970'lerde, bana şöyle yazmıştı: "*Jack Straw's Castle* kısa süre önce yayımlandı. Sıradaki kitabım nasıl bir şey olacak hiç bilemiyorum." *Boss Cupid* 2000'de yayımlandı ve Thom yeni bir kitap projesi olduğunu ama nasıl bir şey olacağını hiç bilemediğini söylüyordu yine. Görebildiğim kadarıyla, yavaşlamaya ya da durmaya niyeti yoktu. Hâlâ ilerliyordu, ölümüne dek her an hâlâ hareket halindeydi.

1979'da ziyaret ettiğim, Huron Gölü'nün üstündeki büyük Manitoulin Adası'na bayılmıştım. Beni bitirip tüketen *Bacak* kitabı üzerinde çalışıyordum ve yüzebileceğim, düşünebileceğim, yazabileceğim ve müzik dinleyebileceğim bir yerde uzun bir tatile çıkmaya karar vermiştim. (Yanımda yalnızca iki kaset vardı, biri Mozart'ın Mi Minör Missa'sı, diğeri de onun Requiem'i. Bazen belli bir müzik parçasına takılır, onu tekrar tekrar dinlerdim. Bu iki parça, beş yıl önce, hasarlı bacağımla dağdan aşağı inmeye çalışırken zihnimde çalan iki parçaydı.)

Manitoulin'in en büyük kasabası Gore Bay'de epey dolaştım. Normalde oldukça utangacımdır ama burada yabancılarla kolayca sohbet edebildiğimi fark ettim. Pazarları kiliseye bile gittim çünkü bir cemiyetin ortasında olma hissini seviyordum. Rüya gibi geçen ama yazma açısından çok da verimli diyemeyeceğim altı haftanın sonunda oradan ayrılmaya hazırlanırken, Gore Bay yaşlılarından bazıları bana şaşırtıcı bir teklifte bulundular. "Burada kalmaktan hoşlandığını gördük, adayı sevdiğini biliyoruz" dediler. "Hekimimiz kırk yıl sonunda emekli oldu. Onun yerini almak ister misin?" Tereddüt ettiğimi görünce, Ontario eyaletinin bana bir ev

vereceğini ve –deneyimlediğim üzere– adada hayatın çok keyifli olduğunu eklediler.

Çok duygulanmıştım, birkaç gün boyunca teklifi değerlendirip ada doktoru olmanın hayalini kurdum. Ama sonra üzüntüyle, bu işin olmayacağını anladım. Pratisyen hekim kumaşı yoktu bende; hem ne kadar gürültülü olsa da şehre, farklı nörolojik rahatsızlıkları olan hastalara ihtiyacım vardı. Manitoulin yaşlılarına çok teşekkür ettim ve teklifi reddettim.

Bunlar otuz yıl önce oldu ama onlara evet desem nasıl bir hayatım olacağını bazen hâlâ merak ediyorum.

• • •

Daha sonra, 1979'da çok farklı bir adayı ev edindim. 1965 sonbaharında Einstein'da çalışmaya başlar başlamaz, New York City'nin bir mahallesi olan City Island'ı duymuştum. 2,4 kilometreye 1 kilometre ölçülerindeki ada, bir New England balıkçı köyünü andırıyordu ve Einstein'dan on dakika uzakta olmasına rağmen Bronx'tan çok farklı bir dünyaydı. Meslektaşlarımın bir bölümü orada oturuyordu. Adanın her yanında çok hoş deniz manzaraları vardı ve öğle yemeklerini oradaki balıkçılardan birinde yemek gün içinde keyifli bir mola vermek anlamına geliyordu – zor bir araştırma konusuyla uğraşıyorsam, günde on sekiz saat çalışmam gerekebiliyordu.

City Island kendi kimliği, kuralları, gelenekleri olan bir yerdi. Adanın "istiridyeciler" diye bilinen sakinleri mizaç farklılıklarına karşı oldukça anlayışlı görünüyorlardı. Çocuk felci geçirdiği için City Island Caddesi'nden üç tekerli büyük bisikletiyle yavaş yavaş geçen meslektaşım nörolog Dr. Schaumburg veya arada bir psikotik nöbetler geçiren ve böyle zamanlarda kamyonetinin arkasına çıkıp cehennem ateşi hakkında vaazlar veren Çılgın Mary gibi insanlar burada yabancılık çekmiyordu. Mary orada komşulardan biriydi yalnızca. Hatta bilge kadın rolünü üslenmişti bir nevi, sağlam sağduyusu ve mizah anlayışı psikozun ateşlerinde tavlanmıştı.

Beth Abraham'daki apartman dairemden çıkarıldığımda, Mount Vernon'da oturan hoş bir çiftin evinin üst katını kiralamıştım. Ama bisikletle sık sık City Island'a ve Orchard Sahili'ne giderdim. Yaz

sabahları işe gitmeden önce bisikletimle sahile gidip yüzer, hafta sonları uzun yüzme turları yapar, bazen yüzerek altı saatte City Island'ın çevresini dolaşırdım.

1979'da, böyle bir yüzme turu sırasında, adanın sonunda sevimli bir kameriye gördüm. Bakmak için sudan çıktım, sokağın başına yürüdüm ve küçük bir evin önünde "Satılık" tabelası olduğunu gördüm. Üzerimden damlayan sularla kapıyı çaldım ve evin sahibiyle tanıştım – Einstein'da çalışan bir göz hekimiydi. Hastaneden ayrılıp ailesiyle birlikte Pasifik Kuzeybatısı'na taşınacağını öğrendim. Bana evi gösterdi (etrafı ıslatmamak için bir havlu ödünç aldım) ve eve bayıldım. Üzerimde mayomla City Island Caddesi boyunca yürüyüp emlakçının ofisine gittim ve evi satın almak istediğimi söyledim.

UCLA günlerimde Topanga Kanyonu'nda kiraladığıma benzer bir evim olmasını çok istiyordum. Evin su kıyısında olmasını istiyordum, böylece mayomu ve sandaletlerimi giyip doğruca deniz kıyısına inebilecektim. Horton Sokağı'ndaki ahşap kaplı küçük kırmızı evle sahil arasında yarım blok vardı ve konumuyla benim için idealdi.

Daha önce bir evim olmamıştı, dolayısıyla kısa sürede başımı derde sokmayı başardım. O kış bir haftalığına Londra'ya giderken, boruların donmasını engellemek için kaloriferleri açık bırakmam gerektiğinden haberim yoktu. Londra'dan dönüp ön kapıyı açınca korkunç bir manzarayla karşılaştım. Üst kattaki borulardan biri patlamış ve su akıtmıştı, yemek odamın tavanı hamura dönmüş, yarısı yemek masasının üstüne dökülmüştü. Masa ve sandalyeler, altlarındaki halıyla birlikte kullanılamayacak hale gelmişti.

Londra'dayken babam artık bir evim olduğuna göre piyanosunu bana vermeyi teklif etmişti; babamın doğum tarihi olan 1895'te üretilmiş güzel, eski, Bechstein marka bir piyanoydu. Piyano elli yıldır onundu ve her gün çalardı ama artık seksenlerinin ortasında olduğundan, parmaklarındaki artrit yüzünden eskisi gibi çalamıyordu. Piyanoyu daha önce almış olsam yemek masasının yerinde onun olacağını fark edince, dehşetim yeni bir boyut daha kazandı.

City Island'daki komşularımın çoğu denizciydi. Yan komşularım Skip Lane ve eşi Doris'ti. Skip hayatının büyük bölümü boyunca büyük bir ticaret gemisinin kaptanlığını yapmıştı. Gemi pusulaları,

dümenler, dürbünler ve fenerlerle dolu evi de bir gemiyi andırıyordu. Duvarlarda, kaptanlık ettiği gemilerin fotoğrafları asılıydı.

Skip denizde geçen yılları hakkında sayısız hikâye anlatabilirdi ama artık emekli olduğundan büyük gemilerden vazgeçmiş, tek kişilik küçük bir Sunfish almıştı kendine. Sık sık Eastchester Körfezi'ne açılır, Manhattan'a kadar yelken açmayı işten bile saymazdı.

Yüz kilonun üstünde olmasına rağmen Skip olağanüstü güçlü ve çevikti. Evinin çatısında tamirat yaptığını görürdüm sık sık – bence yüksekte olmaktan hoşlanıyordu; bir keresinde de biriyle iddiaya tutuşup City Island Köprüsü'nün otuz metre yüksekliğindeki direğine tırmanmıştı. Kendini yalnızca kas gücüyle yukarı çekip kirişlerden birinin üstünde dengede durmuştu.

Skip ile Doris mükemmel komşulardı. Hiç meraklı değildiler, ihtiyaç anında yardıma koşmaya hazırdılar, enerjileri yüksekti, hayatı seviyorlardı. Horton Sokağı'nda yalnızca bir düzine kadar ev vardı, belki toplam otuz kişiydik ve liderimiz, aramızda kararları alan adam Skip'ti.

1990'ların başında bir gün büyük bir kasırganın yaklaştığını haber aldık, polis sirenlerini çalarak geldi, bize evlerimizi boşaltmamızı söylediler. Ama havanın ve denizin her türlü huyunu bilen Skip, polis anonsundan daha yüksek sesle "Durun!" diye haykırdı. "Yerinizden kımıldamayın!" Hepimizi akşamüstü evinin verandasında verdiği kasırga partisine davet etti, fırtınanın gözünün üstümüzden geçip gidişini seyredecektik. Akşamüstü olmadan, Skip'in tahmin ettiği gibi hava durulmuş, etrafa sükûnet çökmüştü. Kasırganın gözünden güneş görünüyordu, gökyüzü berraktı – huzurlu, büyülü bir dinginliğe sahipti. Skip, fırtınanın gözünde bazen binlerce kilometre öteden, hatta Afrika'dan taşınıp gelen kuşları veya kelebekleri görebileceğimizi anlattı.

Horton Sokağı'nda kimse kapısını kilitlemezdi. Paylaştığımız ufak sahilde hepimiz birbirimizi kollardık. Birkaç metrelik kumluktan ibaret olsa da *bizim* sahilimizdi ve her İşçi Bayramı'nda burada piknik yapar, ateşte bütün bir domuzu ağır ağır çevirirdik.

Komşularımdan David'le körfezde uzun uzun yüzerdik. Bende olmayan ihtiyata ve sağduyuya sahip olan David, beni beladan uzak tutardı. Bazen aşırıya kaçtığım olurdu; bir keresinde Throgs Nec

Köprüsü'ne kadar yüzdüm, geminin biri beni neredeyse ortadan ikiye ayıracaktı. Olanları anlattığımda David çok endişelendi, "bir ahmak gibi" gemi rotalarında yüzmekte ısrar ediyorsam en azından görüneyim diye ayağıma parlak turuncu bir şamandıra bağlamamı söyledi.

Bazen City Island açıklarındaki sularda küçük denizanalarına rastlıyordum. Tenime sürtündüklerinde hissettiğim hafif yanmayı umursamıyordum ama 1990'ların ortasında suda çok daha büyük bir denizanası peydahlandı: *Cyanea capillata* veya aslanyelesi denen bu türle (son Sherlock Holmes öyküsündeki gizemli ölümden sorumlu olan denizanası gibi bir şeydi) temas etmek iyi değildi. Deride acı verici kızarıklıklar bırakıyorlardı, kalp ritmi ve kan basıncı üzerinde ürkütücü etkileri vardı. Bir keresinde, komşularımdan birinin on yaşındaki oğlu denizanasının sokması üzerine tehlikeli bir anaflaktik tepki verdi; yüzü ve dili öyle şişti ki nefes alamaz hale geldi ve hayatını kurtarmak için hemen adrenalin iğnesi yapmak gerekti.

Denizanası istilası yoğunlaşınca, yüz maskesi dahil dalış kıyafetleri içinde yüzmeye başladım. Yalnızca dudaklarım açıktaydı, onlara da vazelin sürüyordum. Buna rağmen, bir keresinde futbol topu büyüklüğünde bir *Cyanea*'nın kolumun altından süzüldüğünü görünce çok korktum ve bundan sonra umarsızca yüzmeyi bıraktım.

Her mayıs ve haziranda, dolunayda sahilimizde çok eski ve olağanüstü bir tören gerçekleşirdi. Kuzeydoğu'nun bütün sahilleri gibi bizim küçük sahilimize de atnalı yengeçleri gelir, Paleozoik dönemden beri hemen hiç değişmemiş olan bu yaratıklar yıllık buluşmaları için denizi terk ederdi. Onların çiftleşme ritüeli 400 milyon yıldır her sene tekrarlanıyordu ve bunu bilerek onları izlemek zamanın derinliğini hissettiriyordu insana.

• • •

City Island, aylak aylak dolaşmak, gezmek için uygun bir yerdi – City Island Caddesi'nde ve onu kesen sokaklarda dolaşmayı severdim. Victoria döneminden kalma eski, kalkan duvarlı güzel evler vardı, adanın yat üretim merkezi olduğu hareketli dönem-

den kalan birkaç küçük tersane de hâlâ duruyordu. City Island Caddesi'nde çok sayıda balık restoranı vardı. Eski, zarif Thwaite's Inn gibi yerlerle Johnny's Reef Restoranı gibi açık hava balık ve patates restoranları yan yanaydı. Benim en sevdiğim yer sessiz ve sade Spouter's Inn'di, duvarlarında balina avı resimleri asılıydı, her perşembe bezelye çorbası servis edilirdi. Çılgın Mary'nin favori mekânı da burasıydı.

Küçük kasaba atmosferi sayesinde çekingenliğimi üzerimden attım. Spouter'ın müdürü, benzin istasyonu işletmecisi ve postanedeki memurlarla ahbaptım (postanedekiler şimdiye dek bu kadar çok mektup alan ve gönderen biriyle hiç tanışmadıklarını söylediler, *Şapka*'nın yayımlanmasından sonra postam daha da çoğaldı).

Bazen, evin boşluğu ve sessizliğinden daralınca, Horton Sokağı'nın sonundaki, nedense pek popüler olmayan ve hep boş Neptune adlı restorana gider, burada saatler boyunca oturup yazı yazardım. Restoranın kendisi yüzünden para kaybetmesini istemediği için yarım saatte bir yeni bir yemek siparişi veren sessiz yazardan memnundular bence.

• • •

1994 yazının başında, dişi bir sokak kedisi beni evlat edindi. Bir akşam şehirden döndüğümde verandamda sakin sakin oturur halde buldum onu. Eve girip ona bir tas süt getirdim, sütü iştahla içti. Sonra bana baktı, sanki bakışlarıyla "Teşekkürler dostum ama karnım da aç" der gibiydi.

Tası yeninden doldurdum ve bir parça balıkla geri döndüm; böylece aramızda sessiz bir anlaşma imzalanmış oldu – birlikte yaşamanın bir yolunu bulursak benimle kalacaktı. Onun için bir sepet buldum ve ön verandadaki masanın altına yerleştirdim. Ertesi sabah hâlâ orada olduğunu görünce mutlu oldum. Ona biraz daha balık verdim, bir tas süt bıraktım ve işe gittim. Ona el sallayarak veda ettim, bence geri döneceğimi anlamıştı.

O akşamüstü yine verandada beni bekliyordu; mırlayıp sırtını gererek karşıladı beni, bacaklarıma süründü. Nazik halleri beni tuhaf bir şekilde duygulandırıyordu. Kedi yemeğini yedikten sonra, akşam yemeğimi yemek için veranda penceresinin yanındaki

kanepeye, her zamanki yerime yerleştim. Kedi dışarıdaki camın önüne atladı ve yemek yerken beni seyretti.

Ertesi akşam eve döndüğüm zaman balığını yeniden yere koydum ama bu kez nedense dokunmadı. Balığı masaya koyduğumda masaya atladı ama ben pencere kenarındaki yerime geçip akşam yemeğimi yemeye başlayana dek balığına dokunmadı. Böylece akşam yemeklerimizi birlikte yedik. Her akşam tekrarlanan bu sahne çok hoşuma gidiyordu. İkimiz de yalnız olmadığımızı hissediyorduk – bu bir köpek için normal olabilir ama bir kedi için böyle şeylerin önemi yoktur. Kedi bana yakın olmayı seviyordu; birkaç gün sonra benimle birlikte sahile kadar yürüyüp bankta yanıma oturmaya başladı.

Gün içinde ne yaptığını bilmiyordum ama bir keresinde bana küçük bir kuş getirdiğine göre bütün kediler gibi o da avlanıyordur diye düşünüyordum. Ne zaman evdeysem o da verandadaydı. Türler arası bu ilişki beni şaşırtıyor ve keyiflendiriyordu. İnsan ve köpek yüz bin yıl önce böyle mi tanışmışlardı acaba?

Eylül sonuna doğru havalar soğuyunca kediyi –ona ad vermemiştim, yalnızca kedi diyordum– arkadaşlarıma verdim. Onlarla yedi yıl mutlu bir hayat sürdü.

• • •

Yakınlarda oturan ve haftada bir bana yardıma gelen Helen Jones'u bulduğum için çok şanslıydım; harika bir aşçı ve temizlikçiydi. Her perşembe sabahı birlikte alışveriş yapmak için Bronx'a giderdik. İlk durağımız, ikiz gibi görünen Sicilyalı iki kardeşin işlettiği, Lydig Caddesi'ndeki balıkçıydı.

Çocukluğumda, balıkçı her cuma, içinde sazanlar ve başka balıklar olan bir kovayla evimize gelirdi. Annem balıkları haşlar, baharatlar ve öğütüp birbirine karıştırır, bir tepsi dolusu balık köftesi yapardı. Bu köfteler, salata, meyve ve hallah ekmeğiyle beraber, yemek pişirmenin yasak olduğu Şabat boyunca bize yeterdi. Lydig Caddesi'ndeki Sicilyalı balıkçılar bize sazan, alabalık ve turnabalığı satarlardı. Kiliseye giden inançlı bir Hıristiyan olan Helen balıklı köfte gibi bir Yahudi yemeğini beceriyle pişiriyordu, hatta en az annem kadar güzel yapıyordu. Her seferinde daha lezzetli yaptı-

ğı balıklı köfteleri komşularım ve arkadaşlarım da pek sevdiler. Helen'ın kilisedeki arkadaşları da öyle – kilise toplantılarında balıklı köfte yiyen Baptistleri düşünmek beni gülümsetiyordu.

• • •

1990'larda bir yaz günü işten eve dönünce verandamda gür siyah sakallı, saçları darmadağın bir adamla karşılaştım – herhalde bir sokak serserisi, diye düşündüm. Onu ancak konuştuğunda tanıdım – eski arkadaşım Larry'ydi bu. Onu yıllardır görmüyordum ve herkes gibi ben de ölmüş olduğunu sanıyordum.

Larry'yle 1966 başında, New York'ta uyuşturucu bağımlılığıyla geçen ilk berbat aylarımı geride bırakmaya çalışırken tanışmıştım. Beslenmeme dikkat ediyor, egzersiz yapıyor, gücümü geri kazanmaya çalışıyordum; West Village'daki bir spor salonuna düzenli gidiyordum. Spor salonu cumartesi sabahları 8:00'de açılıyordu ve genellikle ilk gelen ben oluyordum. Bir cumartesi günü bacak kaslarımı çalıştırıyordum, California'dayken iyi bir halterciydim ve gücümün ne kadarının geri geleceğini merak ediyordum. Ağırlığı 350 kiloya kadar çıkardım, kolay gelince 450 kiloya çıkardım ve epey zorlandım, 540 kilo denememse saçmalıktı. Kaldıramayacağım kadar ağır olduğunu biliyordum ama yenilgiye uğramayı reddediyordum. Halteri üç set kaldırdım, dördüncüyü ancak kaldırabildim, beşincide gücüm kesildi. Üzerimde 540 kiloluk halterle çaresizce sırtüstü yatıyordum, dizlerim göğsüme gömülmüştü. Birine seslenmeyi bırakın nefes bile almakta zorlanıyor, bu şekilde ne kadar dayanabileceğimi bilmiyordum. Başıma kan dolduğunu hissettim, felç geçirmem yakındı. O anda salonun kapısı açıldı, genç ve güçlü bir genç adam içeri girdi, durumumu hemen gördü ve halterin altından çıkmama yardım etti. Onu kucakladım, "Hayatımı kurtardın" dedim.

Hızlı tepki verip beni hemen kurtarmasına rağmen Larry utangaç birine benziyordu. Başkalarıyla bağlantı kurmakta zorlanıyordu, gergin, endişeli bir hali vardı, bakışları sabitlenmiyordu. Ancak ikimizin arasında gerçek bir bağ kurulduğundan benimle bol bol gevezelik etmeye başladı; belki de haftalardır konuştuğu ilk kişi bendim. On dokuz yaşında olduğunu, zihinsel dengesizlikleri yü-

zünden geçen yıl ordudan terhis edildiğini söyledi. Devletin verdiği küçük bir maaşla geçiniyordu. Görebildiğim kadarıyla sadece süt ve ekmekle besleniyordu; on altı saat boyunca sokaklarda dolanıyor (veya şehir dışındaysa koşuyor), gece de şansına neresi denk gelirse orada yatıyordu.

Bana, annesiyle babasını hiç tanımadığını söyledi. Doğduğunda annesinin multipl sklerozu iyice ilerlemiş haldeydi ve oğluna bakması mümkün değildi. Babası, Larry'nin doğumundan kısa süre sonra onları terk eden bir alkolikti. Larry bir dizi koruyucu ailenin elinde büyümüştü. Hayatı boyunca gerçek istikrarın ne olduğunu hiç öğrenememişti.

O günlerde psikiyatri terimlerini serbestçe kullanan biriydim ama Larry'ye "teşhis" koyma gibi bir niyetim yoktu. Aklıma yalnızca, sevgiden ve ilgiden ne kadar yoksun kaldığı, saygıdan ne çok mahrum kaldığı geliyordu ve bugünlere delirmeden gelmiş olmasına hayret ediyordum. Zekiydi, güncel haberler hakkında benden daha bilgiliydi. Bulduğu eski gazeteleri baştan sona okurdu. Okuduğu ve ona söylenen her şeyi inatla, amansızca düşünüp tartardı. Kimseye güvenmezdi.

Bir iş bulup çalışmayı düşünmüyordu ve bence bu başka türlü bir sağlamlık gerektiriyordu. Anlamsız bir meşguliyetten uzak kalmaya kararlıydı; tutumluydu, alçakgönüllü maaşıyla geçindiği gibi para da biriktirebiliyordu.

Larry günlerini yürüyerek değerlendiriyordu, East Village'daki apartman dairesiyle benim City Island'daki evim arasındaki otuz kilometreyi yürümek onun için sıradan bir şeydi. Bazen oturma odamdaki kanepede yatardı. Bir gün buzdolabının altında ağır altın külçeler buldum. Larry yıllardır bu altınları satın alıyordu. Kendi aparman dairesindense benim evimde daha güvende olacaklarını düşünüp altınlarını buzdolabımın altına saklamıştı. Bu dengesiz dünyada insanın güvenebileceği tek şey altındı ona göre; hisseler, fonlar, toprak, sanat gibi yatırımlar bir gecede değer yitirebilirdi ama altın ("79. element" derdi beni memnun etmek için) değerini her zaman korurdu. "Çalışmadan yaşayabiliyor, bağımsızlığımı koruyabiliyorken ne diye çalışayım" derdi bana. Bunu söylerkenki cesareti, samimiyeti hoşuma gidiyordu, tanıdığım en özgür ruhlardan biriydi.

Larry içi dışı bir, tatlı bir insandı, kadınlar onu severdi. East Village'da birkaç yıl boyunca bir kadınla evli kalmıştı ama kadın uyuşturucu bulmak için apartman dairesine giren serseriler tarafından öldürülmüştü. Adamlar uyuşturucu bulamamışlardı ama Larry karısının cesedini bulmuştu.

Genellikle ekmek ve sütle beslenirdi ama karısını kaybettikten sonra üzüntüden ekmek yemeyi de bırakmıştı, sadece süt içiyordu. Devasa cüsseli, memesinden süt gelen bir kadınla dünyayı dolaşma fantezisi vardı. Acıktığında, kadının kucağına bebek gibi yatıp memesini emecekti. Bundan daha ilksel bir fantezi daha duyduğumu sanmıyorum.

Bazen Larry'yi haftalar, aylar boyunca görmezdim –ona ulaşmamın bir yolu da yoktu– ama sonra birdenbire yeniden belirirdi.

Babası gibi alkolikti ve alkol zihninde kötücül, kendine zarar vermeye meyletmesine neden olan bir şeyleri canlandırıyordu. Bunu bildiğinden, genellikle içkiden uzak durmaya çalışırdı. 1960'ların sonunda birlikte birkaç kez asit atmıştık. Motorumun arkasına oturup benimle birlikte kuzenim Cathy'yi –Al Capp'in kızlarından biri– ziyaret etmekten hoşlanırdı. Bucks County'de oturan Cathy şizofreni hastasıydı ama Larry ile birbirlerini anlayıp hemen özel bir bağ kurdular.

Helen da Larry'ye bayılıyordu, bütün arkadaşlarım ondan hoşlanıyordu; tamamen bağımsız bir bireydi Larry, bir tür modern, şehirli Thoreau denebilirdi onun için.

New York'ta, Amerikalı kuzenlerimden bazılarıyla tanışma fırsatı buldum: Capp ailesi (asıl adları Caplin'di ve esasen babamın kardeş torunlarıydılar). En büyükleri Al Capp karikatüristti. Kendinden küçük iki erkek kardeşi vardı: yine karikatürist olan Bence ve karikatürist ve oyun yazarı Elliott. Bir de kız kardeşleri Madeline.

1966'da Capp ailesiyle yediğim ilk hamursuz yemeğini çok net hatırlıyorum. Otuz iki yaşındaydım ve Madeline'in kocası Louis Gardner kırk sekiz yaşında, genç, yakışıklı, dimdik duran, üzerinde bir asker havası olan bir adamdı. Mimar olmasının yanı sıra ihtiyat kuvvetlerinde albaydı. Masanın başındaki Louis yemeği yönetiyor, karşısında, masanın diğer ucunda Madeline oturuyor,

ikisinin arasında olağandışı aile üyeleri sıralanıyordu: Bence, Eliott, Al ve eşleri. Louis ve Madeline'in çocukları dört soruyu ezberden okumadıkları ya da *afikoman*'ı aramadıkları anlarda dört bir yanda koşturuyorlardı.

Hepimiz ömrümüzün zirvesindeydik. Al hâlâ *Li'l Abner*'ın yetenekli, çok sevilen yaratıcısıydı, bütün Amerika onun karikatür bantlarını okuyordu. Kardeşlerin en düşüncelisi Eliott'ın denemeleri ve oyunları çok beğeniliyordu. Bence (Jerome) yaratıcı enerji doluydu ve ağabeylerinin sevgilisi Madeline her şeyin merkezindeydi. Hepsi hoşsohbetti, konuşmayı seviyorlardı ve bazen içlerinde en zeki olanın Madeline olduğunu düşünüyordum; afaziye neden olacak felci geçirmesine uzun yıllar vardı.[4]

1960'ların ortasında tanıştığımızda oldukça tuhaf bir figür olan Al'i sık sık görürdüm. Kardeşlerin hepsi 1930'larda komünist ya da sol eğilimli olduklarını göstermişlerdi ama Al 1960'larda Nixon ve Agnew'yla arkadaş olunca tuhaf bir siyasi dönüşüm geçirmişti (gerçi ona tam anlamıyla güvendiklerini sanmıyorum çünkü zekâsını ve mizahını iktidarda olan hiç kimseden esirgemiyordu).

Al dokuz yaşındayken bir bacağını trafik kazasında kaybetmişti; ahşaptan yapılma, büyük bir tahta bacağı vardı (aklıma Kaptan Ahab'ın fildişi bacağını getiriyordu). Saldırganlığını, rekabetçiliğini, cinsellik konusundaki rahatlığını belli ölçüde açıklıyor bu kaza; sakatlandığı için, bir sakat değil bir tür süper insan olduğunu kanıtlama derdinde olsa gerekti ama bu yönüyle tanışmak zorunda kalmadım neyse ki. Bana karşı her zaman dostane ve cömertti. Onu zamanla daha çok sevdim, yaratıcı canlılık ve cazibeyle dolu olduğunu düşünüyordum.

1970'lerin başında, Al karikatür yapmanın yanında üniversitede ders de veriyordu. Müthiş bir konuşmacıydı ve çok seviliyordu ama kadın öğrencilerden bazılarına karşı fazla serbest davrandığı yönünde karanlık söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Söylentiler arttı, suçlamalara dönüştü. Bir skandal koptu ve Al hayatı boyunca çalıştığı gazetelerin hepsinden kovuldu. Dogpatch'le Shmoo'yu yaratan popüler karikatürist, bir anlamda Amerika'nın çizgi roman

4 Madeline felç geçirdiğinde henüz elli yaşındaydı. Bundan sonra hayatını afaziyle sürdürmek zorunda kaldı ama öyle zeki, tarz sahibi bir afazi hastasıydı ki rahatsızlığa yeni bir anlam kazandırmıştı.

dünyasının Dickens'ı olan bu adam nefret edilen birine dönüştü ve işsiz kaldı.

Bir süre Londra'ya gitti, bir otelde kalıp arada karikatürler ve makaleler yayımladı. Ama artık yenilgiye uğramış bir adamdı; ele avuca sığmaz neşesinden, canlılığından eser kalmamıştı. 1979'da ölene dek depresyondaydı ve sağlığı her gün kötüleşiyordu.

• • •

Aubrey "Abba" Eban adlı bir başka kuzenimse ailesinin dâhisiydi. Babamın ablası Alida'nın en büyük oğlu olan Aubrey, yetenekli olduğunu çok küçük yaşta ispatlamış ve Cambridge'de göz kamaştırıcı bir eğitim hayatı geçirmiş, Cambridge münazara birliğinin başkanlığını yapmış, sınıf birincisi olmuş ve Doğu dilleri kürsüsünde ders vermeye başlamıştı. 1930'larda İngiltere'de yaygın olan antisemitizme rağmen, aile serveti ya da sosyal bağlantıları olmayan bir Yahudi çocuğun yalnızca sıradışı beynini kullanarak İngiltere'nin en eski üniversitelerinden birinde çok başarılı olabileceğini kanıtlamıştı.

Yirmi yaşına geldiğinde etkili konuşma becerisi ve parlak zekâsıyla herkesi etkiliyordu ama siyasete mi yöneleceği –annesi, yani halam, Balfour Bildirgesi'ni 1917'de Fransızca ve Rusçaya çevirmişti, Aubrey çocukluğundan beri idealist bir Siyonistti– yoksa Cambridge'de mi kalacağı belli değildi. Kaderini savaş ve Filistin'deki gelişmeler belirledi.

Aubrey benden neredeyse yirmi yaş büyüktü ve 1970'lerin ortasına dek onunla fazla bağlantım yoktu. Hayatını İsrail'de sürdürüyordu, bense önce İngiltere'de, sonra Amerika'da yaşamıştım; o diplomat ve siyasetçiydi, ben hekim ve bilim adamı. Birbirimizi ender olarak ve kısa süreler için, aile düğünleri ve benzer etkinliklerde görürdük. Aubrey sonunda, İsrail'in dışişleri bakanı ya da başbakan yardımcısı olarak New York'u ziyarete geldiğinde çevresinde korumaları olurdu ve birkaç sözcük ancak konuşabilirdik.

Fakat 1976'da bir gün Madeline ikimizi de öğle yemeğine davet etti. Aubrey'yle tanışır tanışmaz, ikimiz de hal, tavır ve davranışlarımızdaki, vücutlarımızın duruşlarındaki benzerlikleri fark ettik, odadaki herkes fark etti zaten. Oturuşumuz, aniden yaptığımız

geniş hareketler, konuşma biçimimiz ve zihnimiz çok benziyordu. Bir ara ikimiz de masanın iki ayrı ucunda yerlerimizden aynı anda kalkıp kimsenin sevmediği ama ikimizin de bayıldığı pancar jölesinin başında çarpıştık. Bu benzerlikler ve tesadüfler masadaki herkesi güldürdü. Aubrey'ye, "Seninle çok az görüştük, hayatlarımız oldukça farklı ama genetik açıdan üç ağabeyimden çok sana yakın olduğumu hissediyorum" dedim. Kendisinin de aynı hisse kapıldığını söyledi, kardeşlerinden daha çok benziyormuşum ona.

Bu nasıl mümkün oluyordu? "Atavizm" dedi hemen.

"Atavizm mi?" diye sordum gözlerimi kırpıştırarak.

"Evet, *atavus* büyükbaba demektir" dedi Aubrey. "Büyükbabamız Elivelva'yı (onun İbranice ve Yidiş dilindeki adını taşımana rağmen) hiç tanımadın. Sen doğmadan önce ölmüştü. Ama İngiltere'ye geldiğimizde beni o büyütmüştü. İlk gerçek öğretmenim oydu. İnsanlar bizi birlikte gördüklerinde güler, yaşlı adamla küçük çocuğun birbirinin kopyası olduğunu söylerdi. Kuşağının üyeleri arasında onun gibi konuşan, hareket eden veya düşünen kimse yoktu, ebeveynleri ve onların kardeşleri arasında da öyle. Kendi kuşağımda da onun gibi biri olmadığını sanıyordum ama sonra sen kapıdan içeri girdin ve bir an için büyükbabamı gördüğümü sandım."

Dünyaya kendini "İsrail'in sesi" olarak dinleten Aubrey'nin geleceği biraz trajik veya çatışkılıydı. Tutkulu ve cilalı hitap yeteneği, Cambridge aksanı, yeni kuşağa süslü ve eski moda geldi. Arapça bilgisi ve Arap kültürüne sempati duyması, bu konudaki bilgisi (ilk çevirisi Tevfik el-Hakim'in *Adalet Öğretisi*'ydi) giderek partizanlaşan bir atmosferde kuşkuları üstüne çekmesine neden oldu. Sonunda siyaseti bıraktı, akademisyenliğe ve tarihçiliğe döndü (eleştiri kitapları yazdı, televizyon yorumcusu oldu). Bu konuda duygularının karışık olduğunu söylemişti bana: Onyıllar boyunca siyaset ve diplomasiye yoğun şekilde gömüldükten sonra "bir boşluk" hissediyordu ama beklenmedik, ani bir huzur da kaplamıştı içini. Özgürlüğüne kavuşunca yaptığı ilk şey gidip yüzmek olmuştu.

Bir keresinde, Princeton'daki İleri Çalışmalar Enstitüsü'nde konuk profesör olduğu dönemde, akademik hayattan memnun olup olmadığını sormuştum ona. Üzüntülü bakışlarla, "Arenayı

çok özlüyorum" demişti. Ama arena giderek daha fırtınalı, dar ve partizan bir hal aldıkça, kapsamlı kültürel sempatileri ve bilgisiyle Aubrey de eski hayatını giderek daha az özler oldu. Bir keresinde nasıl hatırlanmak istediğini sormuştum, "Öğretmen olarak" demişti bana.

Aubrey hikâye anlatmaya bayılırdı ve fiziğe ilgi duyduğumu bildiğinden bana Albert Einstein'la görüşmelerini anlatırdı. 1952'de Chaim Weizmann'ın ölümünden sonra, Einstein'ı ülkenin gelecek cumhurbaşkanı olmaya davet etme görevi Aubrey'ye verilmişti. (Einstein teklifi reddetmişti tabii.) Bir keresinde de, Aubrey ve İsrailli bir meslektaşı Einstein'ı Princeton'daki evinde ziyaret etmişlerdi. Einstein onları içeri davet etmiş ve kahve isteyip istemediklerini sormuştu. Kahveyi bir asistanın veya hizmetçinin yapacağını sanan Aubrey, evet demişti. Ama Einstein kalkıp mutfağa gidince, kendi deyişiyle "dehşete düşmüştü." Mutfaktan fincan tıkırtıları, tabak takırtısı gelmiş, büyük dâhi samimi fakat hafif sakar hareketlerle onlara kahve pişirmişti. Dünyanın en büyük dâhisinin insani ve sıcakkanlı yönünü her şeyden çok bu tavrı göstermişti Aubrey'ye.

Aubrey 1990'larda, resmi görev yükünü taşımadan New York'a gelirdi, o dönemde onu daha sık gördüm. Yanında bazen eşi Suzy, bazen de New York'ta yaşayan kız kardeşi Carmel olurdu. Aubrey'yle dost olduk, hayatlarımız arasındaki büyük fark ile aramızdaki yirmi yaşlık fark giderek daha önemsiz bir hal aldı.

Sevgili, canavar Carmel! Herkesi, en azından bütün ailesini çileden çıkarırdı ama benim ona zaafım vardı.

Carmel yıllar boyunca mitolojik bir figür, Kenya'da bir yerde yaşayan bir aktristi ama 1950'de New York'a döndü, David Ross adlı bir doktorla evlendi ve birlikte kocasının en sevdiği Ibsen ve Çehov oyunlarını sahnelemek için küçük bir tiyatro kurdular (gerçi kendisi Shakespeare'i tercih ederdi).

1961 Mayısında tanıştığımızda, San Francisco'dan motorumla –Alabama'da bozulan ikinci el motor– yola çıktığım ve New York'a otostop çekerek ulaşmak zorunda kaldığım yolculuğu henüz tamamlamıştım. Beşinci Cadde'deki zarif apartman dairesinde beni

kabul ettiğinde pis, derbeder bir haldeydim. Bana hemen banyo yapmamı emretti, giysilerim yıkanırken temiz giysiler ayarladı.

David'in kariyeri yolunda gidiyordu o dönemde; eleştirel ve popüler açıdan başarılı bir dizi oyun sahnelemişti, Carmel'in anlattığına göre New York tiyatro sahnesinde önemli bir figür olarak görülmeye başlamıştı. Tanıştığımızda kocası aşırılığa kaçan, gösterişli tavırlar içindeydi; böğürüyor, aslan gibi kükrüyordu, bizi Rus Çayevi'nde olağanüstü pahalı bir akşam yemeğine çıkarıp menüdeki her şeyi ısmarladı, kaç şişe votka içildiğini sayamadım bile. Bence coşkudan daha güçlü bir ruh halindeydi, belki biraz manik olabileceğini düşünmüştüm.

Carmel de yüksekten uçuyordu; Norveççe ve Rusça öğrenip –dile yatkınlığı sayesinde en fazla birkaç hafta sürerdi– Ibsen ve Çehov'u kendisi çevirmek istiyordu. David'in Londra'da sahnelenen *John Gabriel Borkman*'ının batmasının ve epey para kaybedilmesinin nedenlerinden biri onun çevirisiydi belki de. Carmel parasının çoğunu, durumları o kadar da iyi olmayan aile üyelerinden tatlı dille ikna ederek alıyor, sonra geri ödemiyordu. Birkaç yıl sonra David'in New York'ta hastaneye yatırılması gerekti –ağır depresyon dönemleri geçirmeye eğilimi vardı– ve kısa süre sonra öldü; kazayla doz aşımı mı söz konusuydu yoksa intihar mıydı, açığa çıkmadı. Derinden sarsılan Carmel ailesiyle arkadaşlarının yanına, Londra'ya döndü.

• • •

1969'da, Londra'da *Uyanışlar*'ın ilk vaka tarihçelerini yazdığım ve *Migren*'in Faber & Faber tarafından yayımlanmak üzere olduğu dönemde, Carmel'le yeniden karşılaştık. Neler yazdığımı görmek istedi ve *Migren*'in prova baskısını okuduktan sonra, "Sen gerçek bir yazar olmuşsun!" dedi. Bunu bana söyleyen ilk kişiydi; *Migren* Faber & Faber'in tıp kitapları bölümü tarafından yayımlanıyordu ve onlar tarafından tıbbi bir kitap olarak kabul ediliyordu. Migren konusunda kendine özgü bir incelemeydi onlara göre – bir "edebiyat eseri" değil. *Uyanışlar*'daki ilk vaka tarihçelerini de kimse görmemişti – daha doğrusu yalnızca Faber'deki editörler görmüş ve reddetmişlerdi. Dolayısıyla Carmel'in sözleri beni neşelendirdi, *Migren*'in yalnızca tıp uzmanları tarafından değil, genel okur

kitlesi, hatta "edebiyat okurları" tarafından da beğenilebileceğini düşünmemi sağladı.

Faber & Faber *Migren*'in basım tarihini ileri attıkça sinirleniyor ve geriliyordum. Bunu fark eden Carmel kararlı bir şekilde duruma müdahale etti.

"Bir yazar temsilcisi bulmalısın" dedi. "Senin için bu tür işleri halledecek, seni ezmelerine izin vermeyecek biri."

Beni Innes Rose'la tanıştıran Carmel oldu. Innes, kitabımı yayımlamaları için yayınevine baskı yaptı. Innes ve Carmel olmasa, *Migren* belki de hiç yayımlanmayabilirdi.

Carmel 1970'lerin ortasında, annesinin ölümünden sonra New York'a döndü ve Doğu Altmış Üçüncü Cadde'de bir apartman dairesine yerleşti. Bana ve o dönemde Yahudilerin tarihiyle ilgili bir dizi kitap yazıp tv programına katılan Aubrey'ye bir nevi temsilcilik yapıyordu. Ancak ikisi de yarı zamanlı işler olan temsilcilik ve oyunculuk giderek pahalılaşan New York'ta Carmel'in kirasını ödemesini sağlamazdı, bu yüzden Aubrey ve ben bir araya gelip kirasının bir bölümünü üstlendik ve bunu yapmayı sonraki otuz yıl boyunca sürdürdük.

Carmel'le o yıllarda çok sık görüşürdük. Birlikte tiyatro oyunlarına giderdik. Constance Cummings'in, felç geçirdikten sonra konuşma yeteneğini kaybeden bir kadın pilotu canlandırdığı *Kanatlar*'ı birlikte izledik. Carmel oyun sırasında bana doğru döndü, Cummings'in performansını çok dokunaklı bulduğunu söyledi, bana fikrimi sordu ve hayır dediğim zaman çok şaşırdı.

"Nedenmiş?" diye sordu. "Çünkü," dedim, "çıkardığı sesler afazili insanların çıkardığı seslere hiç benzemiyor."

"Ah siz nörologlar!" dedi Carmel. "Nörolojiyi bir süreliğine unutup kendini drama, oyunculuğa kaptıramaz mısın?"

"Hayır" dedim. "Çıkardığı sesler afaziyi hiç andırmıyorsa, bütün oyun gerçekçiliğini yitiriyor benim için." Carmel başını iki yana sallayarak sabitfikirliliğimi ve inatçılığımı kınadı.[5]

Hollywood *Uyanışlar*'ın sinema filmini çekmekle ilgilenmeye başladığında ve ben Penny Marshall ve Robert De Niro'yla ta-

5 Oyundan sonra Cummings'i görmek için sahne arkasına gittik, ona afazili çok insan tanıyıp tanımadığını sordum. "Tanıdığım tek afazili yok" dedi. Bir şey söylemedim ama "Belli oluyor" diye düşündüm içimden.

nıştığımda Carmel çok heyecanlandı. Fakat elli beşinci doğum günümde De Niro (her zamanki gibi sessizce) City Island'daki doğum günü partime gelip küçük evimin ikinci katına kimseye görünmeden ulaşmaya başardığında, Carmen içgüdülerinde yanıldı. Ona De Niro'nun geldiğini söylediğim zaman, yüksek sesle, "Gelen De Niro değil" dedi. "Stüdyo bir benzerini, dublörünü göndermiş. Gerçek aktörü yakından gördüm, yukarıdaki beni bir an bile kandıramaz." Sesini nasıl yükselteceğini iyi biliyordu, herkes söylediklerini duydu. Ben bile kuşkuya kapılıp köşedeki telefon kulübesinden De Niro'nun ajansını aradım. Şaşkınlıkla, gelenin tabii ki gerçek De Niro olduğunu söylediler. En çok da, Carmel'in haykırışını duyan De Niro şaşırmış ve eğlenmişti.

• • •

Sevgili, canavar Carmel! Onunla vakit geçirmekten hoşlanırdım, tabii beni öfkeden çıldırtmadığı zamanlarda. Zekiydi, komikti, herkesi beceriyle taklit ederdi; içinden geldiği gibi davranırdı, yetenekliydi, kaygısızdı ama aynı zamanda hayalperestti, histerikti ve etrafındaki herkesten para koparmaya çalışan bir sülüktü. Daha sonra öğrendiğime göre evde misafir etmesi tehlikeli biriydi; kaldığı evlerdeki kütüphanelerden aldığı kıymetli kitapları sahaflara satıyordu. Aklıma sık sık, Kudüs İbrani Üniversitesi'ne bağış yapsınlar diye zengin insanlara şantaj yapan Lina Teyzem geliyordu. Carmel kimseye şantaj yapmadı ama pek çok açıdan Lina'ya benzerdi: O da aile üyelerinden bazılarının nefret ettiği bir canavardı ama benim kendisine –Lina'ya olduğu gibi– zaafım vardı. Carmel, Lina Teyze'ye ne kadar benzediğinin farkında değildi.

Carmel'in babası öldüğünde mirasından en yüklü payı ona ayırmıştı çünkü çocukları arasında desteğe en çok onun ihtiyaç duyacağını tahmin etmişti. Kardeşleri bu duruma sinir oldularsa da, aldığı miras sayesinde Carmel ömür boyu kimseye muhtaç kalmayacağı için rahatlamışlardı. Tabii bunun için mantıklı, aptallıklardan ve aşırılıklardan uzak bir hayat sürmesi gerekiyordu. Ben de artık her ay ona çek yollamayacağım için memnundum.

Ama Carmel farklı düşünüyordu, David'in ölümünden beri tiyatro dünyasının parçası olmayı özlemişti. Artık parası vardı ve

kendi tiyatro oyununun yapımcısı, yönetmeni, oyuncusu olabilirdi. *Ciddi Olmanın Önemi*'ni seçti, Bayan Prism rolünü canlandıracaktı. Bir tiyatro sahnesi kiraladı, oyuncuları seçti ve tanıtım hazırlıklarına girişti. İlk performans çok başarılıydı. Ama sonra, devamı gizemli bir şekilde gelmedi. Miras payının tamamını çılgınca ve aptalca bir hamleyle harcamıştı. Ailesi çok öfkelenmiş, Carmel'se yeniden parasız kalmıştı.

Otuz yıl önce *John Gabriel Borkman* sahnelenirken yapılan hataları tekrarlamış olmasına rağmen Carmel'in keyfi kaçmadı. Gerçi artık eskisi kadar dayanıklı değildi. Daha genç gösterse de yetmiş yaşındaydı, şeker hastasıydı ama kendine iyi bakmıyordu, ailesinden kimse (ne kadar öfkelenirse öfkelensin hep onun tarafını tutan Aubrey hariç) onunla konuşmuyordu.

Aubrey ve ben her ay çeklerimizi yollamayı sürdürdük ama Carmel'in içinde bir şeyler kırılmıştı. Bence, Broadway yıldızı olmak için son şansını harcadığını fark etmişti. Sağlığı bozuldu, bir bakımevinde yaşamaya başladı. Bazen bunama başlangıcı ve diyabet yüzünden hezeyanlara kapılıyor, arada bir, ne yaptığını ve kim olduğunu bilmez halde bakımevi yakınlarındaki sokaklarda dolaşırken bulunuyordu. Bir ara, Steven Spielberg'ün yönettiği yeni bir filmde Tom Hanks'le başrol oynadığına emindi.

Ama bazı günler kendini daha iyi hissediyordu, ilk ve son aşkı tiyatro oyunlarına gidiyor, bakımevi yakınlarındaki Wave Tepesi'nin güzel bahçelerinde dolaşıyordu. Bu dönemde hayat hikâyesini yazmaya karar verdi. Kolayca ve iyi yazıyordu, hayat hikâyesi egzotik ve ilginçti. Fakat demans ilerledikçe otobiyografik belleğini de yitirmeye başladı.

Ama "performans" belleği, oyuncu belleği hiç hasar görmedi. Herhangi bir Shakespeare oyunundan bir repliği söylemeye başlamam yetiyordu; Carmel repliği söylemeyi sürdürerek Desdemona, Cordelia, Juliet, Ophelia oluveriyor, canlandırdığı karaktere dönüşüyordu. Onu demanslı, hasta ve yaşlı bir kadın olarak görmeye alışmış olan hemşireler bu hallerine çok şaşıyordu. Bir keresinde bana kendine ait bir benliği olmadığını, yalnızca canlandırdığı karakterlerin kimliklerini taşıdığını söylemişti ama abartıyordu, çünkü gençliğinde hem karakterli hem egosu kuvvetli biriydi. Ancak şimdi, demans yüzünden kimliğini yitirmeye başladığın-

dan durum gerçekten buydu; yalnızca Cordelia veya Juliet olduğu anlarda bir tür kişiliğe kavuşuyordu.

Onu son ziyaret edişimde zatürree olmuştu; hızlı, düzensiz, hırıltılı nefesler alıp veriyordu. Gözleri açıktı ama görmüyordu, elimi gözlerine yaklaştırınca göz kırpmadı ama belki sesimi duyup tanır diye düşündüm.

"Hoşçakal, Carmel" dedim, birkaç dakika sonra Carmel öldü. Ölümünü haber vermek için ağabeyi Raphael'e telefon ettiğimde, "Tanrı ruhuna huzur versin – tabii ruhu vardıysa" dedi.

1982 başında, Londra'dan bir paket aldım. İçinde Harold Pinter'dan bir mektup ve *Bir Tür Alaska* adını verdiği yeni oyununun senaryosu vardı. *Uyanışlar*'dan ilham aldığını yazıyordu. Kitabı 1973'te yayımlandığı zaman okumuş ve "dikkate değer" bulmuştu. Dramatik olasılıkları o zaman da düşünmüştü ama bir hikâye bulamadığından projeyi rafa kaldırmış, sekiz yıl sonra bir gün yeniden hatırlamıştı. Geçen yaz bir sabah oyunun ilk sözcükleri zihninde berrak ve ısrarcı bir şekilde yankılanmıştı: "Bir şey oluyor." Ondan sonra oyun hızla "kendi kendini yazmış" ve birkaç günde tamamlanmıştı.

Bir Tür Alaska, yirmi dokuz yıl boyunca tuhaf, erişilemez bir halde donup kalan Deborah'nın öyküsüydü. Bir gün uyandığında, ne yaşını ne başına gelenleri hatırlar. Yanındaki kır saçlı kadının bir tür kuzen veya "teyze" olduğunu düşünür ve karşısındakinin küçük kız kardeşi olduğunu öğrenince şok geçirir.

Pinter hastalarımızı görmemiş, *Uyanışlar* belgeselini izlememişti ama Deborah karakterini hastam Rose R.'den esinlenerek yaratmıştı. Rose'un senaryoyu okuyup "Tanrım, beni ne iyi anlamış!" dediğini hayal ettim. Pinter'ın bir şekilde benim yazdıklarımdan fazlasını kavradığını hissediyordum; olaylardan daha derin ve çıplak bir hakikat çıkarmayı başarmıştı.

1982 Ekiminde Londra Ulusal Tiyatrosu'nda oyunun açılışına gittim. Judi Dench'in Deborah performansı olağanüstüydü. Pinter'ın kavrayışının derinliği gibi onun oyunculuğu da beni çok etkiledi çünkü o da postensefalitik bir hastayla hiç tanışmamıştı. Hatta rolüne hazırlanırken Pinter'ın bunu yapmasını yasakladığı-

nı bile söyledi; Pinter, Deborah karakterini yalnızca repliklerden yola çıkarak yaratmasını istemişti ondan. Dench sahnede çok etkileyiciydi. (Ancak daha sonra belgeseli izledi ve Highlands Hastanesi'ndeki postensefalitik hastaları ziyaret etti. Bundan sonra performansının daha gerçekçi olsa da daha az etkileyici olduğunu düşündüm. Belki de Pinter haklıydı.)

Bu oyunu izleyene dek, yazdıklarımı "temel alan" veya yazdıklarımdan "esinlenen" her türlü dramatik uyarlamaya kuşkuyla yaklaşıyordum. *Uyanışlar* gerçek hikâyeydi bana göre, onun dışındaki her şey "gerçekdışı" olacaktı. Hastalarla birinci elden deneyimi olmayan biri gerçeği nasıl anlatacaktı? Ancak Pinter'ın oyunu hakiki bir sanatçının gerçeği yeniden yaratıp hayal edebileceğine ikna etti beni: Ona gerçeği vermiştim, o da karşılığında bana başka bir gerçeği sunmuştu.[6]

• • •

1986'da, Londra'da besteci Michael Nyman benimle bağlantıya geçti – *Karısını Şapka Sanan Adam*'ın "oda operası" versiyonu hakkında ne düşünürdüm? Böyle bir şeyi hayal bile edemediğimi söyleyince, bana hayal etmeme gerek olmadığını söyledi: Kendisi hayal edecekti. Aslında zaten hayal etmişti; ertesi gün bana, bestelediği müzikleri getirdi, aklında bir libretto yazarı vardı: Christopher Rawlence.

Chris'le, Dr. P hakkında uzun uzun konuştuk ve sonunda, Dr. P'nin dul eşinin onayını almadan operaya onay veremeyeceğimi söyledim. Chris'ten onunla tanışmasını, bir opera projesi hakkında ne düşüneceğini öğrenmesini istedim (Dr. P de eşi de opera şarkıcısıydı).

Chris, Bayan P'yle çok sıcak, samimi bir ilişki kurdu. Bayan P'nin karakterine opera oyununda benim öykümdekinden daha önemli bir rol verildi. Opera New York'ta sahnelendiğinde epey gergindim. Bayan P de açılışa gelmişti. Oyun sırasında sürekli ona bakıyor, yüzündeki her ifadeyi korkuyla yanlış yorumluyordum.

6 Yazdıklarımdan uyarlanan başka eserler hakkında da böyle hissettim – en çok da Peter Brook'un tiyatro oyunları, 1993 tarihli *L'Homme Qui*... ve 2014 tarihli *The Valley of Astonishment* ile, *Uyanışlar*'dan esinlenerek hazırladığı, müzikleri Tobias Picker tarafından bestelenen bale gösterisi hakkında.

Ama perde inince yanımıza geldi –Michael, Chris ve ben bir arada duruyorduk– ve "Kocamı onurlandırdınız" dedi. Bu söylediği çok hoşuma gitti; kocasının durumundan faydalanmamış, hikâyesini doğru biçimde aktarmıştık.

• • •

1979'da, iki genç film yapımcısı, Walter Parkes ve Larry Lasker, benimle temasa geçtiler. Birkaç yıl önce Yale'de antropoloji dersinde *Uyanışlar*'ı okumuşlardı ve şimdi kitabı uzun metrajlı bir filme dönüştürmek istiyorlardı. Beth Abraham'a gidip postensefalitik hastaları ziyaret ettiler, ben de senaryo yazımına yardımcı olmayı kabul ettim. Aradan birkaç yıl geçti ama Parkes ve Lasker'dan ses çıkmadı.

Onlardan haber alma konusunda ümidimi kesmiştim ama sekiz yıl sonra bir gün aniden arayıp Peter Weir'ın *Uyanışları*'ı ve kitaptan esinlenen senaryoyu okuduğunu, filmi yönetmeyi çok istediğini haber verdiler. Steve Zaillian adlı genç bir yazar tarafından keleme alınan senaryoyu bana gönderdiler. Senaryo 1987 yılının Cadılar Bayramı'nda, Peter Weir'la tanışmamdan bir gün önce elime ulaştı. Senaryodan, özellikle doktorun hastalardan birine duyduğu aşkın anlatıldığı yan hikâyeden nefret etmiştim, geldiği zaman Weir'a bunu açıkça söyledim. Şaşırmıştı ama durumumu anlıyordu. Birkaç ay sonra projeden çekildi. Oldukça "belirsiz ve sallantılı" bir süreç olacağını düşündüğü için projenin hakkını veremeyeceğini söylüyordu.

Ertesi yıl, Steve, Walter ve Larry kitaba ve hastaların deneyimlerine sadık kalacak bir hikâye yaratmak için senaryo üzerinde çalıştılar. 1989 başında, Penny Marshall'ın filmi yönetmek istediğini, Leonard L adlı hastayı canlandıracak olan Robert De Niro'yla birlikte beni ziyaret edeceklerini öğrendim.

Senaryo hakkında nasıl hissettiğimden emin değildim; bir yandan olayları gerçeğe oldukça yakın bir şekilde anlatıyordu, öbür yandan tamamen kurmaca olan yan hikâyeler vardı. Bu projenin "benim" filmim olduğu düşüncesinden vazgeçmek zorunda kaldım. Senaryo benim senaryom değildi, film benim filmim değildi, benim kontrolümde olmayacaktı. Bunu kendime itiraf etmek kolay olmadı ama sonunda rahatlamamı sağladı. Danışmanlık yapıp tavsiye verecek, hikâyenin tıbbi ve tarihi açıdan eksiksiz olması-

nı sağlayacaktım. Doğru bir noktadan yola çıkması için projeye elimden geldiğince destek olacaktım ama sonuç için sorumluluk duymam gerekmiyordu.[7]

• • •

Robert De Niro'nun, canlandıracağı karakteri anlama, mikroskobik ayrıntılarına kadar inceleme tutkusu bilinir. Bir oyuncunun konusunu araştırmasına daha önce şahit olmamıştım – bu araştırma süreci sonunda oyuncu konu aldığı karaktere *dönüşüyordu*.

1989'a geldiğimizde, Beth Abraham'daki postensefalitik hastaların hemen hepsi ölmüştü ama Londra'daki Highlands Hastanesi'ndeki postensefalitik hastaların dokuzu hâlâ hayattaydı. Bob onları ziyaret etmek istedi, birlikte Highlands'e gittik. Saatler boyunca hastalarla konuştu, daha sonra incelemek üzere ses kayıtları yaptı. Gözlem gücü ve empati yeteneği beni duygulandırdı, yoğun ilgisi daha önce böyle bir ilgiyle pek karşılaşmamış hastaları bile duygulandırmıştı bence. Ertesi gün içlerinden biri bana, "Sizi gerçekten gözlemliyor, sanki ta içinize bakıyor" dedi. "Dr. Purdon Martin'den beri kimse benimle böyle yakından ilgilenmemişti. O da gerçekten ne hissettiğinizi anlamaya çalışırdı."

New York'a dönüşte, filmde doktor karakterini –beni– canlandıracak olan Robin Williams'la tanıştım. Robin beni iş başında, *Uyanışlar*'da anlattığım, birlikte yaşayıp çalıştığım hastalarla etkileşim halinde görmek istiyordu. Little Sisters of the Poor'a gittik. L-dopa kullanan ve yıllarca takip ettiğim postensefalitik sendromlu iki hasta bu bakımevinde kalıyordu.

Birkaç gün sonra, Robin benimle birlikte Bronx Eyalet Kliniği'ne geldi. Yarım düzine hastanın bir ağızdan konuşup haykırdığı çok hareketli bir yaşlılar koğuşunda birkaç dakika kaldık. Arabayla hastaneden ayrılırken Robin birden patladı, koğuştaki herkesin sesini ve hareketlerini kusursuz biçimde taklit etmeye başladı.

7 Postensefalitik hastaları canlandıracak oyuncuların hepsi *Uyanışlar* belgeselini izledi. 1969 ve 1970'te yaptığım Süper 8 çekimler ve ses kayıtları, *Uyanışlar* belgeseliyle birlikte filmin ana görsel kaynağıydı.

Belgesel Ingiltere dışında hiç yayınlanmamıştı ve Hollywood filminin gösterime girmesiyle birlikte filmi PBS'e önermek bana iyi bir fikir gibi geldi. Ama Columbia Pictures bunu yapmamamız konusunda ısrar etti; bunun, uzun metraj filmin "otantikliğini" etkileyeceğini öne sürdüler. Bence saçma bir düşünceydi.

Bütün farklı sesleri ve konuşmaları aklına kaydetmiş, hepsini eksiksiz biçimde hatırlamış, şimdi yeniden üretiyordu – daha doğrusu onları deyim yerindeyse içinden çıkarıyordu. Kaydetme ve tekrarlama gücü olağanüstü gelişmişti. Onun incelikli, esprili ve yaratıcı benzetmelerini tarif etmek için "taklit" sözcüğü yetersiz kalır. Ancak bu, Robin'in canlandıracağı karakteri araştırma sürecinin sadece ilk evresiydi.[8]

Çok geçmeden beni de araştırma konusu yaptı. İlk birkaç buluşmamızdan sonra benim bazı kendime has tavırlarımı, duruşlarımı, yürüyüşümü, konuşmamı, daha önce fark etmediğim pek çok özelliğimi ayna gibi yansıtmaya başladı. Kendimi bu canlı aynada görmek huzursuzluk vericiydi ama Robin'le vakit geçirmek, arabayla dolaşmak, yemek yemek, keskin ve seri esprilerine gülmek çok keyifliydi, bilgisi ve zekâsı beni çok etkilemişti.

Birkaç hafta sonra sokakta yürüyüp sohbet ederken dalıp gittim. Birden Robin'in de aynı pozu vererek dalıp gitmiş olduğunu fark ettim. Beni taklit etmeye çalışmıyordu; bir anlamda bana dönüşmüştü, sanki benden daha genç ikizimdi. İkimiz de biraz huzursuz olduk ve kendine ait –beni temel alan ama kendi hayatı ve kişiliği olan– bir karakter yaratabilmesi için aramızda biraz mesafe bırakmanın daha iyi olacağına karar verdik.[9]

• • •

8 Bundan birkaç yıl önce, *Yağmur Adam*'da canlandıracağı otistik karakter rolü için araştırma yapan Dustin Hoffman ziyaretime gelmişti. Bronx Eyalet Kliniği'nde kalan genç bir otistik hastayı ziyaret etmiş, sonra botanik bahçesinde yürüyüşe çıkmıştık. Ben ve yönetmen önden yürüyorduk, Hoffman arkamızdan geliyordu. Birden hastamın sesini duyduğumu sandım. Şaşkınlıkla arkama dönünce, Hoffman'ın kendi kendine, ama sesi ve bedeniyle "canlandırarak" düşündüğünü fark ettim.

9 Sonraki yirmi beş yıl boyunca Robin'le yakın dost olduk ve zamanla, mizahı ve ani, patlayıcı doğaçlamaları kadar bilgisine, zekâsına, kültürüne ve insani yanlarına da iyice hayran kaldım.

Bir keresinde, San Francisco'da yaptığım bir konuşma sırasında, izleyicilerden biri şu tuhaf soruyu sormuştu: "İngiliz misiniz Yahudi mi?"

"İkisi de" diye yanıt verdim.

"İkisi birden olamazsınız" dedi izleyici. "Ya birisinizdir ya diğeri."

Dinleyiciler arasında olan Robin, akşam yemeğinde bu olayı andı. Abartılı bir İngiliz, Cambridge aksanıyla konuşuyor, araya Yidiş dilinde deyişler sıkıştırıyor, insanın nasıl ikisi birden olabileceğini şaşkınlık verici bir performansla gösteriyordu. Keşke o anı kaydedebilmiş olsaydık.

Film ekibini ve oyuncuları hastanenin atmosferini ve oradaki ruh halini daha iyi anlamaları için, özellikle de yirmi yıl önce olanları hatırlayan hastalarla hastane görevlilerini görmeleri için birkaç kez Beth Abraham'a götürdüm. 1969'da postensefalitik hastalara bakan doktorları, hemşireleri, terapistleri ve sosyal hizmetlileri yeniden hastanede buluşmaya davet ettik. Bazılarımız hastaneden uzun yıllar önce ayrılmıştı, bazılarımız yıllardır görüşmemişti ama buluştuğumuz eylül akşamı saatlerce postensefalitik hastalardan konuştuk, herkesin anlatacak bir anısı vardı. Birlikte geçirdiğimiz o duygusal, tarihi yaz aylarını, insani, komik olayları yeniden andık. O akşam bol bol güldük ve ağladık, nostalji ve üzüntüyü bir arada yaşadık. Birbirimize bakarken, aradan yirmi yıl geçtiğini ve olağanüstü hastalarımızın hemen hepsinin ölmüş olduğunu düşünüyorduk.

Biri hariç – belgeseli de zarafetiyle şenlendiren Lillian Tighe. Bob, Robin, Penny ve ben onu ziyaret ettik. Sağlamlığına, mizah gücüne, kendine asla acımamasına hepimiz hayran olduk. Hastalığı ilerlemesine ve L-dopa'ya verdiği beklenmedik tepkilere rağmen mizah gücünü, hayat sevgisini, neşesini korumuştu.

Çekimler boyunca *Uyanışlar* setinde çok zaman geçirdim. Oyunculara Parkinsonlu hastaların kımıltısız oturuşunu, maske yüzlerini, kırpışmayan gözlerini gösterdim; hastalar başlarını arkaya veya hafifçe yana eğerlerdi, ağızları genellikle aralık durur, dudaklarının kenarından salya akardı (salya akıtmanın film açısından zor ve çirkin olacağına karar verildiğinden bunun üstünde durmadık). En yaygın distonik el ve ayak duruşlarını, titremeleri ve tikleri gösterdim.

Oyunculara Parkinsonlu hastaların nasıl ayakta durduğunu ya da durmaya çalıştığını, bazen ani bir acele ve telaşla ve iki büklüm olmuş halde nasıl hareket ettiklerini, derken nasıl birden durduklarını, donduklarını, daha fazla hareket edemediklerini gösterdim. Onlara farklı Parkinsonlu seslerini ve el yazılarını gösterdim. Kendilerini küçük alanlara sıkışmış ya da tutkal dolu bir fıçıya düşmüş gibi hayal etmelerini istedim.

Kinesia paradoxa denemeleri yaptık – müzik ya da top yakalama refleksi gibi spontane tepkiler de Parkinsonlu hastaların aniden harekete geçmesini sağlayabiliyordu. Oyuncular Robin'le top ya-

kalama egzersizleri yaparken çok eğlendiler, oyuncu olmasa çok iyi bir beysbolcu olabileceğini düşündük. Katatoni ve postensefalitik kâğıt oyunları denemeleri yaptık: Dört hasta tamamen donmuş halde, ellerinde kâğıtlarla otururken, başka biri (belki bir hemşire) ilk hamleyi yapınca, hastalar bir anda hızla harekete geçer ve başta donup kalmış olan oyun birkaç saniye içinde biterdi (1969'da tam da böyle bir kâğıt oyununu filme almıştım). Bu hızlanmış, kontrolsüz hareket haline en yakın şey Tourette sendromudur, bu yüzden sete Tourette sendromlu genç insanlar getirdim. Zen egzersizlerine benzer bu egzersizler –belki saatler boyunca hareketsiz kalmak, içini boşaltmak, kendini hızlandırmak– oyuncular için hem büyüleyici hem ürkütücüydü. Kalıcı olarak böyle bir halde bulunmanın nasıl bir şey olabileceğini korkutucu bir canlılıkla hissetmeye başlamışlardı.

Sinir sistemi ve fizyolojisi normal işleyen bir oyuncu, sinir sistemi, deneyimleri, davranışları aşırı derecede anormal birini "gerçekten" canlandırabilir mi? Bir sahnede, Bob ve Robin doktorun hastanın reflekslerini muayene edişini canlandırıyorlardı. Parkinson hastalarının refleksleri çok zayıf ya da hasarlı olabilir. Testlerden birinin nasıl yapıldığını göstermek için bir süreliğine Robin'in yerine geçtim. Hekim hastanın arkasında durur, onu hafifçe geri çeker. Normal bir insan direnç gösterir ama Parkinson hastası veya postensefalitik sendromlu birey kuka gibi devriliverir. Üzerinde hareketi gösterirken, Bob tamamen hareketsiz ve pasif halde bana doğru devrildi, o an refleks tepkisinden tamamen yoksundu. Şaşkınlıkla onu hafifçe ileri itmeye çalıştım ama bu sefer öne doğru devrildi, onu dengede tutmakta zorlandım. Panikle karışık bir şaşkınlık duydum. Bir an için nörolojik bir felaket gerçekleştiğini, Bob'un bütün postüral reflekslerini yitirdiğini sandım. Oyunculuk sinir sistemini bu şekilde etkileyebilir miydi?

Ertesi gün çekimden önce soyunma odasında onunla sohbet ediyordum. Sağ ayağının, Leonard L'yi canlandırırkenki gibi distonik bir çarpılmayla durduğunu fark ettim. Bu konuda yorum yaptığımda, Bob şaşırdı. "Fark etmemişim" dedi. "Herhalde bilinçdışı yaptım." Bazen saatler, günler boyunca karakteri aralıksız canlandırıyordu. Yemekte sanki Leonard'ın zihni ve karakteri

üzerine yapışıp kalmış gibi, kendisinin değil Leonard'ın yapacağı türde yorumlar yapıyordu.

1990 Şubatında hepimiz yorulmuştuk artık: Çekimler dört aydır sürüyordu, bundan önceyse aylarca araştırma yapılmıştı. Sonra hepimizi canlandıran bir şey oldu: Beth Abraham'da kalan son postensefalitik sendromlu hasta Lillian Tighe seti ziyarete geldi. Bob'la bir sahnede oynayacaktı. Çevresindeki sahte postensefalitik sendromlu hastalar hakkında ne düşünecekti? Oyuncular sınavı geçecek miydi? Sete geldiğinde herkes saygıyla sessizleşti, onu belgeselden tanıyorlardı.

O gece günlüğüme şunları yazmıştım:

> Oyuncular rollerine ne kadar gömülürlerse gömülsünler, oynadıkları karakterle istedikleri kadar özdeşleşsinler, yine de bir rolü canlandırıyorlar; Lillian ise bütün hayatını o halde geçirecek. Oyuncular rol yapmayı bırakabilirler, Lillian bırakamaz. Bu konuda nasıl hissediyor? (Robin'in beni canlandırması hakkında ben ne hissediyorum? Onun için geçici bir rol ama benim için hayat boyu.)
>
> Bob tekerlekli sandalyeyle içeri getirilip Leonard L'nin donuk, distonik pozunu alınca, kendisi de donuk halde olan Lillian T dikkatli ve eleştirel bakışlarla onu izliyor. Gerçekten kımıldayamayan Lillian'ın karşısında olmak, kımıldayamayan birini oynayan Bob'a ne hissettiriyor? Lillian bana göz kırpıyor, başparmağını belli belirsiz havaya kaldırıyor. "İyi rol yapıyor, beceriyor!" demek istiyor.

10
Yolculuklar

Babam gençliğinde nöroloji alanında uzmanlaşmayı düşünmüş ama sonra pratisyen hekimliğin "daha gerçek" ve "daha eğlenceli" olacağına karar vermişti çünkü bu sayede insanların hayatına daha derinden temas edebilecekti.

İnsanlara duyduğu yoğun ilgi ve alaka hayatı boyunca sürdü. Doksan yaşına geldiğinde, David ve ben emekli olmasını, en azından evlere gitmeyi bırakmasını söyledik. Babamsa evde hasta bakmanın tıbbın "kalbi" olduğunu söyledi, en son vazgeçeceği şeydi bu. Doksan yaşından doksan dördüne kadar bir minitaksiyle günlük ev ziyaretlerini sürdürdü.

Kuşaklardır tedavi ettiği aileler vardı. Bazen, "Büyük büyükbaban 1919'da benzer bir rahatsızlık geçirmişti" diyerek genç hastalarını şaşırtırdı. Hastalarının insani yanını, kişiliklerini de bedenleri kadar iyi biliyor, birini bilmeden diğerini tedavi etmenin mümkün olmadığını düşünüyordu. (Ayrıca, hastalarının buzdolaplarının içini de bedenlerinin içi kadar iyi tanıdığı söylenirdi.)

Hastalarının hem hekimi hem arkadaşıydı. Hastalarının hayatının tamamına duyduğu bu yoğun ilgi sayesinde annem gibi o da harika hikâyeler anlatabiliyordu. Tıpla ilgili hikâyeleri bizi çocukken büyülemiş, Marcus, David ve benim, anne babamız gibi tıp alanına yönelmemizde etkili olmuştu.

Babam müziği de ömür boyu derinden, tutkuyla sevdi. Hayatı boyunca klasik müzik konserlerine gitti, özellikle Wigmore Konser Salonu'nu çok severdi. Oraya ilk kez, hâlâ Bechstein Konser Salonu adını taşıdığı günlerde gitmişti. Hayatının son günlerine kadar haftada iki üç kez konsere giderdi. Wigmore Konser Salonu'nun en eski ve sadık izleyicisiydi, hayatının sonlarına doğru orada sahnedeki müzisyenler kadar ünlüydü.

Kırk beş yaşında olan Michael, annemizin ölümünden sonra babamla iyice yakınlaşmış, bazen onunla birlikte konserlere gitmeye

başlamıştı. Bunu daha önceleri hiç yapmazdı. Seksenlerinde eklem iltihabı iyice şiddetlenen babam, Michael'ın ona eşlik etmesinden çok memnundu. Hekim bir babanın hasta, ailesine bağımlı oğlu rolünden kurtulup yaşlanan babasına destek olmak da Micheal'a iyi gelmişti.

Michael sonraki on yıl boyunca nispeten istikrarlı bir hayat sürdü – tabii mutlu olduğunu söylemek biraz zor. Psikozunu uzak tutan ama fazla yan etkisi olmayan bir ilaç dozu bulundu. Kuryelik yapmayı sürdürüyor, hem sıradan hem hayati önemde haberleri taşıdığına inanıyordu. *The Daily Worker* ve kendi deyişiyle "o tür şeyler" geçmişte kalmış olmasına rağmen Londra'da dolaşmayı seviyordu. Michael durumunun farkındaydı ve en karanlık ruh hallerindeyken "Ben lanetli bir adamım" derdi. Gerçi bu sözlerinde kendini yücelten bir yan da vardı; bütün peygamberler gibi "lanetliydi" o da. (Arkadaşım Ren Weschler bir keresinde ona nasıl olduğunu sormuş, Michael "küçük rahatsız"da olduğunu söylemişti. Ren şaşırınca, Michael Londra Kulesi'ndeki bir hücreye bu adın verildiğini anlatmıştı. Hücre o kadar küçüktü ki insan ne ayağa kalkabiliyor ne yatabiliyor, bir türlü rahat bir pozisyon alamıyordu.)

Lanetli de olsa ayrıcalıklı da, Michael annemizin ölümünden sonra giderek derinleşen bir yalnızlık içine girmişti. Babam muayenehanesini taşıdığından beri büyük evimizde artık yalnızca babamla birlikte yaşıyorlardı. Michael'ın hiç arkadaşı yoktu ve meslektaşlarıyla ilişkileri, yıllardır birlikte çalışıyor olsalar da mesafeliydi. En sevdiği kişi boxer cinsi köpeğimiz Butch'tu ama yaşlanan Butch da Michael'a arkadaşlık edemiyordu artık.

1984'te, Michael'ın neredeyse otuz beş yıldır çalıştığı firmanın sahibi öldü ve şirket daha büyük bir şirkete satıldı, eski çalışanların hepsi kovuldu. Michael elli altı yaşında işsiz kaldı. Faydalı beceriler kazanmaya çalıştı; daktilo ve steno yazmayı öğrendi, muhasebecilik kursuna gitti ama bu geleneksel becerilerin hızla değişen dünyada giderek daha önemsiz hale geldiğini anladı. Çekingenliğini yenerek –daha önce kimseden iş istememişti– iki üç kez iş görüşmesine gitti ve reddedildi. Bundan sonra çalışmaktan umudunu kesti sanıyorum. Uzun yürüyüşler yapmayı bıraktı, çok sigara içmeye başladı: Oturma odasında saatlerce oturup sigara içerek boşluğu seyredi-

yordu; 1980'lerin ortasından sonra Londra'ya gidip onu ziyaret ettiğimde genellikle bu halde buluyordum Michael'ı. Hayatında ilk kes sesler duyduğunu söylüyor veya duyduğunu itiraf ediyordu. Bu "DJ'ler" olağandışı radyo dalgaları aracılığıyla düşüncelerini okuyabiliyor, onları yayınlıyor ve kendi düşüncelerini Michael'ın zihnine sokabiliyorlardı.

Bu dönemde Michael her zamanki gibi babama görünmek yerine kendi seçtiği bir hekime gitmek istediğini söyledi. Michael'ın zayıf, solgun ve halsiz göründüğünü fark eden yeni hekimi, basit birkaç testten sonra onda kansızlık ve hipotiroidizm olduğunu buldu. Tiroksin, demir ve B12 vitamini alan Michael enerjisini geri kazandı ve "DJ'ler"in sesi üç ay içerisinde kesildi.

• • •

Babam 1990'da öldü; doksan dört yaşındaydı. David ve Londra'daki ailesi Michael'a ve babama son yıllarında çok destek olmuşlardı ama Michael'ın Mapesbury Caddesi 37 numaralı büyük evde veya küçük bir apartman dairesinde tek başına yaşamasının olanaksız olduğunu düşünüyorduk. Uzun arayışlardan sonra, akıl sağlığı yerinde olmayan yaşlı Yahudilere hizmet veren bir bakımevi bulduk. Caddenin ilerisinde, Mapesbury 7 numaradaydı bakımevi. Fiziksel sağlığına kavuşmuş olan Michael'ın burada düzenli bir hayat süreceğini, mahalleyi tanıdığı için istediği zaman sinagoga, bankaya, tanıdık dükkânlara gidebileceğini düşündük.

David ile Lili, her cuma akşamı Michael'ı Şabat yemeğine davet ediyorlardı. Yeğenim Liz onu düzenli olarak ziyaret edip bütün ihtiyaçlarıyla ilgileniyordu. Michael bunların hepsini elinden geldiğince sakin tavırlarla kabul etti. Daha sonraları, yetmiş yıl boyunca yaptığı tek yolculuğun Mapesbury Caddesi 37 numaradan 7 numaraya taşınmak olduğunu söylerdi. (Michael'a en yakın olan aile üyesi Liz'di artık. Liz onu karanlık, saplantılı düşünceler arasından çekip çıkarır, birlikte şakalaşıp gülerlerdi.)

Ealon Evi adlı bakımevi Michael'a şaşırtıcı ölçüde iyi geldi – ona sosyal bir hayat ve pratik beceriler kazandırdı. Onu ziyaret ettiğimde bana odasında bir fincan kahve ya da çay hazırlardı; daha önceleri kendi çayını kahvesini yapmazdı hiç. Bana bodrumdaki

çamaşır ve kurutma makinesini gösterirdi, eskiden kendi çamaşırlarını da yıkamazdı. Şimdi hem kendi işlerini yapıyor hem de yaşlı misafirlere yardımcı oluyordu. Bu küçük topluluk içinde yavaş yavaş belli bir yer ediniyor, yeni görevler üstleniyordu.

Artık hiç okumamasına rağmen (bir keresinde bana, "Artık kitap gönderme!" diye yazmıştı) hayat boyu okumanın meyvelerini topluyordu. Bakımevi sakinlerinin her konuda danışabileceği, yürüyen bir ansiklopediydi. Hayatı boyunca görmezden gelindiğini hisseden Michael, bilgili biri olmanın, kendisine danışılmasının keyfini çıkarıyordu artık.

Hayatı boyunca doktorlara güvenmemişti ama burada kendisiyle ve diğer bakımevi sakinleriyle ilgilenen Cecil Helman adlı bir doktora büyük güven duydu.[1] Cecil ve ben arada bir yazışmaya başladık ve arkadaş olduk. Bana sık sık Micahel'ın durumunu anlatırdı. Bir mektubunda şöyle diyordu:

> Michael şu ara iyi durumda. Bakımevi çalışanları "harika" olduğunu söylüyorlar. Bakımevimizde her cuma akşamı Kiduş'u o okuyor, bu işte çok da iyi. Küçük topluluğumuz içinde bir tür haham konumuna yükseldi bile diyebiliriz, özgüvenini kazanması açısından da büyük faydası oldu bunun bence.

("*Bence* bir Kutsal Görev verildi bana" diye yazmıştı Michael. "Kutsal Görev" sözcüklerinin ilk harflerini büyük yazması ve "bence" sözcüğünün altını dikkatle çizmesi ironi yaptığını ya da kendisiyle hafifçe dalga geçtiğini gösteriyordu.)

David 1992'de akciğer kanserinden ölünce Michael çok üzüldü. "Ölen ben olmalıydım!" dedi ve hayatında ilk defa intihara kalkıştı, bir şişe kuvvetli kodein öksürük şurubu içti. (Uzun süre uyudu ama başına kötü bir şey gelmedi.)

Bunun haricinde, hayatının son on beş yılı oldukça sakin geçti. Başkalarına yardım etti, bir rol üstlendi, evde sahip olmadığı bir kimliğe kavuştu. Ealon Evi'nden pek çıkmadı; arada bir mahallede

---

1 Ailesinde hahamlar ve hekimler olan Cecil Helman aynı zamanda bir tıp antropoloğuydu, Güney Afrika ve Brezilya'da anlatı, tıp ve hastalık alanında yaptığı kültürlerarası çalışmalarla tanınırdı. Çok düşünceli biri ve harika bir öğretmen olan Cecil, *apartheid rejimi* döneminde Güney Afrika'da aldığı tıp eğitimi dönemini anıları *Şehir Şamanı*'nda anlatmıştı.

dolaşır, Willesden Green'de bir restoranda akşam yemeği yerdi (Ealon Evi'nde verilen sıkıcı koşer yemeklerden ziyade domuz jambonu ve yumurtayı tercih ediyordu). David'in eşi Lili ve kızı Liz onu cuma akşamları davet etmeyi sürdürdüler. Evimiz satıldığı için, Londra'ya gittiğimde ona yakın bir otelde kalır, Michael'ı otelime pazar kahvaltısına davet ederdim. Birkaç kez de Michael beni kendisinin yediği yere davet etti. Ev sahibi rolünü üstlenmekten ve hesabı ödemekten çok hoşlanırdı.

Ne zaman ziyaretine gitsem füme somonlu sandviç ve bir karton sigara getirmemi isterdi. Sandviçi mutlulukla getirirdim –füme somon benim de en sevdiğim yiyecekti– ama sigara almak hoşuma gitmiyordu; Michael artık bütün gün, günde yüze yakın sigara içiyordu (neredeyse bütün maaşını sigaraya yatırıyordu).[2]

Sürekli sigara içmek Michael'ın sağlığını etkiledi, öksürmesi ve bronşiti bir yana, bacak damarlarında anevrizmalar belirdi. 2002'de popliteal damarlarından biri tıkandı, bacağının alt kısmına kan gitmez oldu. Bacağı soğudu, solgunlaştı, kuşkusuz canı çok yanıyordu; iskemik ağrılar çok şiddetli olabilir. Ama Michael hiç şikâyet etmedi ve ancak topallamaya başladığında zorla doktora gönderildi. Neyse ki cerrahlar bacağını kurtarmayı başardı.

Michael, her fırsatta yüksek sesle "Ben lanetli bir adamım!" diye ilan etmesine rağmen gündelik hayatta duygularını fazla belli etmezdi. Ancak bir keresinde sert halini bir kenara bırakıp yumuşadığını görmüştüm. Yeğenimiz Jonathan on yaşındaki ikiz oğullarıyla beraber Michael'ı ziyaret etmişti ve iki çocuk daha önce görmedikleri bu büyük amcanın üzerine atlayıp onu öpücüklere boğmuşlardı. Michael önce gerilmiş, sonra yumuşamış, sonra kahkahalarla gülmeye başlamış, küçük yeğenlerini yıllardır göstermediği (belki de hissetmediği) bir sıcaklık ve yakınlıkla kucaklamıştı. 1950'lerde doğan ve Michael'ın "normal" halini hiç görmeyen Jonathan için duygulandırıcı bir manzaraydı.

2 Ealon Evi'nde kalanların çoğu sigara tiryakisiydi ("kronik" şizofren hastaların çoğu genellikle çok sigara içer). Sigarayı sıkıntıdan mı içiyorlardı –bakınevinde yapacak çok şey yoktu– yoksa nikotinin (sakinleştirici ya da hareketlendirici) farmakolojik etkileri için mi, bilemiyorum. Bronx Eyalet Kliniği'nde çoğunlukla apatetik bir halde içine kapanan bir hastamız vardı. Birkaç nefes sigaradan sonra hareketlenir, sonra aşırı hareketli, şamatacı, neredetse Tourette sendromlu birine dönüşürdü. Bakıcısı ona "nikotinin Jekyll ve Hyde'ı" derdi.

2006'da, Michael'ın bacağında başka bir anevrizma tıkandı ve Michael tehlikelerden haberdar olmasına rağmen yine hiç şikâyet etmedi. Bacağını kaybettiği ya da bronşiti ağırlaştığı takdirde Ealon Evi'nde kalamayacağını biliyordu. Başka bir bakımevine yerleştirilmesi gerekecekti ve orada özerkliği, kimliği, bir rolü olmayacaktı. Bu koşullarda hayatın anlamsız, katlanılmaz olacağını düşünüyordu. Acaba ölmeyi kendisi mi istedi diye hâlâ düşünüyorum.

Michael, hastanenin acil servisinde ameliyatı ve bacağını kaybetmeyi beklerken öldü. Sedyede yatarken birden doğruldu ve "Dışarı çıkıp bir sigara içeceğim" dedikten sonra sırtüstü devrilip öldü.

1987 sonunda, İngiltere'de Stephen Wiltshire'la tanıştım. Bu otistik çocuk altı yaşındayken olağanüstü ayrıntılı mimari çizimler yapmaya başlamıştı. Bir binaya, hatta şehir manzarasına birkaç saniye baktıktan sonra gördüklerini aslına uygun bir şekilde ezberden çizebiliyordu. Şimdi on üç yaşındaydı ve içine kapanık, asla konuşmayan bir çocuk olmasına rağmen çizimlerini kitap halinde yayımlamıştı bile.

Stephen'ın görsel bir sahneyi anında "kaydetme" ve bütün ayrıntılarıyla yeniden resmetme yönündeki olağanüstü becerisinin altında yatanları merak ediyordum; zihninin nasıl çalıştığını, dünyayı nasıl gördüğünü merak ediyordum. Hepsinden çok da, başka insanlarla ilişki kurma kapasitesini ve duygusal hayatını öğrenmek istiyordum. Otistik insanlar o zamana dek genellikle yalnız, başkalarıyla ilişki kurmayı beceremeyen, başkalarının duygularını ve bakış açılarını algılayamayan, mizah anlayışından, oyunculuktan, spontane davranmaktan, yaratıcılıktan yoksun, Hans Asperger'in deyişiyle "zeki otomatları" andıran bireyler olarak görülüyorlardı. Ancak Stephen'ı kısa bir süre için görmek bile onun böyle olmadığını anlamama yetmişti.

Sonraki birkaç yıl boyunca Stephen ve onun öğretmeni ve akıl hocası Margaret Hewson'la sık zaman geçirdim. Çizimleri yayımlanmış ve büyük övgü almış olan Stephen, dünyanın farklı yerlerindeki binaları çizmek için yolculuklar yaptı. Birlikte Amsterdam'a, Moskova'ya, Kalifornia'ya, Arizona'ya gittik.

Çok sayıda otizm uzmanıyla tanıştım. Londra'daki Uta Frith de

bunlardan biriydi. Çoğunlukla Stephen'dan ve başka savantlardan söz ettik, Frith bana Temple Grandin'le tanışmamı önerdi. Bu yetenekli bilim insanında yüksek işlevli otizm vardı – o günlerde bu rahatsızlığa Asperger sendromu denmeye yeni yeni başlanmıştı. Temple'ın çok zeki olduğunu, hastanelerde ve kliniklerde gördüğüm otistik çocuklardan çok daha farklı olduğunu, hayvan davranışları konusunda doktora yaptığını ve otobiyografisini yazdığını anlattı bana Frith.[3] Otizmin zekâda hasar ve iletişim kuramama anlamına gelmediğinin ortaya çıkmakta olduğunu söyledi. Gelişme süreçleri sekteye uğrayan otistikler olabilirdi, sosyal işaretleri okumakta belki biraz zorlanabilirlerdi ama başka açılardan tamamen yetkin, hatta yetenekliydiler.

Temple'ı bir hafta sonu Colorado'daki evinde ziyaret ettim. Stephen hakkında yazdığım makaleye ilginç bir dipnot olarak onu da ekleyebileceğimi düşünüyordum.

Temple elinden geldiğince nazik davranmaya çalışıyordu ama başka insanların zihninde olup bitenleri hep anlamadığı belliydi. Kendisinin dilbilimsel terimlerle değil, somut, görsel terimlerle düşündüğünü anlattı. Büyükbaş hayvanlara büyük sempati duyuyordu, kendisinin de dünyayı "bir ineğin bakış açısından" gördüğünü söylüyordu. Bu yönü ve mühendislik yeteneği birleşince, büyükbaş hayvanların insani koşullarda kalabilecekleri tesisler tasarlama konusunda dünya çapında bir uzmana dönüşmüştü. Parlak zekâsı ve iletişim kurma hevesi beni etkilemişti, Stephen'ın pasifliğinden ve başkalarına karşı görünürdeki kayıtsızlığından çok farklıydı. Vedalaşmak için beni kucakladığında, hakkında uzun bir yazı yazmak zorunda olduğumu biliyordum.

Temple hakkındaki yazımı *The New Yorker*'a göndermemden birkaç hafta sonra, derginin yeni editörü Tina Brown'la tanıştım ve bana, "Temple bir Amerikan kahramanı olacak" dedi. Haklı da çıktı. Temple dünyadaki otizmli bireyler için bir kahraman. Bizlere, otizmi ve Asperger sendromunu nörolojik kusurlar olarak değil,

3 Temple'ın ilk kitabı *Yükseliş: Yaftalanmış Otistik* 1986'da, Asperger sendromunun hemen hiç bilinmediği bir dönemde yayımlandı. Temple kitabında otizmden nasıl "iyileştiğini" anlatıyordu; o dönemde, otizmli bireylerin üretken bir hayat sürdüremeyeceğine inanılıyordu. 1993'te onunla tanıştığımda, Temple artık otizmi "tedavi etmekten" değil, otizmli insanların güçlü ve zayıf yanlarından söz ediyordu.

kendine özgü doğaları ve ihtiyaçları olan farklı varoluş biçimleri olarak görmeyi öğretti.

Daha önceki kitaplarım çeşitli nörolojik durumlara ya da "bozukluklara" uyum sağlayarak hayatta kalmaya çalışan hastalar hakkındaydı ama Temple'ın ve *Mars'ta Bir Antropolog*'da anlattığım başkalarının "hastalıkları" hayatlarında temel önemdeydi, hatta genellikle orijinallik ve yaratıcılık kaynağıydı. Kitaba "Yedi Paradoksal Öykü" altbaşlığını koydum çünkü hakkında yazdığım kişilerin hepsi durumlarına beklenmedik şekillerde uyum sağlamayı başarmanın çeşitli yollarını bulmuşlardı, hepsinin kendine özgü farklı yetenekleri vardı.

• • •

1991'de, retina hasarı ve katarakt yüzünden çocukluğundan beri neredeyse kör olan bir adam (*Mars'ta Bir Antropolog*'da ona Virgil adını vermiştim) hakkında aradılar beni. Şimdi elli yaşındaydı ve evlenmek üzereydi, nişanlısı katarakt ameliyatı geçirmesini istemişti – kaybedecek ne vardı ki? Gözleri gören bir adam olarak yeni bir hayata başlayabileceğini umuyordu nişanlısı.

Ameliyattan sonra bandajlar çıkarılınca, Virgil sevinç çığlıkları ("Görebiliyorum!") atmadı. Boş bakışlarla, şaşkın bir ifadeyle, odaklanmadan, karşısında duran cerraha bakıyordu. Sonunda cerrah konuşunca –"Evet?"– Virgil'in yüzünde olanları anladığına dair bir ifade belirdi. Seslerin yüzlerden geldiğini biliyordu ve karşısındaki ışık, gölge ve hareket karmaşasının cerrahının yüzü olması gerektiğini anlamıştı.

Virgil'in deneyimi, Richard Gregory'nin otuz yıl önce tarif ettiği SB adlı bir hastanın deneyimine çok benziyordu. Richard'la saatlerce Virgil'in durumu üzerine konuştuk.

Richard ve ben, 1972'de Colin Haycraft'ın ofisinde tanışmıştık. O dönemde Colin hem *Uyanışlar*'ı hem Gregory'nin *Doğa ve Sanatta Yanılsama* kitabını yayımlıyordu. Benden bir baş uzun, iri yarı bir adam olan Gregory'nin doğallığı, neşesi, fiziksel ve zihinsel enerjisi masumiyeti ve mizah sevgisiyle birleşince karşımda on iki yaşında, kocaman, fıkır fıkır, şakacı bir çocuk durduğunu düşünmeden edememiştim. Önceki kitapları –*Göz ve Beyin* ile

Gözün Zekâsı– beni çok etkilemişti. Güçlü, tutkulu zihni ve kendine özgü mizahı ve derin bilgisi bu kitaplardan belliydi zaten. Gregory'nin cümlelerinden birini tanımak Brahms'ın notalarını tanımak kadar kolaydı.

İkimiz de beynin görsel sistemiyle, hastalık, hasar veya yanıltmacaların görsel teşhis gücümüze nasıl etki ettiğiyle yakından ilgileniyorduk.[4] Gregory, algıların yalnızca gözden veya kulaktan gelen duyusal verilerin basit yansımaları olduğu görüşünde değildi, algıların beyin tarafından "inşa edilmesi" gerektiğine inanıyordu. Bu inşa sürecinde beynin pek çok altsistemi işbirliği yapıyor, bellek, olasılıklar ve beklentiler de süreci etkiliyordu.

Uzun ve verimli kariyeri boyunca Richard görsel yanılsamaların her türlü nörolojik fonksiyonu anlamanın önemli bir yöntemi olduğunu gösterdi. Oyun onun için çok önemliydi, hem zihinsel oyunlardan hoşlanırdı (cinaslı konuşmaya bayılırdı) hem de oyunu bilimsel bir yöntem olarak görürdü. Beynin fikirlerle oynadığını, algı dediğimiz şeylerin aslında beynin oluşturduğu ve oyunlar oynadığı "algısal hipotezlerden" ibaret olduğunu düşünüyordu.

City Island'da yaşarken, gecenin bir yarısı kalkıp boş sokaklarda bisiklete binerdim. Bir gece tuhaf bir şey fark ettim: Dönen ön tekerin tellerine baktığımda, bir an için bir fotoğraftaki gibi donmuş görünüyorlardı. Bu beni büyülemişti. İngiltere'de sabahın erken saatleri olduğunu unutup hemen Richard'ı aradım. Ama bana neşeyle karşılık verdi ve üç tane hipotez öne sürdü. "Donma" etkisini veren şey, dinamomun salınımlı akışı mıydı? Gözlerimin sallantılı, sarsak hareketleri miydi? Yoksa beynimin gerçekte bir dizi "hareketsiz kareden" bir hareket hissi "inşa etmesi" mi söz konusuydu?[5]

İkimiz de stereoskopik görüş tutkunuyduk; Richard bazen arkadaşlarına stereo Noel kartları gönderirdi; Bristol'daki, müzeyi

4 Gregory ailesi üyeleri kuşaklar boyudur görme gücü ve optik yanılsamalarla ilgileniyordu. Francis Galton, *Kalıtımsal Deha* kitabında Gregory ailesinin entelektüel itibarının Newton'ın çağdaşı James Gregory'ye kadar uzandığını anlatır. James Gregory, Newton'ın reflektör teleskobunun geliştirilmesine önemli katkılarda bulunmuştu. Richard'ın babası da kraliyet astronomuydu.

5 Bu tür "enstantane" görüş biçimini Francis Crick'le tartışmış ve 2004'te *The New York Review of Books*'ta yayımlanan "Bilinç Nehrinde" adlı yazımda bu konudan söz etmiştim.

andıran evi eski stereoskoplarla ve her türlü optik gereçle doluydu. Susan Barry ("Stereo Sue") hakkında yazdığım dönemde sık sık ona danışırdım. Küçüklüğünden beri stereo-körü olan Susan, elli yaşında stereo görüş sahibi olmayı başarmıştı. Bu olanaksız bir başarıydı; o zamanlar, stereo deneyimini kazanmak için çocukluktaki kısa ve kritik bir döneme ihtiyaç duyulduğu, iki üç yaşından sonra stereo görüş kazanılamayacağı düşünülüyordu.

Ve sonra, Stereo Sue yazımın arkasından, gözlerimden birinde görme kaybı oluşmaya başladı, sonunda tek gözümün görme gücünü tamamen yitirdim. Bazen Richard'a yazıp görme gücümün başına gelen korkutucu şeyleri anlatırdım. Dünyayı hayatım boyunca zengin, güzel stereo derinliğiyle gördükten sonra şimdi mesafe ve derinlik kavrayışımı kaybettiğim için onu öyle düz ve kafa karıştırıcı buluyordum ki... Richard sorularımı sonsuz bir sabırla yanıtladı ve bana paha biçilmez bilgiler verdi. Deneyimlediğim şeyi anlamama herkesten çok o yardımcı oldu.

1993 başında bir gün, Kate bana telefonu uzattı ve "John Steele, Guam'dan arıyor" dedi.

Guam mı? Guam'dan telefon almamıştım daha önce. Nerede olduğundan bile emin değildim. Yirmi yıl önce, Toronto'da yaşayan bir John Steele ile bir süre yazışmış, çocuklarda migren halüsinasyonları hakkında birlikte bir makale bile yazmıştık. O John Steele, artık adına progresif supranükleer felç denen dejeneratif bir beyin hastalığını –Steele-Richardson-Olszewski sendromu– teşhis etmesiyle tanınıyordu. Telefondaki aynı John Steele'di. Bana Mikronezya'ya, önce Caroline Adaları'na, sonra Guam'a yerleştiğini anlattı. Neden beni arıyordu? Guam'daki yerli Chamorro halkı arasında, litiko-bodig denen olağanüstü bir hastalık görüldüğünü anlattı. Semptomları, benim postensefalitik hastalarım hakkında anlattıklarıma ve kaydettiklerime uyuyordu. Bu tür postensefalitik hastalarla çalışan az sayıda insandan biri olduğum için, John hastalarından bazılarıyla tanışmamı ve ona fikir vermemi istiyordu.

Stajyer hekimken Guam hastalığını duymuştum; nörodejeneratif hastalıkların Rosetta taşı olduğu söyleniyordu çünkü bu hastalığı taşıyan bireyler Parkinson sendromlu, ALS'li veya demanslı

hastalarla aynı semptomları sergiliyordu. Guam hastalığının diğer hastalıkları aydınlatmada faydalı olacağı düşünülüyordu. Nörologlar onyıllar boyunca Guam'a gidip hastalığın kaynağını araştırmıştı ama çoğu bu uğraşlarından vazgeçmişti sonunda.

Birkaç hafta sonra Guam'a gittim. Havaalanında beni John karşıladı. Onu hemen tanımıştım. Hava aşırı sıcaktı ve herkes renkli tişörtler, şortlar giymişti ama John tropik iklime uygun takım elbisesi, kravatı ve hasır şapkası içinde çok şık görünüyordu. "Oliver!" diye haykırdı. "Seni görmek ne güzel!"

Üstü açık kırmızı arabasına bindik ve yolda bana Guam'ın tarihini anlattı; eskiden Guam'ın her yerini kaplayan çok ilkel bir ağaç türü olan çikasları işaret etti; çikaslar ve başka ilkel bitki türleriyle ilgilendiğimi biliyordu. Telefonda bana Guam'a istersem "çikasloji nöroloğu" ya da "nöroloji çikaslojisti" olarak gelebileceğimi söyledi çünkü tuhaf nörolojik hastalığın kaynağının, çikasların tohumlarından elde edilen undan yapılan Chamorro yemekleri olduğu sanılıyordu.

Sonraki birkaç gün boyunca John'la birlikte ev muayenelerine gittik. Küçük bir çocukken babamla birlikte ev muayenelerine gittiğim zamanı hatırladım. John'un hastalarının çoğuyla tanıştım, bir bölümü bana gerçekten *Uyanışlar*'da anlattığım hastalarımı anımsattı. Daha uzun bir ziyaret için Guam'a dönmek istediğime karar verdim – bu kez bir kamerayla gelip bu benzersiz hastalardan bazılarını filme alacaktım.

Guam ziyaretimin insani açıdan da önemli olduğunu düşünüyordum. Postensefalitik hastalar onyıllar boyunca bakımevlerine kapatılmış, hastanelerde yaşamış, genellikle aileleri tarafından terk edilmişlerdi ama litiko-bodig sendromlu bireyler sonuna kadar ailelerinin ve içinde yaşadıkları toplumun parçası olmayı sürdürmüşlerdi. Bunun üzerine, "uygar" dünyada tıp anlayışımızın ve âdetlerimizin ne kadar barbarca olduğunu düşündüm – hastalarımızı veya delilerimizi bir yere kapatıp onları unutmaya çalışıyorduk.

• • •

Bir gün Guam'da, John'la, başka bir ilgi alanım olan renkkörlüğü üzerine konuşmaya başladık. Bu konuyla uzun yıllardır ilgileni-

yordum. Yakınlarda, ömür boyu sahip olduğu renk algılama gücünü yitiren ressam Bay I ile tanışmıştım. O neyin eksik olduğunu biliyordu ama renk görme yeteneği *olmadan* doğan biri rengin ne olduğunu anlayamazdı bile. "Renkkörü" insanların çoğu aslında renk açısından noksanlık çeker: Belli renkleri ayıramaz, bazılarınıysa kolayca görürler. Ancak hiçbir rengi görememek, doğuştan renkkörlüğü oldukça ender rastlanan bir durumdur; otuz bin kişiden birinde görülür. Başka insanlar, memeliler ve kuşlar için bilgilendirici ve çağrışımsal renklerle dolu bir dünyada yaşamak böyle insanlar için nasıl bir deneyimdi? Akromatopsiden mustarip olan bu kişiler de sağır kişiler gibi telafi edici özel beceriler ve stratejiler geliştiriyorlar mıydı? Sağırlar gibi onlar da bir topluluk ve kültür oluşturabilirler miydi?

John'a, duyduğum bir söylentiden –belki romantik bir efsaneden– söz ettim: Tamamen renkkörü insanların yaşadığı ıssız bir vadi. "Evet, orayı biliyorum" dedi John. "Aslında vadi sayılmaz ama gerçekten ıssız bir yer, Guam yakınlarında küçük bir mercan adası. Buradan yalnızca iki bin kilometre ötede." Pingelap adlı ada, John'un bir süre çalıştığı daha büyük volkanik ada Pohnpei'ye yakındı. Pohnpei'de Pingelaplı hastalar da gördüğünü söyledi. Pingelap nüfusunun yaklaşık onda biri tamamen renkkörüydü.

• • •

Birkaç ay sonra, Michael Nyman'ın *Karısını Şapka Sanan Adam* operasının librettosunu yazan Chris Rawlence benimle birlikte BBC için bir dizi belgesel çekmek istediğini söyledi.[6] Böylece 1994'te, oftalmolog arkadaşım Bob Wasserman ve kendisi de tamamen renkkörü olan Norveçli psikolog Knut Nordby'yle birlikte Mikronezya'ya döndük. Chris ve ekibi, bizi Pingelap'a götürmesi için küçük bir uçak ayarladı. Bob, Knut ve ben de bu adaların benzersiz kültürel hayatını ve tarihini araştırmaya koyulduk. Hastalarla görüştük, hekimlerle, botanistlerle, bilim insanlarıyla konuştuk,

6 *Zihin Yolcusu* adlı belgesel serisinde, uzun zamandır ilgi duyduğum konuları ele aldık: Tourette sendromu ve otizm gibi. Bu girişim yeni deneyimler edinmemi de sağladı – Williams sendromlu insanlarla (daha sonra *Müzikofili*'de onlardan söz edecektim), sağır-kör bir Cajun topluluğuyla, bir dizi sağır ve dilsiz insanla tanıştım.

yağmur ormanlarında dolaştık, resiflere şnorkelle daldık, sarhoş edici *sakau*'yu denedik.

1995 yazına kadar ada deneyimlerimi yazmaya girişmedim; bir çift yolculuk anlatısından oluşan bir kitap yazmayı düşünüyordum: Pingelap hakkında "Renkkörleri Adası" diye bir bölüm ve Guam'daki tuhaf hastalık hakkında "Çikas Adası" başlıklı bir bölüm yazacaktım. (Bunlara derin, jeolojik zaman hakkında ve en sevdiğim kadim bitkiler olan çikaslar hakkında bir de son bölüm ekleyecektim.)

Nörolojik konuların yanında nörolojiyle ilgili olmayan bazı konuları da ele aldığım kitabın dipnotları altmış sayfadan fazla tutuyordu, dipnotların çoğu bitkibilim, matematik veya tarih konusunda mini denemelerdi. *Ada* bu açıdan önceki kitaplarımın hepsinden farklıydı; daha lirik, daha kişiseldi. Bazı açılardan en sevdiğim kitabımdır.

1993 yılı yalnızca Mikronezya'daki ve başka yerlerdeki yeni maceralarımın ve yolculuklarımın başlangıcı değildi, başka bir yolculuğa, zihinsel zaman yolculuğuna çıkıp gençliğimdeki bazı tutkularımı yeniden ziyaret ettiğim yıl oldu aynı zamanda.

Bob Silvers, Humphry Davy hakkındaki yeni bir biyografi kitabı için tanıtım yazısı yazmamı istemişti. Çok sevinmiştim çünkü Davy benim çocukluk kahramanlarımdan biriydi; onun on dokuzuncu yüzyıl başındaki kimyasal deneylerini okumayı ve kendi küçük laboratuvarımda tekrarlamayı çok severdim. Yeniden kimya tarihi okumaya başladım ve kimyager Roald Hoffmann'la tanıştım.

Çocukluğumdan beri kimyaya tutkun olduğumu bilen Roald, bana, üstünde her elementin fotoğrafının yer aldığı büyük bir periyodik tablo posteri, bir kimya kataloğu ve tungsten olduğunu hemen anladığım çok yoğun, grimsi bir metal gönderdi. Roald'ın tahmin ettiği üzere, aklıma hemen fabrikasında tungsten barları üreten ve tungsten telli ampul imal eden dayım geldi. Gönderdiği tungsten barı beni geçmişime götürüvermişti.

Çocukluğum hakkında yazmaya başladım. İkinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere'de geçen çocukluğumu, savaş sırasında müdürü sadist olan bir yatılı okula gönderilişimi, aradığım sığınağı önce

rakamlarda sonra elementlerde ve her kimyasal reaksiyonu temsil edebilen denklemlerin güzelliğinde buluşumu yazdım. Benim için yeni bir tür kitaptı – anılarımı kimya tarihiyle birleştiriyordum. 1999 sonunda yüz binlerce sözcük yazmıştım ama kitap hâlâ bitmiş değildi.

• • •

On dokuzuncu yüzyılda yazılan doğa tarihi kitaplarına bayılırdım, bu eserlerde bilimsel anlatılar kişisel öykülerle harmanlanırdı hep – özellikle Wallace'ın *Malay Takımadaları,* Bates'in *Amazon Nehirlerinde Bir Doğabilimci* ve Spruce'un *Bir Botanistin Notları* adlı kitapları ve hepsine (Darwin de dahil) esin kaynağı olan Alexander von Humboldt'un *Kişisel Hikâye* adlı kitabı. Wallace, Bates ve Spruce'un 1849'da Amazonlar'ın aynı bölgesinde karşılaşmaları, birbirlerinin önüne geçmeleri ve iyi arkadaş olmaları çok hoşuma gidiyordu. (İletişimlerini hayat boyu sürdürdüler; Wallace, Spruce'un ölümünden sonra onun *Notlar*'ını yayımladı.)

Bir anlamda hepsi amatördü – kendi kendilerini eğitmiş, bu alanı kendi istekleriyle seçmişlerdi, bir kurumun uzantısı değildiler. Bana kalırsa, dingin bir dünyada, bir tür cennet bahçesinde yaşıyorlardı. Giderek profesyonelleşen dünyadaki neredeyse cinai rekabetler henüz başlamamıştı. (H. G. Wells, "Güve" adlı öyküsünde bu rekabetleri bütün canlılığıyla anlatır.)

Bencillik, önde gelme ve şöhret arzusu yerine macera duygusu ve merakın hükmettiği bu tatlı, bozulmamış, profesyonellik öncesi atmosfer hâlâ karşıma çıkıyor bazen. Belli doğa tarihi cemiyetleri, sessiz ama önemli varlıklarını kimsenin haberi olmadan sürdürüyor. Bunlardan biri olan Amerika Eğreltiotu Derneği her ay toplantılar ve bazen saha gezileri düzenliyor.

2000'in ocak ayıda, *Tungsten Dayı*'yı bitirmek için mücadele ederken, eğreltiotu derneğinin yirmi kadar üyesiyle birlikte Oaxaca'ya yolculuk ettim. Burada, yedi yüzden fazla eğreltiotu türü vardı. Ayrıntılı bir günlük tutma niyetim yoktu ama macera duygusu ve yolculuk deneyimim o kadar zengindi ki on günlük yolculuk boyunca neredeyse aralıksız yazdım.[7]

7 Eve dönünce günlüğü temize çektim ve kitap kısa süre sonra National Geographic

Tungsten Dayı'yı yazarken hissettiğim tıkanma, Oaxaca şehrinin ortasında, otelime dönmek için şehir meydanından bindiğim otobüste geçiverdi. Otobüste karşıma puro içen bir adam ve eşi oturmuştu, ikisi de İsviçre Almancası konuşuyordu. Otobüste olmak ve bu dili duymak, beni birden 1946'ya götürdü, *Oaxaca Günlüğü*'nde yazdığım üzere:

> Savaş yeni sona ermiş, annem ve babam Avrupa'nın tek "bozulmamış" ülkesi İsviçre'ye seyahat etmeye karar vermişlerdi. Luzern'deki Schweizerhof'un elektrikli, sessiz bir arabası vardı ve kırk yıl önce yapıldığı zamandan bu yana sorunsuz ve güzel bir biçimde çalışıyordu. Ergenliğin eşiğinde olduğum on üç yaşındaki halim bir anda gözlerimin önüne gelince yarı tatlı yarı acı anılar canlanıyor. O zamanlar bütün algılarım ne kadar kuvvetli ve keskindi. Ya annem ve babam? Henüz elli yaşında, genç, hayat doluydular.[8]

New York'a dönünce çocukluk anılarım zihnimde belirmeye devam etti ve *Tungsten Dayı*'nın kalanını da yazdım; kişisel olanla tarihi ve kimyasal anlatılar birbirine girdi – böylece iki farklı hikâyenin ve sesin iç içe geçtiği melez bir kitap çıktı ortaya.

Doğa tarihi ve bilim tarihi sevgimi paylaşan kişilerden biri de Stephen Jay Gould'du.

Gould'un *Ontojeni ve Filojeni* kitabını ve *Natural History* dergisinde yayımlanan pek çok makalesini okumuştum. Özellikle 1989'da yayımlanan kitabı *Harika Hayat*'ı seviyordum. Her türü, hayvanı ya da bitkiyi etkileyebilen –iyi ya da kötü– şans faktörünü ve bu faktörün evrim sürecindeki rolünü olağanüstü canlı bir şekilde anlatıyordu. Onun da söylediği gibi, evrimi "yeniden başlatabilsek" her seferinde farklı sonuçlar alacağımıza kuşku yoktu. *Homo sapiens* sonunda bizi ortaya çıkaran belli bir tesadüfler kombinasyonunun sonucuydu. Gould buna "muazzam kaza" diyordu.

---

yolculuk dizisinde yayımlandı. Yayımlanan günlüğün bazı sayfaları el yazması günlüğümün tıpatıp aynısı, ama yolculuğum sırasında dikkatimi çeken başka şeylerle süsledim onu – çikolata ve biber, meskalin ve koşnil, Mezoamerika kültürü ve Yeni Dünya halüsinojenleri.

8 *Oaxaca Günlüğü*, çev. Deniz Koç, YKY, 2013. (ed. n.)

Gould'un evrim vizyonundan öyle etkilenmiştim ki, İngiltere'de bir gazete 1990'da en sevdiğim kitabın hangisi olduğunu sorduğunda, *Harika Hayat*'ı seçtim. 500 milyon yıldan uzun zaman önce "Kambriyen patlamasıyla" ortaya çıkan olağanüstü çeşitli hayat formlarını (bunlar Kanada'daki Rocky Dağları'nda bulunan Burgess Şisti'nde müthiş bir biçimde korunmuştur) canlılıkla anlattığı, sonra bu türlerin kaçının rekabet, felaketler ya da kötü şans yüzünden yok olduğunu sayıp döktüğü kitabı çok sevmiştim.

Steve bu küçük yorumu gazetede görünce bana kitabın imzalı bir nüshasını yolladı. Kitabının, postensefalitik hastalarımdaki tesadüfi, başlangıçta öngörülemez değişikliklerin "jeolojik bir versiyonu" olduğunu yazmıştı. Ona teşekkür edince, bana kendine has enerjisi, coşkusu ve üslubuyla karşılık verdi:

> Sevgili Dr. Sacks,
>
> Mektubunuzu alınca çok sevindim. Hayranı olduğunuz entelektüellerden birinin çalışmalarınızı beğendiğini öğrenmekten daha büyük bir keyif olamaz hayatta. Bana öyle geliyor ki, kolektif bir şekilde ama besbelli temasa geçmeden, pek çoğumuz bir tesadüfler teorisini temel alan ortak bir amaç için çalışıyoruz. Vaka tarihçeleriniz Edelman'ın nöroloji yazılarına, genel olarak kaos teorisine, McPherson'ın İç Savaş anlatılarına ve benim yaşamın tarihine dair çalışmalarıma kesinlikle uyuyor. Tabii tesadüf açısından yeni bir şey yok ama bu tema genellikle bilim dışı ("yalnızca tarih") olarak, hatta daha da kötüsü, bilimsel olmayan tinselliğin odak noktası olarak görülüyor. Esas mesele tesadüfiliği vurgulamak değil, onu bireyselliğin indirgenemezliğini temel alan hakiki bir bilimin merkezi temalarından biri olarak görmek; bilime karşı olan bir şey değil, doğal yasa dediğimiz şeyin beklenen bir sonucu, dolayısıyla bilimin ilksel verilerinden biri olarak görmek.

Başka konularda uzun uzun yazdıktan sonra şöyle diyordu:

> Yıllardır tanışmak istediğiniz biriyle bağlantı kurduktan sonra, her yerde, onunla konuşmak istediğiniz konularla karşılaşmak ne tuhaf.
>
> Sevgilerimle,
>
> Stephen Jay Gould

Tanışmamız birkaç yıl sonra, Hollandalı bir gazetecinin bir dizi röportaj yapmak için ikimizle birden bağlantı kurması üzerine gerçekleşti. Yapımcı Steve'i tanıyıp tanımadığımı sorduğu zaman, "Hiç tanışmadık ama mektuplaştık" dedim. "Yine de onu kardeşim sayıyorum."

Steve de yapımcıya şöyle yazmıştı: "Oliver Sacks'la tanışmayı çok isterim. Onu tanışmadığım kardeşim gibi görüyorum."

Toplam altı kişiydik – Freeman Dyson, Stephen Toulmin, Daniel Dennett, Rupert Sheldrake, Steve ve ben. Her birimizle ayrı ayrı röportajlar yapıldı ve birkaç ay sonra Amsterdam'a götürülüp ayrı otellere yerleştirildik. Hiçbirimiz tanışmıyorduk ve altımız birden bir araya getirildiğimizde harika (ve olasılıkla şiddetli) bir patlama olması umutla bekleniyordu. On üç saatlik televizyon dizisinin adı *Muazzam Bir Kaza*'ydı. Hollanda televizyonunda büyük ilgi gördü ve yazıya dökülünce çoksatan bir kitaba dönüştü.

Steve'in program hakkındaki görüşü her zamanki gibi muzipti. "Hollanda TV programımızın bu kadar iyi karşılanmasına çok şaşırdım. Hepinizle tanıştığıma sevindim ama TV karşısına oturup, bugünlerde beyaz ve ölü Avrupalı erkekler diye nitelendirilen bir grup adamın konuşmasını izlemek istemeyeceğim kesin."

Steve Harvard'da ders veriyor ama New York şehir merkezinde yaşıyordu, dolayısıyla komşuyduk. Steve'in sayısız farklı yönü, tutkusu vardı. Yürümeyi çok severdi, New York City'nin mimarisi hakkında çok bilgiliydi, yüz yıl önce neye benzediğini bile çok iyi bilirdi. (Yalnızca mimariyle onun kadar ilgilenen biri kemerüstü dolgusunu evrimsel bir metafor olarak kullanırdı zaten.) Müziğe çok düşkündü: Boston'da bir koroda şarkı söyler, Gilbert ve Sullivan'a bayılırdı, bence bütün şarkılarını ezbere biliyordu. Bir keresinde Long Island'da oturan bir arkadaşımızı ziyarete gitmiştik ve Steve jakuziye yerleşip üç saat boyunca kendini hiç tekrarlamadan Gilbert ve Sullivan şarkıları söylemişti. İki dünya savaşı döneminde popüler olmuş sayısız şarkı bilirdi.

Steve ve eşi Rhonda çok cömert insanlardı, doğum günü partileri vermeye bayılırlardı. Steve annesinin tarifini kullanarak bir doğum günü pastası yapar, mutlaka bir şiir yazardı. Bu konuda çok iyiydi, bir doğum günü partimde şu şiiri okumuştu:

OLIVER'IN DOĞUM GÜNÜ İÇİN, 1997

Bir çikas ağacına âşık bu adam
Ama motosiklet reklamında oynar oynatsan,
Çeşitliliğin kralı
İyi ki doğdun, çok yaşa
Yaşlı Freud'u bile geçtin çoktan.

Tek bacaklı, migrenli, renkkörü
Mars'ta uyanışlarda, şapka kafalı
Oliver Sacks
Hayatı maksimumda yaşar
Ve yüzerek geçer yunusları.

Bir başka doğum günümde, elementler çizelgesini çok sevdiğimi bildikleri için Steve ile Rhoda herkesten belli bir element gibi giyinmelerini istemişti. İsimleri ve yüzleri hatırlamayı beceremem ama bir elementi asla unutmam. (Eski dostum Carol Burnett'le birlikte partiye gelen bir adam vardı. Adını ve yüzünü anımsamıyorum ama onu her zaman argon olarak anımsayacağım.) Steve bir başka asal gaz olan 54. element ksenon kılığına girmişti.

• • •

Steve'in *Natural History*'deki aylık makalelerini hevesle okur ve ele aldığı konular hakkında ona sık sık yazardım. Hastaların tepkilerindeki tesadüfilikten müze sevgimize, pek çok konuyu tartıştık. (Özellikle eski kabinli müzeleri severdik, Philadelphia'daki muazzam Mütter Müzesi'nin korunması için ikimiz de elimizden geleni yaptık.)

Deniz biyolojisi çalıştığım günlerden beri, daha ilkel sinir sistemleri ve davranışlar hakkında daha fazlasını öğrenmek için derin bir istek duyuyordum. Bu noktada Steve'in hayatımda önemli bir etkisi oldu; bana sürekli, biyolojide hiçbir şeyin evrimin ve şansın, tesadüfün ışığı olmadan anlaşılamayacağını hatırlattı. Her şeyi derin evrimsel zaman bağlamında görüyordu.

Steve, Hollanda Antilleri ve Bermuda'daki yersalyangozlarının evrimi hakkında araştırmalar yapıyordu ve ona göre, geniş omurgasızlar sınıfı, doğanın yaratıcılığını ve çok önceden evrimleşmiş

her türden yapı ve mekanizma için yeni kullanım alanları bulma konusundaki hünerini omurgalılardan çok daha iyi kanıtlıyordu – o bunlara "eksaptasyonlar" diyordu. Dolayısıyla, "daha alt seviyeden" yaşam formları da ortak ilgi alanlarımızdan biriydi.

1993'te, Steve'e özel konuları genel konularla birleştirme konusunda bir şeyler yazmıştım –klinik anlatıları sinirbilimle birleştirme derdindeydim– ve bana şöyle yanıt vermişti: "Aynı gerilimi uzun zamandır ben de hissediyorum. Münferit konulara duyduğum ilgiyi makalelerim aracılığıyla dindirmeye çalışıyor, genele olan ilgimi teknik yazılarımda ele alıyorum. Burgess Şişti çalışmasını bu ikisini birleştirmeme fırsat verdiği için o kadar sevdim."

Renkkörleri Adası'nı yayımlanmadan okuma nezaketini gösterdi ve yakın okuması sayesinde beni bir sürü hata yapmaktan kurtardı.

Son ortak ilgi alanımız otizmdi. Bana yazdığı üzere: "Bu konuda ilgim bir anlamda kişisel. Otistik bir oğlum var, kendisi gün/tarih hesaplama konusunda olağanüstü yetenekli. Binlerce yıllık süreleri anında hesaplayabiliyor. Hesap yapan ikizlerle ilgili yazın, şimdiye kadar okuduğum en duygulandırıcı makaleydi."

Milenyumu Sorgularken'de, oğlu Jesse hakkında dokunaklı satırlar vardı:

> İnsanlar en üst seviyede hikâye anlatıcı yaratıklar. Dünyayı bir dizi hikâyeyle düzene koyuyoruz. Peki hikâyeleri anlayamayan, insanların niyetini okuyamayan biri çevresindeki karmaşık ortamı nasıl anlamlandırabilir? İnsan kahramanlıklarını anlatan kayıtlar arasında en soylu hikâyeler, hayatın kötü cilvesi eseri insan doğasının temel özelliklerinden yoksun kalan bireylerin telafi biçimleri keşfetmek ve geliştirmek için verdiği mücadelelerin hikâyeleridir.

Steve kırk yaşlarındayken, biz tanışmadan önce, ölümle burun buruna gelmişti. Vücudunda ender rastlanan kötü huylu bir tümör –bir mezotelyoma– bulunmuştu ama Steve bu ölümcül kanser türünü alt etmeye kararlıydı. Radyasyon ve kemoterapinin de yardımıyla, hastalığı atlatan şanslı kişilerden biri oldu. Her zaman olağanüstü enerjik biriydi ama ölümle karşılaşmasına neden olan bu deneyimden sonra enerjisi daha da artmıştı. Harcayacak bir dakikası bile yoktu; bir an sonra ne olacağını kim bilebilirdi?

Bundan yirmi yıl sonra, altmış yaşındayken, görünürde ilkiyle

alakasız bir kanser teşhisi kondu Steve'e – göğsündeki akciğer kanseri karaciğerine ve beynine de yayılmıştı. Ancak hastalığa verdiği tek taviz, derslerini ayakta durarak değil, oturarak vermeye başlaması oldu. Başyapıtı *Evrim Teorisinin Yapısı*'nı bitirmeye kararlıydı. Kitap, *Ontojeni ve Filojeni*'yi yayımlamasından yirmi beş yıl sonra, 2002 baharında yayımlandı.

Steve birkaç ay sonra Harvard'da son dersini verdikten hemen sonra komaya girip öldü. Sanki salt iradesini kullanarak yaşamaya devam etmiş, öğretmenlik yaptığı son dönemi tamamladıktan sonra, son kitabının yayımlandığını da görüp hayatı bırakmıştı. Evinde, kütüphanesinde, sevdiği kitapların arasında öldü.

11
Yeni Bir Zihin Algısı

1986 Martı başında, *Şapka*'nın yayımlanmasından kısa süre sonra, Long Island'da yaşayan bir sanatçıdan, Bay I'dan bir mektup aldım. Mektubunda şöyle diyordu:

> 65 yaşına yeni girmiş, başarılı denebilecek bir ressamım. Bu yıl ocak ayında arabamla giderken küçük bir kamyon arabamın ön yolcu kapısına çarptı. Yerel hastanenin acil servisine götürülünce, beyin sarsıntısı geçirdiğim söylendi. Göz muayenesi sırasında, harfleri ve renkleri ayırt edemediğim ortaya çıktı. Harfler bana Yunan alfabesi harfleri gibi görünüyordu. Görüşüm öyle bir hale gelmişti ki dünya sanki siyah beyaz bir televizyon programıydı. Birkaç gün içinde harfleri ayırt edebilmeye başladım ve görüş gücüm kartallarınki kadar keskinleşti – bir blok ötede kaldırımda kıvranan bir solucanı görebiliyordum. Görüş gücümün keskinliği inanılmaz. AMA KESİNLİKLE RENKKÖRÜYÜM. Renkkörlüğü hakkında hiçbir şey bilmeyen göz hekimlerine gittim. Nörologlarla görüştüm ama işe yaramadı. Hipnoz altında bile renkleri ayırt edemiyorum. Her türlü testi yaptırdım. Aklınıza ne gelirse. Kahverengi köpeğim artık koyu gri. Domates suyu siyah. Renkli televizyonlara bakınca gördüklerimden bir şey anlamıyorum.

Bay I, insanları çirkin gösteren, resim yapmasını olanaksızlaştıran "kurşuni" renkli, siyah beyaz dünyasının kasvetinden çok şikâyetçiydi. Daha önce böyle bir vakayla karşılaşmış mıydım? Ona neler olduğunu bulabilir miydim? Ona yardım edebilir miydim?

Bu tür sonradan edinilen akromatopsi vakalarından haberdar olduğumu ama hiç karşılaşmadığımı söyledim. Ona yardım edebileceğimden emin değildim ama Bay I'yı görüşmeye davet ettim.

Bay I, altmış beş yıl boyunca renkleri normal bir şekilde gördükten sonra renkkörü olmuştu – "siyah beyaz bir TV ekranına bakar gibi" görüyordu, gerçek bir renkkörüydü. Olayın aniliği, retinal

koni hücrelerinde ağır ağır gelişebilecek herhangi bir bozukluğa benzemiyor, daha yüksek seviyelerde bir sorunu işaret ediyordu – özellikle beynin renk algılamayla ilgili bölümlerinde görülebilecek türde bir arızayı andırıyordu.

Dahası, Bay I renkleri görme gücü kadar renkleri *hayal etme* becerisini de yitirmişti. Artık yalnızca siyah beyaz rüyalar görüyordu ve migren auraları bile renkten yoksundu.

Birkaç ay önce, *Şapka*'nın yayımlanacağı dönemde Londra'ya gitmiştim. Bir meslektaşım, Queen Meydanı'ndaki Ulusal Hastane'de düzenlenen bir konferansa davet etmişti beni. "Semir Zeki konuşacak" demişti. "Renk algısı konusunda ondan bilgilisi yok."

Zeki, maymunların görsel korteksine yerleştirilen elektrotlar aracılığıyla yaptığı kayıtlarla renk algısını nörofizyolojik açıdan araştırıyordu. Beyinde belli bir bölgenin (V4) renk inşasından sorumlu olduğunu tespit etmişti. İnsan beyninde de benzer bir bölge olduğunu düşünüyordu. Zeki'nin konuşmasından, özellikle renk algısı hakkında "inşa" sözcüğünü kullanmasından çok etkilenmiştim.

Zeki'nin çalışmalarından yeni bir düşünce biçimi doğuyordu, onun sayesinde bilincin olası nöral temellerini daha önce hiç değerlendirmediğim bir şekilde düşünmeye başladım. Beyni görüntüleme teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde bilinçli, yaşayan beyinlerdeki nöronların faaliyetlerini tek tek kaydetme fırsatı bulmanın bu tür deneyimlerin nasıl ve nerede "inşa edildiğini" keşfetmekte büyük fayda sağlayacağını fark ettim. Heyecan verici bir düşünceydi bu. 1950'lerin başındaki öğrencilik günlerimden beri nörofizyolojinin ne büyük bir sıçrama yapmış olduğunu fark etmiştim. Bilinçli, algıları çalışan, eylem halindeki bir canlının beynindeki sinir hücrelerinin faaliyetlerini kaydedebilmek o zamanlar gücümüzün ve hatta belki de hayallerimizin çok ötesindeydi.

• • •

Bu dönemde, Carnegie Konser Salonu'nda bir konsere gittim. Mozart'ın Mi Minör Missa'sı ve aradan sonra Requiem'i çalacaktı. Genç nörofizyolog Ralph Siegel şans eseri birkaç sıra arkama oturmuştu. Ralph'ın Francis Crick'in çıraklarından biri olduğu

Salk Enstitüsü'nü geçen sene ziyaret ettiğimde kısaca tanışmıştık. Ralph kucağında defteriyle oturan ve konser boyunca sürekli yazı yazan adamı görünce, birkaç sıra önünde oturan iriyarı figürün ben olduğumu anlamıştı. Konser sonunda yanıma gelip kendini tanıttığında onu hemen anımsadım – yüzünden değil (yüzler benim için çoğunlukla aynıdır) alev kırmızısı saçları ve girişken, coşkulu tavırlarından tanımıştım onu.

Ralph merak içindeydi – konser boyunca ne yazmıştım? Müziği hiç duymuyor muydum? Hayır, dedim, müziğin farkındaydım, benim için yalnızca arka planda çalmıyordu üstelik. Konserlerde yazı yazmayı seven Nietzsche'den alıntı yaptım. Bizet'yi çok seviyordu; bir keresinde şöyle yazmıştı: "Bizet beni daha iyi bir felsefeci yapıyor."

Mozart'ın beni daha iyi bir nörolog yaptığını söyledim ve yakınlarda gördüğüm bir hasta hakkında yazdığımı açıkladım – renkkörü ressam. Ralph heyecanlanmıştı, hastamı Francis Crick'e anlattığım için Bay I'dan haberdardı. Ralph'ın araştırma alanı maymunların görsel sistemiydi ama birlikte çalıştığı maymunların aksine ona ne gördüğünü (ya da görmediğini) tam olarak tarif edebilecek olan Bay I'yla tanışmayı çok istiyordu. Renk inşasının ressamın beyninde hangi aşamada bozulduğunu tam olarak anlamayı sağlayabilecek yarım düzine kadar basit ama önemli test saydı.

• • •

Ralph her zaman fizyolojik terimlerle düşünürdü. Oysa ben de dahil olmak üzere nörologlar, genellikle beyin hastalığı veya hasarının fenomenolojisine yoğunlaşır, süreçte rol oynayan mekanizmaları fazla sorgulamaz, deneyim ve bilincin beynin faaliyeti sonucunda nasıl oluştuğu yönündeki temel soruyu ise hiç düşünmezler. Ralph için, maymun beyninde inceleyip araştırdığı bütün sorular, birer birer topladığı bütün veriler her zaman bu soruya işaret ediyordu – beyin ve zihin ilişkisine.

Ona ne zaman hastalarımın deneyimlerinden söz açsam, Ralph beni hemen fizyolojik bir tartışmanın içine çekerdi: Beynin hangi bölümleri bu sürece dahil oluyordu? Neler oluyordu? Olanların simülasyonunu bilgisayarda üretebilir miydik? İyi ve doğuştan ma-

tematikçiydi Ralph, fizik diploması vardı ve bilgisayımsal nörolojiyi seviyor, nörolojik sistemlerin modellerini veya simülasyonlarını oluşturmaktan keyif alıyordu.[1]

Sonraki yirmi yıl boyunca, Ralph ve ben çok iyi dost olduk. Yaz aylarını Salk Enstitüsü'nde geçiriyordu, onu sık sık ziyaret ederdim. Taviz vermez, genelde lafını esirgemeyen, açıksözlü bir bilim adamıydı; neşeli, doğal, esprili biriydi. Evliliğini, ikiz çocuklarına babalık etmeyi çok seviyordu – bu aile hayatına ben de bir tür vaftiz babası olarak dahil oluyordum. İkimiz de uzun yürüyüşlere çıkabildiğimiz ya da bisiklete binebildiğimiz La Jolla'yı, kayalıkların üzerinde havada asılı duran yamaç paraşütlerini izlemeyi ya da yüzmeyi çok seviyorduk. La Jolla 1995'te nörolojinin başkentine dönüşmüştü: Salk Enstitüsü, Scripps Araştırma Enstitüsü ve UCSD'ye Gerald Edelman'ın Nörolojik Bilimler Enstitüsü eklenmişti. Ralph beni Salk'ta çalışan nörologlarla tanıştırınca kendimi bu olağanüstü çeşitli, orijinal topluluğun parçası gibi hissetmeye başladım.

2011'de Ralph elli iki yaşında beyin kanserinden öldü. Onu çok özlüyorum, ama arkadaşlarım ve akıl hocalarımın pek çoğunun sesi gibi onun sesi de düşünme biçimimin önemli bir parçası haline geldi.

• • •

1953'te, Oxford'dayken Watson ve Crick'in *Nature*'da yayımlanan ünlü "ikili sarmal" mektubunu okumuştum. Ne kadar önemli bir makale olduğunu hemen anladığımı söylemek isterdim, ama o dönemde çoğu meslektaşım gibi ben de önemini kavrayamadım.

İkili sarmalın önemini ancak 1963'te Crick'in San Francisco'ya gelip Mount Zion Hastanesi'nde yaptığı konuşmayı dinleyince anlamaya başladım. Crick'in konuşması DNA yapılanışı hakkında değil,

1 Bir migren aurasında görülebilecek karmaşık desenleri kendisine gösterdiğim zaman Ralph büyülenmişti – altıgenler ve çok farklı şekillerin geometrik desenleri –fraktal desenler dahil– çok hoşuna gitmişti. Bu temel desenlerden bazılarını nöral bir ağ üzerinde simüle edebildi ve bu çalışmasını 1992'de *Migren*'in elden geçirilmiş baskısına koyduk. Matematik ve fizik bilgisi, Ralph'ı, kaos ve özörgütlenmenin her türlü doğal sürecin merkezinde olabileceğini, kuantum mekaniğinden sinirbilime her türlü bilim için önem taşıyabileceğini düşünmeye itti. 1990'da, onun görüşünden yola çıkarak *Uyanışlar*'ın elden geçirilmiş baskısına "Kaos ve Uyanışlar" başlıklı yeni bir bölüm ekledik.

moleküler biyolog Sydney Brenner'la yaptıkları çalışma üzerineydi. DNA bazları dizisinin proteinlerdeki aminoasit dizisini nasıl belirlediği üzerinde çalışıyorlardı. Dört yıllık yoğun çalışmadan sonra, bu dönüşümün üç nükleotitli bir kodu içerdiğini göstermişlerdi. Bu da ikili sarmalın keşfinden önemsiz değildi esasen.

Ancak Crick besbelli başka konulara geçmişti artık. Gelecekte özellikle iki konunun araştırılacağını söyledi; hayatın kökeni ve doğası ile beyinle zihin arasındaki ilişkinin anlaşılması – özelikle de bilincin biyolojik temelleri. 1962'deki konuşması sırasında, moleküler biyolojiyle "ilgilendikten" ve onu en azından başkalarına devredebileceği seviyeye getirdikten sonra gelecek yıllarda ele alacağı konuların bunlar olacağını tahmin edebilir miydi?

1979'da, *Scientific American*'da Crick'in "Beyin Hakkında Düşünmek" başlıklı makalesi yayımlandı. Bu makale bilinçle ilgili araştırmaları nörolojik terimlerle ele almayı meşrulaştırmış oldu; bundan önce, bilinç sorusu tamamen öznel bir mesele olarak kabul ediliyor, bilimsel araştırmanın kapsamı dışında olduğu düşünülüyordu.

Birkaç yıl sonra, 1986'da San Diego'daki bir konferansta tanıştık. Büyük bir kalabalık vardı ama akşam yemeği saatinde Crick beni buldu, omuzlarımdan yakaladı ve yanına oturtup, "Bana hikâyeler anlat!" dedi. Özellikle beyin hasarı veya hastalıklarının görme yetisi üzerindeki etkilerini dinlemek istiyordu.

Ne yedik bilmiyorum, akşam yemeğiyle ilgili hiçbir ayrıntıyı hatırlamıyorum ama ona hastalarımın hikâyelerini anlattım ve Crick her birine farklı hipotezler ve önerilerle karşılık verdi. Birkaç gün sonra ona bir mektup yazacak ve onunla birlikte zaman geçirmenin "entelektüel bir nükleer reaktörün yanında oturmaya" benzediğini söyleyecektim: "Daha önce böyle parlak bir zekâyla karşılaşmamıştım hiç." Bay I'dan söz ettiğimde büyülenmiş gibi dinledi, bazı hastalarımın migren aurası sırasında her zamanki kesintisiz görüş algısı yerine çevrelerinde titreşen, statik, "donmuş" imgeler gördüklerini duyunca çok ilgilendi. Benim "sinematik görüş" dediğim bu görme biçiminin, araştırılmaya müsait biçimde, kalıcı ya da öngörülebilir bir durum olarak ortaya çıkıp çıkmadığını sordu, bilmediğimi söyledim.

• • •

1986'da, Bay I'yla bol vakit geçirdim ve 1987'nin Ocak ayında Crick'e şöyle yazdım: "Hastamla ilgili uzunca bir rapor hazırladım... Renk algısının (serebro-zihinsel) bir inşa olabileceğini ancak raporu yazma sürecinde anladım."

Profesyonel hayatımın büyük bölümünü "naif realizm" kavramlarıyla geçirmiş, örneğin görsel algıları retinal imgelerin kopyalarından ibaret görmüştüm. Bu "pozitivist" görüş, Oxford günlerimde genel kabul gören düşünce biçimiydi. Ama şimdi, Bay I'yla çalışırken beynin ve zihnin farklı bir tasavvuruna ulaşmıştım; temelde yapıcı ve yaratıcı bir beyin-zihin tasavvuruydu bu. Artık hareket algısı da dahil olmak üzere bütün algısal niteliklerin benzer şekilde beyin tarafından inşa edilip edilmediğini merak etmeye başladığımı da yazdım Crick'e.[2]

Mektubumda, Bay I'nın vakasını oftalmolog arkadaşım Bob Wasserman ve hastamız için bir dizi psikofiziksel test hazırlayıp uygulayan Ralph Siegel'le birlikte ele aldığımızı anlattım. Semir Zeki'nin de Bay I'yı görüp test ettiğini belirttim.

1987 Ekimi sonunda, Crick'e "Renkkörü Ressam Vakası"nı gönderebildim. Bob Wasserman ve ben bu yazıyı *The New York Review of Books* için yazmıştık. 1988'in ocak ayında Crick'ten karşılık geldi – baş döndürücü bir mektuptu: Beş sayfayı önlü arkalı doldurmuş, bazılarının "çılgınca spekülasyonlar" olduğunu söylediği yeni fikirler ve öneriler bulmuştu:

> Renkkörü ressam hakkındaki büyüleyici makalenizi gönderdiğiniz için çok teşekkürler... Mektubunuzda belirttiğiniz gibi tama-

2 Birkaç gün sonra, Crick'ten yanıt aldım. 1983 tarihli bir makalede Josef Zihl ile meslektaşlarının tarif ettiği dikkat çekici bir hastayla migren hastalarım arasındaki farkları öğrenmek istiyordu. Zihl'in hastası bir fincana çay dolduramıyordu; çaydanlıktan akan hareketsiz bir çay "buzulu" görüyordu. Migren hastalarımdan bazıları böyle "hareketsiz karelerin" birbiri ardına sıralandığını görmüştü ama Zihl'in, geçirdiği felç yüzünden hareket körü olan hastası bu donmuş kareleri daha uzun süre, her birini belki birkaç saniye boyunca görüyordu. Crick özellikle migren hastalarının gördüğü, peş peşe sıralanan karelerin göz yuvarının hareketsiz kaldığı sırada mı yoksa hareketli olduğu anlarda mı görüldüğünü merak ediyordu. "Bu konuları sizinle ayrıntılı bir şekilde tartışmayı çok isterim," diye yazmıştı, "rengin serebro-zihinsel bir inşa olduğu yönündeki yorumlarınız özellikle ilginç."

Crick'e yazıp migren hastalarımla Zihl'in hareket körü hastası arasındaki derin farkları açıkladım.

> men bilimsel bir makale olmasa da, buradaki meslektaşlarımın, bilim insanı ve felsefeci arkadaşlarımın çok ilgisini çekti. Makale hakkında birkaç kez grup oturumu düzenledik, bunun yanında ben bazı kişilerle tek tek de görüştüm.

Makalenin kopyasını ve mektubunu, Torsten Wiesel'la birlikte görsel algının kortikal mekanizmaları üzerine öncü çalışmalar yapmış olan David Hubel'e gönderdiğini söyledi. Crick'in makalemizi, "vakamızı" bu şekilde tartışmaya açması beni çok heyecanlandırmıştı. Bilimin müşterek bir girişim olduğunu, bilim insanlarının kardeşçe uluslararası bir cemiyet oluşturduğunu, birbirlerinin çalışmalarını paylaşıp bunlar üzerinde düşündüklerini daha iyi anlamıştım. Crick de bu nöroloji dünyasının merkezinde, hemen herkesle bağlantısı olan biriydi.

"Tabii en ilginci şu" diye yazıyordu Crick:

> Bay I'nın öznel renk duygusunu, eidetik hayal gücünde ve rüyalarında bile yitirmiş olması. Bu durum, son iki fenomen için ihtiyaç duyulan aygıtın önemli bir parçasının renk algısı için de gerekli olduğunu anlatıyor. Aynı zamanda, Bay I'nın renk adları ve çağrışımlarına dair bilgisinin hiç hasar almadığını da dikkate almak gerek.

Crick bundan sonra Margaret Livingstone ve David Hubel'in yazdığı bazı makaleleri özetliyor, onların çocuklarda görsel algı gelişiminin üç aşaması teorisini ana hatlarıyla anlatıyor, Bay I'da hücrelerin oksijensizliğe özellikle hassas olduğu bu aşamalardan birinde (V1'deki "leke sisteminde") hasar oluştuğunu tahmin ediyordu (belki küçük bir felç, hatta karbonmonoksit zehirlenmesi geçirmişti).

"Mektubumun uzunluğu için kusuruma bakmayın lütfen" diye sonlandırıyordu yazmayı. "Yazdıklarımı sindirdikten sonra isterseniz telefonda da konuşabiliriz."

Crick'in mektubu Bob'u, Ralph'ı ve beni büyülemişti. Her okuyuşumuzda daha da derinleşiyor, farklı ipuçları ortaya çıkıyordu ve Crick'in önerilerini tek tek elden geçirmek için en az on yıl daha çalışmamız gerekecek gibi görünüyordu.

Benimle birkaç hafta sonra yeniden temasa geçen Crick, Antonio Damasio'nun vakalarından söz etti: Vakalardan birinde hasta

renkleri göremiyordu ama rüyaları hâlâ renkliydi. (Daha sonra renkleri de yeniden görmeye başlamıştı.)

Crick şöyle yazmıştı:

> Bay I vakası üzerinde çalışmayı sürdürmek istemenize memnun oldum. Sözünü ettiğiniz konuların hepsi önemli, özellikle de taramalar... Bu tür serebral renkkörlüğü vakalarında hasarın ne olabileceği konusunda arkadaşlarım arasında fikir birliği yok. Ben (tereddütle de olsa) V1 lekelerini ve daha yüksek seviyelerdeki buna bağlı bozulmaları işaret ettim ama bu düşüncem taramalarda az şey görülebilmesine dayanıyor (V4'ün çoğu yok olduysa bir şeyler görebilmeniz gerekir). David Hubel, bana V4'te hasar olabileceğini yazıyor ama bu yalnızca bir öngörü. David van Essen, daha yukarılarda bir bölgenin hasar gördüğünden kuşkulandığını söylüyor.

"Bence bundan çıkarılacak ders," diye sonlandırıyordu mektubunu, "hasarın yerini tam olarak saptamanın yanı sıra yalnızca özenli ve ayrıntılı psikofizik çalışmaların faydalı olacağıdır. (Şimdilik görsel imgelem ve rüyaları maymunları kullanarak inceleyemiyoruz.)"

• • •

1989 Ağustosunda elime geçen mektubunda, Crick şöyle diyordu: "Şu sıralar görsel farkındalığı anlamaya çalışıyorum ama şimdilik her zamanki gibi kafa karıştırıcı." "Bilincin Nörobiyolojik Teorisine Doğru" adlı bir makalesini göndermişti bana. Caltech'ten Christof Koch'la birlikte yazdıkları, özet niteliğindeki ilk makalelerden biriydi. Makalenin taslağını göndermesi kendimi çok ayrıcalıklı hissetmeme neden oldu, özellikle de bu ulaşılmaz görünen konuya giriş yapmanın ideal yolunun görsel algı bozukluklarını incelemekten geçtiği yönündeki iddiasından etkilendim.

Crick ile Koch'un makalesi nörologlar için yazılmıştı ve kapsamlı bilgiler birkaç sayfaya sığdırılmıştı. Bazen çok yoğun ve oldukça teknik bir metindi. Ancak Crick'in kolay anlaşılır, zekice ve kişisel şeyler yazabileceğini de biliyordum, önceki iki kitabı *Hayatın Kendisi* ve *Moleküller ve İnsanlar*'dan bildiğim bir şeydi bu. Şimdi de bilincin nörobiyolojik teorisini klinik ve gündelik

örneklerle zenginleştirerek daha popüler ve anlaşılabilir bir metin yazacağını umuyordum. (1994 tarihli *Şaşırtıcı Hipotez* kitabında bunu yaptı.)

• • •

1994 Haziranında, akşam yemeği için Ralph ve ben Crick'le New York'ta buluştuk. Her türlü konudan söz ettik. Ralph maymunların görsel algısı hakkındaki yeni çalışmalarını ve kaosun nöron seviyesindeki temel rolü üzerine düşüncelerini anlattı; Francis, Christof Koch'la yaptıkları ortak araştırmaları ve bilincin nöral karşılıkları hakkındaki son teorilerini açıkladı; ben de yaklaşan Pingelap yolculuğumdan söz ettim – Pingelap nüfusunun neredeyse yüzde onu doğuştan tamamen renkkörüydü. Bob Wasserman ve Knut Nordby'yle birlikte Pingelap'a gidecektik. Knut algı üzerine çalışan Norveçli bir psikologdu ve Pingelaplılar gibi retinalarında renk reseptörleri olmadan doğmuştu.

1995 Şubatında Francis'e *Mars'ta Bir Antropolog*'un bir nüshasını göndermiştim. Kitabım yeni baskı yapmıştı ve "Renkkörü Ressamın Öyküsü" bölümü, Francis'le yaptığım görüş alışverişi doğrultusunda uzatılmıştı. Ona Pingelap'taki deneyimlerimden söz ettim, Knut'la birlikte beyinde renkkörlüğü nedeniyle nasıl değişiklikler olduğunu hayal etmeye çalıştığımızı anlattım. Retinalarda renk reseptörlerinin yokluğunda, beyindeki renk inşasıyla ilgili merkezler körelir miydi? Başka görsel fonksiyonların kullanımına mı geçerdi bu merkezler? Yoksa, doğrudan elektriksel ya da manyetik uyarımın sağlayabileceği verileri mi bekliyorlardı hâlâ? Bunu yapmayı başardığımız takdirde, Knut hayatında ilk kez renkleri görebilir miydi? Gördüğünün renk olduğunu anlar mıydı, yoksa bu görsel deneyim sınıflandırılamayacak kadar yeni, şaşırtıcı mı gelirdi? Bu ve benzer soruların Francis'in de ilgisini çekeceğini tahmin ediyordum.

Francis'le farklı konularda bilgi alışverişini sürdürdük. Ona, ömür boyu körlükten sonra yeniden görme yetisine kavuşan hastam Virgil hakkında uzun uzun yazdım. İşaret dili ve işaret diliyle konuşanlarda işitsel korteksin yer değiştirmesi hakkındaki düşüncelerimi paylaştım. Görsel algı ve farkındalıkla ilgili şaşırtıcı

sorunlarla karşılaştığımda, zihnimde onunla diyaloğa girmeyi sürdürdüm. Francis bu konuda ne düşünürdü, sorunu nasıl açıklamaya çalışırdı? Nasıl araştırırdı?

• • •

Francis'in sonsuz yaratıcılığı –1986'da ilk tanışmamızda dikkatimi çeken parlak zekâsı, her zaman geleceğe bakması, kendisi ve başkaları için yıllar ve onyıllar sürecek çalışmalara kapı açması– onun ölümsüz olduğunu düşündürmüştü bana. Gerçekten de, seksen yaşının ortalarına dek, yorgunluk, yetersizlik, kendini yineleme gibi tuzaklara hiç düşmeden zekice ve kışkırtıcı makaleler yayınlamayı sürdürdü. Dolayısıyla 2003 başında, ciddi tıbbi sorunları olduğunu öğrenmek benim için büyük bir şoktu. Belki 2003 Mayısında ona yazarken aklımın bir köşesinde bu mesele vardı ama onunla yeniden bağlantıya geçmek istememin asıl sebebi başkaydı.

Zaman hakkında düşünmeye başlamıştım – zaman ve algı, zaman ve bilinç, zaman ve bellek, zaman ve müzik, zaman ve hareket. Özellikle, gözlerimizle algıladığımız, görünürde sürekli zaman ve hareket algısının yanılsama olup olmadığı sorusuna dönüyordum – görsel deneyimimiz aslında beynin yüksek mekanizmalarının bir arada tuttuğu bir dizi zamansız "andan" mı oluşuyordu? Migren hastalarımın tarif ettiği, benim de zaman zaman deneyimlediğim "sinematografik" sekanslara atıfta bulunmadan edemiyordum. (Mikronezya'da *sakau* içip sarhoş olunca, başka algısal bozukluklar yanında bunu da yeniden deneyimlemiştim.)

Ralph'a bu konularda yazmaya başladığımı söyleyince, "Crick ile Koch'un son makalesini okumalısın" dedi. "Görsel farkındalığın gerçekte bir dizi 'enstantaneden' oluştuğunu ileri sürüyorlar – hepiniz benzer şekilde düşünüyorsunuz."

Zaman üzerine yazdığım makalenin taslağını da göndererek, Francis'e yazdım. Son kitabım *Tungsten Dayı*'nın bir nüshasını ve ortak ilgi alanımız görme gücünü ele alan, yakın zamanda yazdığım birkaç makaleyi de ekledim. 5 Haziran 2003'te, Francis bana uzun bir mektup gönderdi. Parlak zekâsını sergileyen bu neşeli mektupta hastalığıyla ilgili en ufak bir ipucu yoktu. Şöyle diyordu:

> Çocukluk yıllarınızın öyküsünü okumaktan büyük keyif aldım. Çocukken bana da bir amcam temel kimyayı ve cam üflemeyi öğretmişti ama metaller beni sizi büyüledikleri gibi büyülememişti. Sizin gibi ben de periyodik tablodan ve atomun yapısı hakkındaki fikirlerden çok etkilenmiştim. Hatta Mill Hill'deki [okulu] son senemde "Bohr atomunun" ve kuantum mekaniğinin periyodik tabloyu nasıl açıkladığını anlatmıştım. Gerçi bunların ne kadarını anlıyordum, şimdi pek bilmiyorum.

Francis'in *Tungsten Dayı*'ya verdiği tepki ilgimi çekmişti, ona yazıp Mill Hill'de Bohr hakkında konuşma yapan yeniyetme, sonradan dönüştüğü fizikçi ve daha sonraki "ikili sarmal" Crick'i ve şimdiki benliği arasında bir "devamlılık" görüp görmediğini sordum. Freud'un 1924'te Karl Abraham'a yazdığı bir mektuptan alıntı yaptım. Freud o zaman altmış sekiz yaşındaydı: "Taşemenlerin omurilik gangliyonları hakkındaki makalenin yazarıyla kendimi özdeşleştirmeye çalıştığımda, kişilik bütünlüğüm ciddi şekilde tehlikeye giriyor. Yine de, o makaleyi yazan benim."

Crick'in durumunda devamlılık daha da sık kesintiye uğramıştı, çünkü ilk ilgi alanları ilkel sinir sistemlerinin anatomisi olsa da Freud en başından beri biyologdu. Francis ise aksine fizik öğrenimi görmüş, savaş sırasında manyetik mayınlar üzerine çalışmış, fiziksel kimya alanında doktora yapmıştı. Ancak ondan sonra, otuzlu yaşlarının ortasında –çoğu araştırmacının hayat boyu üzerinde çalışacağı konuyu seçtiği yaşta– bir dönüşüm, kendi sözleriyle bir "yeniden doğum" süreci geçirmiş ve biyolojiye yönelmişti. Otobiyografisi *Ne Çılgın Bir Uğraş*'ta fizik ve biyoloji arasındaki farklardan söz eder:

> Doğal seçilim hemen her zaman daha önce olanların üzerine inşa eder... Biyolojik organizmaları çözmeyi bunca zorlaştıran şey bu süreçlerin sonucunda ortaya çıkan karmaşıklıktır. Fiziğin temel yasaları genellikle basit matematik formülleriyle ifade edilebilir ve büyük olasılıkla bütün evrende aynıdırlar. Oysa biyolojinin yasaları, aksine yalnızca genellemelerden oluşur çünkü doğal seçilimin milyonlarca yıldır geliştirdiği oldukça ayrıntılı (kimyasal) mekanizmaları tarif ederler... Ben de otuz yaşımı geçene dek biyoloji hakkında yalnızca genel bilgiye sahiptim... Fizik eğitimi görmüş-

tüm. Biyoloji alanında çalışmak için gereken farklı düşünme biçimine alışmam biraz zaman aldı. Yeniden doğmak gibiydi.

2003 ortasında, Francis'in hastalığı etkisini göstermeye başlamıştı. Haftanın birkaç gününü onunla birlikte geçiren Christof Koch'tan mektup almaya başladım. O kadar yakınlardı ki düşüncelerinin çoğu söyleşimseldi, aralarındaki karşılıklı ilişkiden doğuyordu. Christof'un bana yazdıkları ikisinin düşüncelerinin özetiydi. Cümlelerinin çoğu şöyle başlıyordu: "Francis'le benim, deneyiminiz hakkında size birkaç sorumuz daha var... Francis şöyle düşünüyor... Ben o kadar emin değilim..." vs.

Zaman hakkındaki makalemden sonra (bir versiyonu daha sonra *The New York Review of Books*'ta "Bilinç Nehrinde" adıyla yayımlanmıştı) Crick migren auralarında görülen görsel titreşimlerin oranı hakkında ayrıntılı bir sorguya çekti beni. Bu meseleleri ilk tanıştığımızda, on beş yıl önce tartışmıştık ama ikimiz de bunu unutmuştuk; en azından mektuplarımızda eskiye gönderme yoktu. 1986'da bir sonuca varmak mümkün olmadığından ikimiz de kendi yöntemlerimizle konuyu rafa kaldırmış, "unutmuş" ve bilinçdışımıza atmış, on beş yıl sonra yeniden konuşmak üzere askıya almıştık. Francis ve ben, daha önce bizi yenilgiye uğratan bir sorunla mücadele ediyor, cevaba giderek yaklaşıyorduk. Bu duygum 2003 Ağustosunda öyle kuvvetlendi ki La Jolla'ya gidip Francis'i görmek istedim.

La Jolla'da bir hafta kaldım ve yine Salk'ta çalışmaya başlayan Ralph'ı sık sık ziyaret ettim. Salk'a rekabetten uzak, hoş bir atmosfer hâkimdi (en azından dışarıdan kısa süre için ziyarete gelen bana öyle gelmişti). 1970'lerin ortasında buraya gelen Francis de aynı atmosferden etkilenmiş, onun varlığı bu kardeşlik duygusunu daha da güçlendirmişti. İlerlemiş yaşına rağmen orada hâlâ çok önemli bir figürdü. Ralph bana onun arabasını gösterdi, plakasında yalnızca dört harf, A T G C –DNA'nın dört nükleotiti– vardı. Yavaş yavaş, bir baston yardımıyla yürüyerek laboratuvara giden uzun boylu Francis'i görünce çok mutlu oldum.

Bir akşamüstü orada bir sunum yaptım. Konuşmaya başladığım sırada Francis içeri girip sessizce arka sıralardan birine oturdu. Gözlerinin kapalı olduğunu fark ettim ve uykuya daldığını sandım

ama konuşmam bitince öyle ilginç sorular sordu ki söylediklerimin her kelimesini dinlediğini anladım. Kapalı gözleri pek çok ziyaretçiyi aldatmıştı, bana anlatıldığına göre. Oysa bu kapalı gözlerin ardında karşılaşabilecekleri en dikkatli, en berrak ve en derin zihnin olduğunu keşfetmek misafirleri her seferinde şaşırtmayı başarıyordu.

La Jolla'daki son günümde, Christof Pasadena'dan ziyarete geldiğinde, hepimiz Francis ve eşi Odile tarafından öğe yemeğine davet edildik. Ralph ve ben arabayla keskin virajları alıp sürekli tırmanarak Crick'lerin evine ulaştık. Parlak güneşli bir California günüydü, hep birlikte yüzme havuzunun kenarındaki masaya oturduk. Francis, havuzun masmavi suyunun havuzun boyasından veya gökyüzünden kaynaklanmadığını, bölgedeki suyun, toz gibi, ışığı kırarak dağıtan minik zerrecikler ihtiva ettiğini anlattı. Odile bize somon ve karides, enginar ve kemoterapi tedavisi gören Francis'in yiyebileceği özel yemekler ikram etti. Sohbetimize katılmasa da, ressam olan Odile'in Francis'in çalışmalarını ne kadar yakından takip ettiğini biliyordum. Ünlü 1953 makalesindeki ikili sarmalı çizen oydu; elli yıl sonra, beni çok heyecanlandıran 2003 tarihli enstantane hipotezi makalesindeki donmuş koşucuyu da o çizmişti.

Francis'in yanında otururken, çalı gibi kaşlarının her zamankinden daha beyaz ve dağınık göründüğünü fark ettim, yaşlı bir bilgeye benziyordu. Gerçi parıltılı gözleri ve muzip espri anlayışıyla bu saygın imajı sürekli bozuyordu. Ralph, son çalışmalarını Francis'e anlatmaya can atıyordu – canlı beyindeki yapıları neredeyse hücresel seviyede gösterebilen yeni bir tür optik görüntüleme yöntemi keşfetmişti. Beyin yapısını ve faaliyetini bu ölçekte görselleştirmek daha önce hiç mümkün olmamıştı. Crick ve Gerald Edelman, aralarındaki görüş ayrılıklarına rağmen, beynin fonksiyonel yapılarını bu "mezo" ölçekte değerlendiriyorlardı.

Ralph'ın yeni tekniği ve gösterdiği resimler Francis'i çok heyecanlandırdı ama aynı zamanda bir dizi zor soru sorarak Ralph'ı sıkıştırdı, ayrıntılı fakat yapıcı bir şekilde sorguya çekti.

Francis'e Odile'den sonra en yakın insan besbelli "bilim alanındaki oğlu" Christof'tu. Aralarında kırk yaş fark olan, karakterleri ve geçmişleri bu kadar farklı iki adamın birbirlerine bu kadar derinden saygı ve sevgi beslemesi duygulandırıcıydı. (Christof ro-

mantik, belki biraz gösterişli bir şekilde fizikselliğiyle öne çıkardı; kaya tırmanışı gibi tehlikeli bir spora meraklıydı ve parlak renkli gömlekler giyerdi. Francis ise neredeyse sofuluk ölçüsünde aklıyla öne çıkardı, düşünceleri duygusallıktan öyle uzaktı ki Christof arada bir onu Sherlock Holmes'a benzetirdi.) Francis, Christof'un yayımlanmak üzere olan kitabı *Bilincin Peşinde*'den ve "kitabın yayımlanmasından sonra birlikte yapacağımız çalışmalar"dan gururla, bir babanın gururuyla söz ediyordu. Önlerinde uzanan onlarca araştırmayı, yıllarca çalışmalarını gerektirecek projeleri özetledi – özellikle moleküler biyolojinin nörobilimle bir araya geldiği noktalar üzerinde duracaklardı. Christof ve Ralph ne düşünüyorlardı merak ediyordum çünkü Francis'in sağlığının hızla bozulduğu ve bu uzun araştırma sürecinin ancak başlangıcına yetişebileceği belliydi. Bana kalırsa Francis ölümden korkmuyordu, onu kabullenmişti ama yirmi birinci yüzyılın harikulade, hayal etmesi bile zor bilimsel başarılarını göremeyeceği için üzülüyordu. Bilinç ve nörobiyolojik temelleri arasındaki temel meselenin 2030'a geldiğimizde tamamen anlaşılmış, "çözülmüş" olacağına inanıyordu. "Sen çözüldüğünü göreceksin," diyordu Ralph'a sık sık, "Oliver, benim yaşıma gelirsen sen de görebilirsin."

2004'ün Ocak ayında, Francis'ten gelen son mektup elime geçti. "Bilincin Nehrinde"yi okumuştu. "Çok güzel akıyor," diye yazmıştı bana, "ama bence 'Bilinç Bir Nehir midir?' daha doğru bir başlık olurdu çünkü makale esasen bilincin bir nehre pekâlâ benzemeyebileceğini anlatıyor." (Ona hak verdim.)

"Yeniden öğle yemeğine buyurun" diye bitiyordu mektubu.

1950'lerin ortasında, tıp okulundayken nörofizyoloji bilgimizle hastaların nörolojik hastalıkları deneyimleme biçimi arasında aşılmaz bir mesafe vardı. Nöroloji, Broca'nın bir yüzyıl önce belirlediği klinik-anatomik yöntemi takip etmeye devam ediyordu, beyindeki hasarlı bölgeler tespit edilip bunlar semptomlarla ilintilendirilirdi; böylece, örneğin konuşma bozuklukları Broca alanındaki hasarla, felç de motor bölgelerdeki hasarla ilişkilendirilirdi... Beyin küçük bir organlar koleksiyonu veya mozaiği olarak görülüyordu, organların her birinin belli görevleri vardı ama bir şekilde birbirlerine

bağlıydılar. Ama beynin bütün olarak nasıl çalıştığı pek bilinmiyordu. 1980'lerin başında *Karısını Şapka Sanan Adam*'ı yazdığım dönemde düşüncelerim hâlâ sinir sisteminin büyük oranda sabit ve değişmez kabul edildiği, her fonksiyon için "önceden belirlenmiş" alanların olduğu bu modeli temel alıyordu.

Bu tür bir model, örneğin afazili birinin beynindeki hasarlı bölgeyi belirlemek açısından faydalıydı. Fakat öğrenmeyi ve alıştırma yapmanın etkilerini açıklayabilir miydi? Hayatlarımız boyunca yaptığımız yeniden bellek inşaları ve revizyonlarını açıklayabilir miydi? Uyarlanım sürecini, nöral plastisitemizi açıklayabilir miydi? Bilinci –zenginliğini, bütünlüğünü, sürekli değişen akışını– ve onunla bağlantılı çok sayıdaki hastalığı nasıl açıklardı? Bireyselliği ya da benliği nasıl açıklardı?

1970'lerde ve 1980'lerde sinirbilim alanında önemli gelişmeler olduysa da, temelde kavramsal bir kriz ya da boşluk söz konusuydu. Zengin verileri anlamlandırmamızı sağlayabilecek, nörolojiden çocuk gelişimine, dilbilime, hatta psikanalize, onlarca farklı disiplinin gözlemlerini bir araya getirebilecek genel bir teori yoktu.

• • •

1986'da, *The New York Review of Books*'ta, Israel Rosenfield'ın, Gerald M. Edelman'ın çığır açıcı çalışmalarını ve görüşlerini anlatan dikkate değer yazısını okudum. Edelman kesinlikle cesurdu. "Nörobilimsel devrimin başındayız" diye yazıyordu. "Bu devrimin sonunda, zihnin nasıl çalıştığını, doğamıza nelerin hükmettiğini, dünyayı nasıl bildiğimizi öğreneceğiz."

Birkaç ay sonra, Rosenfield'la birlikte, Edelman'ın Nörobilim Enstitüsü kürsüsüne başkanlık ettiği Rockefeller Üniversitesi'nin konferans salonlarından birinde Edelman'la buluştuk.

Edelman içeri girdi, bize kısaca selam verdi ve sonra yirmi otuz dakika boyunca hiç durmadan konuşarak teorilerini ana hatlarıyla özetledi; ikimiz de sözünü kesmeye cüret edemedik. Konuşması bitince, geldiği gibi aniden çekti gitti, pencereden dışarı bakınca sağa sola bakmadan hızla York Caddesi'nde ilerlediğini gördüm. "Bir dâhinin, saplantılı birinin yürüyüşü bu" diye düşündüm kendi kendime. "Bir fikir tarafından ele geçirilmiş bir adama benziyor."

Hayranlık duydum, imrendim ona – böyle yoğun bir konsantrasyon gücünü nasıl da isterdim! Ama sonra öyle bir beyinle hayatın çok kolay olmayacağını düşündüm; sonra öğrendim ki, gerçekten de Edelman asla tatile çıkmıyor, çok az uyuyor, aralıksız düşünüyordu; gecenin bir yarısı Rosenfield'ı arardı. Belki de daha alçakgönüllü zekâm benim için daha uygundu.

1987'de, Edelman *Nöral Darwinizm* adlı önemli kitabını yayımladı – nöronal grup seçilimi teorisi veya daha çarpıcı bir şekilde nöral Darwinizm adını verdiği çok radikal bir fikrin sonuçlarını sunan ve inceleyen bir dizi kitabın ilkiydi bu. Kitabı okurken kimi zaman yazdıkları anlaşılmaz geldi, bazen Edelman'ın fikirlerinin yeniliği, bazen de kitabın soyutluğu ve somut örneklerin yoksunluğu konuyu anlamamı zorlaştırdı. Darwin de *Türlerin Kökeni*'nin "uzun bir tez" olduğunu söylemişti, fakat konuyu sayısız doğal (ve yapay) seçilim örneğiyle desteklemiş, üstelik bir romancı kadar da akıcı yazmıştı. *Nöral Darwinizm* aksine salt tezden ibaretti – baştan sona tek bir yoğun, entelektüel özetti. *Nöral Darwinizm*'le sorun yaşayan yalnızca ben değildim; Edelman'ın çalışmasının yoğunluğu, korkusuzluğu ve orijinalliği, dilin sınırlarını zorlayışı başkaları için de göz korkutucuydu.

Nöral Darwinizm nüshamı klinik örneklere dair notlarla doldurdum. Nörolog ve psikiyatr olan Edelman da böyle yapsaydı keşke diye düşündüm.

• • •

1988'de Gerald Edelman'la yeniden karşılaştım, ikimiz de Floransa'daki bir konferansta bellek sanatı üzerine konuşma yapıyorduk.[3] Konferanstan sonra birlikte akşam yemeği yedik. Onyıllardır değerlendirdiği yoğun fikirleri birkaç dakikaya sığdırmaya çalıştığı zamanki ilk karşılaşmamızdan çok farklıydı; daha rahattı, yavaşlığım onu daha az sabırsızlandırıyordu. Havadan sudan sohbet eder gibiydik. Gerry hastalarla deneyimlerimi öğrenmeye can atıyordu

3 Gerry'nin dinleyici kitlesi onu dinlerken mest olmuştu, ama Gerry "Akıl bir bilgisayar, dünya da bir bant kaydı değildir" dediğinde şaşırdılar. Bant kaydı (*tape*) sözcüğünü pasta (*cake*) olarak duymuşlardı. Konferanstan sonra koridorlarda, büyük Amerikalı profesörün bu gastronomik vecizesinin ne anlama geldiği tartışılıyordu.

– bu deneyimler düşündüklerini doğrulayabilir, beynin ve bilincin nasıl işlediğini açıklayan teorilerini destekleyen klinik öyküler olabilirdi. Salk'taki Crick gibi o da Rockefeller'da klinik hayattan biraz kopmuştu ve ikisi de klinik veriye açtı.

Masamızın örtüsü kâğıttandı, anlamadığımız yerler olduğunda konuyu iyice açana dek kâğıda şemalar çiziyorduk. Konuşmamız bittiğinde, Gerry'nin nöronal grup seçilimi teorisini, en azından bir bölümünü anladığımı hissediyordum. Teori nörolojik ve psikolojik bilgimizi aydınlatıyor, makul, test edilebilir bir algı, bellek ve öğrenme modeline benziyor, insanların seçimli ve etkileşimli beyin mekanizmaları aracılığıyla nasıl bilinç kazanıp benzersiz bireylere dönüştüğünü açıklıyordu.

• • •

Crick (ve meslektaşları) genetik şifreyi çözmüşlerdi –beden inşası için gereken talimatlar dizisini diyelim– ama Edelman genetik şifrenin bedendeki her hücrenin kaderini belirleyip kontrol edemeyeceğini, özellikle sinir sisteminde hücresel gelişimin her türlü koşula bağlı olduğunu erkenden anlamıştı – sinir hücreleri ölebilir, göç edebilir (Edelman bu göçmenlere "çingeneler" derdi), beklenmedik şekillerde birbirleriyle bağlantı kurabilirdi – bu durumda tekyumurta ikizlerinin beyinlerindeki hassas nöral devreler ikizler doğdukları anda bile farklı oluyordu; deneyime doğuştan farklı tepki veren farklı bireylerdiler.

Crick ile Edelman'dan bir yüzyıl önce kaya midyelerinin morfolojisini inceleyen Darwin, aynı türden de olsa hiçbir kaya midyesinin diğerlerine tıpatıp benzemediğini gözlemlemişti. Biyolojik popülasyonlar birbirinin eşi kopyalardan değil, farklı ve ayrı bireylerden oluşuyordu. Doğal seçilim böyle bir seçenekler popülasyonuna etki ediyor, bazı nesilleri koruyup geleceğe ulaştırırken diğerlerinin soyunu yok olmaya mahkûm ediyordu (Edelman doğal seçilime "devasa bir ölüm makinesi" demekten hoşlanırdı). Edelman, doğal seçilime benzer süreçlerin bireysel organizmalar –özellikle yüksek seviyeli hayvanlar– için hayati önemde olabileceğini kariyerinin en başında görmüştü: Hayatları boyunca edindikleri hayat deneyimleri, sinir sistemindeki belli nöral bağlantıları veya

nöron gruplarını güçlendirirken başkalarını zayıflatıyor veya sonlandırıyor olabilirdi.[4]

Edelman'a göre temel seçilim ve değişim birimi tek tek nöronlar değil, elli ila bin arasında nörondan oluşan, birbiriyle bağlantılı nöron gruplarıydı; bundan ötürü hipotezine nöronal grup seçilimi adını verdi. Kendi çalışmasını Darwin'in çalışmalarının uzantısı olarak görüyor, kuşaklar boyunca süren doğal seçilimi, belli bir bireyin hayat erimi süresinde gerçekleşen, hücresel seviyedeki seçilime uyarlıyordu.

Genetik programımız doğuştan gelen bazı eğilimler de ihtiva ediyor olmalı, yoksa bir bebek hiçbir şey yapmak istemez, bir şey aramaz, hayatta kalmaya çalışmazdı. Temel eğilimlerimiz (örneğin yiyecek, ısınma, başkalarıyla temas kurma ihtiyacı) bir bebeğin ilk hareketlerini ve çabalarını yönlendirir.

Daha temel fizyolojik seviyede, (örneğin acıya karşı) otomatik reflekslerden beyindeki bazı doğuştan gelen mekanizmalara (örneğin solunum denetimi ve otonom fonksiyonlar) sayısız duyusal ve motor veri doğuştan gelir.

Ancak Edelman'a göre, geriye kalanların çok azı programlı veya doğuştandır. Yeni doğan bir kaplumbağa yumurtadan çıktığı anda temel bedensel işlevlerini yerine getirmeye hazırdır. İnsan yavrusuysa hazır değildir; her türlü algısal vb. sınıflandırmayı yaratıp sonra dünyayı anlamak için bunları kullanması, kendine ait bireysel, kişisel bir dünya yaratması, bu dünyada yolunu bulmayı öğrenmesi gerekir. Deneyim ve deney bu noktada büyük önem taşır – nöral Darwinizm temelde *deneysel* seçilimdir.

Edelman için beynin gerçek fonksiyonel "mekanizması" milyonlarca nöron grubundan oluşur, bu gruplar da daha büyük birimler veya "haritalar" oluştururlar. Sürekli değişen, inanılmaz ölçüde karmaşık ama her zaman anlamlı şablonlar içinde sürekli iletişim halinde olan bu haritalar, dakikalar, hatta saniyeler içinde değişebilir. Akla C.S. Sherrington'ın "beyin sihirli bir dokuma tezgâhıdır" benzetmesi geliyor: "Milyonlarca ışıldayan mekik çözülmekte olan bir deseni dokur – desen her zaman anlamlıdır

4 Başlangıçta bağışıklık sistemiyle ilişkili seçilimci bir teorinin öncülüğünü yapan Edelman, bu çalışmasıyla Nobel almıştı. Derken, 1970'lerin ortasında benzer kavramları sinir sistemine uyarlamaya başladı.

ama kalıcı değildir; altdesenlerin hareketli uyumundan meydana gelir."

Belli ana kategorilere –örneğin görsel dünyadaki harekete veya renklere– seçilime bağlı olarak tepki veren haritaların yaratılması binlerce nöronal grubun senkronizasyonunu gerektirebilir. Bazı haritalandırmalar serebral korteksin anatomik açıdan sabit, önceden belirlenmiş yerlerinde gerçekleşir – renk de böyledir; beynimizde renk, özellikle V4 denen bölgede inşa edilir. Ancak korteksin büyük bölümü elastik yapıda, pluripotent bir "gayri menkuldür" ve (sınırlar dahilinde) gereken her türlü fonksiyona hizmet edebilir; bu sayede, duyan insanlarda işitsel kortekse hizmet eden bölgeler doğuştan sağır insanlarda görsel amaçlara hizmet etmek üzere yeniden işlevlendirilebilir ya da normalde görsel korteks dediğimiz bölge doğuştan körlerde başka duyusal fonksiyonlar üstlenebilir.

Belli bir görsel görevi gerçekleştiren maymun beyinlerindeki nöral aktiviteyi inceleyen Ralph Siegel, elektrotların faaliyetini kaydetmek üzere tek bir sinir hücresini takip ettiği "mikro" yöntemlerle beynin tepki veren geniş alanlarını gösteren "makro" yöntemler (MRG, PET taramalar vs.) arasındaki uçurumun farkındaydı. İkisinin arasında bir izleme yöntemine ihtiyaç duyulduğunu bilen Ralph, birbiriyle etkileşime geçen ve senkronize olan onlarca veya yüzlerce nöronu gerçek zamanlı olarak izleyebilmesini sağlayan oldukça orijinal bir "mezo" yöntem geliştirdi. Beklenmedik ve şaşırtıcı bulgularından biri, nöronal gruplar veya haritaların, hayvan farklı duyusal verileri öğrendikçe ya da bunlara uyum sağladıkça birkaç saniye içinde değişebileceğiydi. Bu bulgusu Edelman'ın nöronal grup seçilimi teorisini destekler nitelikteydi; Ralph ve ben Edelman'ın teorisi hakkında kendi aramızda ve onunla konuşarak uzun saatler geçirdik. Crick gibi Edelman da Ralph'ın çalışmalarından çok etkilenmişti.

Edelman, nesne algısı konusunda, dünyanın "etiketlenmemiş" olduğunu söylerdi; dünya, "nesnelere ayrıştırılmış olarak" gelmiyordu bize. Algılarımızı sınıflandırmalarımıza göre kendimiz oluşturmak zorundaydık. "Her algılama eylemi aynı zamanda bir yaratım eylemidir" der Edelman. Biz hareket ettikçe duyu organlarımız dünyadan numuneler toplar ve bunlar aracılığıyla beynimizde haritalar yaratılır. Bu haritalardan, başarılı algılama biçimlerimize

denk gelenler zamanla deneyimlerimiz aracılığıyla güçlenir – başarılı sözcüğüyle, "gerçekliğin" inşası açısından en faydalı ve güçlü olanları kastediyorum.

Edelman bu noktada, daha karmaşık sinir sistemlerine özgü ikinci bir bütünleyici faaliyetten söz eder; buna "yeniden girişli sinyal iletimi" der. Onun deyişiyle, örneğin bir sandalyenin algılanışı, öncelikle aktive olan nöron gruplarının bir "harita" oluşturacak şekilde senkronizasyonuna, sonra görsel korteksteki bir dizi dağınık haritanın senkronizasyonuna bağlıdır – bu haritalar sandalyenin farklı algısal yönleriyle ilgilidir (boyutu, şekli, rengi, "bacakları," başka sandalyelerle bağlantıları – çalışma sandalyesi, sallanan sandalye, bebek sandalyesi, vs.). Bu şekilde elde edilen zengin ve esnek "sandalye algısı" sayısız sayıda sandalyenin anında sandalye *olarak* tanınabilmesini sağlar. Söz konusu algısal genelleme dinamiktir, bundan ötürü sürekli güncellenebilir ve sayısız ayrıntının aktif ve aralıksız orkestrasyonuyla oluşur.

Beynin epey farklı bölgelerindeki nöronal ateşlemenin bu şekilde meydana gelen korelasyon ve senkronizasyonunu, beynin haritaları arasındaki çok zengin bağlantılar mümkün kılar – bu bağlantılar çift taraflıdır ve milyonlarca sinir lifini kapsayabilir. Bir sandalyeye dokunmaktan kaynaklanan uyaranlar belli haritaları harekete geçirirken, sandalyeyi görünce başka haritalar faaliyete geçebilir. Yeniden girişli sinyal iletimi bu harita takımları arasında gerçekleşir ve sandalyeyi algılama sürecinin bir parçasıdır.

Sınıflandırma beynin ana görevidir, yeniden girişli sinyal iletimi beynin kendi sınıflandırmalarını sınıflandırabilmesini ve bunu sürdürebilmesini sağlar. Bu süreç, daha yüksek düşünme ve bilinç seviyelerini olanaklı kılan önemli bir yolun başlangıç noktasıdır.

Yeniden girişli sinyal iletimi, nöronların oluşturduğu bir tür Birleşmiş Milletler'e benzetilebilir: Onlarca ses bir arada konuşur, sohbetlerine dış dünyadan sürekli yenileri gelen raporlar eklenir; yeni bilgilerle eskiler arasında bağlantı kuruldukça, yeni kavrayışlar geliştikçe bunlar daha büyük resimde bir araya getirilir.

Bir zamanlar konser kemancısı olmayı düşünen Edelman, konuşmalarında müzikle ilgili benzetmeler de kullanırdı. Bir BBC radyo röportajında şöyle demişti:

> Düşünün: Bir yaylı çalgılar dörtlüsünü birbirine gelişigüzel biçimde bağlayan yüz binlerce kablonuz olsun; sözcükleri kullanarak konuşmasalar da birbirlerine her türlü gizli yöntemle gönderip aldıkları sinyaller sayesinde çıkardıkları sesler uyumlu bir bütün oluştursun. Beyin haritaları, yeniden girişli sinyal iletimi aracılığıyla böyle işler.

Kemancılar bağlantılıdır. Her kemancı, müziği bireysel olarak yorumlayarak sürekli diğerlerini modüle eder ve onlar tarafından modüle edilir. Nihai veya "en iyi" yorum yoktur; müzik kolektif olarak üretilir ve her performans benzersizdir. Edelman beyni işte böyle hayal ediyordu; şefi olmayan bir orkestra, bir koro – kendi müziğini yapan bir orkestra.

• • •

Akşam yemeğinden sonra Gerry'yle birlikte otelime dönerken, sevinçten mest olduğumu hissettim. Arno üzerindeki ay hayatım boyunca gördüğüm en güzel şeymiş gibi geldi bana. Onyıllardır süren epistemolojik umutsuzluktan kurtulduğumu hissediyordum – konuyla ilgisiz bilgisayar analojilerinin sığ dünyasından zengin biyolojik anlamla dolu bir dünyaya geçmiştim, beynin ve zihnin gerçekliğiyle uyumlu bir dünyaya. Edelman'ın teorisi zihni ve bilinci konu alan ilk gerçek küresel teoriydi, bireyselliği ve özerkliği açıklayan ilk biyolojik teoriydi.

"Tanrıya şükür bu teoriyi duyacak kadar yaşadım" diye düşündüm. 1859'da, *Türlerin Kökeni* yayımlandığında insanlar şimdi benim hissettiklerimi hissetmiş olmalıydı. Doğal seçilim düşüncesi başta şaşırtıcıydı ama bir kez üstüne düşündünüz mü ne kadar bariz olduğunu görüyordunuz. Benzer şekilde, Edelman'ın ne anlatmaya çalıştığını o akşam kavradığımda, "Bunu kendi kendime düşünemediğim için ne kadar aptalım!" dedim. Thomas Huxley de *Türlerin Kökeni*'ni okuduktan sonra böyle söylemişti. Birden her şey çok açık ve net görünmüştü gözüme.

Floransa'dan dönüşümden birkaç hafta sonra, bir başka aydınlanma anı yaşadım, bu seferki biraz umulmadık ve komikti. Jefferson Gölü kıyısında, Sullivan County'nin yeşil kırsalında arabamla dolaşıyor, sakin çayırların ve çalı çitlerin keyfini çıkarıyordum

ki bir inek gördüm – bir inek! Ancak hayvan hayatı hakkındaki Edelmancı yeni görüşlerim bu ineği dönüştürmüştü. Ona bakınca, beyni algıladığı her şeyi ve hareketi sürekli haritalandıran, sınıflandırmalar ve haritalandırmalardan oluşan bir iç dünyası olan, nöron grupları hızla ateşlenen ve iletişim kuran bir varlık görüyordum – bu Edelmancı inek birincil bilinç mucizesiyle doluydu. "Ne kadar harika bir hayvan!" diye düşündüm kendi kendime. Daha önce bir inek hakkında böyle düşünmemiştim hiç.

Doğal seçilim ineklerin nasıl oluştuğunu açıklayabiliyordu ama özellikle *bu* inek olmanın nasıl bir şey olduğunu anlamak için nöral Darwinizm'e ihtiyaç vardı. Bu ineğin bu inek olmasını sağlayan şey, deneyimin beynindeki belli nöron gruplarını seçmesi ve onların faaliyetini güçlendirmesiydi.

• • •

Memeliler, kuşlar ve bazı sürüngenler, Edelman'ın iddiasına göre "birincil bilince" sahipti – karmaşık ve değişken çevreye uyum sağlayabilmelerine yardımcı olan zihinsel sahneler oluşturabiliyorlardı. Edelman'a göre bu becerinin geliştirilebilmesi, evrim sürecindeki "aşkın bir anda" yeni bir tür nöron devresinin ortaya çıkışına bağlıydı – bu devre, nöron haritaları arasında olduğu kadar yeni deneyimleri eskilere ekleyen ve sınıflandırmaları yeniden sınıflandırmayı sağlayan süregelen küresel harita grupları arasında da devasa, paralel, karşılıklı bağlantılar kurulmasını sağlamıştı.

Evrimin ikinci aşkın ânı dediği bir noktada, Edelman'ın iddiasına göre, daha yüksek seviyeli bir yeniden girişli sinyal iletimi süreci sayesinde insanlar (ve belki insansı maymunlar ve yunuslar gibi birkaç tür) "yüksek bir bilinç seviyesi" geliştirmişti. Yüksek seviyeli bilinç daha önce benzeri görülmemiş bir genelleme ve düşünme gücü, geçmiş ve gelecek farkındalığı getirmiş ve böylece özbilince ulaşılmış, bireysel farkındalık gelişmişti.

• • •

1992'de, Gerry'yle birlikte Cambridge'deki Jesus Koleji'nde bilinç hakkında bir konferansa gittik. Gerry'nin kitapları zor okunurdu ama izleyicilerin çoğu onun konuşmasını dinleyince aydınlanırlardı.

Aynı toplantıda –konu oraya nasıl geldi anımsamıyorum ama– Gerry bana, "Sen teorisyen değilsin" dedi.

"Biliyorum," dedim, "ben saha çalışanıyım. Teorilerini oluşturmak için benim bilimsel saha çalışmalarıma ihtiyacın var."

Gerry bana hak verdi.

• • •

Gündelik nöroloji muayenelerimde klasik nörolojik açıklamaların yeterli gelmediği, başka türde açıklanmak isteyen olgularla sık sık karşılaşıyorum ancak bu tür durumların çoğunu, Edelman'ın terimleriyle, sinir hasarı veya hastalık nedeniyle belli bir bölgedeki veya yüksek seviyedeki haritalandırmalarda meydana gelen arızalarla açıklamak mümkün.

Norveç'te geçirdiğim kazadan ve hareketsiz yattığım dönemden sonra, sol bacağım bir "yabancı"ya dönüşmüştü ve nöroloji bilgimin bana faydası olmamıştı. Duyuların bilgiyle ve benlikle ilişkisini, nöral bilgi akışı hasar gördüğünde bilincin ve benliğin uzuvlardan birini yitirebilmesini, "reddedebilmesini" ve bedenin geri kalanında bu uzvu dışlayan hızlı bir yeniden haritalandırma gerçekleşebileceğini klasik nöroloji açıklamıyordu.

Beynin sağ yarıküresinin duyusal (parietal) bölgeleri ağır hasar görürse, hastada "anosognozi" görülebilir; hasta, bedeninin sol yanı duyarsız veya felçli olmasına rağmen bir sorun olduğundan habersiz görünür. Bazen kendi sol yanının "başka birine" ait olduğunu iddia edebilir. Bu hastalar yarım bir dünyada yaşamalarına rağmen kendi uzay ve dünya algılarında bu eksikliği hissetmezler. Anosognozi uzun yıllar boyunca tuhaf bir nevrotik semptom olarak yanlış yorumlandı çünkü klasik nöroloji terimleriyle açıklanamıyordu. Ama Edelman bu tür rahatsızlıkları birer "bilinç hastalığı" olarak görüyordu – yarıkürelerden birinde yüksek seviyeli yeniden girişli sinyal iletimi ve haritalandırmanın tamamen çökmesinden ve bunun neticesinde bilinçte radikal bir yeniden yapılanma gerçekleşmesinden kaynaklandığını düşünüyordu.

Bazen nörolojik bir lezyondan sonra bellekle bilinç arasında bir ayrılma gerçekleşir ve geriye yalnızca örtülü bilgi ya da bellek kalır. Hastalarımdan Jimmy (amnezik denizci), Kennedy suikastını

anımsamıyordu. Yirminci yüzyılda suikasta kurban giden bir Amerikan başkanı olup olmadığını sorduğumda, "Bildiğim kadarıyla yok" diyordu. "Peki diyelim ki senin haberin olmadan bir başkan öldürüldü. Sence bu nerede olmuştur: New York, Chicago, Dallas, New Orleans, San Francisco" diye sorduğumda, her seferinde doğru yanıtı "tahmin edip" Dallas diyordu.

Benzer şekilde, beyinlerinin birincil görsel alanları hasar gördüğü için kortikal görme yitimi yaşayan hastalar bir şey göremediklerini söylerler ama önlerine konan şeyi gizemli bir şekilde "tahmin edebilirler" – buna sözde kör görüşü deniyor. Bütün bu vakalarda algı ve algısal sınıflandırma korunmuş ama yüksek seviyeli bilinçten ayrılmıştır.

Bireysellik en başından beri, nöral seviyede içimizdedir. Araştırmacılar, bebeklerin yürümeyi veya bir şeye uzanmayı öğrenmek için belli öğrenme modelleri kullanmadığını buldular, motor seviyede bile belli bir fark var. Her bebek aylar boyunca kendine göre uzanma ve tutma yöntemleri deneyerek kendi motor çözümlerini yaratıyor. Bu tür bireysel öğrenme yöntemlerinin nöral temellerini zihnimizde canlandırmaya çalıştığımızda, deneyim tarafından güçlendirilen ya da silinen bir tür hareketler "popülasyonunu" (ve onların nöral karşılıklarını) hayal edebiliriz.

Felç ve benzeri rahatsızlıklardan sonraki nekahet dönemi de benzer bir süreci akla getiriyor. Bu dönemin belli kuralları yok; iyileşmenin eksiksiz bir reçetesi yok; her hasta kendi motor ve algısal modellerini keşfetmeli, karşılaşacağı zorluklara kendince çözümler bulmalı ve bu süreçte bir terapistten destek almalı.

En geniş anlamıyla nöral Darwinizm, hayatta kendi yollarımızı çizmek için istesek de istemesek de kendi seçimlerimizi yapmak ve kendimizi geliştirmek zorunda olduğumuza işaret ediyor.

• • •

Nöral Darwinizm'i okuduğumda, Darwin'in biyolojiyi değiştiren teorisi gibi, Edelman'ın teorisinin de nörobilimi değiştirip değiştirmeyeceğini düşünmüştüm. Kısa fakat yetersiz bir yanıt vermem gerekirse değiştirmedi, gerçi günümüzde Edelman'ın fikirlerinin çoğunu onun olduğunu *bilmeden* kanıksamış olan sayısız bilimin-

sanı var. Onun düşünme biçimi, açıkça farkında olunmasa da, bu anlamda nörobilimi temellerinden değiştiriyor.

1980'lerde, Edelman'ın teorisi öyle yeniydi ki varolan nöroloji modellerinden, paradigmalarından birine yerleştirilmesi kolay değildi. Bence yaygın kabul görmesini engelleyen de buydu – bir de Edelman'ın zaman zaman yoğunlaşan, okuması zor yazıları. Edelman'ınki "prematüre" bir teoriydi, zamanından ilerideydi, karmaşıktı ve yeni düşünme biçimleri gerektiriyordu, dolayısıyla 1980'lerde kabul görmedi veya görmezden gelindi, ama önümüzdeki yirmi otuz yıl boyunca, yeni teknolojiler sayesinde teorinin temel ilkelerini doğrulayabilecek (veya çürütebilecek) konumda olacağız. Bana göre, biz insanların ve beyinlerimizin kendi benliğimizi ve öznel dünyalarımızı nasıl inşa ettiğimizi anlatan en güçlü ve en zarif açıklama, Edelman'ın teorisi.

12
Yuva

Bazen İngiltere'den sinsice ayrıldığımı düşünüyordum. En iyi İngiliz okullarında eğitim görmüştüm, İngiliz dilinin ve edebiyatının en iyi örneklerini, binlerce yıllık gelenekleri özümsemiştim ve bu kıymetli zihinsel yükümü, bana verilen her şeyi "Teşekkürler" ya da "Hoşçakalın" bile demeden alıp ülkeden ayrılmıştım.

Yine de İngiltere'yi evim olarak kabul etmeye devam ettim, dönebildiğim kadar sık ülkeme döndüm ve ayaklarım İngiltere toprağına basarken daha iyi bir yazar olduğumu hissettim hep. İngiltere'deki akrabalarım, arkadaşlarım ve meslektaşlarımla yakın temasta kaldım. Amerika'da geçirdiğim on, yirmi, otuz yıl bana göre uzun bir ziyaretten fazlası değildi, er ya da geç yuvama dönecektim.

"Yuvamın" İngiltere olduğu düşüncesi 1990'da babamın ölümü ve Mapesbury Caddesi'ndeki aile evimizin satılması üzerine sarsıldı: Bu evde doğmuş, büyümüş, İngiltere'ye geldiğimde bu evi ziyaret etmiş ve orada kalmıştım – her köşesi anılar ve duygularla doluydu benim için. Artık gidecek bir yerim yokmuş gibi hissediyordum, bundan sonra İngiltere yolculukları sırasında ülkeme ve aileme dönüyormuş gibi değil, başka bir yeri ziyaret ediyormuş gibi hissetmeye başladım.

Yine de, (2000'den önce) üzerinde altın yaldızlı kabartması olan, diğer ülkelerin verdiği ufak uyduruk pasaportlara benzemeyen İngiliz pasaportumdan tuhaf bir şekilde gurur duyuyordum. Amerikan vatandaşı olmayı denemedim, bir yeşil karta sahip olmak, "oturma izni olan yabancı" sayılmak benim için yeterliydi. Zaten kendimi genellikle böyle hissediyordum – çevresinde olup biten her şeyi izleyen fakat oy vermek veya jüri görevi gibi vatandaşlık sorumlulukları olmayan, ülkenin politikaları ve siyasetiyle ilgilenmesi gerekmeyen dost canlısı bir yabancıydım. Temple

Grandin'in kendisi hakkında söylediği gibi, kendimi Mars'ta bir antropolog gibi hissediyordum. (California günlerimde dağlarda, ormanlarda, Batı'nın çöllerinde vakit geçirirken bu his daha azdı.)

Sonra, 2008 Haziranında, adımın Kraliçe'nin doğum gününde onurlandıracağı İngiliz vatandaşları arasında bulunduğunu öğrendim – Britanya İmparatorluğu Kumandan Nişanı alacaktım. "Kumandan" sözcüğü bana tuhaf geldi –bir savaş gemisinin güvertesinde emirler yağdırdığımı hayal edemiyordum– ama bahşedilen bu onur beni tuhaf bir şekilde, derinden duygulandırdı.

Resmi giysiler ve başka formalitelerle pek ilgilenmem. Normalde paspal ve dağınık giyinirim, yalnızca bir tane takım elbisem vardır. Buna rağmen, Buckingham Sarayı'ndaki formaliteleri öğrenmek hoşuma gitti: Nasıl selam vereceğimizi, kraliçenin karşısında nasıl geri geri yürüyeceğimizi, elini nasıl sıkacağımızı ve ona nasıl hitap edeceğimizi öğrendik. (Kraliçe'ye dokunmak ya da o sizle konuşmadan ona hitap etmek yasaktı.) Açıkçası korkunç bir şey yapmaktan, kraliçenin huzurunda bayılmaktan ya da osurmaktan korktum ama her şey yolunda gitti. Tören sırasında kraliçenin dayanıklılığından çok etkilendim: Ben sahneye çağrıldığımda, destek almadan en az iki saattir ayakta duruyordu (o gün iki yüz kişiyi ödüllendiriyordu). Benimle kısaca, sıcak bir tavırla konuştu, şimdi hangi konu üzerinde çalıştığımı sordu. Mizah anlayışı güçlü, kibar, sıcakkanlı biri gibi geldi bana. Sanki Kraliçe ve İngiltere bana, "Faydalı, onurlu işler yaptın. Artık eve dön. Her şey affedildi" diyorlardı.

Sesleri Görmek, Renkkörleri Adası ve *Tungsten Dayı*'yı yazmak hekimlik hayatımı etkilemedi. Beth Abraham'da, Little Sisters'ta ve başka kliniklerde hastalarımı görmeyi sürdürdüm.

2005 yazında, Jonathan Miller'ın 1986 tarihli filmi *Bilincin Tutsağı*'na konu olan olağandışı amnezik müzisyen Clive Wearing'i görmek için İngiltere'ye gittim. Clive'ın eşi Deborah (yıllardır mektuplaşıyorduk) onun hakkında dikkate değer bir kitap yazmış ve kitap kısa süre önce yayımlanmıştı. Uğradığı ensefalit felaketinden yirmi yıl sonra kocasının durumunu görmemi istiyordu. Yetişkinliğine dair hemen hiçbir şey hatırlayamayan, yeni olayları birkaç saniye içinde unutan Clive, yine de hâlâ org çalabiliyor, profesyo-

nel müzisyenlik yaptığı dönemdeki gibi koroyu yönetebiliyordu. Özel bir müzik gücü ve müzik belleği vardı, bu konuda yazmak istiyordum. Clive'ı ve başka "nöro-müzikal" konuları düşününce, müzik ve beyin üzerine bir kitap yazmaya karar verdim.

Müzikofili başlangıçta alçakgönüllü bir projeydi; üç bölümlük küçük bir kitap yazmayı tasarlamıştım. Sonra müzikal sinestezisi olan insanları, hiçbir müzik parçasını tanıyamayan amüzyalı insanları, aniden müzik yeteneği ve tutkusu geliştiren frontotemporal demanslı insanları, müzik duyunca krize giren insanları, duydukları müziği akıllarından atamayan insanları, müzikal halüsinasyonları düşünmeye başladım ve kitap giderek büyüdü.

Kırk yıl önce, hastalarım daha L-dopa kullanmadan evvel müziğin onlar üzerindeki etkisine şahit olmuş ve bundan büyülenmiştim. O günden beri, müziğin başka hastalıklarda, amnezi, afazi, depresyon, hatta demans üzerinde iyileştirici etkisi olabileceğini görmüştüm.

Şapka'nın 1984'te yayımlanmasından sonra, okurlarımdan gelen mektupların sayısı giderek artmıştı, genellikle kendi deneyimlerini benimle paylaşıyorlardı. Böylece hekimliğim bir anlamda klinik duvarlarını aşmış oluyordu. Bu mektuplar ve raporlar *Müzikofili*'yi (daha sonra da *Halüsinasyonlar*'ı) en az hekimler ve araştırmacılardan öğrendiklerim ölçüsünde zenginleştirdi.

Müzikofili'de yeni hastalar ve yeni konular hakkında da yazdım, ama daha önce haklarında yazdığım eski hastalarımı da ziyaret edip bu kez müziğe verdikleri tepkilere odaklandım ve onları yeni beyin görüntüleme yöntemlerinin ışığında, beyin-zihnin yaratma, inşa etme ve kategorileme biçimleri hakkında öğrendiklerime göre yeniden değerlendirdim.

• • •

Yetmişli yaşlarımın başında sağlığım çok iyiydi; birkaç ufak ortopedik sorunum vardı ama hiçbiri fazla ciddi değildi. Pek çok akranımı ve arkadaşımı, ayrıca üç ağabeyimi kaybetmiş olmama rağmen hastalık ve ölüm hakkında pek düşünmüyordum.

Ancak 2005'in Aralık ayında, ani ve şiddetli bir şekilde ortaya çıktı kanser – sağ gözümde melanom vardı. Önce görüşüm bozul-

du, sonra sağ gözümde görme yitimi başladı. Gözümdeki melanom bir süredir yavaş yavaş büyüyor olmalıydı – artık görme gücünün en keskin olduğu küçük bölgeye, foveaya yaklaşmıştı. Melanom kötü şöhretli bir hastalıktır, teşhisi ölüm fermanı olarak kabul etmiştim. Ancak doktorum, göz melanomlarının nispeten zararsız olduğunu söyledi; ender olarak başka organlara yayılırlardı ve tedavi edilebilirlerdi.

Işın tedavisi başladı ve birkaç kez lazer ameliyatı oldum, yeniden büyüyen belli bölgeler yeniden yakıldı. Tedavinin ilk on sekiz ayında, görüş gücüm hemen her gün değişir, bir an normalken sonra yeniden görmez olurdum. Bu değişimler beni bir rahatlatıp bir dehşete düşürüyor, iki duygusal zıt kutup arasında savrulmama neden oluyordu.

Tümör ve lazer tedavisi retinamı parça parça yok ederken deneyimlediğim görsel olgulardan bazıları büyüleyici olmasa, buna katlanmak (ve bu şekilde yaşamak) çok daha zor olurdu. Neyse ki çılgın topolojik bozulmaları, renk değişimlerini, kör noktaların zekice ama otomatik olarak doldurulmasını, renk ve şekillerin yayılmasını, gözlerim kapalıyken nesneleri ve sahneleri görmeyi sürdürmemi, en çok da gözümde giderek büyüyen kör noktalarda ortaya çıkan çeşitli halüsinasyonları çok ilginç buluyordum. Beynim de gözüm gibi bu sürece dahil olmuştu besbelli.

Körlükten korkuyordum ama ölüm daha da korkunçtu, bu yüzden melanomla bir tür anlaşmaya vardım: Alacaksan gözümü al, dedim ona, ama bedenimin geri kalanını rahat bırak.

2009 Eylülünde, üç buçuk yıllık tedaviden sonra radyasyon yüzünden hassaslaşan sağ gözümdeki retinada kanama başladı ve gözüm tamamen kör oldu; kanamayı durdurmak mümkün olmadı çünkü retinada hemen yeniden kanama başlıyordu. Binoküler görüşümü yitirdiğim için bu kez başa çıkacak –ve inceleyecek– yeni (ve bazıları büyüleyici!) ama kısıtlayıcı olgularla karşı karşıya kaldım. Stereo görüş gücünün yitimi yalnızca üzücü bir yoksunluk hissi vermekle kalmıyordu, tehlikeliydi de. Derinlik algısı olmadan merdivenler ve kaldırımlar yerdeki çizgilere benziyor, uzaktaki nesneler yakınlardaki nesnelerle aynı düzlemdeymiş gibi görünüyordu. Sağ görüş alanımı yitirince sık kaza geçirmeye başladım, birdenbire önümde beliriverir gibi gelen insanlara ve nesnelere

sık sık çarpar oldum. Sağ yarım yalnızca fiziksel değil, zihinsel olarak da kördü. Artık göremediğim şeylerin varlığını *hayal* de edemiyordum. Nörologların deyimiyle böyle bir yarı-ihmal halinin nedeni beynin görsel veya parietal bölgelerindeki bir felç ya da tümördür. Bir nörolog olarak bu olanlar benim için çok daha ilginçti çünkü duyulardan gelen veriler yetersiz veya anormalken beynin nasıl çalıştığını (veya yanlış çalıştığını ya da çalışmadığını) hayret verici bir panorama halinde karşıma koyuyordu. Hepsini ayrıntılarıyla kaydettim –melanom günlüğüm doksan bin sözcüktü– ve inceledim, çeşitli algısal deneyler yaptım. "Bacak" deneyimim gibi melanom deneyimim de kendim üzerinde bir deneye dönüştü.

Gözümdeki hasarın algısal sonuçları bereketli bir araştırma alanıydı; benimki gibi göz sorunları yaşamış olan hastaların da benzer algısal sorunları yaşamış olması gerektiğini biliyordum ama yepyeni tuhaf olgular keşfettiğim hissinden kurtulamıyordum. Kendi deneyimlerimi yazmak onlar için de yazmak anlamına gelecekti üstelik. Ancak keşif duygusu canlandırıcıydı ve korku dolu, mutsuz geçmesi muhtemel yıllar boyunca bana güç verdi; hastalarımı görmeye ve yazmaya devam etmek de öyle.

• • •

Bir dizi yeni talihsizlik ve ameliyat olma zorunluluğu beni bulduğunda, *Aklın Gözü* adlı yeni kitabım üzerinde çalışıyordum. 2009 eylülünde, sağ gözümdeki kanamadan hemen sonra, sol dizimin implantla değiştirilmesi gerekti (tabii bu süreci de yeni bir günlüğe kaydettim). Ameliyattan sonra dizimi eskisi gibi hareketlendirmek için yaklaşık sekiz haftam olduğunu söylediler bana; bu sürede başarılı olamazsam bacağım hayatım boyunca kaskatı kalabilirdi. Dizimi çalıştırmak, yara dokusunu yeniden yırtmak acı verici olacaktı. "Cesur olma" dedi cerrah bana. "İstediğin kadar ağrı kesici alabilirsin." Ama terapistlerim ağrıdan neredeyse sevgiyle söz ediyorlardı: "Acıyı kucakla" diyorlardı. "Ağrıya bırak kendini." Bunun "iyi huylu ağrı" olduğu konusunda ısrar ediyor, verili kısa süre içinde bacağımın eski esnekliğine kavuşmasını sağlamak için sınırlarımı zorlamam gerektiğini söylüyorlardı.

Tedavim iyi gidiyordu, dizim her gün biraz daha hareketleniyor

ve güçleniyordu ama bu esnada başka bir sorun daha çıktı: Yıllarca mücadele ettiğim siyatik başlangıçta yavaşça, sinsice belirdi, ama hızla daha önce hiç olmadığı kadar şiddetlendi.

Tedaviye devam edip hareketli yaşamak için mücadele ettim ama siyatik ağrısı beni yatağa devirdi ve aralık ayında yataktan çıkamaz hale geldim. Diz ameliyatımdan kalan bol bol morfin vardı –dizimdeki "iyi huylu" ağrı için bana çok yardımcı olmuştu– ama ezilmiş bir omurga sinirinin nörolojik ağrısına karşı fayda etmiyordu. ("Nöropatik" ağrıların hepsi için aynısı geçerlidir.) Bir saniye için bile oturamaz hale gelmiştim.

Oturup piyano çalamıyordum ve bu benim için büyük bir yoksunluktu çünkü yetmiş beş yaşımda yeniden piyano çalmaya, müzik dersleri almaya başlamıştım (yaşlı insanların bile yeni beceriler edinebileceği konusunda öyle çok şey yazmıştım ki kendi öğüdümü tutmam gerektiğini düşünmüştüm). Ayakta piyano çalmaya çalıştım ama imkânsızdı.

Yazılarımı ayakta durarak yazıyordum; çalışma masama *Oxford İngilizce Sözlük*'ün on cildini kullanarak özel bir yüksek platform yapmıştım. Yazarken konsantre olmak da benim için morfin kadar etkiliydi, üstelik yan etkisi de yoktu. Yatakta acı çekerek kıvranmaktan nefret ediyor ve zamanımın çoğunu kendi icadım olan yüksek masanın başında yazarak geçiriyordum.

Bu dönemde, daha önce hakkında pek düşünmediğim acı ve ağrı konusunda düşündüm, okudum ve yazdım. Kendi deneyimlerim, özellikle son iki ayda, bana radikal biçimde farklı en az iki tür ağrı olduğunu öğretmişti. Diz ameliyatımdan kaynaklanan ağrı tamamen bölgeseldi; dizin çevresine yayılmıyor, ameliyat edilmiş ve kasılmış dokuları ne kadar esnettiğime göre derecesi değişiyordu. Onluk bir ağrı skalasındaki yerini kolayca belirleyebiliyordum; hepsinden önemlisi, terapistlerin de söylediği üzere kişinin benimseyebileceği, mücadele edebileceği ve fethedebileceği türde "iyi huylu" bir ağrıydı.

"Siyatik" ağrısı ise bambaşkaydı. Öncelikle, bölgesel değildi; sağdaki L5 sinir köklerimden kaynaklanıyor ama daha geniş bir alana yayılıyordu. Esnemeden sonra, dizimdeki ağrı gibi öngörülebilir bir şiddeti yoktu. Bunun yerine, beklenmedik anlarda ani nöbetler halinde geliyordu. İnsan bu şiddetli ağrıya hazırlanamı-

yor, dişini sıkmaya vakit bile bulamıyordu. Yoğunluğu ölçeklere sığmıyordu, nasıl tarif edeceğimi bilmiyordum; basitçe, yoğun ve baskılı, bunaltıcıydı.

Daha da kötüsü, bu tür acının kendine göre duygusal bir yanı vardı. Tarif etmekte zorlansam da, acı, dehşet, üzüntüyle birlikte geliyordu – bu sözcükler bile ağrının özündeki sıkıntıyı tarif etmeye yetmiyor. Nörolojik ağrıyı "benimsemek" ya da ona karşı mücadele etmek mümkün değildir. İnsanı titreyen, neredeyse aklını yitirmiş bir et ve kemik yığınına çevirir; irade, kimlik – hepsi ağrının saldırısı altında yok olur gider.

Henry Head, bu dönemde yeniden okuduğum *Nöroloji Çalışmaları*'nda, bölgesel, ayrım gösteren ve uyarımla doğru orantılı "epikritik" duyumları "protopatik" duyumlarla karşılaştırır: Bunlar yaygın, duygulanım yüklü, aniden gelen duyumlardır. Bu ikilik benim deneyimlediğim iki tür ağrıyla uyumluydu. Ağrı hakkında kısa, oldukça kişisel bir kitap ya da makale yazmayı düşündüm, her şeyden önce Head'in artık çoktan unutulmuş terimlerini ve tanımlarını canlandıracaktım. (Bu konudaki fikirlerimi arkadaşlarıma ve meslektaşlarıma sık sık anlattım ama yazıyı tamamlayamadım.)

Aralık ayında siyatiğim öyle şiddetlenmişti ki artık okuyamıyor, düşünemiyor, yazamıyordum. Hayatımda ilk kez intiharı düşündüm.[1]

8 Aralıkta omurga ameliyatı olacaktım. Çok yüksek dozlarda morfin alıyordum ve cerrahım, ameliyattan sonraki birkaç hafta boyunca ameliyat sonrası ödemi yüzünden ağrının daha da şiddetlenebileceği konusunda beni uyardı – gerçekten de böyle oldu. 2009'un Aralık ayı çok karanlık geçti, ağrıyı azaltmak için aldığım ağır ilaçlar da duygu durumumun umut ve korku arasında hızla değişivermesine katkıda bulunmuş olabilir.

Yirmi dört saatimi yatakta geçirmeye tahammül edemiyordum ama yine de yatmam gerekiyordu. Böylece (bir elimde baston, diğer elimle Kate'in koluna girerek) ofise gitmeye, ofisteki kane-

1 Arkadaşım ve meslektaşım Peter Jannetta – birlikte UCLA'de staj yapmıştık – trigeminal nevraljisi olan hastaların hayatını değiştiren ve kurtaran bir keşif yapmış, bir teknik geliştirmişti. Onun çalışmalarından önce yüzde ve gözde aniden beliren bu ağrının çaresi yoktu ve bu "dayanılmaz ağrı" sık sık intihara yol açıyordu.

peye sırtüstü uzanıp mektup dikte ederken veya gelen telefonları yanıtlarken kendimi çalışıyor gibi hissetmeyi denedim.

2008'de, yetmiş beşinci doğum günümden kısa süre sonra, biriyle tanışıp ondan çok hoşlandım. Yazar olan Billy, San Francisco'dan New York'a taşınmıştı ve birlikte akşam yemeklerine çıkmaya başlamıştık. Hayatım boyunca ürkek ve çekingen olmama rağmen, aramızda bir arkadaşlık ve yakınlık gelişmesine izin verdim, belki bu yakınlığın derinliğini başta tahmin edemedim. 2009'da, diz ve omurga ameliyatlarımdan sonraki nekahet döneminde ağrı çekerken, ilişkimizin derinliğini anladım.

Billy, Noel'i ailesiyle geçirmek için Seattle'a gidiyordu ve gitmeden hemen önce beni görmeye geldi. Her zamanki ciddi, özenli tavrıyla, "Seni derinden seviyorum" dedi. Bunu duyunca, daha önce fark etmediğim ya da kendimden gizlediğim bir gerçeği fark ettim – ben de onu derinden seviyordum. Gözlerime yaşlar doldu. Beni öptü ve gitti.

Uzakta olduğu süre boyunca sürekli onu düşündüm ama ailesiyle birlikteyken rahatsız etmek istemediğim için telefonla aramasını hevesle ama bir tür şiddetli ürkeklikle bekledim. Beni her zamanki saatte arayamadığı günlerde, başına bir iş geldiğini, bir trafik kazasında öldüğünü düşünüp korkar, bir iki saat sonra beni aradığı zaman rahatlayıp gözyaşları dökerdim.

O dönemde aşırı duygusaldım; sevdiğim müzik parçaları, akşamüstü odaya giren altın renkli güneş ışıkları bir anda ağlamama neden olurdu. Niye ağladığımı bilmiyordum ama ayrılmaz biçimde birbirine karışmış sevgi, ölüm ve geçicilik hislerini içimde yoğun bir şekilde duyuyordum.

Yatağa çakılı olduğum süre boyunca duygularımı defterlere döktüm – "âşık olmaya" ayrılmış bir defterim vardı. Billy 31 Aralık akşamı geç saatlerde döndü ve bir şişe şampanya getirdi. Şişeyi açıp birbirimize kadeh kaldırdık, "Sana" dedik. Yeni yıla da kadeh kaldırdık.

• • •

Aralık ayının son haftası sinir ağrılarım hafiflemeye başlamıştı. Ameliyat sonrası ödemi geçiyor muydu? Yoksa –bu olasılığı düşünmeden edemiyordum– âşık olmanın sevinci nevralji ağrısını etkiliyor, Dilaudid ya da fentanil gibi azaltabiliyor muydu? Âşık olmak bedeni opioidlerle ve kanabinoidlerle dolduruyor olabilir miydi?

Ocak ayında, *Oxford İngilizce Sözlük* ciltlerinden masamı kullanarak yeniden yazmaya başlamıştım. Ayakta kalmak kaydıyla kısa süreliğine dışarı da çıkabiliyordum. Konser salonları ve konferans salonlarının arkasında ayakta durdum, ayakta durulacak barı olan restoranlara gittim ve odasına girdiğimde ayakta durmam gerekse de analistimi görmeyi sürdürdüm. Yatağa düştüğümde bırakmak zorunda kaldığım *Aklın Gözü*'nü yeniden yazmaya başladım.

• • •

Bana bazen hayata belli bir mesafede yaşıyormuşum gibi gelirdi. Billy'yle birbirimize âşık olunca bu tamamen değişti. Yirmi yaşındayken Richard Selig'e âşık olmuştum; yirmi yedi yaşında Mel'e âşık olup baştan çıkmıştım; otuz iki yaşında anlaşılmaz bir şekilde Karl'a vurulmuştum ve şimdi (Tanrı aşkına!) yetmiş yedi yaşındaydım.

Hayatımda derin, neredeyse jeolojik değişiklikler oldu; hayatım boyunca yalnızdım, bir tür doğuştan gelen bencilliği ve kendine dönüklüğü yenmem, değişmem gerekti. Hayatıma yeni ihtiyaçlar, yeni korkular girdi – bir başkasına ihtiyaç duymak, terk edilme korkusu. İkimizin de uyum sağlamamız gereken derin değişimler oldu.

Ortak ilgi alanlarımız ve faaliyetlerimiz durumu ben ve Billy için kolaylaştırdı; ikimiz de yazardık ve zaten bu sayede tanışmıştık. Billy'nin kitabı *Anatomist*'i okumuş ve beğenmiştim. Ona bir mektup yazmış ve Doğu Yakası'na gelecek olursa (2008 Eylülünde New York'u ziyaret edince geldi) buluşmayı önermiştim. Hem ciddi hem oyuncu düşünce tarzını, başkalarının duygularına karşı hassasiyetini ve dürüstçe, doğrudan konuşurken nezaketini korumayı bilmesini sevmiştim. Birinin kollarında uzanıp konuşmak, müzik dinlemek ya da sessizce yatmak benim için yeni deneyimlerdi. Birlikte yemek pişirmeyi ve doğru dürüst yemekler yemeyi öğrendik; o zamana dek mısır gevreği veya konserve balık yiyerek

yaşamıştım. Konserve balığı açıp ayakta otuz saniye içinde yerdim. Birlikte dışarı çıkmaya başladık – bazen (benim sevdiğim) konserlere, bazen (onun sevdiği) sanat galerilerine gittik. Kırk yıldır tek başıma arşınladığım New York Botanik Bahçeleri'nde birlikte dolaştık. Birlikte yolculuk etmeye de başladık; benim şehrim Londra'ya gittik, onu ailem ve arkadaşlarımla tanıştırdım. Onun şehri San Francisco'ya gittik ve arkadaşlarını gördük. İkimizin de çok sevdiği İzlanda'ya gittik.

Birlikte her fırsatta sık sık yüzerdik. Bazen yazmakta olduklarımızı birbirimize okurduk ama çoğunlukla, diğer çiftler gibi biz de okuduğumuz şeylerden söz eder, televizyonda eski filmleri izler, birlikte günbatımını seyreder ya da öğle yemeklerinde sandviçlerimizi paylaşırdık. Sakin, çok boyutlu bir hayatımız vardı birlikte – benim gibi yaşlı bir adam için, ömür boyu bu tür şeylerden uzak durduktan sonra harika ve beklenmedik bir armağandı.

Küçükken bana Mürekkepli derlerdi, yetmiş yıl önceki gibi şimdi de sık sık mürekkep lekelerine bulanıyor ellerim.

Günlük tutmaya on dört yaşımda başladım, son saydığımda bine yakın defteri doldurmuştum. Her türlü ve her boyutta defter kullandım; yanımda taşıdığım küçük cep defterleri, devasa defterler. Yatağımın başucunda, rüyalarımı ve gece düşündüklerimi kaydettiğim bir defter bulunur her zaman. Yüzmeye gittiğimde havuz ya da göl kıyısında da bir defter bulundurmaya çalışırım çünkü yüzmek de aklımı derhal (özellikle cümle ya da paragraf bütünlüğünde geliyorlarsa) yazmam gereken düşüncelerle doldurur.

Dayanacak Bir Bacak'ı yazarken 1974'te nekahet döneminde tuttuğum ayrıntılı günlüklerden çok yararlandım. *Oaxaca Günlüğü* de büyük ölçüde defterlerimdeki yazılardan oluşuyor. Ama hayat boyu tuttuğum günlüklere bunun dışında ender olarak bakarım. Yazma eyleminin kendisi benim için yeterlidir; düşüncelerimi ve duygularımı berraklaştırır. Yazma eylemi zihinsel hayatımın önemli bir parçasıdır; fikirler yazdığım sırada ortaya çıkar ve şekillenir.

Günlüklerimi başkaları için yazmam, onlara kendim de bakmam ama kendimle konuşmanın özel, vazgeçilmez bir yöntemidir benim için günlük tutmak.

Kâğıt üzerinde düşünme ihtiyacım defterlere sığmaz. Zarflara, menülere, elime geçen her türlü kâğıda bir şeyler yazarım. Sevdiğim alıntıları da sık sık parlak renkli kâğıtların üzerine yazıp not panoma asarım. City Island'da yaşarken, çalışma masamın üstündeki perde demirlerine, birbirine tutturulmuş, alıntılarla dolu kâğıtlar asılıydı.

Mektuplaşmak da hayatın önemli bir parçasıdır benim için. Mektup almayı ve yazmayı çok severim –başkalarıyla ilişki kurmanın güçlü bir yöntemidir– ve başka şeyler "yazamadığım" zamanlarda bile mektup yazmayı becermişimdir. Aldığım bütün mektupları saklarım, kendi gönderdiğim mektupların kopyalarını da. Şimdi, hayatımın belli bölümlerini yeniden inşa etmeye çalışırken –örneğin 1960'larda Amerika'ya geldiğim önemli, olaylı dönem gibi– bu mektuplardan çok faydalandım, belleğimin ve hayal gücümün hatalarını düzelttiler.

Yıllarca klinik notlarımı almaya da çok zaman harcadım. Beth Abraham'da beş yüz, Little Sisters bakımevlerinde üç yüz, Bronx Eyalet Kliniği'nde binlerce hastam vardı. Onyıllar boyunca onlarla ilgili her yıl binin üstünde not aldım ve bundan büyük zevk duydum; hastalarım hakkındaki notlarım her zaman uzun ve ayrıntılıydı, bu notları okumanın roman okumaya benzediğini söyleyenler oldu.

İyi ya da kötü, hikâye anlatan biriyim ben. Öyküsel, anlatısal becerinin, dil yeteneği, benlik bilinci ve otobiyografik bellekle birlikte insan doğasında yer etmiş evrensel bir beceri olduğu görüşündeyim.

Yazma eylemi, iyi gittiği zaman, başka hiçbir şeyin veremediği bir keyif veriyor bana. Ele aldığım konu ne olursa olsun, kendimden tamamen geçtiğim, dikkat dağıtıcı düşüncelere, endişelere, meşguliyetlere ve hatta zamanın akışına bile aldırmadığım başka bir yere götürüyor beni yazmak. Bu ender rastlanan, olağanüstü zihin akışını yakalarsam kâğıdı göremeyecek hale gelene dek durmadan yazabilirim. Ancak ondan sonra akşam olduğunu ve bütün gün yazmış olduğumu fark ederim.

Hayatım boyunca milyonlarca sözcük yazdım ama yazma eylemi benim için hâlâ yetmiş yıl önce ilk harflerimi yazdığım zamanki kadar taze ve aynı ölçüde eğlenceli.

Teşekkürler

Bu otobiyografiyi, Kate Edgar olmadan tamamlayamazdım. Kate'in hayatımda benzersiz bir rolü vardır – otuz yılı aşkın süredir kişisel asistanım, editörüm, ortak yazarım ve dostumdur Kate (son kitabım *Halüsinasyonlar*'ı ona ithaf ettim). Bu kitap için, sadık asistanlarımız Hallie Parker ve Hailey Wojcik'in yardımlarıyla, 1950'lerde ve sonrasında yazdığım, yayımlanmış ve yayımlanmamış bütün eski yazılarımı gözden geçirmeme destek oldu.

Yirmi beş yıldır hem meslektaşım hem dostum olan nörolog Orrin Devinsky'ye de özel bir minnet borcum var. Orrin (eski kitaplarımdan çoğu gibi) *Hareket Halinde*'nin de bilimsel ve klinik bölümlerini gözden geçirdi (kendisi *Müzikofili*'nin hayranıdır esasen).

Knopf'taki editörüm Dan Frank kitabın farklı taslaklarını okudu ve her aşamasında değerli öğütleri ve düzeltileriyle ona biçim verdi.

Sevgili dostum (ve yazar meslektaşım) Billy Hayes bu kitabın oluşmasında, yazılmasında, biçimlenmesinde önemli rol oynadı. Kitabı ona ithaf ettim.

Uzun ve olaylı hayatım boyunca sevdiğim, benim için çok önemli yüzlerce insanla tanıştım ama bu kitaba yalnız bir bölümünü sığdırabildim. Diğerleri onları unutmadığımı, öleceğim güne kadar belleğimde ve yüreğimde yer alacaklarını bilmelidirler.

Dizin

Dipnotlar italik yazılmıştır.

Abraham, Karl 280
Ace kafe 14
afazi 39, 214, 234, 297
Agassiz, Louis 22, *148*
agnozi 202
Aguilar, Mary Jane 88
ağırlık kaldırma 52, 83-86, 103, 109
ağırlıksızlık *186*
ağrı 39-40, 85, 87, 101, 203, 219, 299-301
Ahrens, Chuck 96
Aklın Gözü 2, 299, 303
akromatopsi *bkz.* renkkörlüğü, tam
aksonal distrofi 91, 109
Albert Einstein Tıp Koleji 109, *110*, 111, 115, 138, *141*, 146, *180*, 202, 215, 225, 226
alkol 15, 28, 33, 121, 159, 233
  ayrıca bkz. jake felci
Alzheimer 109, 111, 112, 146, *180*
Amerika Eğreltiotu Derneği 263
Amerikan Nöroloji Akademisi 108, 112
Amerikan Nöroloji Birliği 126
amnezi *bkz.* Jimmie (amnezik denizci); Wearing, Clive
amfetamin 107-108, 111-112, 116-121, 125, 204
Amsterdam 33, 40, 41, 116, 187, 210, 211, 255, 266, 327, 341
anatomi 18, 19, 22, 23, 27, 39, 175
anosognozi 292
Arendt, Hannah 160
Ashman, Dave 95
askeri hizmet 43, 61, 137
Asperger sendromu 256
Auden, George 159
Auden, W. H. 159
Avustralya 43, 70, 84, 134, 137, 204, 205, 206

Barry, Susan ("Stereo Sue") 259
Batchelor, Mac 95
Bates, Henry Walter 263
Beat festivali 65
Beth Abraham Hastanesi 180, 185, 244, 247, 296, 305
  Auden'ın ziyareti 160
  grev 148-149, *149*
  hastalar 138-143, 146-147, 167-168, 194
  uzun metraj film kaynağı 244, 247
  yakınındaki apartman dairesi 143, 155-156
Bird, Seymour 120
Birmingham (İngiltere) 13, 42, 62, 71, 73, 74, 159
Bizet, Georges 272
Bleuler, Eugen 55
Blue Mountain Merkezi 203
Blue Vinny 136
BMW 11, 70, 83, 105, 115, 116, 323, 324
Bonnard, Augusta 120

Brenner, Sydney 274
British Clinical Journal, The 166
Broca, Paul 283
Bronx Eyalet Kliniği (Bronx Psikiyatri Merkezi) 58, 115, 169, 245, 246, 254, 305
Brook, Peter *243*
Browne, Sir Thomas 22
Brown, Tina 256
Bruner, Jerome 213
Buñuel, Luis 203
Burnett, Carol 67, 117, 267
Büyük Kanyon 71, 92

Capp, Al 128, 233
Capp, Bence 233
Capp, Cathy 233
Capp, Elliott 233
Capp, Madeline 233, 234, 235
Carpenter, Stirling 90
Carter, C. W. 21
Charcot, J. M. 88
Chase, Elizabeth Sacks (Lili) 252, 254
Chomsky, Noam 214
City Island 9, 192, 208, 218, 225-230, 232, 240, 258, 305
Cohen, Kalman 23
Cole, Jonathan 182
Como, Peter 210
Connolly, Hal 96
Cotzias, George 140
Cowen, David 90
Crick, Francis 62, 258, 271, 272
Critchley, Macdonald 139
Cummings, Constance 239

Dallas, Duncan 167, 199
Damasio, Antonio 276
Darwin, Charles 22, 23, 87-88, 139, 206, 214, 263, 285, 286, 287, 293
davranış değiştirme 170, 171
Davy, Humphry 130, 262
Dayanacak Bir Bacak 178, 213, 304
Delarnere (Yahudi Açıkhava Okulu) 131, 132, 133, 190
demans 181, 241, 297
Dench, Judi 242
De Niro, Robert 239-240, 244, 245, 247-249
deniz biyolojisi 267
Dennett, Daniel 266
Dickens, Charles 53, 150, 218, 235
dil gelişimi 208-209, 214-217
dilsizlik *261*
dipnotlar 158, 193, 262
Dolan, Tom 108
dolmakalemler 135, 177
Donne, John 157
Dyson, Freeman 266

Eban, Alida Sacks 235
Eban, Aubrey (Abba) 235-237, 239, 241
Eban, Raphael 242
ebelik 34
Edelman, Gerald 273, 282, 285
Edgar, Kate 193, 306, 308
Einstein, Albert 237
eşcinselliğe yönelik tavırlar 16-17, 33-34, 40, 57

Faber & Faber 125-127, 146, 151, 238, 239
Feinstein, Bert 61
Fenton, James 213
Fischer-Dieskau, Dietrich 127
fosil davranışlar 139
fotoğrafçılık 19, 95, 96-97
Fox, Orlan 159, 160
Frances D. 195
Freud, Sigmund 163, 172, 198, 267, 280

Friedman, Arnold P. 124
Frith, Uta 255

Gallaudet Üniversitesi 209, 212
Galton, Francis 258
Gardner, Louis 233
Geertz, Clifford 154
Geschwind, Norman 204
Gesner, Conrad 21
Gibbon, Edward 22, 151, 159
Gibson, J. J. 25
Gilliatt, Roger 36
Goldberg, Elkhonon 202
Gooddy, William 127
Gould, Stephen Jay 88, 264-269
Gowers, William R. 139
görsel
  algı ve imgelem 18-19, 25, 270-271, 274-279, 281, 288, 293, 298-299
  yanılsamalar 257-258
  ayrıca bkz. renkkörlüğü, tam; stereo görüş ve stereo körlük
Grandin, Temple 256, 295
Greene, Raymond 151
Gregory, Richard 163, 257
Groce, Nora Ellen 209
Grupp, Lou ile Bertha 186
Guam hastalığı 259-260
Gunn, Thom 68, 134, 218

Hallervorden-Spatz hastalığı 91, 109
halüsinasyonlar
  Artane 99-100
  deliryum tremens 118
  kör noktada 298
  şizofrenik 53-54, 56, 57
Halüsinasyonlar 99-100, 118, 125, *127, 192*, 297
Hamilton, Jim 97
Hampstead Heath 150, 151, 164, 176, 190, 223
Handler, Lowell 210, 308
Hawthornden Ödülü 166
Haycraft, Colin 151, 257
  ve *Dayanacak Bir Bacak* 177-179, 192-193
  ve *Karısını Şapka Sanan Adam* 204, 206-207
  ve Richard Gregory 257
  ve *Uyanışlar* 151-153, 154-155, 157-159, 166
Hayes, Billy 306
Helfgott, Ben 84
Hells Angels 66
Helman, Cecil 253
hemşirelik 35, 138-139, 148-149, 180-182, *181*
Herrmann, Chris 88
Herzog, Ivan 111
Hewson, Margaret 255
hıçkırık 63
Hilton, James 166
hipnoz 270
Hoffman, Dustin *246*
Holwitz, Stan 213
Hook, Theodore 20
Hope, Dean 35
Hubel, David 63, 276, 277
Humboldt, Alexander von 263
Huxley, Aldous 63, 64
Huxley, Thomas 290

Isaac, Rael Jean 24
Ivins, Marsha 186

İsrail 31, 32, 34, 57, 156, 235, 236
işaret dili 278

Jake felci 28
JAMA *(The Journal of the American Medical Association)* 143, 144
James, William 148
Jannetta, Peter 301

Jefferson Gölü Oteli 186-187
Jimmie (amnezili denizci) 203, 207
John P. (Tourette sendromlu hasta) 196, 199
Johnson, Bob 212
Jones, Ernest 172
Jones, Helen 230

Kanada, yolculuklar 43-60
"Kanada: Durak, 1960" 46-51, 134
Kanada Kraliyet Hava Kuvvetleri 43, 44
Kaplan, Goldie 147
Karısını Şapka Sanan Adam 38, 115, *184, 192, 199,* 203-208, 213, 221, 243, 284
ayrıca bkz. Ray, Jimmie (amnezik denizci)
Karl (Alman yönetmen) 116-117
Karısını Şapka Sanan Adam 2, 38, 115, 184, 192, 199, 203, 204, 213, 221, 243, 261, 284
Katzman, Bob 180
Keynes, Maynard John 20
kibbutz 30-31
kimya (inorganik) 17, 19, 26, 87, 95, 262-263, 280
kloralhidrat 118
Koch, Christof 277, 278, 281
Koestler, Arthur 63, 64
koku duyusu 204
Korey, Saul 110
Korn, Eric 19, 87, 187
Korsakoff sendromu 184-185
ayrıca bkz. Jimmie (amnezik denizci)
Korsakoff sendromu 184
kör görüşü 293
Kraliçe Elizabeth 296
Kremer, Michael 36, 61
Kudüs 31, 53, 131, 240
Kurlan, Roger 210
Kurtis, Jonathan 147
kütüphanelerin önemi 19-20, 21-22

Laing, R. D. 59
Lancet, The 129, 143, 144, 165
Landau, Annie (teyzem) 131
Landau, Birdie (teyzem) 15, 16
Landau, Dave (Tungsten Dayım) 156, *156*
Landau, Doogie (teyzem) 131
Landau, Lennie (Teyzem) 53, 130-137, 158, 176, 177, 178, 189-190, *215*
Landau, Violet (teyzem) 131
Lane, Skip ve Doris 226
Larry (arkadaşım) 231-233
Lasker, Larry 244
Lawrence, T. E. 69
L-dopa 61, 139-145, 150, 165, 166, 168, 181, 194, 195, 222, 245, 247, 297
Le Gros Clark, Wilfrid 27
Levin, Grant 61, 62, 64
Libet, Benjamin 63
lipidozis 112
Listener, The 153, 154, 163
Little Sisters of the Poor 180, 245, 336
Liveing, Edward 125
Livingstone, Margaret 276
Logue, Valentine 37
London Review of Books 202, 203
LSD 98, 100, 107, 117, 222
Luria, A. R. 145-146, 163-164, 179, 197, 198, 202, 214, 215, 216
Luria, İshak 32
Luttrell, Charles 88

Manitoulin Adası 224
marihuana 107, 187, 188

Markham, Charlie 179
Marshall, Penny 239, 244
Mars'ta Bir Antropolog 289, 310
Martin, James Purdon 143
McDonald, Ken 84
Mel 103-107, 303, 322
melanom 297-299
Mendelssohn, Felix 175, 176
Merjanian, Steve 96
Middlesex Hastanesi 35, 36, 39, 312
migren 19, 121-126, 142, 259, 271, 273, 274, 275, 279, 281
Migren 121, 126-130, *151*, 160, 166, 182, 195, 207, 219, 221, 238, 239, *273*
Miller, Jonathan 19, 68, 114, 134, 151, 166, 175, 178, 202, 207, 296, 337
Miller, Karl 202
Miller, Rachel 134
miyoklonus 88, 142
Monteux, Pierre 64
motosikletler
  BMW 11, 70, 83, 105, 115, 116
  Norton 11, 12, 13, 14, 41, 51, 52, 66, 69, 70
Mount Zion Hastanesi 61-63, 273
Mozart, Wolfgang Amadeus 127, 224, 271, 272
Mueller, Jonathan 204
multipl skleroz 147, 215
Muscle Plajı 9, 83, 95-99, 103, 105, 108, 109, 323
Mutlu Yolculuklar (kamyon mola yeri) 72-82
Müzikofili 2, 261, 297, 306

New York Botanik Bahçeleri 147, 304
New Yorker, The 256
New York Review of Books 201, 203, 204, 208, 209, 213, 258, 275, 281, 284
  ayrıca bkz. Silvers, Bob
New York Times 141, 194, 206, 213
Nietzsche, Friedrich 222, 223, 272
nikotin 254
Norberg, Karl 86
Nordby, Knut 261, 278
Norveç 14, 15, 132, 173, 176, 292, 326
nöral Darwinizm 285, 287, 291, 293
nöral plastisite 284
nörofibromatozis 106
nörokimya 110, 111
Nöromiyelitis 102
nöropatoloji 90-91, 95, 96, 108-110, 111, 112
Nyman, Michael 243, 261

Oaxaca Günlüğü 2, 264, 304
Olds, James 108
Olmstead, Edwin 90
otizm 169
Oxford İngilizce Sözlük 23, 300, 303

öğrenciler (tıp) 146-148, 182-186

Parkes, Walter 244
Parkinson 112, 140, 144, 146, 151, 166, 248, 259
  duruşlar 185, 247, 248
  L-dopa'lı rüyalar 181
  postensefalitik Parkinsonizmle karşılaştırma 144-145
Parkinsonizm 57, 142, 195
  ameliyatı *61*
  dopamin ve 140-141
  Guam 259

müzik ve 247
trankilizanlar ve 57, 169
ayrıca bkz. postensefalitik hastalar
Pavlov, Ivan 163
PCP *115*
Picker, Tobias 243
Pingelap 261, 262, 278
Pinter, Harold 133, 242-243
plastisite, beyin 217
ayrıca bkz. nöral Darwinizm
Pope, Alexander 172
postensefalitik hastalar 145, 167, 260
belgesel film 167-168, 245-246, *245*
kahve baronu 63
Guam hastalığıyla karşılaştırması 259-260
Lillian Tighe 247, 249
LSD'yle kıyaslanınca etkileri 222
ve müzik 167-168, 297
Rose R. 165, 242
yanlış teşhis 169
ayrıca bkz. Uyanışlar
Prescott, Peter 207
propriyosepsiyon 83, 175, 183-186, *186*
psikanaliz 163

Ramsey, F. P. 101
Rapin, Isabelle 184, 215
Rawlence, Christopher 243
Ray, Akıllı Tikli 195, 202
Renkkörleri Adası 2, 262, 268, 296
renkkörlüğü, tam
edinilmiş (renkkörü ressam) 261, 270-272, 275-277
doğuştan (Pingelap) 261-262, 278
Rose, Augustus 110
Rose, Innes 127, 239
Rosenfield, Israel 284
Ross, Carmel Eban 237-242
rüyalar, L-dopa'yla *181*

Sacks, David (ağabey) 17-18, 55-56, 137, 176, 189, 228, 250, 252, 253
Sacks, Jonathan (İngiltere Başhahamı) 129
Sacks, Jonathan (yeğen) 254
Sacks, Marcus (ağabey) ve ailesi 36, 43-44, 53, 55, 56, 137, 205-206, 250
Sacks, Michael (ağabey) 53-60, 121, 133, 141, 150, 157, 169, 176, 206, 250-255
Sacks, Muriel Elsie Landau (annem)
eşcinsellik hakkında 16-17
mektubu 52
hikâye anlatıcılığı 150-151
kalça kırığı 86-87, 87
ve Michael 54, 57
ölümü 156-157
Sacks, Samuel (babam)
hekimliği 128, *128*, 176, 250
hikâye anlatıcılığı 150
itibarı 128-130, *128-129*
mektubu 52
ve Michael 54, 59, 250-251
şöhrete tepkisi 128
sağır-kör topluluğu *261*
sağırlık, doğuştan
işitsel korteksin yeniden işlevlendirilmesi 217, 278, 288
sağır kültürü 208-209, 212-213, 214, 216-217, *261*
sakau 262, 279

Salk Enstitüsü 272, 273
Salzman, Leon 169, 172
Scheinberg, Labe 141
Schor, Laura S. 131
Schubert, Franz 127
Scientific American 162, 274
Seiden, Margaret 156
Selig, Richard 25, 106, 107, 303
Sesleri Görmek 2, 213, 296
ayrıca bkz. sağırlık, doğuştan; işaret dili
Sharp, Gene 132
Shearer, Rhonda Roland 266
Sheldrake, Rupert 266
Shengold, Leonard 120-122
Shenker, Israel 141, 194
Sheppard, Dave 95, 103
Sherrington, C. S. 287
sınıf, sosyal 65
Siegel, Ralph 127, 271, 275, 288, 336, 338
Silberman, Jim 193, 204
Silvers, Robert 203, 208, 212, 262
Sinclair, H. M. 28
Sinzheimer, Gerhart 25
skleroderma 119
Spruce, Richard 263
Steele, John 259
Steinbeck, John 18
Stent, Gunther 162
stereo görüş ve stereo körlük 258-259, 298-299
stereotaktik ameliyat 61
Stiles, Kitty 167
St. Paul's Okulu 19
sualtı dalışı 32, 41, *102*
suçiçeği 119
Sutherland, Stuart 32
Sweet, Victoria 182
Swift, Jonathan 172
şizofreni 54-60, *58*, 100, 115, 121, 169, 206, 233, *254*
ayrıca bkz. Michael Sacks

Taketomo, Fred 171-172
terapötik ceza 170
terapötik müzik 167-168
Terry, Robert 109, 111
Tighe, Lillian 247, 249
Tolstoy, Lev *219*
Tomaino, Connie 168
Topanga Kanyonu 99, 102, 106, 109, 226
Toulmin, Stephen 266
Tourette, Gilles de la 194, 201
Tourette sendromu 170, 194-199, 208-212, 248, *261*
Tourette Sendromu Derneği 196, 211
trankilizanlar 55, 57-59, 89, 141, 169
Tungsten Dayı *13*, 53, 191, 263, 264, 279, 280, 296
Turing, Alan 40

UCLA 86, 87, 88, 89, *91*, 95, 96, 97, 102, 104, 105, 107, 109, 110, 111, *114*, 115, 117, 142, 179, 226, *301*
Uyanışlar (kitap) 145-146, 150-159, 160, 162-164, 166-167, 177, 221-222
Uyanışlar (belgesel film) 38, 167-168, 201, 242, *245*
Uyanışlar (uzun metraj film) 244-249
Uyuşturucuyla Mücadele Dairesi 115, 140, 142

vatandaşlık ve yeşil kart 51, 61, 70, 70, 295

Verity, Anthony 91
Vigotski, Lev 216

Wallace, Alfred Russel 263
Wasserman, Bob 102, 261, 275, 278, 336
Waterman, Ian 185
Watson, James 62
Wearing, Clive 296
Weir, Peter 244
Wells, H. G. 114, 263
Weschler, Ren 251
West, Mae 102
Wiesel, Torsten 63, 276
Williams, Robin 245-248, *246*
Williams sendromu *261*
Wilmers, Mary-Kay 153, 202
Wiltshire, Stephen 255

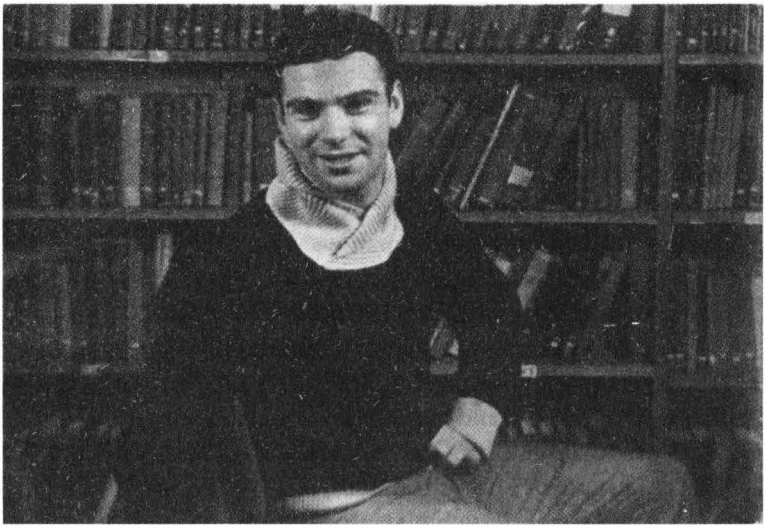
Yahudi Açık Hava Okulu (Delamere) 131
yatılı okul 53, 170
yersolucanları 29-30, 113
Yersolucanları (kitap) 87
YMCA 61, 62, 84-86, 103-104
Yorton, Chet 101
Young, J. Z. 32
yüzme 32, 102, 164, 187, 193, 226, 227-228, 236, 304

Zaillian, Steve 244
Zeki, Semir 271, 275
Zihin Yolcusu (BBC belgesel serisi) *261*
Zihl, Josef 275

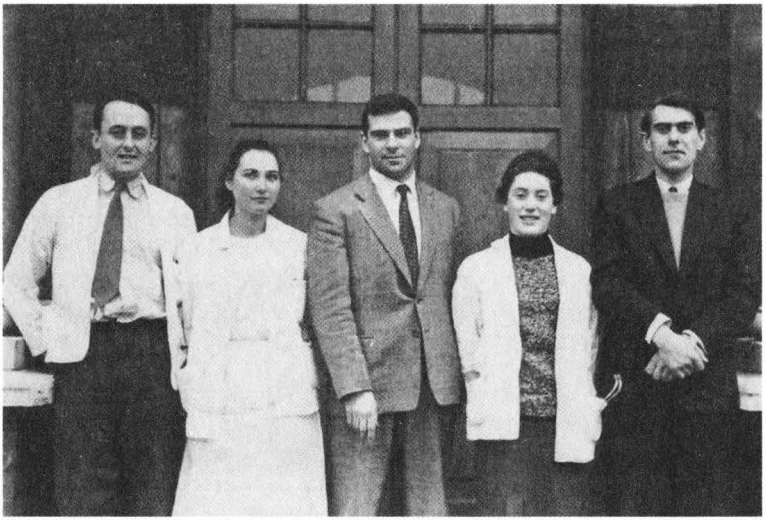
Fotoğraf Bilgileri

Aşağıda belirtilenler hariç bütün fotoğraflar yazarın kendi koleksiyonundandır:

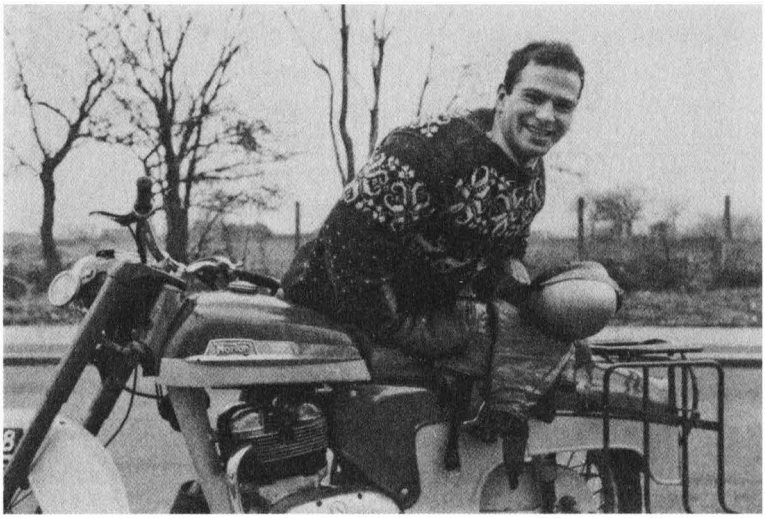
1. fotoğraf sayfası, üstteki fotoğraf: David Drazen
2. sayfa, üstteki: Charles Cohen
7. sayfa, alttaki: Robert Rodman
13. sayfa: Douglas White
16. sayfa, iki fotoğraf: Lowell Handler
17. sayfa, üstteki: Lowell Handler, alttaki: Bill Hayes
18. sayfa, alttaki: Lowell Handler
19. sayfa: Lowell Handler
20. sayfa, üstteki: Chris Rawlence, alttaki: Rosalie Winard
23. sayfa, alttaki: Lowell Handler
26. sayfa, üstteki: Kate Edgar, alttaki: Lowell Handler
27. sayfa, üstteki: Joyce Ravid
28. sayfa, iki fotoğraf: Nicholas Naylor – Leland
29. sayfa, üstteki: Marsha Graces Williams; alttaki: Lorraine Newman, Pan Aqua
30. sayfa, alttaki: Bill Hayes
31. sayfa: Henri Cole
32. sayfa: Kade Edgar

Oxford'da, yaklaşık 1953

Öğrenci arkadaşlarımdan bir grupla Central Middlesex Hastanesi'nde, 1957

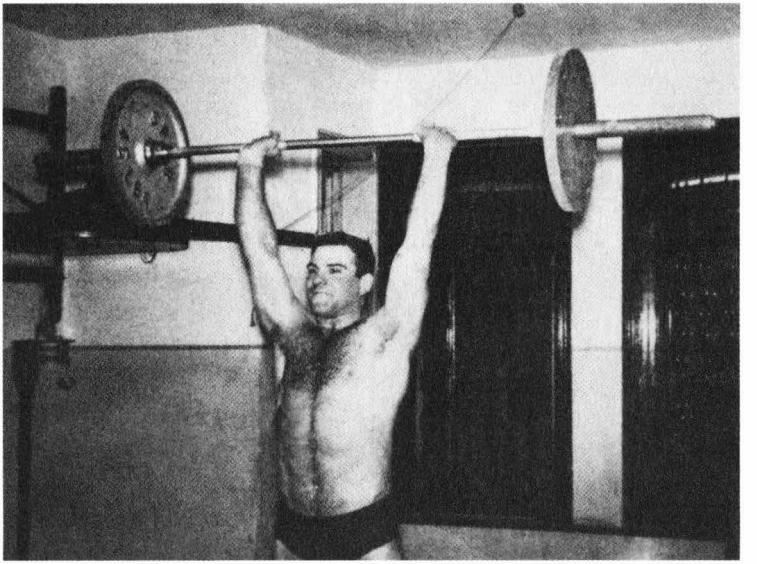
Yeni 250 cc'lik Norton motorumla

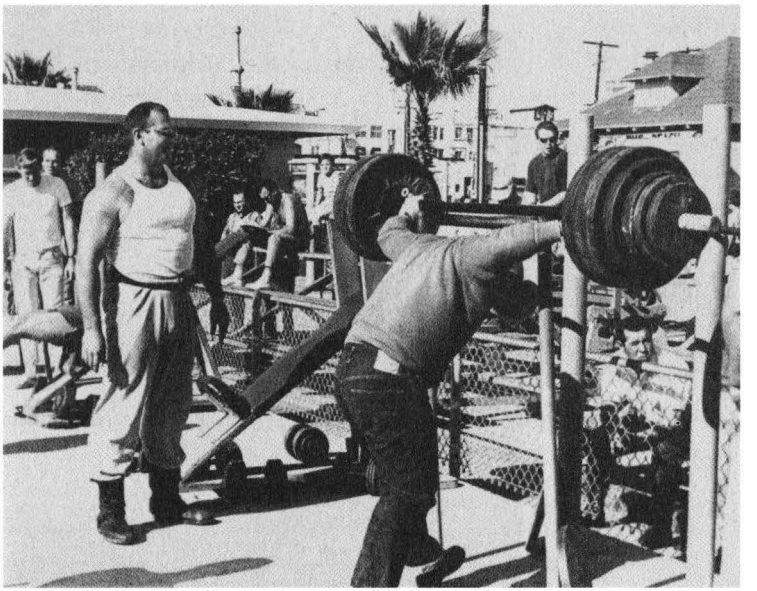
1955'te bir Kudüs ziyaretinde, annem geleceğin başbakanı Levi Eshkol'la el sıkışıyor. Babam ve ben arkasında duruyoruz.

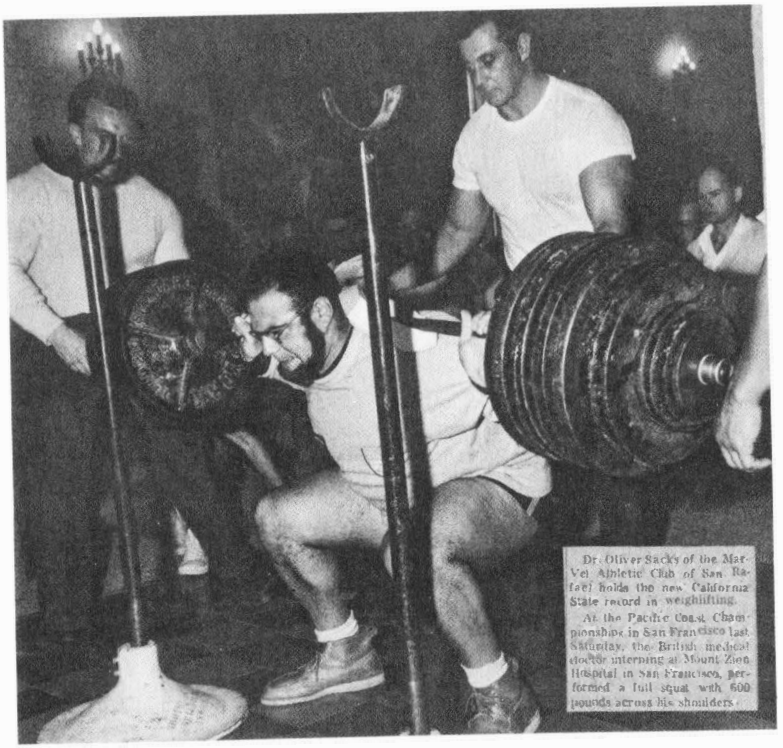
1961 Mayısı, kamyoncu arkadaşlarım Mac ve Howard'la yollarda

1956'da, Londra'da, Maccabi kulübünde amatör ağırlık kaldırma çalışmalarım

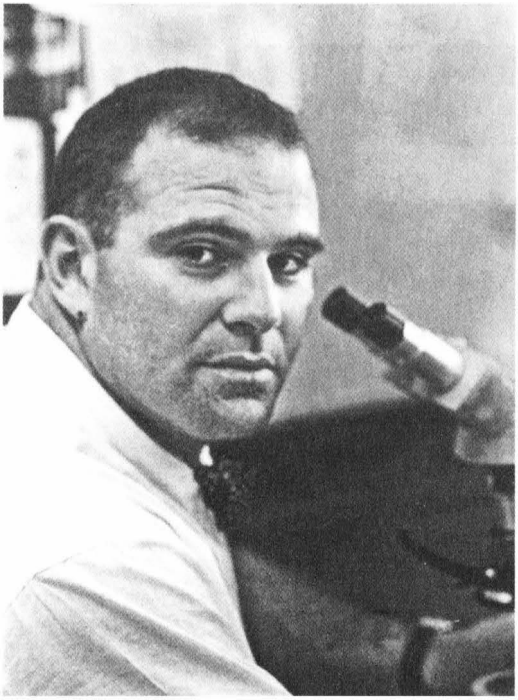
Solda duran benim, Venice Plajı'ndaki ağırlık kaldırma platformunu seyrediyorum

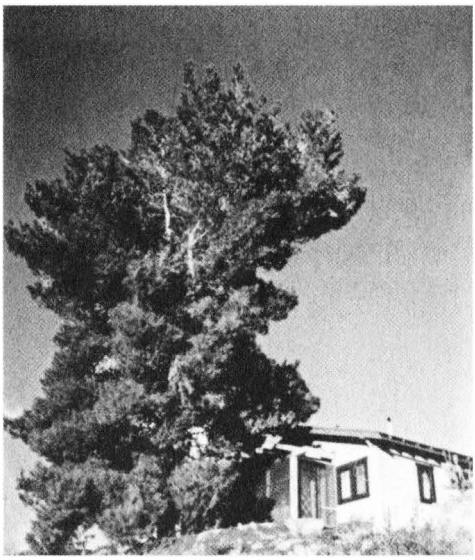

270 kiloluk çömelme rekoru denememe; 1961 California eyalet rekorunu kırmıştım

Sağda, UCLA'deki resmi portrem.
Altta, 1964'te nöropatoloji
laboratuvarındayım.

Topanga Kanyonu'nundaki minik evimin yanıbaşındaki dev meşe ağacı. Bu minik eve piyanomu sığdırabiliyordum.

Len Teyzem

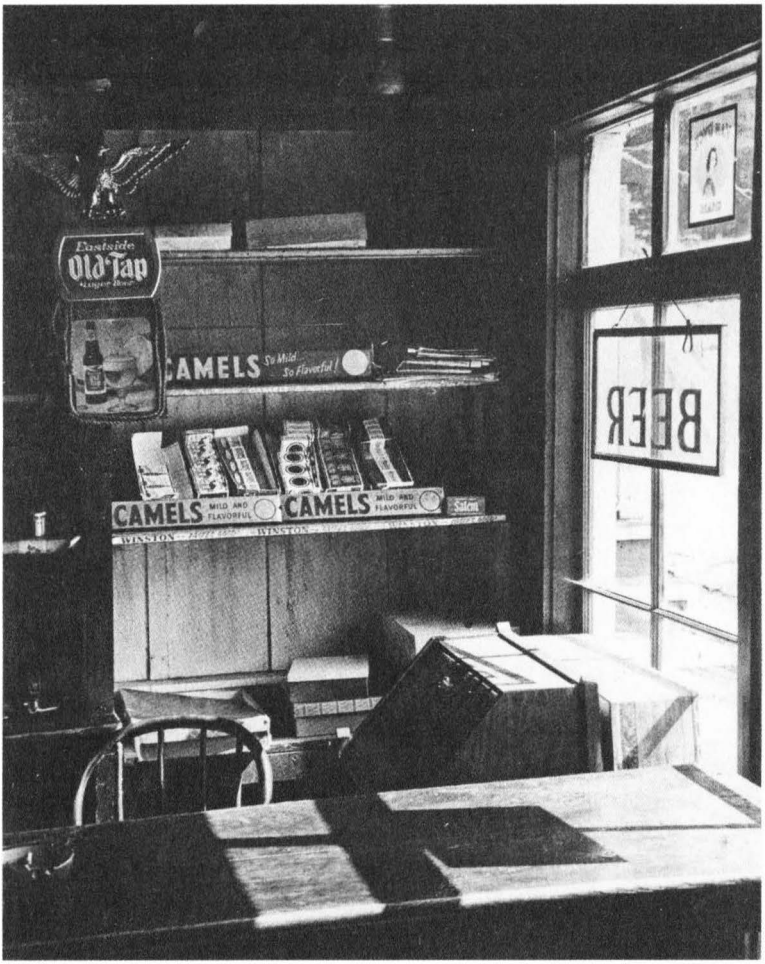
Annem

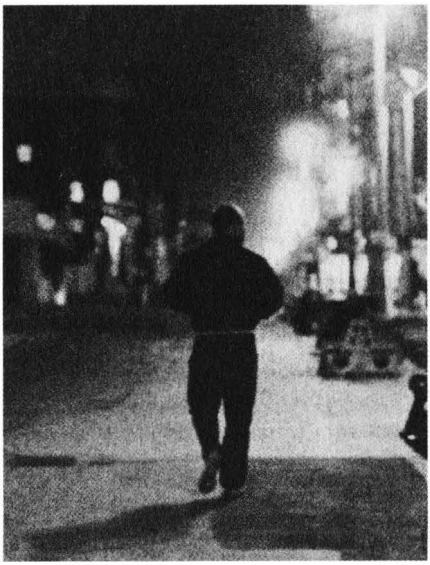
Thom Gunn, 1961'de, tanıştığımız dönemde

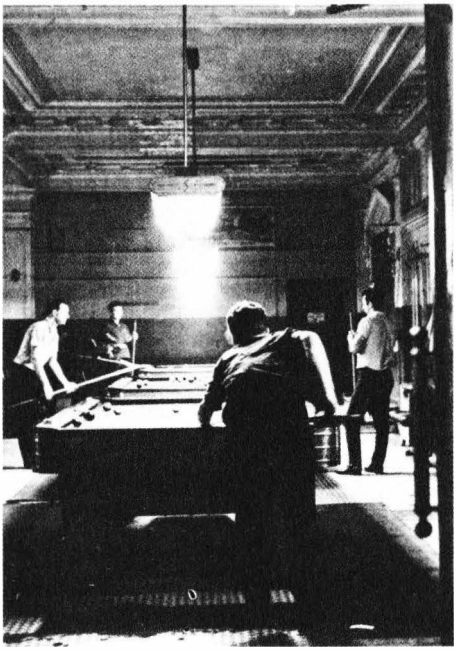
Arkadaşım Carol Burnett'in bu fotoğrafını 1966'da Central Park'ta çektim.

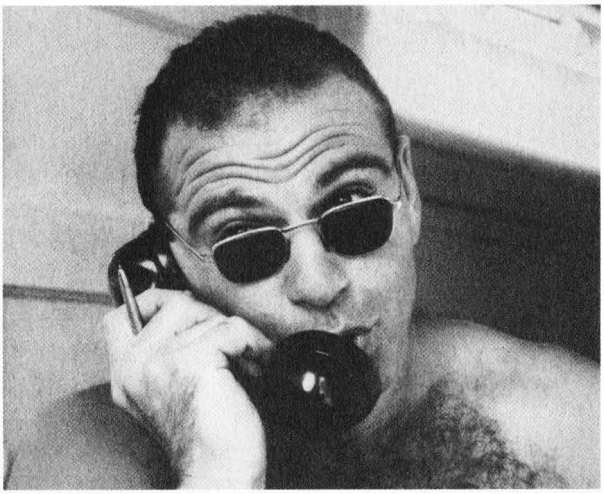

Çektiğim bir fotoğraf, 1963 yılı ve civarı: Topanga Kanyonu'nda küçük bir dükkân.

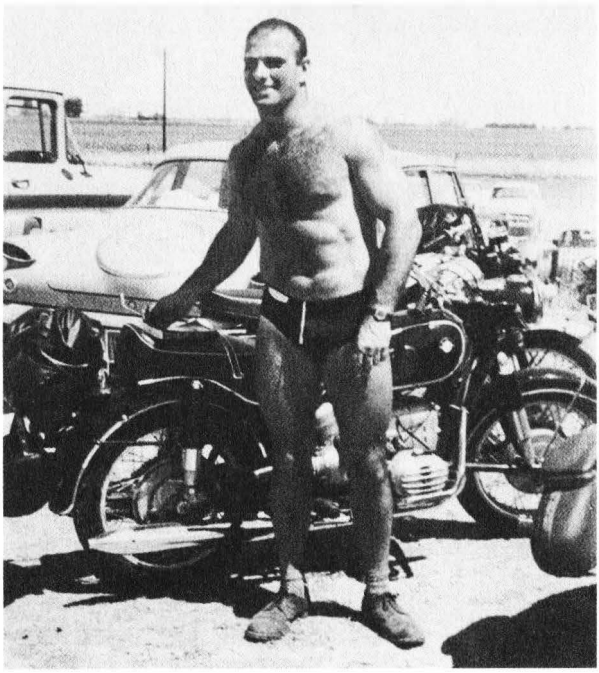

Çektiğim bazı fotoğraflar, 1963 yılı ve civarı: Venice Plajı civarında yürüyen Mel, Santa Monica'da bir bilardo salonu

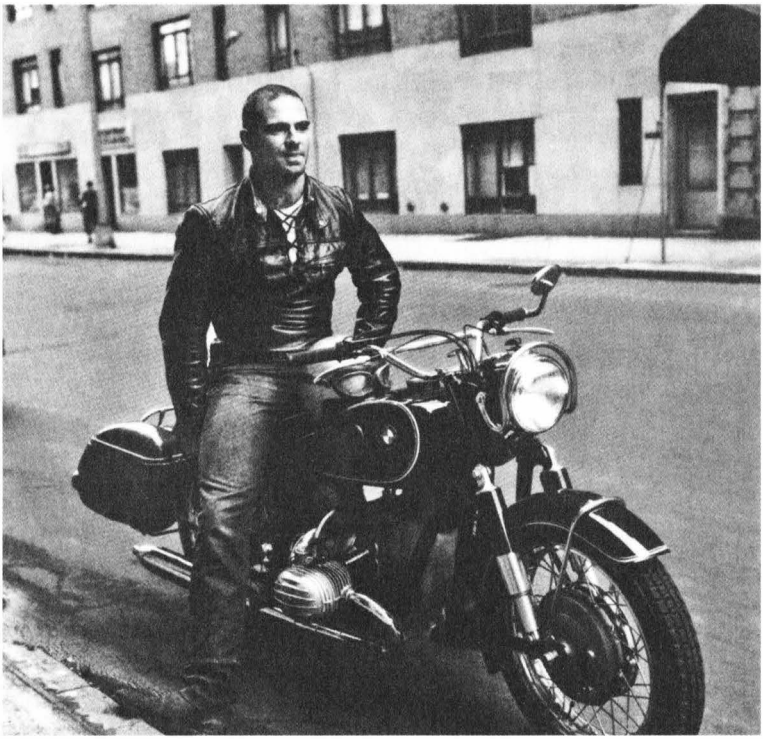

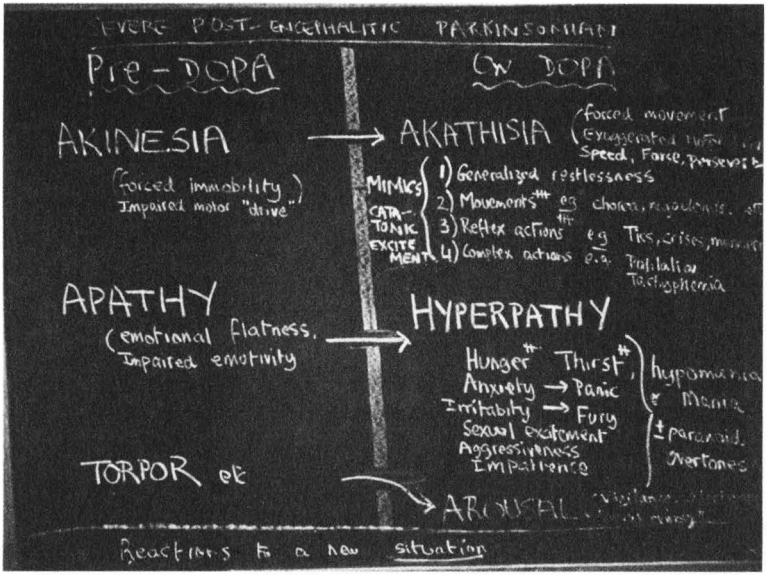
New York'ta, 1970 civarı

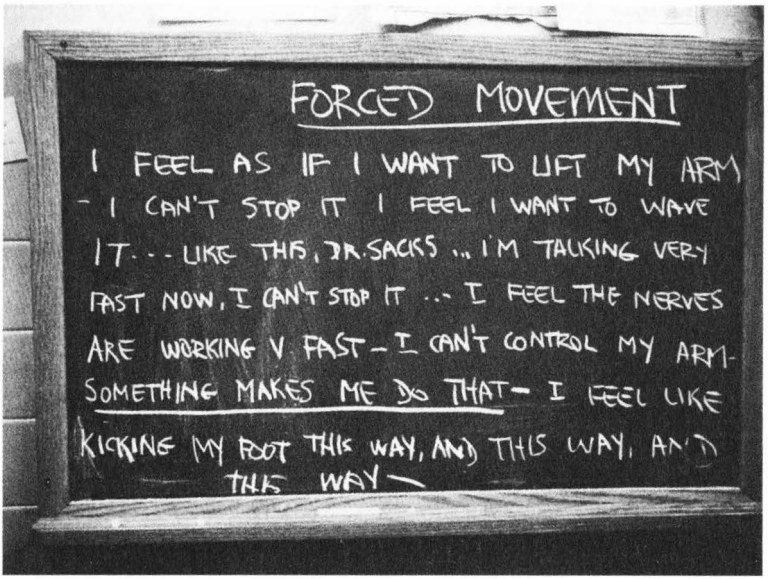

Sevgili BMW motosikletimle Muscle Plajı'nda

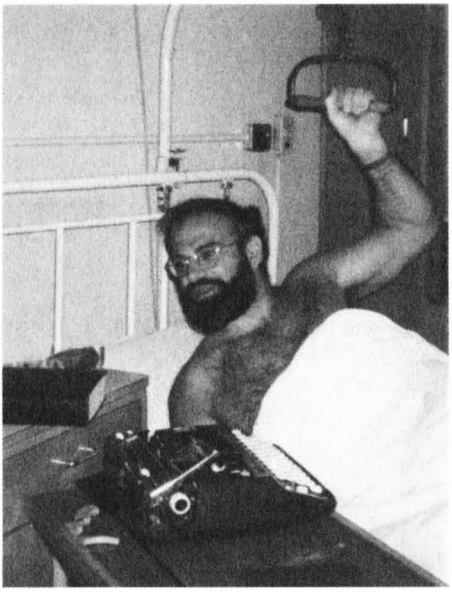

1961'de Greenwich Village'da, yeni BMW R60'ımın üstünde

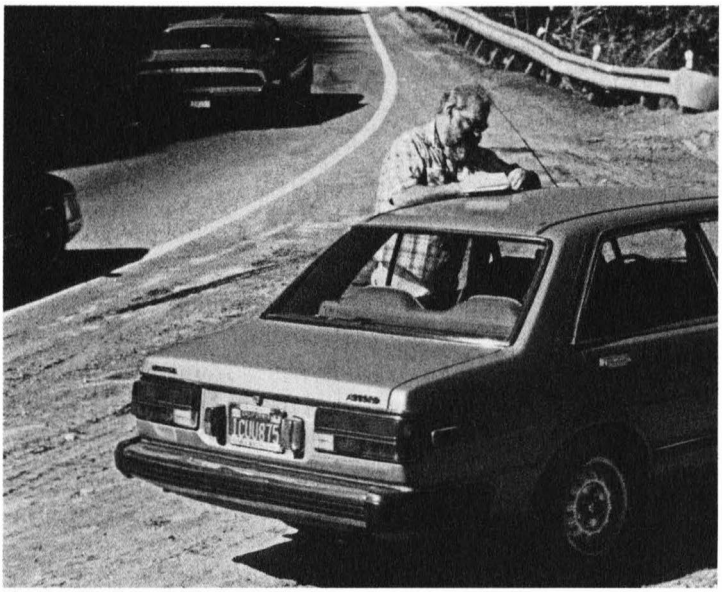

Uyanışlar günlerindeki bazı "düşünce tahtalarım"

Norveç'teki kazadan sonra iyileştiğim dönem, 1974

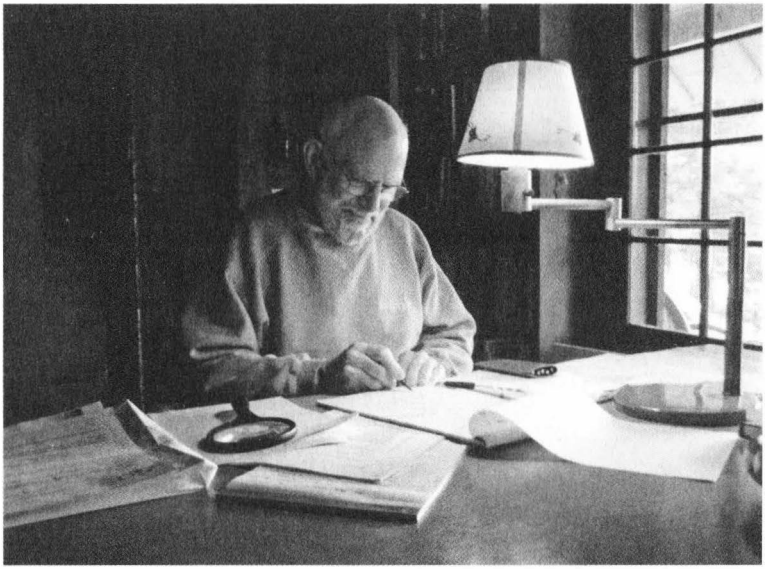

Yazmak: Bir arabanın tepesinde,
Amsterdam tren istasyonunda defterime not alırken

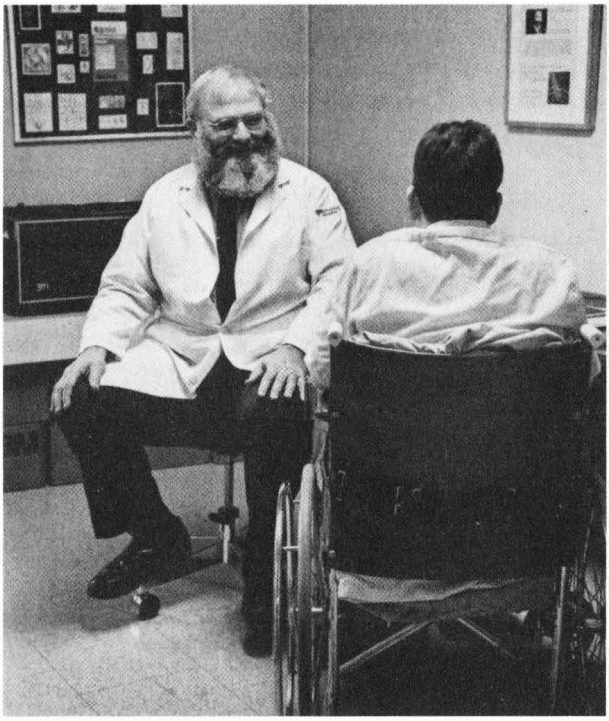

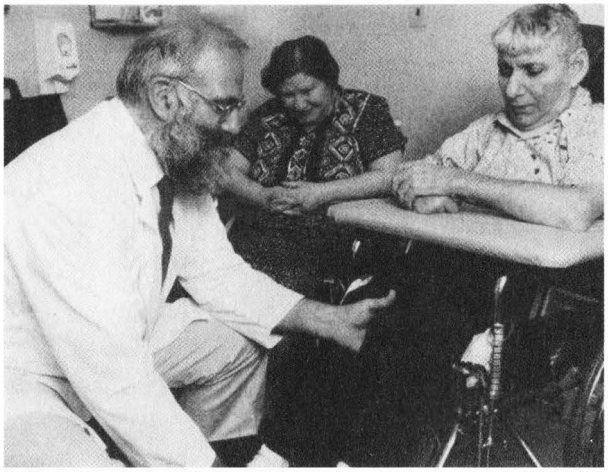
Trende

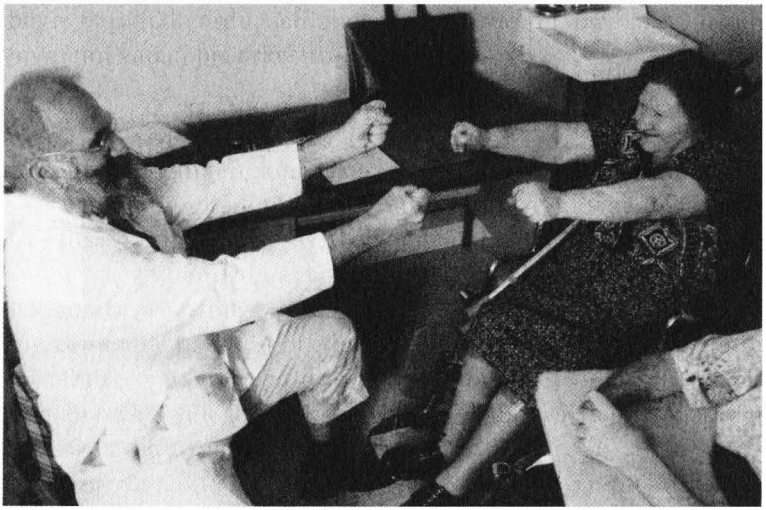

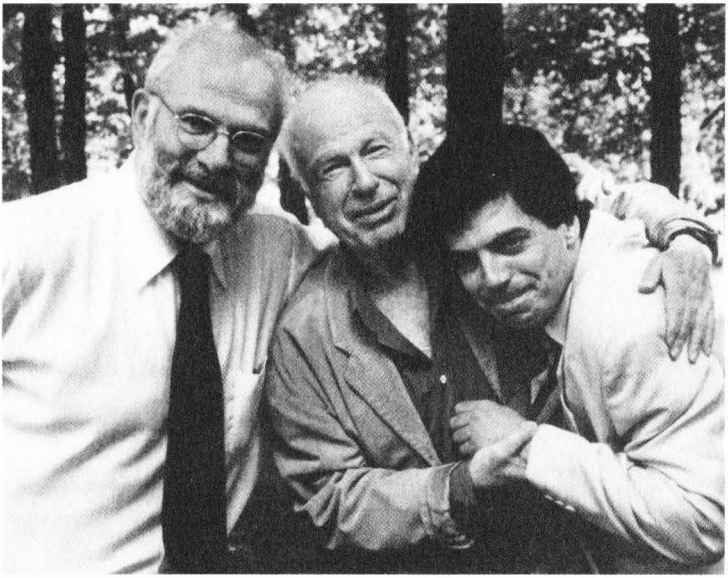
Blue Mountain Merkezi'nde, 2010

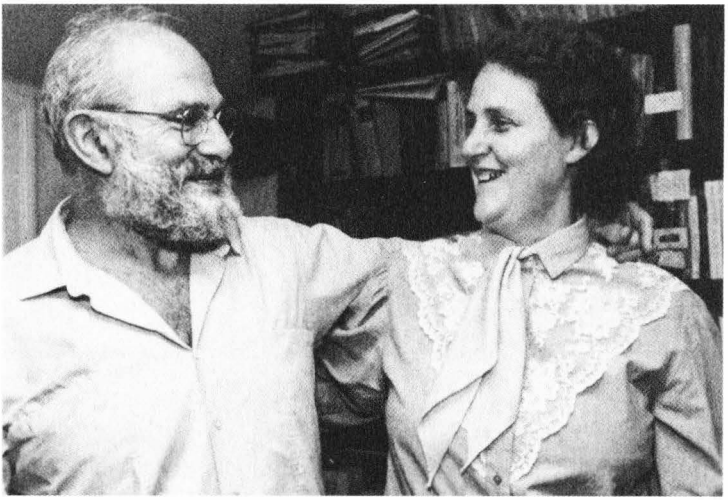
Beth Abraham'da hastalarımı muayene ederken, 1988 civarı

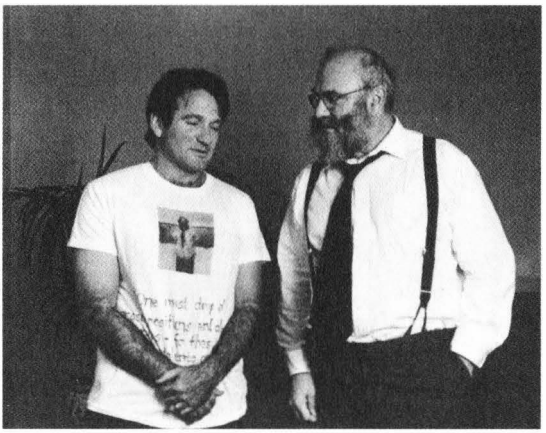

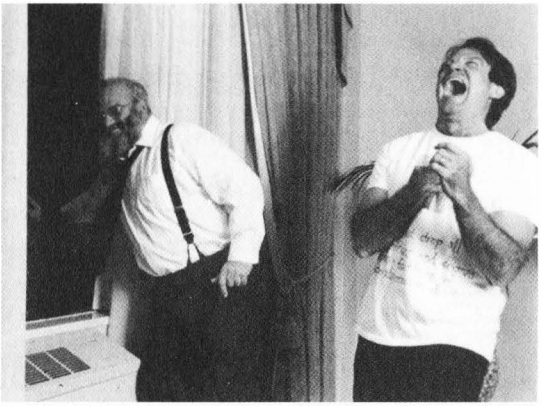

Peter Brook ve Tourette sendromlu dostumuz Shane Fistell'le, 1995

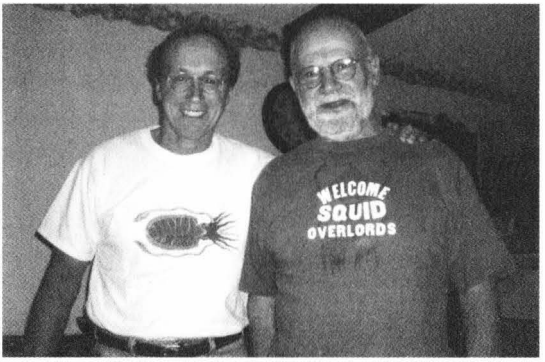

Temple Grandin'le, 1994

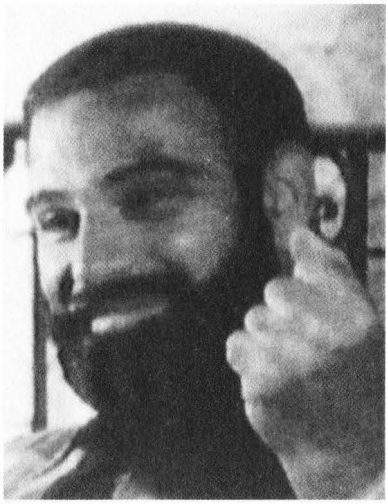

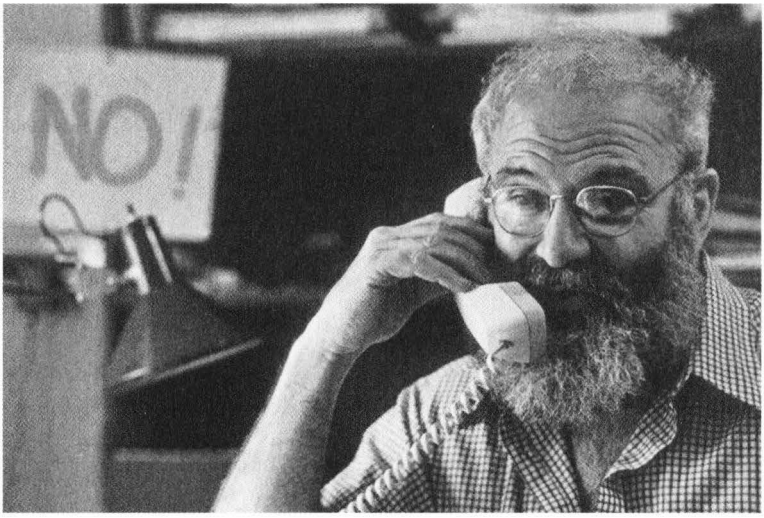
1989'da,
Robin Williams'la
Uyanışlar setinde

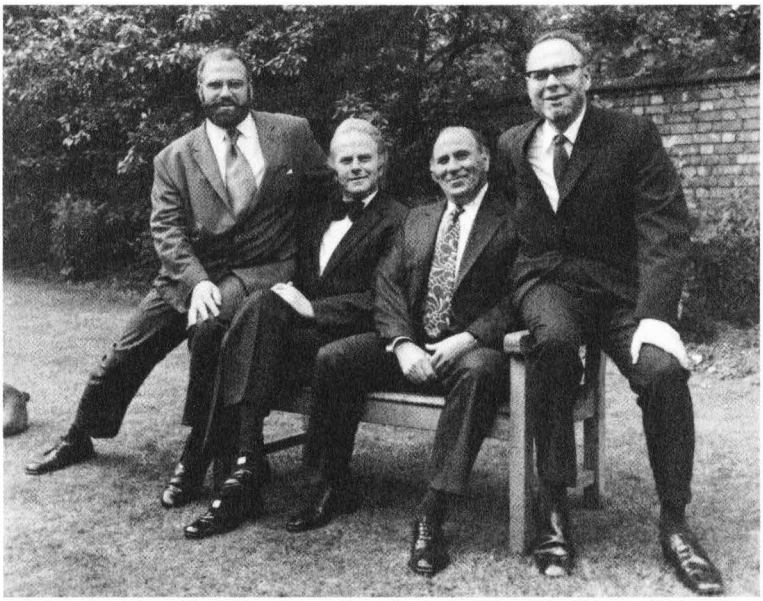
Roger Hanlon ve
ben ahtapotları,
mürekkepbalıklarını
ve diğer
kafadanbacaklıları
pek severiz.

1974 tarihli *Uyanışlar* belgeselinden bir kare

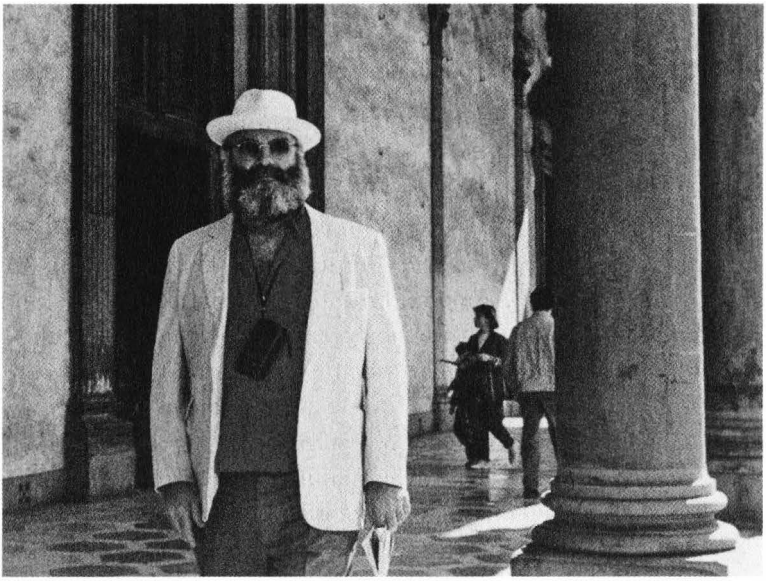
City Island'daki evime, bana davetleri reddedip çalışmaya odaklanmamı hatırlatacak bir not asmıştım.

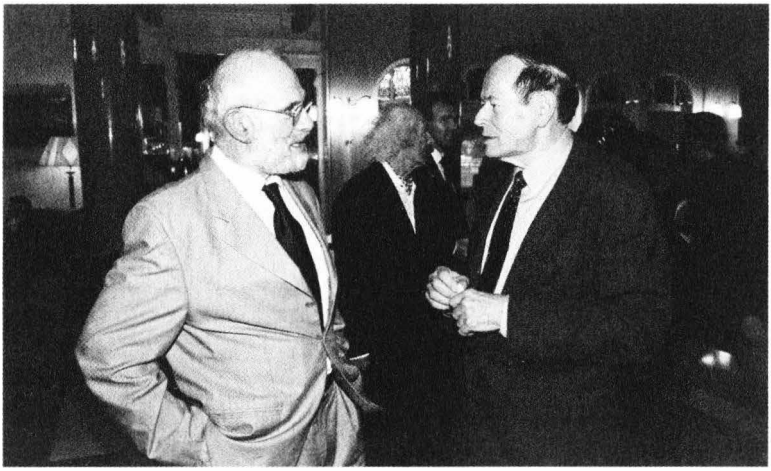
Üç ağabeyim David, Marcus ve Michael ile, annemle babamın altın evlilik yıldönümünde, 1972

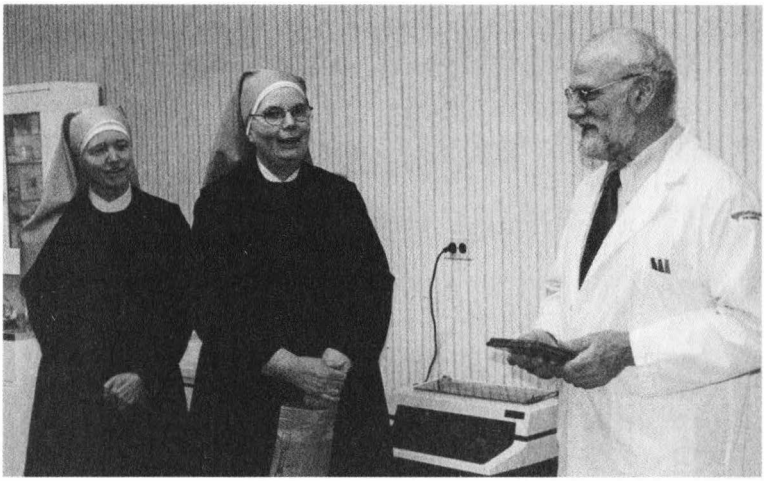
Babamla Mapesbury Caddesi 37 numaralı evimizde, 1987'de onun doksan ikinci doğum gününde

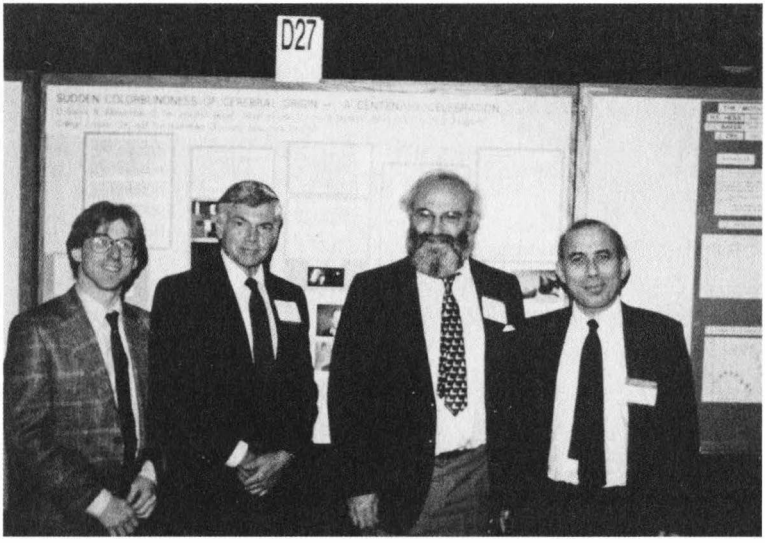
1988'de Floransa'da, Gerald M. Edelman'la aydınlatıcı bir akşam yemeği yediğim dönemde

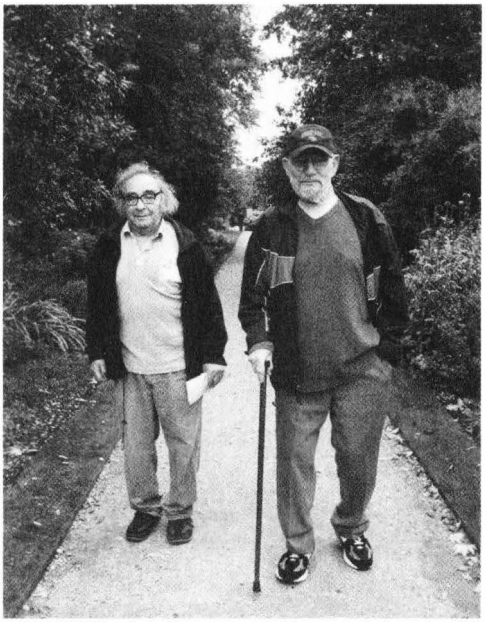
Birkaç yıl sonra Bologna'da, başka bir konferansta Edelman'la konuşurken

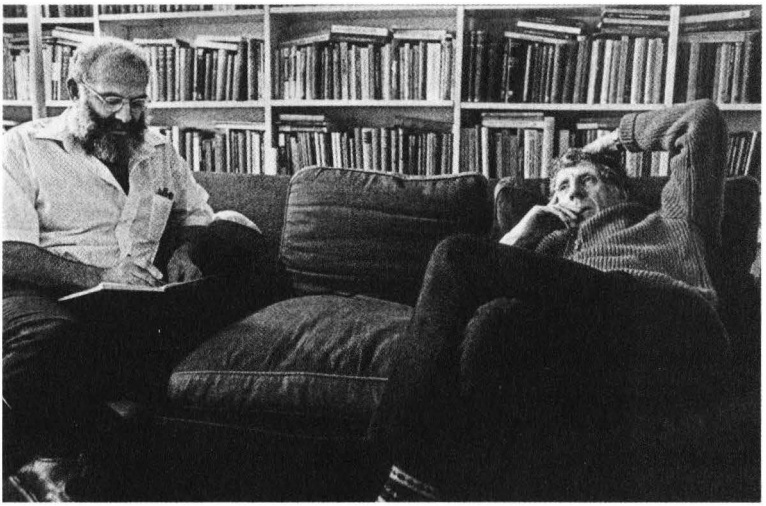
Little Sisters of the Poor'la çalışırken, 1995

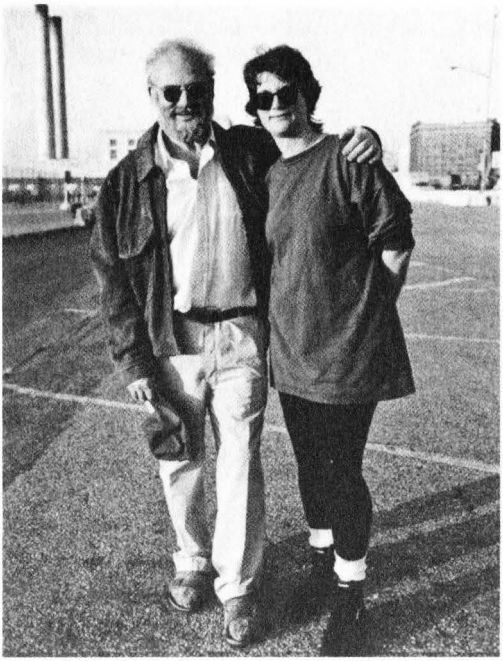
Ralph Siegel, Bob Wasserman, Semir Zeki ve ben 1992 Nörobilim Cemiyeti toplantısında renkkörü ressamla ilgili bir poster hazırlamıştık.

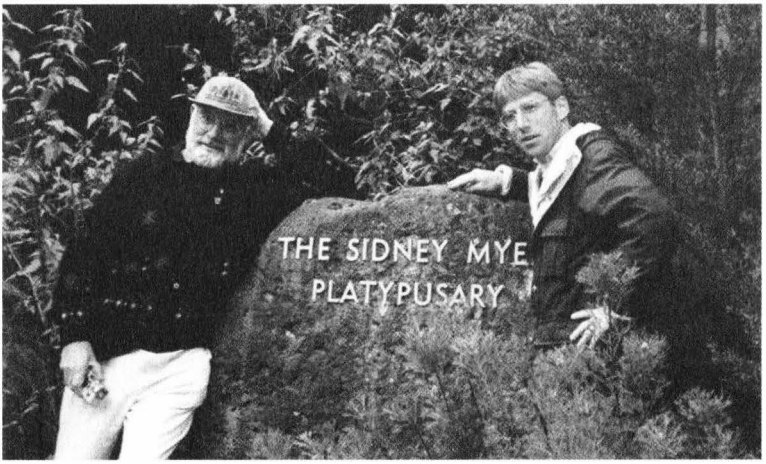
2010'da, en eski arkadaşım Eric Korn'la Darwin's Sandwalk'ta dolaşırken

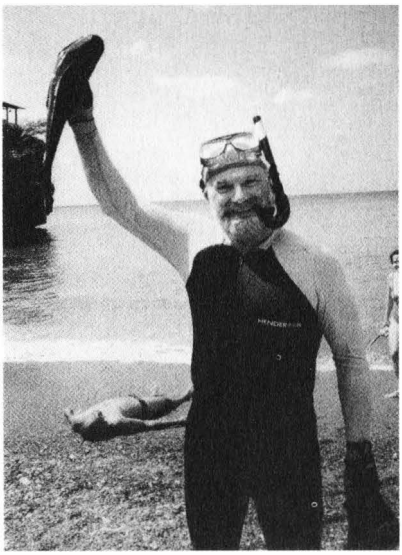
1987'de, Jonathan Miller'ı Londra'daki evinde ziyaret ederken

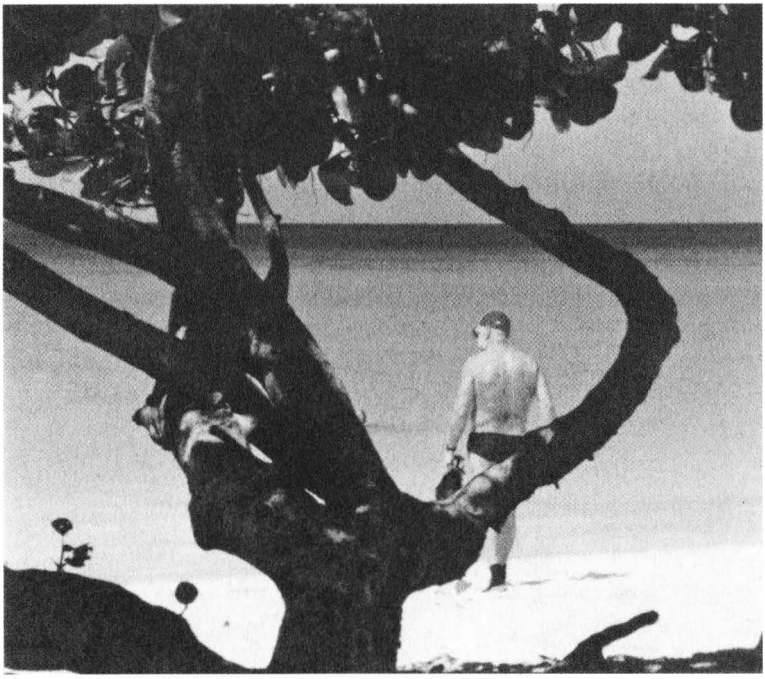
Otuz yıldan uzun süredir asistanlığımı ve editörlüğümü yapan Kate Edgar'la, 1995

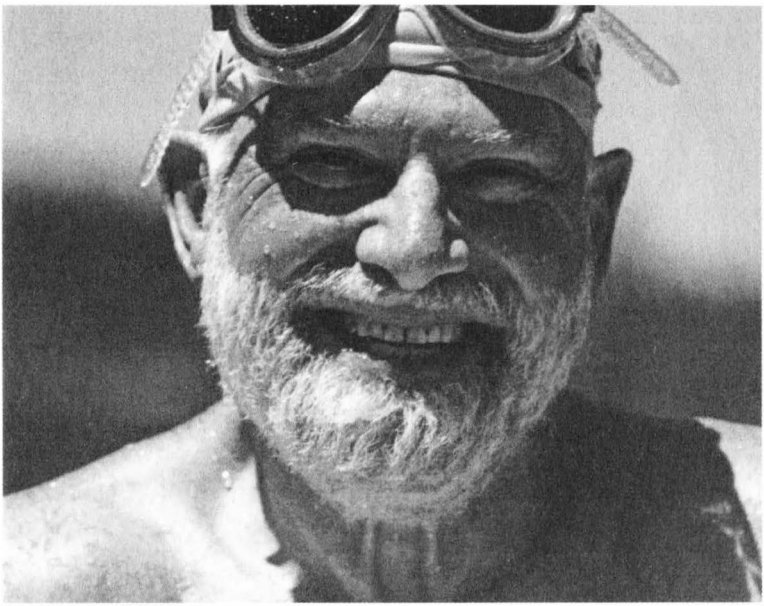

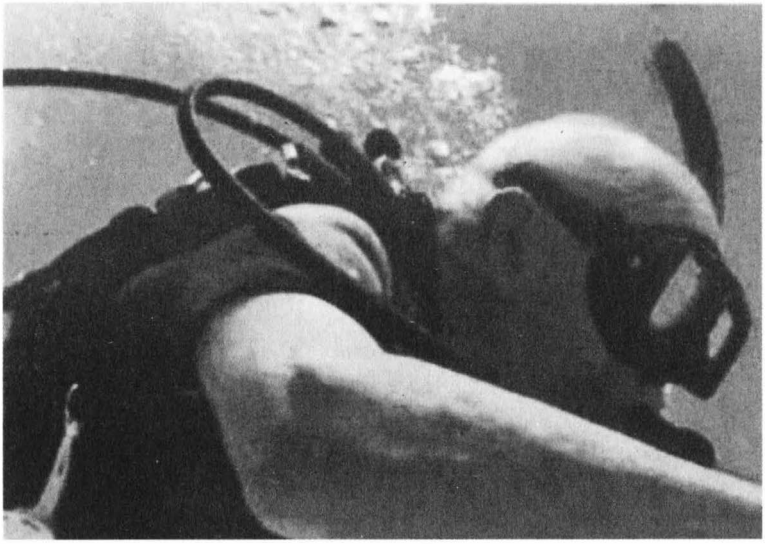
Ralph Siegel'le birlikte, Melbourne yakınlarındaki "Platypusary"de

Suda veya sualtında karadakinden çok daha mutluyum: Curaçao'da maskeyle dalarken, sahilde yürürken, Tahoe'de gölden çıkarken, dalış teçhizatımla.

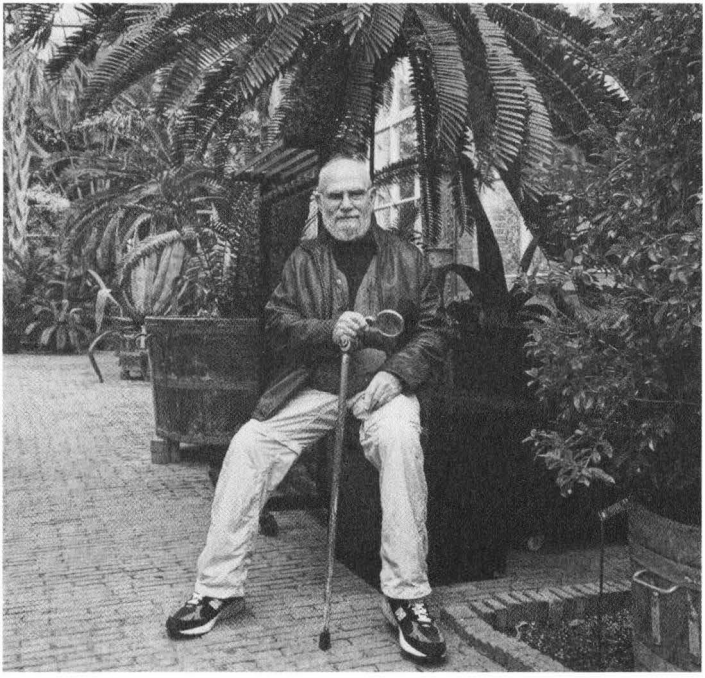

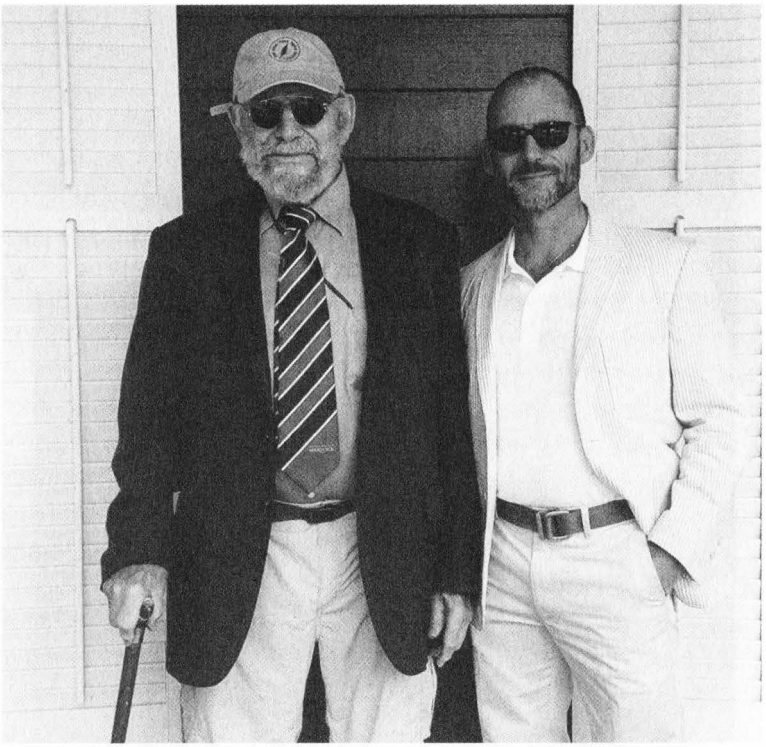

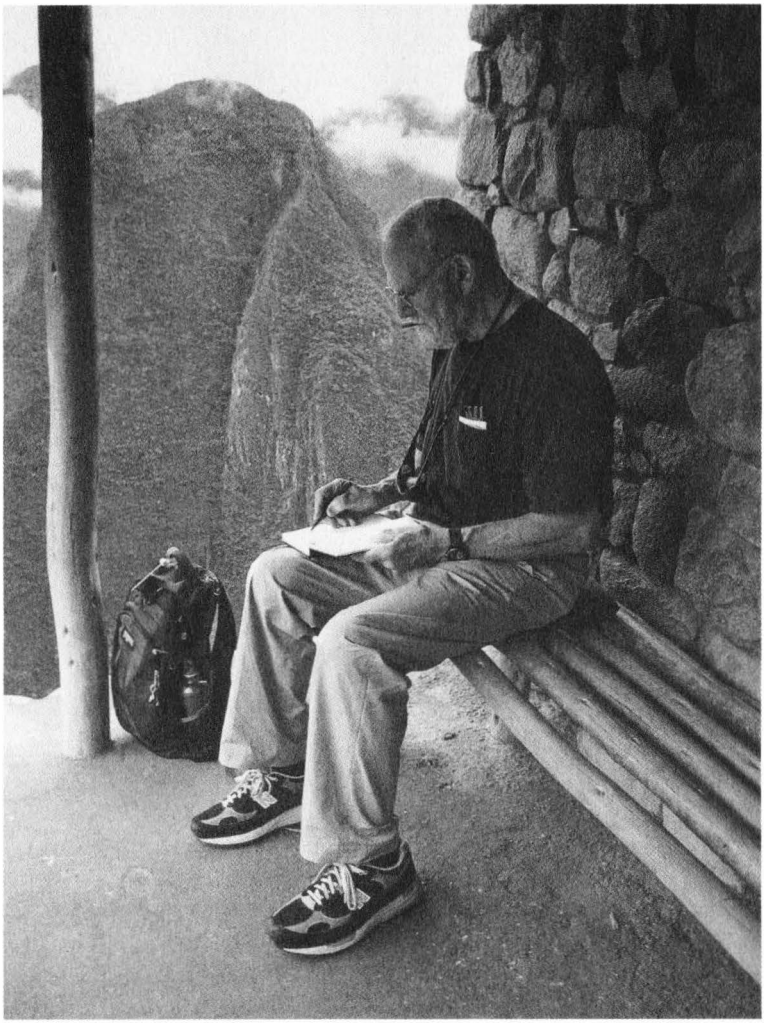
Britanya İmparatorluğu Kumandanı payesini Kraliçe Elizabeth'ten alırken

Amsterdam Hortus Botanicus'ta, en sevdiğim çikas ağacının önünde, 2014

Billy Hayes'le, 2014

Machu Picchu'da günlüğüme yazarken, 2006

Dünya çapında ün kazanmasını sağlayan kitaplarında beynin ve sinir sisteminin tuhaflıklarını, insanın birbirinden zor durumlara uyum sağlayabilme becerisini anlatan Oliver Sacks, bu sefer kendini odağa alıyor. Sadece hayret ve keyifle okuduğumuz vaka tarihçelerinin yazarı nörolog Sacks'ı değil, son anına kadar dolu dolu yaşanmış bir hayatın öznesi olan Sacks'ı da tanıyoruz *Hareket Halinde*'de: Ailesiyle ilişkisinden İngiltere ve Amerika arasında bölünen hayatına, motosiklet, seyahat ve ağırlık kaldırma tutkusundan sevgililerine ve tanıdığı ünlü ünsüz pek çok sıradışı insana, Sacks hayatından her yönüyle, dürüstçe ve heyecanla bahsediyor.

Motosikletini tek başına sürmeyi sevdiği yollarda, hastalarını asla ilgisiz bırakmadığı hekimlik hayatında, yazdığı binlerce sayfada, durmak dinlenmek nedir bilmeyen bir insanın, daima hareket halinde bir hayatın hikâyesi.

"Samimi bir kitap... Yaşam ve merhametle dolup taşıyor."
The New York Times

"Müthiş... Sacks kendini de başkalarını incelediği gibi inceliyor: Şefkatle, cesaretle, zekice, her halini kabullenerek ve dürüstçe."
The Wall Street Journal

ISBN 978-975-08-3654-1
26 TL
9 789750 836541

2016 THG 0535073 ESC
THG 0535073 ESC